

ISSN 2786-5649 (Print)
ISSN 2786-5657 (Online)

Міністерство освіти і науки України
Запорізький національний університет

Заснований
у 2009 р.

Ампаро

Свідоцтво про державну реєстрацію:
Серія КВ № 24762-14702 Р
від 25 березня 2021 р.

Адреса редакції:

Україна, 69063,
м. Запоріжжя,
вул. Олександрівська, 84, оф. 414

Телефон

для довідок:
+38 066 53 57 687

**Спецвипуск,
присвячений євроінтеграційній
тематиці**

Том 1. 2022

Видавничий дім
«Гельветика»
2022

DOI Ампаро

<https://doi.org/10.26661/2786-5649>

DOI Спецвипуск

<https://doi.org/10.26661/2786-5649-2022-spec>

Ампаро. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Спецвипуск. Том 1. 182 с.

Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet вченою радою ЗНУ (протокол засідання № 2 від 27.09.2022 р.)

На підставі Наказу Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р. (Додаток 1) журнал внесений до переліку фахових видань категорії «Б» у галузі юридичних наук (081 «Право», 262 «Правоохоронна діяльність», 293 «Міжнародне право»).

До 25 березня 2021 р. журнал виходив під назвою «Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки».

У зв'язку зі зміною назви журналу було внесено відповідні зміни до Переліку наукових фахових видань України на підставі Наказу Міністерства освіти і науки України № 735 від 29.06.2021 р. (Додаток 3).

Науковий журнал «Ампаро» внесено до Міжнародної наукометричної бази даних «Index Copernicus International» (Польща) (з 1 січня 2015 р.).

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Коломоєць Т.О., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, декан юридичного факультету, Запорізький національний університет.

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Колпаков В.К., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Кушнір С.М., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та трудового права, проректор з навчально-виробничої роботи та матеріально-технічного забезпечення, Запорізький національний університет;

Бондар О.Г., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри цивільного права, перший проректор, Запорізький національний університет;

Федчишин Д.В., доктор юридичних наук, старший викладач кафедри цивільного права, Запорізький національний університет;

Верлос Н.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного та трудового права, Запорізький національний університет;

Віхляєв М.Ю., доктор юридичних наук, професор, заступник директора, Видавничий дім «Гельветика»;

Стеценко С.Г., доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України, суддя, Верховний Суд;

Шарая А.А., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет;

Діхтієвський П.В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри адміністративного права і процесу, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;

Болокан І.В., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри цивільного права, Запорізький національний університет;

Галіцина Н.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного та трудового права, Запорізький національний університет;

Курінний Є.В., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри адміністративного та господарського права, Запорізький національний університет;

Дудоров О.С., доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права, Інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

ЗАРУБІЖНІ ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Ібрагімов С.І., доктор юридичних наук, професор, завідувач відділом державного права, Інститут філософії, політології і права АН Республіки Таджикистан (Республіка Таджикистан);

Биргеу М.М., доктор юридичних наук, професор, Державний університет фізичного виховання і спорту (Республіка Молдова);

Уільям Дж.У., доктор юридичних наук, прокурор Офісу прокуратури штату Південна Кароліна, Південна Кароліна (США);

Бринза С., професор, доктор хабіліт., декан юридичного факультету, Молдавський державний університет (Республіка Молдова);

Ботнару С., доктор юридичних наук, доцент, заступник декана юридичного факультету, Молдавський державний університет (Республіка Молдова).

ISSN 2786-5649 (Print)

ISSN 2786-5657 (Online)

© Запорізький національний університет, 2022

ЗМІСТ

Авдєєва Г. К.	<i>ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЕКСПЕРТНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОСУДДЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	7
Анастасієва В. В.	<i>УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ</i>	14
Агаманчук Н. І.	<i>ГАРМОНІЗАЦІЯ АКЦИЗНОГО ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ З ПРАВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ</i>	21
Батан Ю. Д., Шевченко Ю. О.	<i>ЗАБОРОНА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК СКЛАДНИК КОНЦЕПЦІЇ ВОЙОВНИЧОЇ ДЕМОКРАТІЇ: ПРАКТИКА ЄСПЛ ТА УКРАЇНСЬКИЙ ДОСВІД</i>	28
Батанов О. В.	<i>ПАРЛАМЕНТАРИЗМ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА</i>	35
Бочарова Н. В., Шкабаро В. М.	<i>МІСТА ПРАВ ЛЮДИНИ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ (ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ НА ШЛЯХУ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ)</i>	41
Брюховецька М. С.	<i>ЗАХИСТ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО СІМЕЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПІД ЧАС ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	46
Вороніжський Я. В.	<i>ІНСТИТУТ ВИЗНАННЯ НЕОБҐРУНТОВАНИМИ АКТИВІВ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ВЕКТОРІ УКРАЇНИ</i>	52
Гаран О. В.	<i>ОБМЕЖЕННЯ ПРАВА ДОСТУПУ ДО СУДУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ПОГЛЯД</i>	64
Guuyan P. D.	<i>THE RIGHT TO PRIVACY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF THE EUROPEAN COMMUNITY</i>	71
Дубовой А. С.	<i>ОБОВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ІЗ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЄВОСТІ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	78
Дудоров О. О., Задоя К. П.	<i>ПЕРСПЕКТИВИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ ТОРГІВЛІ ВПЛИВОМ, У КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ УКРАЇНИ</i>	84
Захарченко О. В.	<i>ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД ПОПЕРЕДЖЕННЯ ДЕЛІКТІВ У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОГО ПОРЯДКУ І ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ ЯК ПРЕРОГАТИВА ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ</i>	95
Казарян Е. Г.	<i>МІСЦЕ РОЗСЛІДУВАННЯ УМИСНИХ ВБИВСТВ З МОТИВІВ РАСОВОЇ, НАЦІОНАЛЬНОЇ ЧИ РЕЛІГІЙНОЇ НЕТЕРПИМОСТІ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ</i>	101
Казік Т. В.	<i>ВІЗОВИЙ КОДЕКС ЯК БАЗИС ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ ВІЗОВОГО РЕЖИМУ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: ОЦІНКА СТАНУ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ</i>	106
Каменський Д. В.	<i>САНКЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЯК ДІЄВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДТРИМКИ УКРАЇНИ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ</i>	112
Кармаза О. О.	<i>ДИСТАНЦІЙНИЙ РЕЖИМ СУДОВИХ ЗАСІДАНЬ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ЯК ГАРАНТІЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ</i>	119

Качурінер В. Л.	
<i>ПРАВОВІ ІНСТРУМЕНТИ ТА ПРИНЦИПИ ПОЛІТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА</i>	126
Клубань М. В.	
<i>ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ</i>	132
Ковтун В. І., Ковтун М. С.	
<i>ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В АСПЕКТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ</i>	138
Колодяжний М. Г.	
<i>МІФИ У СФЕРІ БЕЗПЕКИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ В УКРАЇНІ КРІЗЬ ПРИЗМУ СУЧАСНОГО ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ</i>	145
Коломоєць Т. О., Колпаков В. К.	
<i>СТАНДАРТИЗАЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ПРАКТИК В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ</i>	152
Kolosov I. V.	
<i>MEDICALLY-LABOUR DISPUTE ON SUPREMES' COURT OF ENGLAND, WALES AND NORTHERN IRELAND PRECEDENT PRACTICE</i>	160
Король М. О.	
<i>ВПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ З ПИТАНЬ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ОСІБ У ДІЯЛЬНІСТІ ПІДРОЗДІЛІВ ТРИМАННЯ ДЕРЖПРИКОРДОНСЛУЖБИ</i>	168
Кравченко О. М.	
<i>ІНТЕГРАЦІЯ СТАНДАРТІВ ОХОРОНИ КОМЕРЦІЙНОЇ ТАЄМНИЦІ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО БІЗНЕС-СЕРЕДОВИЩА</i>	175

CONTENTS

Avdeeva G. K.	<i>PROBLEMS AND PROSPECTS OF REFORMING THE SYSTEM OF EXPERT SUPPORT OF JUSTICE IN UKRAINE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	7
Anastasiyeva V. V.	<i>IMPROVEMENT THE INSTITUTE OF SUSPENSION FROM OFFICE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES IN UKRAINE</i>	14
Atamanchuk N. I.	<i>HARMONIZATION OF EXCISE TAXATION OF UKRAINE WITH EUROPEAN UNION LAW</i>	21
Batan Yu. D., Shevchenko Yu. O.	<i>PROHIBITION OF POLITICAL PARTIES AS A COMPONENT OF THE CONCEPT OF MILITANT DEMOCRACY: ECHR'S PRACTICE AND UKRAINIAN EXPERIENCE</i>	28
Batanov O. V.	<i>PARLIAMENTARISM IN UKRAINE IN CONDITIONS EUROPEAN INTEGRATION: THEORY AND PRACTICE</i>	35
Bocharova N. V., Shkabarov V. M.	<i>CITIES OF HUMAN RIGHTS IN THE EUROPEAN UNION (EXPERIENCE FOR UKRAINE ON THE WAY TO EUROPEAN INTEGRATION)</i>	41
Briukhovetska M. S.	<i>PROTECTION OF CHILDREN'S RIGHTS IN THE CONTEXT OF REFORMING UKRAINIAN FAMILY LEGISLATION IN THE COURSE OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	46
Voronizhskiy Y. V.	<i>INSTITUTE OF RECOGNITION OF UNEXPLAINED ASSETS IN THE EUROPEAN STATE DIRECTION OF UKRAINE</i>	52
Haran O. V.	<i>RESTRICTION OF THE RIGHT OF ACCESS TO THE COURT: A EUROPEAN VIEW</i>	64
Guyvan P. D.	<i>THE RIGHT TO PRIVACY AS A FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF THE EUROPEAN COMMUNITY</i>	71
Dubovoi A. S.	<i>THE OBLIGATION OF THE STATE TO ENSURE EFFECTIVENESS IN THE PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS</i>	78
Dudorov O. O., Zadoia K. P.	<i>PERSPECTIVES OF THE CRIMINAL PROHIBITION OF THE TRADING IN INFLUENCE IN THE CONTEXT OF EUROINTEGRATION ASPIRATIONS OF UKRAINE</i>	84
Zaharchenko O. V.	<i>PREVENTION OF OFFENSES THAT AFFECT PUBLIC ORDER AND PUBLIC SECURITY AS A HUMAN RIGHTS PROTECTION PREROGATIVE</i>	95
Kazarian E. H.	<i>PLACE OF INVESTIGATION OF INTENTIONAL MURDERS MOTIVATED BY RACE, NATIONAL OR RELIGIOUS INTOLERANCE IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION</i>	101
Kazik T. V.	<i>VISA CODE AS THE BASIS OF LEGAL REGULATION OF VISA LIBERALIZATION IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION: ASSESSMENT OF THE STATE OF IMPLEMENTATION IN THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE</i>	106
Kamensky D. V.	<i>EUROPEAN UNION SANCTIONS AS AN EFFECTIVE TOOL TO SUPPORT UKRAINE: ECONOMIC AND LEGAL ASPECT</i>	112
Karmaza O. O.	<i>REMOTE REGIME OF COURT SESSIONS IN CIVIL PROCEEDINGS AS A GUARANTEE OF HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES</i>	119
Kachuriner V. L.	<i>LEGAL INSTRUMENTS OF THE EUROPEAN UNION POLICY IN THE SPHERE OF AGRICULTURAL PRODUCTION</i>	126

Kluban M. V. <i>STATE FINANCIAL CONTROL IN THE CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION OF UKRAINE</i>	132
Kovtun V. I., Kovtun M. S. <i>SUBSTANTIAL DIRECTIONS OF ACTIVITY OF AGENCIES OF JUSTICE IN THE ASPECT OF EUROPEAN INTEGRATION PROCESSES</i>	138
Kolodyazhny M. G. <i>MYTHS IN THE FIELD OF ROAD TRAFFIC SAFETY IN UKRAINE THROUGH THE PRISM OF MODERN EUROPEAN EXPERIENCE</i>	145
Kolomoets T. O., Kolpakov V. K. <i>STANDARDIZATION OF EUROPEAN PRACTICES IN THE ADMINISTRATIVE LAW OF UKRAINE</i>	152
Kolosov I. V. <i>MEDICALLY-LABOUR DISPUTE ON SUPREMES' COURT OF ENGLAND, WALES AND NORTHERN IRELAND PRECEDENT PRACTICE</i>	160
Korol M. O. <i>IMPLEMENTATION OF EUROPEAN EXPERIENCE ON ENSURING THE RIGHTS OF PERSONS IN THE ACTIVITIES OF SUBDIVISIONS OF THE STATE BORDER GUARD SERVICE OF UKRAINE</i>	168
Kravchenko O. M. <i>INTEGRATION OF TRADE SECRET PROTECTION STANDARDS OF UKRAINE INTO THE EUROPEAN BUSINESS ENVIRONMENT</i>	175

Проблеми і перспективи реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції

Авдєєва Г. К.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

вул. Пушкінська, 49, м. Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-4712-728X

gkavdeeva@gmail.com

Ключові слова: *судова експертиза, судовий експерт, європейська інтеграція, зближення законодавства, відповідальність судового експерта.*

У статті здійснено порівняльний аналіз законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством держав-членів Європейського Союзу і Ради Європи, який показав недосконалість системи експертного забезпечення правосуддя в Україні та необхідність її реформування на основі європейських стандартів, що слугуватиме важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС.

Запропоновано такі напрями реформування експертного забезпечення правосуддя України: скасування монополії державних експертних установ на проведення всіх видів судових експертиз (окрім дослідження об'єктів, вільний обіг яких в Україні заборонений); надання доступу до професії судового експерта всіх осіб, які відповідають критеріям відбору експертів у країнах ЄС (державних експертів та інших фахівців); надання можливості професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям складати списки (каталоги) судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз; надання сторонам кримінального провадження рівних прав щодо обирання експерта за головним принципом, яким є наявність у нього певної кваліфікації (певних спеціальних знань та/або умінь) та вищої освіти за певним фахом; надання сторонам провадження і потерпілому права на отримання інформації про призначеного судового експерта до початку проведення експертизи та оскарження призначення конкретного експерта; залучення як самостійних експертів громадян інших держав; посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, дасть змогу демонополізувати судово-експертну діяльність, допоможе реалізації принципу змагальності сторін у судочинстві, дасть змогу сторонам провадження обирати найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права.

Problems and prospects of reforming the system of expert support of justice in Ukraine in the context of European integration

Avdeeva G. K.

Ph.D. in Law, Senior Staff Scientist, Leading Researcher

*Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of National Academy Legal Sciences of Ukraine*

Pushkinskaya str., 49, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4712-728X

gkavdeeva@gmail.com

Key words: *forensic examination, forensic expert, European integration, convergence of legislation, responsibility of forensic expert.*

The article provides a comparative analysis of the legislation of Ukraine in the field of forensic examination with the legislation of the member states of the European Union and the Council of Europe, which showed the imperfection of the system of expert justice provision in Ukraine and the need for its reform on the basis of European standards. This will serve as an important element of the successful integration of Ukraine into the EU.

The following areas of reform of the expert provision of justice in Ukraine are proposed: abolition of the monopoly of state expert institutions on conducting all types of forensic examinations (except for the study of objects, the free circulation of which is prohibited in Ukraine); providing access to the profession of a forensic expert to all persons who conforms the criteria for the selection of experts in EU countries (state experts and other specialists); enabling professional public organizations of forensic experts and other organizations to compile lists (catalogs) of forensic experts and to propose certain specialists for conducting forensic examinations; granting the parties of criminal proceedings equal rights to choose an expert based on the main principle – the presence of certain qualifications (certain special knowledge and/or skills) and higher education in a certain specialty; giving the parties to the proceedings and the victim the right to receive information about the appointed court expert before the examination begins and to dispute the arrangement of a specific expert; introduce the involvement of citizens of other states as independent experts; strengthen the expert's individual responsibility for improper performance of his professional duties.

The creation of a system of expert justice provision that conforms European standards will allow for the demonopolization of forensic expert activity, will contribute to the implementation of the principle of competition between the parties in judicial proceedings, will allow the parties to the proceedings to choose the most qualified state or private expert, will bring the legislation of Ukraine in the field of forensic expertise closer to the EU legislation, and will increase efficiency the process of gathering evidence in the investigation of war crimes and will contribute to bringing the Russian Federation to international legal responsibility for armed aggression and violations of other norms of international law.

Вступ. Інтеграція України до Європейського Союзу з 2014 року є одним з основних зовнішньополітичних пріоритетів нашої держави. Згідно зі ст. 124 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, «Україна забезпечує поступове приведення своїх чинних законів та майбутнього законодавства у відповідність до *acquis* ЄС» [1]. Після надання Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європей-

ського Союзу процес адаптації чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу прискорився.

Законодавство ЄС завдяки гармонізації національних законодавств країн-членів ЄС постійно удосконалюється. Відповідно до розділу V Договору про функціонування Європейського Союзу («Простір свободи, безпеки та правопорядку») [2], основними завданнями ЄС є збли-

ження законодавства держав-членів у відповідних сферах і співробітництво між компетентними органами цих держав у кримінальних та інших судових справах.

Оновлення законодавства країн-членів ЄС та Ради Європи здійснюється на основі аналізу звітів Європейської комісії з ефективності правосуддя (ЄКЕП, або СЕРЕП), в яких з 2002 року щорічно здійснюється оцінювання ефективності функціонування судових систем у державах-членах Ради Європи. Зокрема, у звіті, опублікованому у 2014 році, наголошено на важливості діяльності судових експертів, яка «сприяє підвищенню ефективності судової системи, надаючи суддям чіткі та обгрунтовані відповіді з конкретних та складних питань, які вони мають оцінювати». [3]. ЄКЕП навіть присвятила проблемам судової експертизи окремий розділ (розділ 15), на основі якого Радою Європи прийняті «Настанови щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» (далі – Настанови РЕ) у кримінальних, цивільних та адміністративних справах. Згідно з п. 138 Настанов, кожна держава-член Ради Європи повинна або запровадити правові норми, які відповідають запропонованим принципам судово-експертної діяльності, або переглянути, чи вони відповідають інструкціям з цих питань [4], тобто процеси зближення законодавства в європейських країнах чи принаймні спираються на однакові принципи правового регулювання спостерігаються також у питаннях судової експертизи.

Вивчення та аналіз принципів судово-експертної діяльності, викладених у нормативних документах країн-членів ЄС та Ради Європи, показав недосконалість і необхідність реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції, а порівняльний аналіз законодавства України у галузі судової експертизи із законодавством європейських країн дав змогу визначити його напрями.

Проблемам реформування системи експертного забезпечення правосуддя України приділяли увагу В.А. Журавель, В.О. Коновалова, Н.І. Клименко, Ю.В. Шепітько, О.М. Ключев, Е.Б. Сімакова-Єфремян, М.Г. Щербаковський, Г.К. Авдєєва, О.А. Назаров, Ю.Ю. Ярослав, А.В. Круть та інші вчені. Однак пропозиції науковців переважно не охоплюють всю сукупність вимог до судових експертів у країнах-членах ЄС і Ради Європи та неповною мірою відповідають принципу змагальності у судочинстві, тому проблеми реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції залишаються недостатньо опрацьованими.

Постановка завдання. Метою статті є порівняльний аналіз нормативно-правового регулю-

вання судово-експертної діяльності в Україні та європейських країнах для виявлення розбіжностей і проблем, які перешкоджають ефективному використанню спеціальних знань у судочинстві; визначення напрямів та надання пропозицій щодо реформування системи експертного забезпечення правосуддя України в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Право Європейського Союзу є наднаціональною правовою системою, джерелами якої є законодавство держав-членів і міжнародне законодавство. Згідно з розділом VI «Спільні правила щодо конкуренції, оподаткування та зближення законодавства» Договору про заснування Європейської Спільноти, кожна держава-учасниця має включити до свого внутрішньодержавного права принципи, на які спирається законодавство Союзу [5].

В окремих державах-членах ЄС та Ради Європи (Естонія, Німеччина, Греція, Ірландія, Мальта, Нідерланди, Польща) сьогодні існують такі три види судових експертів:

- технічні експерти, які вирішують питання технічного характеру з використанням власних спеціальних знань у певних галузях науки й техніки;
- експерти-свідки, яких залучають сторони по справі для підтримки своїх доказів з використанням спеціальних знань;
- експерти у галузі права, які надають суддям консультації з певних правових питань, але в прийнятті процесуальних рішень участі не беруть.

В більшості держав-членів Ради Європи існують два види експертів, а саме технічні (44 країни) та експерти-свідки (32 країни) [3, с. 441, 443].

У певних країнах (Кіпр, Данія, Ірландія) експерт зазвичай запрошується безпосередньо сторонами й розглядається як експерт з боку обвинувачення чи захисту відповідно.

В деяких країнах (зокрема, в Нідерландах) обрання експерта здійснюється не судом, а прокурором або професійною асоціацією судових експертів.

В 39 державах-членах Ради Європи (зокрема, в Німеччині, Литві, Нідерландах, Португалії, Румунії, Іспанії) на процесуальному рівні закріплені вимоги до компетенції та добросовісності судового експерта, а в деяких країнах (зокрема, у Словенії) за перевищення строку проведення експертизи до експертів можуть застосовуватися штрафи або зменшення винагороди [3, с. 445].

У Чехії судово-експертна діяльність регулюється Законом «Про експертів і перекладачів» від 20 квітня 1967 року № 36/1967 із змінами, внесеними у 2006, 2009, 2011, 2019, 2021 роках [6]. Обрання експертів здебільшого здійснюється сторонами зі списків, які обласні суди складають, постійно оновлюють і надсилають у Міністерство

юстиції, обласні прокуратури та управління поліції, районні і військові суди. Централізований (загальний) список експертів і здатних проводити експертну діяльність установ (вищих навчальних закладів, науково-дослідних інститутів тощо), систематизований за галузями знань, складає та оприлюднює в Інтернеті Міністерство юстиції. До проведення експертизи сторони іноді можуть також залучати особу, яка не внесена до списку експертів.

В республіці Литва, згідно з ч. 3 ст. 4 Закону «Про судову експертизу», також експертом може бути призначена особа, яка не включена до списку експертів [7].

Спеціальні закони щодо регулювання судово-експертної діяльності існують переважно в країнах, які раніше входили до СРСР. У 1994 році в Україні був прийнятий Закон «Про судову експертизу», у 1997 році в Республіці Казахстан – Закон «Про судову експертизу», який у 2001 році замінений Законом «Про судово-експертну діяльність у Республіці Казахстан». У 1999 році в Азербайджанській Республіці прийнятий Закон «Про державну судово-експертну діяльність», у 2001 році в Російській Федерації – Закон «Про державну судово-експертну діяльність у Російській Федерації», у 2002 році в Литовській Республіці – Закон «Про судову експертизу», у 2015 році в Республіці Білорусь – Закон «Про державний комітет судових експертиз у Республіці Білорусь». В Республіці Молдова у 2000 році був прийнятий Закон «Про судову експертизу, науково-технічні та судово-медичні дослідження», а у 2016 році – Закон «Про судову експертизу та статус судового експерта». Судово-експертна діяльність у цих країнах (окрім Литви), на відміну від країн-членів ЄС, є занадто «зарегульованою» та менш ефективною. Процесуальний статус судового експерта та його відповідальність за порушення ним своїх професійних обов'язків у країнах, які входили до колишнього СРСР, не відповідають принципам регулювання судово-експертної діяльності в країнах-членах ЄС.

В Україні ще 30 років тому Верховною Радою затверджена «Концепція судово-правової реформи», в якій задекларовано, що слід «створити судову експертизу як важливу і самостійну інституцію, незалежну від органів попереднього розслідування, діяльність якої повинна регулюватись процесуальним законодавством» (п. 1 розділу V). Однак через розбіжності поглядів представників різних відомств щодо організаційно-управлінських засад судової експертизи це завдання виконано не було [8, с. 516]. У 1994 році в Україні був прийнятий Закон «Про судову експертизу», який неповною мірою відповідає попередньому задуму. Більш того, до Закону «Про судову експертизу» 23 рази вносилися зміни

й доповнення, які значно звузили коло осіб, які мають право проводити судові експертизи, та дали змогу державним експертним установам монополізувати діяльність з проведення більшості судових експертиз та експертних досліджень.

В Україні, згідно з ч. 2 ст. 22 КПК України, сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів (зокрема, висновків експерта). Однак, на жаль, сторони кримінального провадження та потерпілий не мають доступу до речових доказів, які підлягають експертному дослідженню. Сторона захисту має змогу звернутися до слідчого, прокурора, слідчого судді щодо залучення експерта, але вона може отримати відмову. Потерпілий від злочину взагалі не має права залучати експерта.

Сторони кримінального провадження і потерпілий не мають права залучати незалежного експерта через заборону на проведення криміналістичних, судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз (ст. 7 Закону України «Про судову експертизу») незалежними (приватними) судовими експертами. Більш того, іноді суди не визнають висновки судово-медичних експертів джерелами доказів через те, що всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні є недержавними (вони належать до об'єктів комунальної власності).

Через агресію РФ в Україні збільшилась потреба у проведенні значної кількості судових експертиз під час розслідування воєнних злочинів, а система судово-експертного забезпечення зіткнулася з новими викликами. В умовах воєнного стану значна кількість співробітників державних експертних установ не в змозі виконувати свої професійні обов'язки через виїзд за межі свого населеного пункту, а деякі приватні судові експерти перейшли до армії або територіальної оборони, інші займаються волонтерською діяльністю.

Через необхідність розслідування великої кількості масштабних воєнних злочинів за одночасного дефіциту експертних кадрів і заборони на проведення значної кількості судових експертиз особами, які не працюють у державних експертних установах, Міністерство юстиції України здійснює пошуки механізмів залучення іноземних експертів для проведення судових експертиз. При цьому в Україні існує велика кількість кваліфікованих фахівців, які мають потенційну можливість проводити судові експертизи, але не мають права здійснювати таку діяльність через необґрунтовані законодавчі заборони.

Сьогодні чинне законодавство України не дає змогу іноземним експертам самостійно здійснювати експертну діяльність або разом з приватними судовими експертами, а дає можливість виконувати судово-експертну діяльність лише в складі

комісії з державними судовими експертами, незважаючи на наявність підтвердження національними сертифікатами їхньої компетенції.

З огляду на зазначене, існує нагальна потреба у реформуванні системи експертного забезпечення правосуддя з урахуванням законодавства Європейського Союзу, тому у 2013, 2014, 2017, 2021 роках до Верховної Ради України подавались законопроекти щодо нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні. Зокрема, у 2021 році було подано такі проекти законів: Проект Закону про судово-експертну діяльність від 5 листопада 2021 року № 6284, Проект Закону про судово-експертну діяльність від 19 листопада 2021 року № 6284-1 (альтернативний), Проект Закону про судово-експертну діяльність та самоврядування судових експертів від 22 листопада 2021 року № 6284-2 (альтернативний), Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судову експертизу» від 23 листопада 2021 року № 6284-3 (альтернативний). Аналіз цих документів показав, що в законопроектах № 6284, № 6284-1, № 6284-2 містяться корупційні ризики і дискримінаційні положення щодо приватних судових експертів та адвокатів. Ці проекти законів дають змогу ще більше укріпити монополію державних експертних установ на підготовку (перепідготовку, атестацію, переатестацію) судових експертів, проведення наукових досліджень у галузі судової експертизи за державні кошти без стандартних конкурсних процедур тощо.

Таке регулювання судово-експертної діяльності не відповідає критеріям, викладеним у «Настановах щодо ролі призначених судом експертів у судових розглядах держав-членів Ради Європи» [4] у кримінальних, цивільних та адміністративних провадженнях.

Згідно з п. п. 53, 54 Настанов РЄ, професійним громадським організаціям судових експертів та іншим організаціям надана можливість складати списки (каталоги) потенційних судових експертів і пропонувати певних спеціалістів для проведення судових експертиз. Список судових експертів має лише рекомендаційний характер під час вибору експерта, а суд має право призначати експерта, який до нього не включений (п. 33 Настанов РЄ). При цьому залучатися до проведення експертиз можуть не лише професійні експерти, а навіть ті, які раніше не мали досвіду проведення судових експертиз (п. п. 40, 41 Настанов РЄ). Це дає змогу забезпечити реалізацію принципу змагальності у судочинстві, рівності процесуальних прав сторін, зокрема надання сторонам провадження рівних прав щодо залучення експерта за головним принципом, яким є наявність у експерта певної кваліфікації (певних спеціальних знань та/або умінь) та вищої освіти за певним фахом.

Згідно з п. п. 57, 60 Настанов РЄ, сторони провадження і потерпілий мають право на отримання інформації про призначеного судового експерта до початку проведення експертизи та оскарження призначення конкретного експерта, а для стимулювання експерта щодо ретельного і чесного виконання своїх професійних обов'язків пропонується запровадити санкції у вигляді відсторонення від проведення експертизи, дискваліфікації, адміністративного штрафу, кримінального переслідування, відшкодування моральної і матеріальної шкоди тощо (залежно від виду порушень) за надання помилкового або завідомо неправдивого висновку (п. 117).

Порівняльний аналіз законодавства України та ЄС у галузі судової експертизи дав змогу встановити неповну відповідність нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні основним засадам діяльності експертів у судових системах держав-членів ЄС та Ради Європи, які детально викладені у «Настановах щодо ролі експертів, призначених судом у судовому провадженні держав-членів Ради Європи». В умовах євроінтеграції система експертного забезпечення правосуддя в Україні потребує реформування відповідно до європейських стандартів, а саме:

- скасування монополії державних експертних установ та окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою);
- розширення можливості щодо обрання найбільш кваліфікованого та найбільш відповідного експерта і спеціаліста (державного або приватного) в усіх видах судочинства та надання права оскаржувати призначення певного експерта;
- надання дозволу професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх суду та сторонам провадження;
- залучення як самостійних експертів громадян інших держав;
- посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Висновки з дослідження і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. В умовах адаптації законодавства України до законодавства країн-членів ЄС та РЄ, згідно з п. 138 Настанов РЄ, в яких наголошено на тому, що в кожній державі-члені Ради Європи правові норми щодо діяльності судових експертів повинні відповідати затвердженим Радою Європи принципам, існує нагальна потреба удосконалення системи експертного забезпечення правосуддя в Україні на основі європейських стандартів. Це слугува-

тиме важливим елементом успішної інтеграції України до ЄС.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, передбачає розроблення змін і доповнень до процесуального законодавства України та до Закону України «Про судову експертизу». Це дасть можливість демонополізувати судово-експертну діяльність, допоможе реалізації прав

сторін провадження на обрання ними найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів під час розслідування воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27 червня 2014 року. Редакція від 30 листопада 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Consolidated version of The Treaty on the functioning of the European Union. Official Journal of the European Union (EN). 26.10.2012. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF>
3. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg: Council of Europe, 2014. 545 p. URL: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95>
4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11–12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf>
5. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства) від 25 березня 1957 року / Європейське співтовариство (ЄС). Редакція від 1 січня 2005 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
6. Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcích a tlumočnících. Částka 14/1967. Zrušeno k 01.01.2021 (254/2019 Sb.). URL: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36>
7. The Law on the Forensic Examination of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės įstatymas. 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Nauja redakcija nuo 2020-07-01. Vilnius. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr>
8. Ярослав Ю.Ю. Оцінка висновку експерта за допомогою спеціальних знань. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці / редкол.: О.А. Назаров (гол. ред.) та ін. № 3 (19). Київ, 2019. С. 516. URL: <https://goo.su/0iVw>

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. [Association Agreement between the European Union and Ukraine]. 27.06.2014. Redaktsiia vid 30.11.2015. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (in Ukrainian) (accessed 10.09.2022).
2. Consolidated version of The Treaty on the functioning of the European Union. Official Journal of the European Union. 26.10.2012. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (in English) (accessed 09.09.2022).
3. European judicial systems – Edition 2014 (2012 data): efficiency and quality of justice. European Commission for the Efficiency of Justice. CEPEJ Studies. Strasbourg: Council of Europe, 2014. 545 p. Retrieved from: <https://rm.coe.int/european-judicial-systems-edition-2014-2012-data-efficiency-and-qualit/1680785d95> (in English) (accessed 10.09.2022).
4. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). Retrieved from: <https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf> (in English) (accessed 11.09.2022).
5. Dohovir pro zasnuvannia Yevropeiskoi Spilnoty (Treaty establishing the European Community) [Treaty establishing the European Economic Community]. 25.03.1957. Yevropeiske spivtovarystvo (IeS). Redaktsiia vid 01.01.2005. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text (in Ukrainian) (accessed 12.09.2022).

6. Zákon č. 36/1967 Sb. Zákon o znalcích a tlumočnících [Law on experts and interpreters]. Částka 14/1967. Zrušeno k 01.01.2021 (254/2019 Sb.). Retrieved from: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1967-36> (in Czech) (accessed 14.09.2022).
7. The Law on the Forensic Examination of the Republic of Lithuania. Lietuvos Respublikos teismo ekspertizės Įstatymas. 2002 m. spalio 29 d. Nr. IX-1161. Nauja redakcija nuo 2020-07-01. Vilnius. Retrieved from: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.286DC4AF9827/asr> (in English) (accessed 11.09.2022).
8. Iaroslav Yu.Iu. (2019) Otsinka vysnovku eksperta za dopomohoiu spetsialnykh znan. [Evaluation of the expert's opinion with the help of special knowledge]. *Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastovuvannia polihrafa ta spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi*. [Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice] vol. 3 no. 19. p. 516. Retrieved from: <https://goo.su/0iVw> (in Ukrainian) (accessed 12.09.2022).

Удосконалення інституту відсторонення від посади у контексті євроінтеграційних процесів в Україні

Анастасієва В. В.

аспірант кафедри кримінального процесу

Національна академія внутрішніх справ

пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-7386-2208

jast1922@ukr.net

Ключові слова: *європейська інтеграція, Європейський Союз, євроінтеграційна політика, кримінально-процесуальні відносини, заходи забезпечення кримінального провадження, відсторонення від посади, міжнародні європейські стандарти.*

У статті зазначено, що одним із важливих напрямів діяльності Європейського Союзу у сфері кримінально-процесуальних відносин є розвиток та вдосконалення нових інститутів. Це супроводжується появою нових правових інститутів та змінами у вітчизняній кримінально-процесуальній доктрині, зокрема інституту заходів забезпечення кримінального провадження, до системи якого входить відсторонення від посади. У статті автором розглянуто стан сучасних євроінтеграційних процесів в нашій державі та їхній вплив на розвиток кримінального процесуального законодавства, зокрема щодо вдосконалення інституту відсторонення від посади. Наголошено на специфіці кримінальної процесуальної діяльності, яка вимагає збалансованого поєднання гарантій прав особи в кримінальному процесі з державно-владним примусом, який є її невід'ємною складовою частиною. Автором зазначено, що наша держава вже почала здійснювати важливі кроки до впровадження основних європейських стандартів захисту прав та свобод людини й громадянина, в тому числі в кримінальному процесі. Виокремлено основні нормативно-правові акти, які були прийняті Україною на виконання зобов'язань перед Європейським Союзом та які мають вплив на розвиток інституту відсторонення від посади. Автором запропоновано шляхи удосконалення інституту відсторонення від посади. Зазначено, що з появою нових центральних органів місцевого самоврядування виникла необхідність урегулювання питання, що стосується забезпечення гарантій незалежності їхньої діяльності та процесуального порядку відсторонення від посади посадових осіб таких органів. Наголошено на необхідності чіткої нормативно-правової регламентації та розділення повноважень між Генеральним прокурором України та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою стосовно контролю за застосуванням щодо особи відсторонення від посади. Аргументовано необхідність урегулювання питання, яке передбачало б одночасне тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя та тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади. Зазначено, що однією з новел теорії та практики кримінальної процесуальної діяльності є запровадження положення щодо застосування в кримінальному провадженні практики Європейського суду з прав людини. Резюмовано, що на міжнародному та регіональних рівнях продовжують розроблятися нові універсальні заходи боротьби зі злочинністю, частиною яких є кримінальне процесуальне законодавство ЄС та країн-членів.

Improvement the institute of suspension from office in the context of European integration processes in Ukraine

Anastasieva V. V.

Postgraduate Student at the Department of Criminal Procedure

National Academy of Internal Affairs

Solomyanska sq., 1, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-7386-2208

jast1922@ukr.net

Key words: *European integration, European Union, European integration policy, criminal procedural relations, measures to ensure criminal proceedings, removal from office, international European standards.*

It is noted that one of the important areas of activity of the European Union in the field of criminal procedural relations is the development and improvement of new institutions. This is accompanied by the emergence of new legal institutions and changes in the domestic criminal procedural doctrine, in particular the institution of measures to ensure criminal proceedings, the system of which includes removal from office. In the article, the author examines the state of modern European integration processes in our country and their influence on the development of criminal procedural legislation, in particular, in the part related to the improvement of the institution of suspension from office. Emphasis is placed on the specifics of criminal procedural activity, which requires a balanced combination of guarantees of individual rights in the criminal process with coercion by state power, which is its integral component. The author states that our state has already begun to take important steps towards the implementation of the main European standards for the protection of human and citizen rights and freedoms, including in criminal proceedings. The main legal acts adopted by Ukraine to fulfill its obligations to the European Union and which have an impact on the development of the institution of removal from office are highlighted. The author proposed ways to improve the institution of removal from office. It is indicated that with the emergence of new central bodies of local self-government there was a need to settle the issue related to ensuring guarantees of the independence of their activities and the procedural procedure for the removal from office of officials of such bodies. The need for clear regulatory and legal regulation and separation of powers between the Prosecutor General of Ukraine and the Specialized Anti-Corruption Prosecutor's Office in terms of control over the application of removal from office was emphasized. The need to settle the issue was argued, which would involve the simultaneous temporary suspension of the judge from the administration of justice and the temporary suspension of the judge from the administrative position. It is indicated that one of the innovations in the theory and practice of criminal procedural activity is the introduction of a provision on the application of the practice of the European Court of Human Rights in criminal proceedings. It was suggested that new universal measures to combat crime continue to be developed at the international and regional levels, a part of which is the criminal procedural legislation of the EU and member states.

Вступ. Оскільки у зв'язку з останніми подіями Україна взяла чіткий курс на європейський простір, зокрема 23 червня 2022 року країни-члени Європейського Союзу проголосували за надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до ЄС, необхідно гармонізувати вітчизняні нормативно-правові акти та привести їх у відповідність до міжнародних європейських стандартів.

Євроінтеграційну політику України слід вважати комплексною діяльністю нашої держави в різних сферах суспільного життя, що має на меті створення законодавчих, економічних, політичних, соціальних та міжнародних передумов для проведення інтеграції України до Європейського Союзу шляхом приведення її у відповідність до стандартів ЄС [1, с. 127]. Як зазначає

О.В. Капліна, реформування національного законодавства неможливе без урахування відповідного досвіду міжнародної спільноти [2, с. 223].

Крім того, специфіка кримінально-процесуальної діяльності вимагає збалансованого поєднання гарантій прав особи в кримінальному процесі з гарантіями виконання органами, що здійснюють боротьбу зі злочинністю, покладених на них державою обов'язків, тому нормативне регулювання кримінально-процесуальної діяльності має будуватись на принципі пропорційності, на якому ґрунтуються європейські стандарти прав людини у кримінальному судочинстві й відправлення правосуддя [3, с. 141].

Це стосується заходів забезпечення кримінального провадження, які належать до заходів примусу та передбачають накладення певних обмежень на учасників кримінального провадження у реалізації ними своїх прав та свобод, як, наприклад, застосування до особи відсторонення від посади обмежує її конституційне право на працю. Отже, процесуальний порядок його застосування повинен відповідати провідним європейським стандартам здійснення кримінального судочинства.

Питання перегляду та приведення національного кримінального процесуального законодавства у відповідність до міжнародних зобов'язань України розглядали у своїх роботах В.І. Борисов, Н.В. Глинська, Л.М. Лобойко, С.П. Погребняк, М.А. Погорецький, В.В. Сташис, В.Я. Тацій, О.Г. Шило, О.Ю. Шостко та інші вчені. Проте щодо визначення шляхів удосконалення інституту відсторонення від посади в контексті євроінтеграційних процесів, то зазначений напрям сьогодні є не дослідженим та потребує проведення ґрунтовного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна, починаючи з проголошення незалежності, почала приймати низку законів в рамках майбутнього її входження у європейське співтовариство, першими з яких були, зокрема, Закон України «Про ратифікацію угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами» від 10 листопада 1994 року, Закон України «Про Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства ЄС» від 21 листопада 2002 року. У Концепції адаптації України до законодавства ЄС передбачено, що «для забезпечення приблизної адекватності законодавства України і законодавства ЄС у процесі провадження нормотворчої діяльності враховуватимуться основні положення актів законодавства ЄС настільки, наскільки це доцільно для України з огляду на економічні, політичні та соціальні наслідки прийняття відповідних правових норм, адаптованих до законодавства Євро-

пейського Союзу» [4]. Крім того, на цей момент перед Україною поставили низку завдань, які необхідно виконати, зокрема посилення боротьби з корупцією, продовження судової реформи в Україні, антиолігархічний закон.

Щодо кримінально-процесуального судочинства загалом та окремих його інститутів зокрема, то нашою державою уже здійснено важливі кроки до впровадження основних європейських стандартів захисту прав та свобод людини й громадянина. Так, з 2012 року Україною було ухвалено важливі законодавчі акти у сфері боротьби зі злочинністю та корупцією в державі, які впроваджують істотно нові правові інститути, більшість яких раніше не була відома національному законодавству і є імплементацією європейських стандартів [5].

В межах нашого дослідження, що стосується, зокрема, інституту відсторонення від посади, слід розглянути прийняття міжнародних конвенцій у сфері протидії корупції, що значно вплинуло на становлення зазначеного заходу забезпечення кримінального провадження.

Так, одним із важливих міжнародних актів у сфері протидії корупції є Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) проти корупції, ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 31 жовтня 2003 року, яка була ратифікована Україною та набула чинності 1 січня 2010 року. Сьогодні задля виконання зобов'язань, передбачених положеннями Конвенції, функціонує Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки. Задля боротьби з корупцією в Україні було створено Національне агентство з питань запобігання корупції (далі – Агентство), діяльність якого регламентується Законом України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII [6]. З появою нового органу виконавчої влади з'явилась необхідність унормування питання про порядок відсторонення його членів від посади. Зазначеним нормативно-правим актом регламентовано положення, які визначають гарантії незалежності членів Агентства, а також порядок відсторонення їх від посади, який знайшов своє відображення в ч. 1 ст. 155 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК).

Задля відновлення інституційного механізму запобігання корупції та виконання зобов'язань перед ЄС було внесено низку змін до Закону України «Про запобігання корупції» та доповнено його ст. 65-1. Згідно з ч. 5 ст. 65-1 Закону України «Про запобігання корупції», особа, якій повідомлено про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення у сфері службової діяльності, підлягає відстороненню від виконання повноважень на посаді в порядку, визначеному законом. Також нормою розглядуваної статті регламенто-

вано питання про відсторонення від здійснення правосуддя, відсторонення від посади судді, судді Конституційного Суду України [6].

Наведена норма відсилає нас до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, в якому міститься положення про те, що суддя може бути тимчасово відсторонений від здійснення правосуддя на строк не більше двох місяців у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або його заступника в порядку, встановленому законом. Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя ухвалюється Вищою радою правосуддя (ч. 5 ст. 49). Крім того, відповідно до ч. 5 ст. 86 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», Вища кваліфікаційна комісія суддів України за наявності підстав може внести подання Вищій раді правосуддя про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя до закінчення кваліфікаційного оцінювання [7].

На виконання зобов'язань України щодо її вступу в ЄС Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 було прийнято Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. Зокрема, задля подальшого розвитку інституту відсторонення від посади та забезпечення відповідальності суддів одним із напрямів Стратегії було встановлено вимоги щодо вирішення питання про тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади одночасно з вирішенням питання про тимчасове відсторонення його від здійснення правосуддя [8].

На підтримку такого твердження слід звернутись до п. 7 ст. 20 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», у якому зазначено, що звільнення з посади судді, припинення його повноважень як судді, а також закінчення строку, на який суддю обрано на адміністративну посаду в суді, припиняють його повноваження на адміністративній посаді [7]. Проте у зазначеній нормі відсутня умова про те, що тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя тимчасово припиняє його повноваження на адміністративній посаді. Відповідно до ч. 1 ст. 20 Закону України «Про судоустрій та статус суддів», адміністративними посадами в суді є посади голови суду та заступника (заступників) голови суду. Оскільки в межах повноважень, які передбачаються зайняттям посади голови суду його заступника (заступників), він здійснює контроль за ефективністю діяльності апарату суду, сприянням виконанню вимог щодо підвищення кваліфікації суддів місцевого суду, внесенням на розгляд зборів суду пропозицій щодо кількості та персонального складу слідчих суддів тощо, справедливо вважати, що

після прийняття рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя, залишаючись при цьому на адміністративній посаді, він може чинити протиправний тиск на свідків чи інших учасників кримінального провадження або іншим чином негативно впливати на хід досудового розслідування.

Таким чином, вважаємо за доцільне переглянути норми чинного КПК України, а також Закону України «Про судоустрій та статус суддів» стосовно встановлення вимоги щодо вирішення питання про тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади одночасно з вирішенням питання про тимчасове відсторонення його від здійснення правосуддя. Зокрема, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 155-1 КПК України реченням такого змісту: «Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності тягне за собою тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади».

Також слід згадати новий закон, який був прийнятий у 2021 році на виконання зобов'язань України щодо майбутнього вступу до ЄС, а саме Закон України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)» від 23 вересня 2021 року № 1780-IX. Зокрема, хочемо виокремити норму, яка міститься у п. 4 ч. 2 ст. 10 Закону, яка до ознак небездоганної ділової репутації фізичної особи, пов'язаних з дотриманням закону та публічного порядку, відносить позбавлення особи права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю згідно з вироком або іншим рішенням суду протягом строку дії такого покарання. Проте у зазначеній нормі не згадується строк відсторонення особи від посади в рамках здійснення щодо неї кримінального провадження [9].

Слід зауважити, що відсторонення від посади як захід процесуального примусу здебільшого застосовується до осіб, щодо яких відкрито кримінальне провадження за вчинення ними кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг, отже, за доведеності вини підозрюваного, обвинуваченого йому призначається покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Крім того, однією з основних умов відсторонення від посади є доведеність причинного зв'язку між професійною діяльністю особи та інкримінованим їй кримінальним правопорушенням, що фактично означає, що така особа використала чи використовує своє службове чи професійне становище для вчинення

кримінального правопорушення, приховування його слідів, незаконного впливу на свідків тощо. В такому разі за прийняття рішення про відсторонення від посади цілком слушно було б говорити про наявність у такої особи ознак небездоганної ділової репутації. Отже, вважаємо за необхідне доповнити зазначену статтю п. 4-1 та викласти її в такій редакції: «відсторонення від посади – протягом строку дії такого заходу забезпечення кримінального провадження».

Крім того, під час застосування відсторонення від посади важливу функцію має орган прокуратури як один із органів, уповноважених на здійснення контролю за законністю дотримання прав та свобод людини й громадянина під час застосування відсторонення від посади. Важливим кроком у вдосконаленні механізму протидії корупції в Україні стало створення Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (далі – САП), відповідно до ст. 8-1 Закону України «Про прокуратуру». Так, З.А. Загінєй та В.М. Драган відзначають, що у створенні САП Україною було використано досвід передових європейських країн, зокрема Німеччини, де у прокуратурах окремих земель можуть створюватися спеціальні відділи по боротьбі з корупцією [10, с. 50].

Діяльність її регламентується Положенням про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора, затвердженим Наказом Офісу Генерального прокурора України від 5 березня 2020 року № 125. Зокрема, це положення одним із основних завдань САП визначає запобігання незаконному притягненню особи до кримінальної відповідальності та необґрунтованому застосуванню до неї заходів процесуального примусу. В межах своїх повноважень САП уповноважена здійснювати нагляд за додержанням законів Національним антикорупційним бюро України (далі – НАБУ) [11]. Так, відсторонення від посади Директора НАБУ здійснюється слідчим суддею на підставі вмотивованого клопотання Генерального прокурора або заступника Генерального прокурора, який, відповідно, є керівником САП. Таким чином, САП фактично є органом, який уповноважений здійснювати контроль за дотриманням прав та свобод під час застосування відсторонення від посади. Проте сучасне законодавство, яке регламентує її діяльність, не містить чіткого розмежування функцій Офісу Генерального прокурора та САП, що, відповідно, потребує подальших законодавчих розробок у цій сфері, зокрема стосовно відсторонення від посади.

Однією з новел теорії та практики кримінальної процесуальної діяльності є запровадження положення щодо застосування в кримінальному провадженні практики Європейського суду з прав людини. Згідно з ч. 2 ст. 8 КПК України, прин-

цип верховенства права в кримінальному провадженні застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ, а у ч. 5 ст. 9 КПК України встановлено, що кримінальне процесуальне законодавство України застосовується з урахуванням практики ЄСПЛ [12]. Крім того, на обов'язковості застосування прецедентної практики ЄСПЛ наголошує Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» [13]. Під час перевірки підстав застосування до особи відсторонення від посади слідчий суддя досить часто звертається до практики ЄСПЛ, зокрема щодо встановлення «обґрунтованості підозри».

Висновки. Реформування кримінального процесуального законодавства України пов'язано з утвердженням ефективних правових інститутів, які б гарантували розвиток нашої держави як соціальної, демократичної та правової. Україною сьогодні було здійснено значну роботу у зазначеному напрямі, зокрема щодо реалізації нових законодавчих ініціатив.

1. Для посилення боротьби з корупцією нашою державою була ратифікована Конвенція ООН проти корупції. Задля цього прийнято низку важливих законодавчих актів, таких як Закон України «Про запобігання корупції», Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора. З появою нових органів виконавчої влади з'явилась необхідність унормування питання про порядок відсторонення їх членів від посади в рамках здійснення кримінального провадження. Задля цього необхідна чітка регламентація та розділення повноважень стосовно контролю за застосуванням відсторонення від посади між Генеральним прокурором України та Спеціалізованою антикорупційною прокуратурою.

2. В рамках продовження судової реформи в Україні було прийнято Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки. Так, задля подальшого удосконалення інституту відсторонення від посади та забезпечення відповідальності суддів вважаємо за доцільне переглянути норми чинного КПК України, а також Закону України «Про судоустрій та статус суддів» щодо встановлення вимоги щодо вирішення питання про тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади одночасно з вирішенням питання про тимчасове відсторонення його від здійснення правосуддя. Зокрема, пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 155-1 КПК України реченням такого змісту: «Рішення про тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності тягне за собою тимчасове відсторонення судді від адміністративної посади».

3. Задля прийняття антиолігархічного закону було прийнято Закон України «Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів)», який виділяє ознаки небездоганної ділової репутації фізичної особи, пов'язані з дотриманням закону та публічного порядку. Отже, слід

зауважити, що в разі прийняття рішення про відсторонення від посади цілком слушно було б говорити про наявність у такої особи ознак небездоганної ділової репутації, тож вважаємо за необхідне доповнити статтю п. 4-1 Закону та викласти його в такій редакції: «відсторонення від посади – протягом строку дії такого заходу забезпечення кримінального провадження».

ЛІТЕРАТУРА

1. Калина М.В. Особливості євроінтеграційної політики України. *Вісник НАДУ при Президентові України*. 2004. № 2. С. 125–132.
2. Капліна О.В. Міжнародно-правові стандарти захисту прав потерпілих в кримінальному процесі: інтерпретація і проблеми імплементації в національне законодавство України. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2004. № 1–2. С. 223–228.
3. Шило О.Г. Гарантії права людини на свободу й особисту недоторканність: регіональні стандарти і національне законодавство. *Актуальні проблеми формування правової держави в Україні* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Ч. 2. Харків : Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого, 2000. С. 146–149.
4. Деякі питання адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Постанова Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2004 року № 1365. *Офіційний вісник України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-p#Text>
5. Шило О.Г. Проблеми адаптації кримінального процесуального законодавства України до права Європейського Союзу. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 3 (86). С. 102–110.
6. Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n831>
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
8. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021>
9. Про запобігання загрозам національній безпеці, пов'язаним із надмірним впливом осіб, які мають значну економічну та політичну вагу в суспільному житті (олігархів) : Закон України від 23 вересня 2021 року № 1780-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text>
10. Загиней З.А., Драган В.М. Роль прокуратури Німеччини у протидії корупції. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 2. С. 49–55.
11. Положення про Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру Офісу Генерального прокурора : Наказ Офісу Генерального прокурора України від 5 березня 2020 року № 125. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20>
12. Кримінальний процесуальний кодекс України зі змінами від 8 червня 2022 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n1545>.
13. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>

REFERENCES

1. Kalyna M.V. (2004) Osoblyvosti yevrointehratsiynoyi polityky Ukrayiny [Peculiarities of the European integration policy of Ukraine]. *Visnyk NADU pry Prezydentovi Ukrayiny – Bulletin of the NADU under the President of Ukraine*. № 2. S. 125–132 [in Ukrainian].
2. Kaplina O.V. (2004) Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu prav poterpilykh v kryminal'nomu protsesi: interpretatsiya i problemy implementatsiyi v natsional'ne zakonodavstvo Ukrayiny [International legal standards for the protection of the rights of victims in criminal proceedings: interpretation and problems of implementation in the national legislation of Ukraine]. *Visnyk Khmel'nyts'koho instytutu rehional'noho upravlinnya ta prava – Bulletin of the Khmelnytskyi Institute of Regional Management and Law*. № 1–2. S. 223–228 [in Ukrainian].
3. Shylo O.H. (2000) Harantiyi prava lyudyny na svobodu y osobystu nedotorkannist': rehional'ni standarty i natsional'ne zakonodavstvo [Guarantees of the human right to freedom and personal integrity: regional standards and national legislation]. *Aktual'ni problemy formuvannya pravovoyi derzhavy v Ukrayini*:

mat. mizhnar. nauk.-prakt. konf. – Actual problems of the formation of the rule of law in Ukraine: Mat. international science and practice conf. Kh.: Nats. yuryd. akad. Ukrayiny im. Ya. Mudroho. S. 146–149 [in Ukrainian].

4. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 15.10.2004 r. № 1365 “Pro deyaki pytannya adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny do zakonodavstva Yevropeys’koho Soyuzu” [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 15.10.2004 r. № 1365 “About some issues of adaptation of the legislation of Ukraine to the legislation of the European Union”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1365-2004-#Text> [in Ukrainian].
5. Shylo O.H. (2016) Problemy adaptatsiyi kryminal’noho protsesual’noho zakonodavstva Ukrayiny do prava Yevropeys’koho Soyuzu [Problems of adaptation of the criminal procedural legislation of Ukraine to the law of the European Union.]. *Visnyk Natsional’noyi akademiyi pravovykh nauk Ukrayiny – Bulletin of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. № 3 (86). S. 102–110 [in Ukrainian].
6. Zakon Ukrayiny “Pro zapobihannya koruptsiyi” vid 14.10.2014r. № 1700-VII [Law of Ukraine “On Prevention of Corruption” of October 14, 2014 No. 1700-VII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n831> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrayiny “Pro sudoustriy i status suddiv” vid 2 chervnya 2016 r. № 1402-VIII [Law of Ukraine “On the judiciary and the status of judges” of June 2, 2016 No. 1402-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> [in Ukrainian].
8. Ukaz Prezydenta Ukrayiny “Pro Stratehiya rozvytku systemy pravosuddya ta konstytutsiynoho sudochynstva na 2021–2023 roky” vid 11 chervnya 2021 r. № 231/2021. [Decree of the President of Ukraine “Strategy for the development of the justice system and constitutional judiciary for 2021–2023” dated June 11, 2021 No. 231/2021]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021> [in Ukrainian].
9. Zakon Ukrayiny “Pro zapobihannya zahrozam natsional’nyy bezpetsi, pov’yazanym iz nadmirnym vplyvom osib, yaki mayut’ znachnu ekonomichnu ta politychnu vahu v suspil’nomu zhytti (oliharkhiv)” vid 23 veresnya 2021 r. № 1780-IX [Law of Ukraine “On prevention of threats to national security associated with excessive influence of persons who have significant economic and political weight in public life (oligarchs)” dated September 23, 2021 No. 1780-IX]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1780-20#Text> [in Ukrainian].
10. Zahyney Z.A., Drahan V.M. (2015) Rol’ prokuratury Nimechchyny u protydyi koruptsiyi [The role of the German prosecutor’s office in combating corruption]. *Naukovyy chasopys Natsional’noyi akademiyi prokuratury Ukrayiny – Scientific journal of the National Academy of the Prosecutor’s Office of Ukraine*. № 2. S. 49–55 [in Ukrainian].
11. Nakaz Ofisu Heneral’noho prokurora Ukrayiny “Polozhennya pro Spetsializovanu antykoruptsiynu prokuraturu Ofisu Heneral’noho prokurora” vid 5 bereznya 2020 r. № 125 [Order of the Office of the Prosecutor General of Ukraine “Regulations on the Specialized Anti-Corruption Prosecutor’s Office of the Office of the Prosecutor General” dated March 5, 2020 No. 125]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0125905-20> [in Ukrainian].
12. Kryminal’nyy protsesual’nyy kodeks Ukrayiny. Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny zi zminamy vid 8 chervnya 2022 r. № 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine with changes dated June 8, 2022 No. 4651-VI]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv#n1545> [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrayiny “Pro vykonannya rishen’ ta zastosuvannya praktyky Yevropeys’koho sudu z prav lyudyny” vid 23 lyutoho 2006 r. № 3477-IV [Law of Ukraine “On Implementation of Decisions and Application of Practice of the European Court of Human Rights” dated February 23, 2006 No. 3477-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> [in Ukrainian].

Гармонізація акцизного оподаткування України з правом Європейського Союзу

Агаманчук Н. І.

доктор юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник відділу дослідження проблем

взаємодії держави та громадянського суспільства

Київський регіональний центр Національної академії правових наук України

вул. Пилипа Орлика, 3, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-3893-084X

noicom@ukr.net

Ключові слова: *оподаткування, акцизне оподаткування, гармонізація, непрямі податки, директиви Ради Європейського Союзу, акциз.*

У статті проаналізовано особливості адміністрування та правового регулювання акцизного податку в країнах Європейського Союзу та в Україні. Досліджено відповідність норм податкового законодавства положенням директив Європейського Союзу з питань акцизного оподаткування, а саме Директиви Ради 2008/118/ЄС «Про загальний режим акцизних зборів» від 16 грудня 2008 року; Директиви Ради 92/83/ЄС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на алкоголь та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року; Директиви Ради 92/84/ЄЕС «Про наближення акцизних зборів на спирт та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року; Директиви 92/79/ЄЕС Ради ЄС «Про зближення оподаткування сигарет» від 19 жовтня 1992 року; Директиви 92/80/ЄЕС Ради ЄС «Про зближення оподаткування на перероблений тютюн, інший, ніж сигарети» від 19 жовтня 1992 року; Директиви Ради 95/59/ЄС «Про податки, інші, ніж податки з обороту, які впливають на споживання тютюнових виробів» від 27 листопада 1995 року; Директиви Ради 2011/64/ЄС «Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація)» від 21 червня 2011 року; Директиви Ради 2003/96/ЄС «Про реструктуризацію системи Співтовариства з оподаткування продуктів енергії та електроенергії» від 27 жовтня 2003 року; Директиви Ради 92/82/ЄЕС «Про апроксимацію ставок акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року; Директиви Ради 92/81/ЄЕС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року; Директиви Ради 95/60/ЄС «Про фіскальне маркування газойлю та гасу» від 27 листопада 1995 року. Автором визначено можливості запозичення позитивного досвіду держав Євросоюзу і внесення змін до чинного податкового законодавства України. Встановлено, що норми директив щодо акцизного оподаткування певною мірою враховані в законодавстві України. Відмінностями, які потребують подальшого врегулювання, залишаються норми щодо визначення поняття «проміжні продукти» та знижених ставок податку на них, визначення об'єкта оподаткування та дати виникнення податкових зобов'язань з акцизного податку; визначення таких підакцизних товарів, як пиво та спирт етиловий; розміру ставок акцизного податку; податкових пільг.

Harmonization of excise taxation of Ukraine with European Union law

Atamanchuk N. I.

Doctor of Law, Associate Professor,

Leading Researcher at the Department of Research on Communication

Problems between the State and Civil Society

Kyiv Regional Center of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

Pylyp Orlyk str., 3, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-3893-084X

noicom@ukr.net

Key words: *taxation, excise taxation, harmonization, indirect taxes, directives of Advice of European Union.*

In the article the features of administration and legal adjusting of excise tax are analyzed in the countries of European Union and in Ukraine. Accordance of norms of tax law is investigational by position of directives of European Union from the questions of excise taxation, namely: Directives of Advice of 2008/118/EC from December, 16, 2008 “About the general mode of excise collections”; Directives of Advice of 92/83/EC “About harmonization of structures of excise collections on an alcohol and alcoholic beverages” from October, 19, 1992; Directives of Advice 92/84/ECC “About approaching of excise collections on an alcohol and alcoholic beverages” from October, 19, 1992; Directives 92/79/ECC Advices of EC “About rapprochement of taxation of cigarettes” from October, 19, 1992; Directives 92/80/ECC Advices of EC “About rapprochement of taxation on the done tobacco, other, than cigarettes” are from October Directives of Advice 92/81/ECC “About harmonization of structures of excise collections on oil products” from October, 19, 1992; Directives of Advice of 95/60/EC “About the fiscal marking to the gas-oil and kerosene” from November, 27, 1995. Possibilities of borrowing of positive experience of the states of European Union and making alteration are certain authors to the current tax legislation of Ukraine. It is set that the norms of directives in relation to excise taxation up to a point are taken into account in the legislation of Ukraine. By differences, that need a further settlement there are norms in relation to the decision of concept “intermediate foods” and mionectic rates of tax on them, decisions of object of taxation and date of origin of tax obligations from an excise tax; decision of such excisable commodities as beer and alcohol ethyl; to the size of rates of excise tax; tax deductions and others like that.

Постановка проблеми. Необхідність комплексного реформування вітчизняної правової системи та приведення національного законодавства у відповідність до європейських принципів і стандартів права є одним із завдань нашої держави. Зокрема, євроінтеграційні прагнення України, які реалізуються через гармонізацію вітчизняного законодавства і законодавства Європейського Союзу, є одним з основних пріоритетів сучасної державної політики. Україна як держава, що уклала з Європейським Союзом Угоду про асоціацію (далі – Угода) [1], а також отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі, одержала завдання гармонізувати національне законодавство з нормами права Європейського Союзу (далі – ЄС). Відповідно до Угоди, Сторони взяли на себе зобов'язання щодо застосування

принципів належного управління у сфері оподаткування, що має на меті встановлення фіскальної нейтральності, спрощення умов торгівлі для зовнішніх і внутрішніх агентів та створення умов для ефективного функціонування внутрішнього ринку ЄС. Саме тому особливого значення набуває питання національної імплементації в Україні директив у сфері акцизного оподаткування. Важливим у цьому питанні є детальний аналіз відповідних Директив ЄС у сфері акцизного оподаткування з виокремленням тих їх положень, що мають обов'язковий характер, та положень, які дають змогу державам-членам самостійно вирішувати певні питання щодо оподаткування гармонізованих підакцизних товарів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості гармонізації законодавства України про

акцизне оподаткування з правом ЄС досліджували такі науковці, як М. Буроменський, А. Монаснко [2], С. Герчаківський [3], В. Коротун, Н. Новицька, І. Хлебнікова [4], А. Соколовська [5], М. Ярош, Л. Прокіпчук, Р. Галамай [6]. Реформування податкового законодавства щодо акцизного оподаткування, а також різноманіття підакцизних товарів у світовій та європейській практиці оподаткування зумовлюють необхідність здійснення подальших наукових досліджень у зазначеному напрямі.

Метою дослідження є визначення на основі порівняльного аналізу положень директив Ради ЄС з акцизного оподаткування, а також напрямів подальшого удосконалення правового регулювання акцизного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні правове регулювання акцизного податку регламентується Податковим кодексом України (далі – ПК України). Відповідно до ст. 9 ПК України [7], акцизний податок є загальнодержавним податком і визначається як непрямий податок на споживання окремих видів товарів (продукції), визначених як підакцизні, що включаються до ціни таких товарів (продукції). Підакцизними товарами є спирт етиловий та інші спиртові дистиляти, алкогольні напої, пиво (крім квасу «живого» бродіння); тютюнові вироби, тютюн та промислові заміники тютюну; рідини, що використовуються в електронних сигаретах; пальне, у тому числі товари (продукція), що використовуються як пальне для заправлення транспортних засобів, обладнання або пристроїв з двигунами внутрішнього згоряння із запалюванням від стиснення, з двигунами внутрішнього згоряння з іскровим запалюванням, з двигунами внутрішнього згоряння з кривошипно-шатунним механізмом, коди яких, згідно з УКТ ЗЕД, не зазначені у пп. 215.3.4 п. 215.3 цієї статті (крім газу природного у газоподібному стані за кодом 2711 21 00 00 згідно з УКТ ЗЕД); автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли, транспортні засоби, призначені для перевезення 10 осіб і більше, транспортні засоби для перевезення вантажів; електрична енергія [7].

В країнах ЄС питання акцизного оподаткування врегульовано такими Директивами, як Директива Ради 2008/118/ЄС «Про загальний режим акцизних зборів» від 16 грудня 2008 року [8]; Директива Ради 92/83/ЄС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на алкоголь та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року [9]; Директива Ради 92/84/ЄС «Про наближення акцизних зборів на спирт та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року [10]; Директива 92/79/ЄС Ради ЄС «Про зближення оподаткування сигарет» від 19 жовтня 1992 року [11]; Директива 92/80/ЄС Ради ЄС «Про зближення оподаткування на

перероблений тютюн, інший, ніж сигарети» від 19 жовтня 1992 року [12]; Директива Ради 95/59/ЄС «Про податки, інші, ніж податки з обороту, які впливають на споживання тютюнових виробів» від 27 листопада 1995 року [13]; Директива Ради № 2011/64/ЄС «Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація)» від 21 червня 2011 року [14]; Директива Ради 2003/96/ЄС «Про реструктуризацію системи Співтовариства з оподаткування продуктів енергії та електроенергії» від 27 жовтня 2003 року [15]; Директива Ради 92/82/ЄС «Про апроксимацію ставок акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року [16]; Директива Ради 92/81/ЄС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року [17]; Директива Ради 95/60/ЄС «Про фіскальне маркування газойлю та гасу» від 27 листопада 1995 року [18].

Основним документом, що регулює справляння акцизного податку в ЄС, є Директива Ради 2008/118/ЄС «Про загальний режим акцизних зборів та якою скасовується Директива 92/12/ЄС» від 16 грудня 2008 року [8], якою встановлені загальні засади оподаткування підакцизних товарів задля їх вільного обігу всередині ЄС для забезпечення належного функціонування внутрішнього ринку.

Оподаткування акцизами алкогольних напоїв регулюється Директивою Ради 92/83/ЄС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на алкоголь та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року (далі – Директива Ради 92/83/ЄС) [9], а також Директивою Ради 92/84/ЄС «Про наближення акцизних зборів на спирт та алкогольні напої» від 19 жовтня 1992 року [10], що встановлює мінімальні ставки акцизного збору, які повинні застосовуватися у державах-членах на алкоголь та алкогольні напої. Положення Директиви Ради 92/83/ЄС переважно враховані в законодавстві України, окрім положень щодо визначення поняття «проміжні товари», якими вважаються підакцизні товари, фактична міцність яких є вищою за 1,2% об., але не вищою за 22% об. (п. 1 ст. 17 Директиви Ради 92/83/ЄС); відшкодування суми сплаченого акцизного збору з алкогольних напоїв, вилучених з ринку, якщо через їхній стан або строк вони є непридатними для споживання (ст. 25 Директиви Ради 92/83/ЄС) [9].

Основним актом у сфері гармонізації оподаткування тютюнових виробів стала Директива Ради «Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація)» від 21 червня 2011 року № 2011/64/ЄС [14], оскільки встановлює загальні принципи для узгодження структури й ставок акцизу, яким держави-члени обкладають тютюнові вироби.

Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/40/ЄС «Про наближення законів, підзаконних нормативно-правових актів та адміністративних положень держав-членів щодо виробництва, представлення та продажу тютюнових виробів і супутніх продуктів та про скасування Директиви 2001/37/ЄС» від 3 квітня 2014 року [19] передбачає наближення законів, підзаконних нормативно-правових актів та адміністративних положень держав-членів щодо інгредієнтів та викидів тютюнових виробів і відповідних обов'язків щодо звітування, у тому числі максимальних рівнів викидів смоли, нікотину та монооксиду вуглецю для сигарет; певних аспектів маркування та пакування тютюнових виробів, у тому числі щодо медичного попередження, яке повинно бути на одиничних пачках тютюнових виробів та будь-якому зовнішньому пакуванні, а також будь-яких захисних елементів та елементів простежування, які застосовуються до тютюнових виробів для забезпечення їхньої відповідності цій Директиві; заборони введення в обіг тютюну для перорального вживання; транскордонних дистанційних продажів тютюнових виробів; обов'язку подавати повідомлення стосовно новітніх тютюнових виробів; введення в обіг та маркування деяких виробів, які пов'язані з тютюновими виробами, а саме електронних сигарет і заправних контейнерів, а також трав'яних виробів для куріння.

Особливості акцизного оподаткування нафтопродуктів урегульовуються Директивою Ради 92/82/ЄЕС «Про апроксимацію ставок акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року [16], а також Директивою Ради 92/81/ЄЕС «Про гармонізацію структур акцизних зборів на нафтопродукти» від 19 жовтня 1992 року [17], яка визначає спільні визначення для всіх нафтопродуктів, а також установає узгодженого акцизного податку на нафтопродукти.

Директива Ради 95/60/ЄС «Про фіскальне маркування газойлю та гасу» від 27 листопада 1995 року [18] передбачає встановлення загальних правил фіскального маркування газойлю та гасу. Зокрема, держави-члени Співтовариства мають застосовувати фіскальний маркер, який складається з чітко визначеного поєднання хімічних добавок, які додаються під наглядом фіскальних органів перед відпуском нафтопродуктів.

Оподаткування енергоносіїв та електроенергії визначено у Директиві Ради 2003/96/ЄС «Про реструктуризацію системи Співтовариства з оподаткування продуктів енергії та електроенергії» від 27 жовтня 2003 року (далі – Директива Ради 2003/96/ЄС) [15]. Визначальною рисою зазначеної Директиви є значна кількість положень щодо можливості застосування диференційованого національного розміру оподаткування, звільнень

або знижень розміру оподаткування залежно від сфер та суб'єктів використання відповідних видів енергоносіїв та електроенергії.

Як зазначає С. Герчаківський, «послідовність, визначення етапів та швидкість імплементації Директиви Ради 2003/96/ЄС в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення повинні враховувати такі фактори: пріоритет захисту українського енергоринку та мінімізація забезпечення енергопродуктів з країн-агресорів – Російської Федерації та Білорусі; необхідність розширення енерго-та ресурсоефективних технологій в контексті приєднання до європейської енергосистеми ENTSO-E; повоєнне відновлення енергомереж та транспортних коридорів з постачання енергопродуктів; екологізація виробництв електроенергії задля розвитку зелених технологій; забезпечення захисту споживачів енергопродуктів та електроенергії в Україні; глобальні та національні ринкові цінові тренди на енергоносії в умовах післявоєнного відновлення (вже сьогодні наслідком війни стало оголошення Нідерландами, Португалією нових інвестицій в офшорну вітроенергетику, Бельгія відкладає закриття атомних електростанцій, Франція припиняє субсидування нових газових обігрівачів та збільшує їх для електричних теплових насосів тощо); потреби захисту довкілля від шкідливого виробництва електроенергії та використання енергоресурсів (декарбонізація економіки), а також наслідків воєнних руйнувань; інфляційні очікування та девальвація національної грошової одиниці; запобігання схемам ухилення від сплати податків під час оподаткування енергопродуктів; підвищення ефективності податкового адміністрування процесів справляння податків з енергопродуктів та електроенергії» [3, с. 291–292].

Поділяємо думку таких науковців, як М. Ярош, Л. Прокіпчук, Р. Галамай, про те, що серед основних проблем, які слід подолати для гармонізації, передусім слід звернути увагу на такі: неузгодженість ставок щодо підакцизних товарів в реаліях вітчизняної податкової системи та фіскальної системи ЄС; неточності та відсутності збігу визначення об'єктів оподаткування в цих системах; існування схем ухилення від сплати акцизного податку та контрабанди товарів; неефективна, складна та непрозора система адміністрування акцизного податку в Україні; існування та розвиток «тіньового» сектору економіки, що прямо впливає на суми надходження податку до бюджетів; відмінності пільгового оподаткування акцизним податком та його поширеності на монополні й товари з високим рівнем рентабельності в Україні та країнах-членах ЄС [6, с. 39].

Висновки. Підбиваючи підсумок, зазначимо, що перед Україною як державою, що уклала

з Європейським Союзом Угоду про асоціацію, а також отримала статус кандидата на членство в Європейському Союзі, стоїть завдання якнайшвидшої гармонізації національного законодавства з правом ЄС. Особливого значення у цьому контексті набувають норми щодо акцизного оподаткування алкогольних напоїв, тютюнових виробів, електроенергії, маркування нафтового газу й гасу та приведення їх у відповідність до Директив Ради ЄС задля встановлення єдиного підходу до визначення бази оподаткування акцизного податку, застосування єдиних податкових термінів та спрощення ведення зовнішньоекономічної діяльності.

Шляхами наближення податкового законодавства України до законодавства ЄС у сфері акцизного оподаткування є узгодження термінології щодо визначення таких акцизних підкатегорій, як «пиво», «вино», «зброджені напої», «проміжні продукти» та «спирт етиловий»; перегляд системи

пільгового оподаткування акцизного податку щодо підтримки виробництва національного продукту, який характеризується історією свого виготовлення та відповідною рецептурою, а також підтримки малих виробників у сфері виготовлення алкогольних напоїв, зокрема виноробів; запровадження європейської системи контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів; для нафтопродуктів – запровадження фіскального маркування газойлю та гасу задля контролю за сплатою акцизів; для продуктів енергії та електроенергії – встановлення мінімальних загальних ставок акцизного податку; запровадження пільгових ставок задля заохочення більш ефективного використання енергії, яке сприяє зменшенню емісії парникового газу та залежності від імпортованої енергетичної продукції; надання податкових преференцій підприємствам, які вживають певних заходів та вкладають свій капітал у модернізацію використання енергії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 30 листопада 2015 року № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.09.2022).
2. Buromenskiy M., Monaienko A., Atamanchuk N. Harmonisation of Ukrainian legislation on excise taxation of alcoholic beverages with the law of the European Union. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2022. № 29 (1). P. 127–138.
3. Герчаківський С. Законодавство ЄС у сфері акцизного оподаткування енергопродуктів в парадигмі воєнного стану в Україні. *Російсько-українська війна: право, безпека, світ* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Тернопіль, Західноукраїнський національний університет, 29–30 квітня 2022 року. Тернопіль : ЗУНУ, 2022. С. 289–292.
4. Коротун В., Новицька Н., Хлебнікова І. Гармонізація класифікації спирту та алкогольних напоїв у контексті виконання вимог Угоди про асоціацію України з ЄС. *Бізнес-Інформ*. 2018. № 7. С. 224–225.
5. Податкова гармонізація в Україні в умовах реалізації Угоди про асоціацію між Україною і ЄС : монографія / за ред. А. Соколовської. Київ : ДННУ «Академія фінансування управління», 2017. 448 с.
6. Ярош М., Прокіпчук Л., Галамай Р. Удосконалення акцизного оподаткування в Україні в умовах інтеграції до ЄС. *Вісник Сумського національного аграрного університету*. 2019. № 4 (82). С. 36–43.
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4987> (дата звернення: 10.09.2022).
8. Про загальний режим акцизних зборів : Директива Ради 2008/118/ЄС від 16 грудня 2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2012-p> (дата звернення: 01.09.2022).
9. Про гармонізацію структур акцизних зборів на алкоголь та алкогольні напої : Директива Ради 92/83/ЄС від 19 жовтня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_430 (дата звернення: 01.09.2022).
10. Про наближення акцизних зборів на спирт та алкогольні напої : Директива Ради 92/84/ЄС від 19 жовтня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_431 (дата звернення: 01.09.2022).
11. Про зближення оподаткування сигарет : Директива № 92/79/ЄС Ради ЄС від 19 жовтня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_a74 (дата звернення: 01.09.2022).
12. Про зближення оподаткування на перероблений тютюн, інший, ніж сигарети : Директива Ради ЄС від 19 жовтня 1992 року № 92/80/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a77 (дата звернення: 01.09.2022).
13. Про податки, інші, ніж податки з обороту, які впливають на споживання тютюнових виробів : Директива Ради 95/59/ЄС від 27 листопада 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_442 (дата звернення: 01.09.2022).

14. Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація) : Директива Ради 2011/64/ЄС від 21 червня 2011 року. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45885> (дата звернення: 01.09.2022).
15. Про реструктуризацію системи Співтовариства з оподаткування продуктів енергії та електроенергії : Директива Ради 2003/96/ЄС від 27 жовтня 2003 року. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45885> (дата звернення: 01.05.2022).
16. Про апроксимацію ставок акцизних зборів на нафтопродукти : Директива Ради 92/82/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_371 (дата звернення: 01.09.2022).
17. Про гармонізацію структур акцизних зборів на нафтопродукти : Директива Ради 92/81/ЄЕС від 19 жовтня 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_370 (дата звернення: 01.09.2022).
18. Про фіскальне маркування газойлю та гасу : Директива Ради 95/60/ЄС від 27 листопада 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_488 (дата звернення: 01.09.2022).
19. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/40/ЄС «Про наближення законів, підзаконних нормативно-правових актів та адміністративних положень держав-членів щодо виробництва, представлення та продажу тютюнових виробів і супутніх продуктів та про скасування Директиви 2001/37/ЄС» від 3 квітня 2014 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/2014-40-es.pdf> (дата звернення: 01.09.2022).

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym Spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony vid 30 lystopada 2015 roku № 984_011. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення: 01.09.2022).
2. Buromenskiy M., Monaienko A. & Atamanchuk N. (2022). Harmonisation of Ukrainian legislation on excise taxation of alcoholic beverages with the law of the European Union. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 29 (1), 127–138.
3. Herchakivskiy S. Zakonodavstvo YeS u sferi aktsyznogo opodatkovannia enerhoproduktiv v paradyhmi voiennoho stanu v Ukraini. *Rosiisko-ukrainska viina: pravo, bezpeka, svit* : materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, m. Ternopil, Zakhidnoukrainskiyi natsionalnyi universytet, 29-30 kvitnia 2022 r. Ternopil: ZUNU, 2022. S. 289–292.
4. Korotun V., Novytska N., Khliebnikova I. Harmonizatsiia klasyfikatsii spyrtu ta alkoholnykh napoiv u konteksti vykonannia vymoh Uhody pro asotsiatsiiu Ukrainy z YeS. *Biznes Inform.* 2018. № 7. S. 224–225.
5. Podatkova harmonizatsiia v Ukraini v umovakh realizatsii Uhody pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu i YeS: monohrafiia / za red. A. Sokolovskoi; DNNU “Akad. fin. upravlinnia”. K., 2017. 448 s.
6. Iarosh M., Prokipchuk L., Halamai R. Udoskonalennia aktsyznogo opodatkovannia v Ukraini v umovakh intehtatsii do YeS. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu.* 2019. № 4 (82). S. 36–43.
7. Podatkovyi kodeks Ukrainy vid 2 hrudnia 2010 roku № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n4987> (дата звернення: 10.09.2022).
8. Pro zahalnyi rezhyim aktsyznykh zboriv: Dyrektyva Rady 2008/118/IeS vid 16 hrudnia 2008 roku. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-2012-r> (дата звернення: 01.09.2022).
9. Pro harmonizatsiiu struktur aktsyznykh zboriv na alkohol ta alkoholni napoi: Dyrektyva Rady 92/83/IeS vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_430 (дата звернення: 01.09.2022).
10. Pro nablyzhennia aktsyznykh zboriv na spyrt ta alkoholni napoi: Dyrektyva Rady 92/84/IeES vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_431 (дата звернення: 01.09.2022).
11. Pro zblyzhennia opodatkovannia syharet: Dyrektyva № 92/79/IeES Rady YeS vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/994_a74 (дата звернення: 01.09.2022).
12. Pro zblyzhennia opodatkovannia na pereroblenyi tiutiun, inshyi, nizh syharety: Dyrektyva № 92/80/IeES Rady YeS vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a77 (дата звернення: 01.09.2022).
13. Pro podatky, inshi, nizh podatky z oborotu, yaki vplyvaiut na spozhyvannia tiutiunovykh vyrobiv: Dyrektyva Rady 95/59/IeS vid 27 lystopada 1995 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_442 (дата звернення: 01.09.2022).
14. Pro strukturu i stavky aktsyziv, shcho zastosovuiutsia do tiutiunovykh vyrobiv (kodyfikatsiia): Dyrektyva Rady 2011/64/IeS vid 21 chervnia 2011 roku. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45885> (дата звернення: 01.09.2022).

15. Pro restrukturyzatsiiu systemy Spivtovarystva z opodatkuvannia produktiv enerhii ta elektroenerhii: Dyrektyva Rady 2003/96/IeS vid 27 zhovtnia 2003 roku. URL: <http://old.minjust.gov.ua/45885> (data zvernennia: 01.05.2022).
16. Pro aproksymatsiiu stavok aktsyznykh zboriv na naftoprodukty: Dyrektyva Rady 92/82/IeES vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_371 (data zvernennia: 01.09.2022).
17. Pro harmonizatsiiu struktur aktsyznykh zboriv na naftoprodukty: Dyrektyva Rady 92/81/IeES vid 19 zhovtnia 1992 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_370 (data zvernennia: 01.09.2022).
18. Pro fiskalne markuvannia hazoiliu ta hasu: Dyrektyva Rady 95/60/IeS vid 27 lystopada 1995 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_488 (data zvernennia: 01.09.2022).
19. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2014/40/IeS vid 3 kvitnia 2014 roku “Pro nablyzhennia zakoniv, pidzakonnykh normatyvno-pravovykh aktiv ta administratyvnykh polozhen derzhav-chleniv shchodo vyrobnytstva, predstavlennia ta prodazhu tiutiunovykh vyrobiv i suputnykh produktiv ta pro skasuvannia Dyrektyvy 2001/37/IeS”. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEE-I/2014-40-es.pdf> (data zvernennia: 01.09.2022).

Заборона політичних партій як складник концепції войовничої демократії: практика ЄСПЛ та український досвід

Батан Ю. Д.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри конституційного права
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0003-4924-2054
batan@onu.edu.ua*

Шевченко Ю. О.

*студентка судово-адміністративного факультету
Національний університет «Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-2930-5647
juli300300@gmail.com*

Ключові слова: *войовнича демократія, озброєна демократія, громадянське суспільство, політична партія, заборона політичних партій, свобода об'єднань, практика Європейського суду з прав людини, порівняльне конституційне право.*

Статтю присвячено концепції войовничої демократії та забороні політичних партій як її структурного елементу. Ідеї войовничої демократії в наднаціональному праві можна простежити у практиці Європейського суду з прав людини. Від перших справ про розпуск політичних партій Європейський суд з прав людини тлумачив межі політичних партій у термінах концепції войовничої демократії. Зокрема, ЄСПЛ застосував основні положення концепції для обґрунтування свого рішення про розпуск політичної партії у справі “Yazar et al v. Turkey”. Справи про заборону політичних партій у практиці ЄСПЛ, залежно від підстави заборони, класифіковано на такі групи: діяльність партій засновано на релігійному підґрунті (“Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey”); політичні організації використовували насильницькі методи або були афілійовані з терористичними організаціями (“Herri Batasuna v. Spain”); політичні партії пропагували тоталітарну ідеологію (“KPD v. Germany”); створення партій з фіктивними цілями (“Loftus v Attorney General”); політичні організації пропагували ідеї виокремлення чи отримання автономії для певних національних меншин (“United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey”). Згаданою концепцією можна пояснити ухвалення 3 травня 2022 року Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», який у ЗМІ названо законом про заборону проросійських партій. Цей Закон визначив нові критерії для обмеження свободи об'єднання в політичні партії та вніс зміни до відповідного Закону «Про політичні партії в Україні». Ці зміни стосуються войовничої демократії, тому що діяльність таких партій є прямою загрозою для функціонування демократичного суспільства через підконтрольність іншій державі, яка хоче ескалувати територію України; значна кількість таких партій та голоси «проти» депутатів, що сповідують ідеї сепаратизму, можуть зупинити процеси голосування за нові закони, які мають велике значення; така заборона може привести до очищення законодавчої влади та оновлення її новими патріотично налаштованими особистостями; попри обмеження засадничої для демократії свободи об'єднань, політичний режим залишається демократичним і держава

не зловживає цією концепцією під час ухвалення судами відповідних рішень. Натомість залишається питання такого зловживання під час ухвалення рішень главою держави та Радою національної безпеки і оборони. Доречною та пропорційною є потреба ухвалення рішень із такими наслідками винятково судами як найбільш незалежними від «політичних посад» органами.

Prohibition of political parties as a component of the concept of militant democracy: ECHR's practice and Ukrainian experience

Batan Yu. D.

*Candidate of Law,
Assistant Professor at the Department of Constitutional Law
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4924-2054
batan@onua.edu.ua*

Shevchenko Yu. O.

*Student of the Faculty of Judiciary and Administration
National University "Odesa Law Academy"
Fontanska Doroha str., 23, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0002-2930-5647
juli300300@gmail.com*

Key words: *militant democracy, civil society, political party, prohibition of political parties, freedom of association, practice of the European Court of Human Rights, comparative constitutional law.*

The article is devoted to the concept of militant democracy and the prohibition of political parties as its structural element. The ideas of militant democracy in supranational law can be traced in the practice of the European Court of Human Rights. Since the first cases of the dissolution of political parties, the European Court of Human Rights has interpreted the boundaries of political parties in terms of the concept of militant democracy. In particular, the ECHR applied the main points of the concept to substantiate its decision about dissolution of the political party in the case of "Yazar et al. Turkey". Cases related to the prohibition of political parties in ECHR practice, depending on the reason for the ban, are classified into the following groups: the activities of parties are based on the religious background ("Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey"); political organizations used violent methods or were affiliated with terrorist organizations ("Herri Batasuna v. Spain"); political parties promoted totalitarian ideology ("KPD v. Germany"); creation of parties for fictitious purposes ("Loftus v. Attorney General"); political organizations promoted the idea of allocating or gaining autonomy for certain national minorities ("United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey"). The adoption on May 3, 2022 of the Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Prohibition of Political Parties", which in the media is called the law on the prohibition of pro-Russian parties, can be explained by above concept. This Law defined new criteria for limiting freedom of association in political parties and amended the relevant Law "On Political Parties in Ukraine". These changes relate to militant democracy because the activities of such parties are the direct threat to the functioning of a democratic society due to the control of another state that wants to escalate the territory of Ukraine; a significant number of such parties and votes "against" from deputies who practice the ideas of separatism, can stop

the voting processes for new laws that are important; such a ban can lead to the purification of the legislative branch and its renewal by new patriotic personalities; despite the limitations of the fundamental for democracy freedom of association, the political regime remains democratic and the state does not abuse this concept when making appropriate decisions by courts. Instead, the issue of such abuse in decision-making by the head of state and the National Security and Defense Council is remained. The need for decision-making with such consequences solely by courts as the most independent of “political offices” bodies is appropriate and proportionate.

Постановка проблеми. Законодавча влада є однією з трьох гілок державної влади, з огляду на що вона має визначальну роль у процесі державотворення та змін у нашому суспільстві як загалом, так і в умовах воєнного стану. Задля участі в законодавчому органі та представництва інтересів суспільства функціонують політичні партії. Вирішуючи питання про їхню заборону або зупинення діяльності, частина науковців і практиків пропонує застосовувати концепцію *militant democracy* (демократії воєвничої, або озброєної, або здатної себе захистити, або мілітарної).

Передусім слід зазначити, що означає концепція воєвничої демократії. Під нею варто розуміти таку ідею, яка має на меті боротьбу проти зловживання демократією, радикальних політичних партій і тероризму.

Оформлення цієї концепції відбулось у 1937 році після публікації знакової праці Карла Лоевенштайна, німецького філософа та вченого з конституційного права. Він визначив три такі основні фактори, які загрожують демократії:

- демократія вразлива через внутрішню структуру, яка побудована на компромісі;
- народовладдя дає конституційні свободи навіть своїм найзапеклішим ворогам; з огляду на це свобода слова та асоціацій дає можливість поширювати антидемократичну пропаганду та мати такі цілі;
- вона дає змогу тим об’єднанням, які вороже ставляться до демократичних стандартів, зруйнувати демократичний лад після здобуття влади» [1, с. 228–241].

Отже, демократія має полишити своє нейтральне ставлення до таких антидемократичних партій та протидіяти тим партіям, що загрожують її існуванню. Щодо функціонального розуміння цієї концепції, то вона може бути визначена «як перелік процедур для визнання політичних партій, чий програмні цілі не відповідають основоположним принципам демократії або які відкрито виступають за їхнє знищення – незаконними» [1, с. 228–241].

Актуальність тематики зумовлено ухваленням і набуттям чинності 2022 р. Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів Укра-

їни щодо заборони політичних партій»; активізацією судових процесів щодо заборони політичних партій із травня до серпня 2022 р. в Україні; активним зверненням до тематики воєвничої демократії та її досліджень у Європі та світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення досліджуваної проблематики не є новим для вітчизняної науки. Передусім слід відзначити статтю Б. Бернацького щодо національних і європейських стандартів стосовно заборони політичних партій [12] і статтю О. Коцюруби про вплив держави на політичні партії крізь призму агресії Російської Федерації проти України [13].

У статті використано матеріали лекції Ю. Батана [10], презентацію М. Зіверт [9], а також доповідь Ю. Шевченко, опубліковану в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції [11]. Також автори висловлюють вдячність М. Зіверт за ідейне натхнення та А. Гуменюк за допомогу в оформленні.

Не вирішені раніше проблеми. У науковій літературі нині бракує уваги зазначеному Закону, а також судовим рішенням щодо заборони політичних партій.

Метою статті є висвітлення заборони політичних партій як складника воєвничої демократії у контексті євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Ідеї воєвничої демократії в наднаціональному праві простежено у практиці Європейського суду з прав людини. Від перших справ про розпуск партії ЄСПЛ тлумачив межі діяльності політичних партій у термінах концепції воєвничої демократії. Зокрема, він застосував основні положення концепції для обґрунтування свого рішення про розпуск політичної партії: засоби, які використовуються політичними силами для досягнення своїх цілей, мають бути цілком мирними; цілі партії, процес досягнення цілей та результат повинні відповідати основним принципам демократії [2].

Справи про заборону партій у практиці ЄСПЛ можна поділити на такі групи.

1. Діяльність партій засновано на релігійному підґрунті. Наприклад, справа “Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey”, у якій

«юрисист обвинувачення проти Партії добробуту посилався на різні письмові документи та усні декларації лідерів і членів організації, які, на його думку, свідчили про наявність у партії певних програмних цілей, як-то: запровадження шариатського права та встановлення теократичного режиму в державі <...> Суд зазначив, що застосовані до заявників санкції відповідають об'єктивній соціальній потребі захисту демократичного суспільства» [3].

2. Політичні організації використовували насильницькі методи або були афілійовані з терористичними організаціями. Прикладом є справа “Herri Batasuna v. Spain” 2009 р., у рішенні щодо якої Суд дійшов такого висновку: «національні органи влади мали в своєму розпорядженні значні докази та час, необхідний, щоб сформувати висновок, що ці виборчі групи бажають продовжувати діяльність політичних партій, які раніше були визнані незаконними. Верховний суд ґрунтувався на елементах, які не стосуються маніфестів спірних угруповань, і, крім того, влада прийняла рішення заборонити окремим кандидатам після розгляду в змагальному провадженні, під час якого угруповання мали змогу подати зауваження, а національні суди встановили однозначний зв'язок із політичними партіями, які були визнані незаконними» [4].

3. Політичні партії пропагували тоталітарну ідеологію. Скажімо, справа “KPD v. Germany” 1957 р. У 1952 р. уряд Німеччини подав петицію про заборону Комуністичної партії, тому що революційна практика партії означала «порушення або скасування основного ліберально-демократичного порядку у Федеративній Республіці». Після слухань Федеральний конституційний суд 1956 р. постановив розпустити партію та конфіскувати її активи, а також заборонив створення замінних організацій. Комісія послалась на ст. 17 Європейської конвенції з прав людини (ніхто не може використовувати права, гарантовані Конвенцією, щоб домагатися скасування інших прав) і не знайшла потреби розглядати справу щодо ст. ст. 9, 10, 11. ЄСПЛ визнав апеляцію неприйнятною, в такий спосіб залишивши без змін заборону партії на тій підставі, що диктатура пролетаріату, яку пропагує комуністична доктрина задля встановлення режиму, є «несумісною з Конвенцією, оскільки включає знищення багатьох прав і свобод, закріплених у ній». Як наслідок, проведення диктатури несумісне з Конвенцією, навіть якщо здійснюється конституційними методами [5].

4. Створення партій із фіктивними цілями. Наприклад, справа “Loftus v Attorney General” 1979 р. Заявник у цій справі скаржився на відмову у реєстрації його партії “Christian Democratic Party” через те, що організація розташована лише

в Дубліні і не була «справжньою партією, утвореною для участі у виборах». Верховний суд Ірландії відхилив позов, тому що у партії був відсутній легко впізнаваний імідж, до складу якого входить статут (із зазначеними цілями та намірами), а також відсутній рівень організації складу учасників партії [6].

5. Політичні організації пропагували ідеї виокремлення чи отримання автономії для певних національних меншин. Наприклад, справа “United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey” 1998 р. Генеральний прокурор порушив у Конституційному суді справу про припинення діяльності Об'єднаної комуністичної партії, яку він обвинувачував у спробі встановити домінування одного соціального класу щодо інших; проголошенні себе спадкоємцем політичної партії, яку заборонено, у незаконному включенні в назву партії слова «комуністична», а також у посяганні на територіальну цілісність держави. Обґрунтовуючи обвинувачення, прокурор посилався на певні пункти програми ОКП. 16 липня 1991 р. Конституційний суд постановив заборонити діяльність ОКП. Крім того, п. Ніхата Саргін та п. Набі Ягчі позбавлені права займати такі ж пости в інших політичних організаціях [7]. Заявники відстоювали думку про те, що факт заборони діяльності ОКП та позбавлення права лідерів партії обіймати такі ж посади в будь-яких інших політичних партіях порушив їхнє право на свободу асоціації з іншими людьми (ст. 11 Конвенції) [7]. На думку Суду, «такі суворі заходи, як негайна та постійна заборона ОКП ще до того, як партія розпочала свою діяльність, та заборона її керівникам обіймати відповідальні політичні посади, не відповідали цілі, заради якої їх було вжито, тому не були необхідними у демократичному суспільстві» [7].

Отже, під час розгляду наведених справ було застосовано ст. 11 (свобода асоціацій та зборів) і ст. 17 (заборона зловживання правами) Конвенції.

Концепцію «войовничої демократії» виражено також у нашій державі, зокрема на конституційному рівні (ст. 37 Конституції України). Отже, логічно, що ухвалений 3 травня 2022 р. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», який у ЗМІ називають законом про заборону проросійських партій, є складником такої концепції. У результаті підписання Закону з'явилися нові критерії для обмеження права на участь у партіях і внесено зміни до Закону «Про політичні партії в Україні», ст. 5 якого відтоді заборонила «утворення і діяльність об'єднань, цілі або дії яких спрямовані на виправдовування або визнання правомірною агресії російської федерації проти України, у тому числі глорифікацію осіб, які здійснювали або здійснюють збройну агресію

проти України». Які зміни відбулись у нашому суспільстві за наслідками цього Закону? Чи дійсно партії почали забороняти та як це працює?

Цікавий факт, що до 2014 р. в Україні офіційно не було заборонено жодної партії, попри їхні політичні та загалом моральні й соціально-економічні погляди, які іноді не вписувались у стандарти сучасного суспільства. Після Революції Гідності така практика змінилася. Першими забороненими партіями стали 2014 р. «Руський блок» та «Руська єдність» через їхні заклики до знищення територіальної цілісності нашої країни та повалення конституційного ладу.

Наступним кроком до вирішення проблеми створення та функціонування партій, дії яких спрямовані на знищення української ідентичності, було ухвалення 2015 р. Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» з превентивною метою (запобігання повторенням злочинів згаданих однойменних режимів, загрози незалежності, територіальній цілісності та етнічній дискримінації). Пізніше внесено зміни до Закону України «Про політичні партії в Україні» (до ст. 5 додано норму про заборону утворення та діяльності партій, якщо цілі або дії спрямовано на пропаганду цих режимів).

У результаті цього припинено роботу ще двох партій (Комуністичної партії України (оновленої) та Комуністичної партії робітників і селян). Конституційний суд України ухвалив 16 липня 2019 р. рішення у справі щодо конституційності згаданого Закону «Про засудження...» та дійшов висновку, що пропаганда цих режимів є запереченням конституційних принципів і демократичних цінностей, захист яких є обов'язком усіх органів державної влади, а Закон є конституційним.

Після повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну розпочався об'єктивно новий процес заборони політичних угруповань.

Початковим етапом було неоднозначне рішення Ради національної безпеки та оборони «Щодо призупинення діяльності окремих політичних партій» від 18 березня 2022 р., яке на період воєнного стану зупинило будь-яку діяльність одинадцяти політичних партій. Його було введено в дію Указом Президента України № 153/2022.

У нашій країні з початку повномасштабного вторгнення діє правовий режим воєнного стану. Відповідно до п. 9 ст. 8 однойменного Закону, влада має право порушувати питання про заборону діяльності партій у деяких випадках. Положення щодо заборони політичних партій і процедуру висвітлено у Законі України «Про політичні партії в Україні». Зокрема, встановлено, що діяльність політичної партії може бути заборонено

лише за рішенням суду за адміністративним позовом Міністерства юстиції України.

У травні 2022 р. парламент ухвалив Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони політичних партій», згідно з яким зміни внесено також до розділу VII «Перехідні положення» Кодексу адміністративного судочинства України, у якому передбачено, що «в умовах воєнного стану адміністративні справи про заборону політичної партії як суду першої інстанції підсудні апеляційному адміністративному суду в апеляційному окрузі, що включає місто Львів». Як наслідок, розгляд усіх справ підпорядковано Восьмому апеляційному адміністративному суду разом із усіма іншими позовами щодо деактивації політичних партій, поданими до внесення цих законодавчих змін.

Перші провадження про заборону політичних партій було відкрито 23 травня 2022 р. Цікавим фактом є те, що в один день для 11 політичних сил. Третьою стороною без окремих позивних вимог була Служба безпеки України, яка готувала основну доказову базу в усіх 16 справах. Під час першого судового процесу вимоги обвинувачення були задоволені частково, а саме стосовно заборони діяльності партії та передачі у власність держави її коштів, інших активів, обласних, міських, районних організацій, первинних осередків та інших структурних утворень (такі вимоги були застосовані й до наступних 15 судових проваджень). У задоволенні третьої вимоги – про утворення ліквідаційної комісії – було відмовлено, адже не було сформовано склад і зазначені члени такої організації, тому для подальших процесів Міністерство юстиції України вже не використовувало таке звернення [8].

На завершення варто звернути увагу на те, що рішення, які забороняють діяльність політичних партій, не мають функції притягнення до відповідальності керівництва або інших членів забороненої організації у зв'язку з їхніми проросійськими та антидемократичними поглядами, тобто депутати не понесуть жодної відповідальності, а вже через декілька років зможуть бути обрані до Верховної Ради України під іншим політичним гаслом та від іншої партії. Це покладає відповідальність щодо прийнятих рішень на народ, який має самостійно оцінювати та ухвалювати зважене рішення щодо свого майбутнього.

Висновки. Які складники войовничої демократії наявні в цих змінах? По-перше, діяльність таких партій є прямою загрозою для функціонування демократичного суспільства через підконтрольність іншій державі, яка хоче ескалувати територію України. По-друге, значна кількість таких партій та голоси «проти» депутатів, що сповідують ідеї сепаратизму, можуть зупинити про-

цеси голосування за нові закони, які мають велике значення. По-третє, така заборона може привести до очищення законодавчої влади та оновлення її новими патріотично налаштованими особистостями. По-четверте, попри обмеження засадничої для демократії свободи об'єднань, політичний режим залишається демократичним і держава не зловживає цією концепцією під час ухвалення судами відповідних рішень. Натомість залишається питання такого зловживання під час ухва-

лення рішень главою держави та Радою національної безпеки і оборони. Доречною та пропорційною є потреба ухвалення рішень із такими наслідками винятково судами як найбільш незалежними від «політичних посад» органами.

Отже, заборона проросійських партій є складником войовничої демократії, за допомогою якого можна стабілізувати суспільство у складний час і отримати методи превентивного контролю щодо створення нових маніпулятивних структур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Cliteur P.B., Rijpkema B.R. The Foundations of Militant Democracy. *The State of Exception and Militant Democracy in a Time of Terror* / M.G. Ellian (ed.). Dordrecht : Republic of Letters Publishing, 2012. P. 227–272.
2. Yazar et al v. Turkey. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60416> (дата звернення: 11.09.2022).
3. Refah Partisi (The Welfare Party) and Others v. Turkey. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_046 (дата звернення: 11.09.2022).
4. Herri Batasuna v. Spain. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-2788701-3051349&filename=003-27887013051349.pdf> (дата звернення: 11.09.2022).
5. KPD v. Germany. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110191> (дата звернення: 11.09.2022).
6. Forde M., Leonard D. Constitutional Law of Ireland. 3d edition. Dublin : Bloomsbury professional, 2013. 600 p.
7. United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9416> (дата звернення: 11.09.2022).
8. Як львівський суд забороняв проросійські політичні партії. Аналіз 16 судових процесів. URL: <https://www.oporaua.org/news/vybory/partii/24260-iak-lvivskii-sud-zaboroniav-prorosiiski-politichni-partiyyi-analiz-16-sudovikh-protsesiv> (дата звернення: 11.09.2022).
9. Зіверт М. Озброєна демократія : презентація на Школі Перемоги. URL: https://www.canva.com/design/DAFB67pI_Aw/hMOitiroICSHkuDr9b2Exw/view (дата звернення: 11.09.2022).
10. Батан Ю. Лекція № 1. Войовнича демократія. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=e6Igz13QeZU> (дата звернення: 11.09.2022).
11. Шевченко Ю. Заборона політичних партій як складник концепції войовничої демократії. *Українське суспільство в умовах воєнного стану: сучасні виклики та напрями розвитку* : матеріали Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Одеса, 6 червня 2022 р.) / уклад.: Ю. Батан, В. Кучерявенко, Л. Бондарчук та ін. ; за ред. М. Аракеяна, К. Спасової. Одеса : Фенікс, 2022. С. 57–59.
12. Бернацький Б. Національні та європейські стандарти щодо заборони політичних партій. *Український часопис конституційного права*. 2018. Вип. 4. С. 122–131.
13. Коцюруба О. Вплив держави на політичні партії: погляд крізь призму агресії Російської Федерації проти України. *Український часопис конституційного права*. 2022. Вип. 2. С. 23–42.

REFERENCES

1. Cliteur P.B., Rijpkema B.R. (2012). The Foundations of Militant Democracy. In M.G. Ellian (Ed.), *The State of Exception and Militant Democracy in a Time of Terror* (pp. 227–272). Dordrecht : Republic of Letters Publishing.
2. Yazar et al v. Turkey (2002). Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60416>
3. Refah Partisi (The Welfare Party) and others v. Turkey (2001). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_046
4. Herri Batasuna v. Spain (2009). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-2788701-3051349&filename=003-27887013051349.pdf>
5. KPD v. Germany (1957). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-110191>
6. Forde M., Leonard D. (2013). Constitutional Law of Ireland (3d edition). Dublin : Bloomsbury professional.
7. United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey (1998). Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-9416>
8. Iak lvivskiyi sud zaboroniav proroiski politichni partii. Analiz 16 sudovykh protsesiv (2022). Retrieved from: <https://www.oporaua.org/news/vybory/partii/24260-iak-lvivskii-sud-zaboroniav-proroiski-politichni-partiyyi-analiz-16-sudovikh-protsesiv>

9. Zivert M. Ozbroiiena demokratiia : prezentatsiia na Shkoli Peremohy. Retrieved from: https://www.canva.com/design/DAFB67pI_Aw/hMOitiroICSHkuDr9b2Exw/view
10. Batan Yu. Lektsiia № 1. Voiovnycha demokratiia. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=e6IgZ13QeZU>
11. Shevchenko Yu. (2022). *Zaborona politychnykh partii yak skladnyk kontseptsii voiovnychoi demokratii*. (pp. 57–59). Materialy Vseukr. nauk. konf. molodykh vchenykh “Ukrainske suspilstvo v umovakh voiennoho stanu: suchasni vyklyky ta napriamky rozvytku”. Odesa : Feniks.
12. Bernatskyi B. (2018). Natsionalni ta yevropeiski standarty shchodo zaborony politychnykh partii. *Ukrainskyi chasopys konstitutsiinoho prava*, 4, 122–131.
13. Kotsiuruba O. (2022). Vplyv derzhavy na politychni partii: pohliad kriz pryzmu ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy. *Ukrainskyi chasopys konstitutsiinoho prava*, 2, 23–42.

Парламентаризм в Україні в умовах європейської інтеграції: теорія та практика

Батанов О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України,
провідний науковий співробітник відділу конституційного права
та місцевого самоврядування
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна
orcid.org/0000-0002-0239-4539
batanov_olexandr@ukr.net*

Ключові

*парламентаризм, парламент,
євроінтеграція, демократія,
державна, політичний режим,
народне представництво.*

слова:

У статті висвітлюються концептуальні проблеми формування вітчизняної доктрини парламентаризму та практики парламентської демократії в умовах євроінтеграції. Підкреслюється роль парламентаризму у побудові демократичної держави та справедливо обґрунтовується теза, що рівень інституту парламентаризму в державі є якісним показником демократичного розвитку суспільства. Констатуючи факт, що найбільш багатоаспектною і складною є проблема утвердження в Україні представницької демократії та оптимальної форми організації державної влади, пропонуємо посилити у вітчизняній конституційній науці та освіті доктринальні засади сучасного парламентаризму в аспекті реалізації євроінтеграційного курсу України. Аналізуючи комплекс сутнісних та змістових характеристик парламентаризму як феномена сучасного конституційного права, окреслюємо перспективні напрями розвитку доктрини парламентського права та процесу. Показано синергетичний зв'язок між процесами євроінтеграції і теорією сучасного парламентаризму, принципами представницької демократії та фундаментальними інститутами конституційного ладу.

Parliamentarism in Ukraine in conditions European integration: theory and practice

Batanov O. V.

*Doctor of Law, Professor,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine,
Leading Researcher at the Department of Constitutional Law
and Local Self-Government
Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine
Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-0239-4539
batanov_olexandr@ukr.net*

Key words: *parliamentarism,
parliament, European
integration, democracy, state,
political regime, people's
representation.*

The conceptual problems of the formation of the domestic doctrine of parliamentarism and the practice of parliamentary democracy in the conditions of European integration are highlighted. The article emphasizes the role of parliamentarism in building a democratic state and justifies the thesis that the level of the institution of parliamentarism in the state is a qualitative

indicator of the democratic development of society. Noting the fact that the most multifaceted and complex problem is the establishment of representative democracy in Ukraine and the optimal form of organization of state power, it is proposed to strengthen the doctrinal foundations of modern parliamentarism in the domestic constitutional science and education in the aspect of implementing Ukraine's European integration course. Analyzing the complex of essential and substantive characteristics of parliamentarism as a phenomenon of modern constitutional law, the perspective directions of the development of the doctrine of parliamentary law and process are outlined. The synergistic relationship between the processes of European integration and the theory of modern parliamentarism, the principles of representative democracy and the fundamental institutions of the constitutional system is shown.

Постановка проблеми. Прийняття Конституції України та 26-річна історія її реалізації об'єктивно засвідчують не тільки правове оформлення нових політичних, соціально-економічних і духовних реалій держави та суспільства, але й, з одного боку, обумовлюють приєднання України до загальноєвропейських цінностей конституційного рівня, велике значення серед яких мають парламентська демократія та парламентаризм, та, з іншого боку, детонують перманентні процеси інтеграції, рецепції та конституціоналізації європейських цінностей та принципів у національну правову систему.

Інтеграційні процеси, які є найважливішим елементом сучасності, мають безсумнівний позитивний потенціал та колосальний вплив на формування сучасної системи міжнародних відносин, а також на конституційний розвиток суверенних держав, що зумовлює не лише актуальність їх усебічного доктринального супроводу, але й насамперед значення системного конституційно-правового забезпечення. Під впливом інтеграційних тенденцій наш світ дедалі швидше рухається до створення глобального конституціоналізму, глобальної економіки та інститутів глобального управління, у тому числі глобального парламентаризму.

Свідченням тому є, зокрема, те, що з 2018 р. щороку 30 червня у світі відзначають Міжнародний день парламентаризму. Цей день встановлено рішенням Генеральної Асамблеї ООН на згадку про першу міжнародну конференцію Міжпарламентського союзу, що відбулась у 1889 р. Ця глобальна організація парламентів різних країн, що існує досі, покликана вдосконалювати інститути парламентаризму в усьому світі, наголошуючи на його важливості у справі покращення життя людей. Також Генеральна Асамблея ООН визнала роль національних парламентів щодо здійснення національних планів та стратегій, а також забезпечення більшої прозорості та підзвітності як на національному, так і на глобальному рівнях. Вона рекомендувала Організації Об'єднаних Націй

та Міжпарламентському союзу продовжувати тісну взаємодію в різних галузях, включаючи сталлий розвиток, міжнародне право, права людини, гендерну рівність та розширення прав і можливостей жінок та дівчат, демократію та благо управління, інформаційно-комунікаційні технології та зниження ризику лих [1].

Також про глобалізацію доктрини сучасного парламентаризму свідчить підготовка Всесвітньої глобальної парламентської доповіді. Так, у 2022 р. було презентовано вже третю таку доповідь [2], у якій розглядаються питання залучення громадськості до роботи парламентів. Дані, висновки та рекомендації, що містяться в цьому документі, є дорожньою картою для розширення залучення громадськості парламентами та парламентаріями, які діють у співпраці із суспільством для досягнення цілей зміцнення ефективності, інклюзивності та оперативності парламентів, заснованих на широкій участі людей.

Для України ці процеси та тенденції були й залишаються актуальними, особливо посилившись в умовах повномасштабної збройної агресії російської федерації та російсько-української війни, спричинивши докорінні зміни у зовнішній та внутрішній політиці держави, що обумовлює необхідність пошуку нових механізмів гарантування основ конституційного ладу України та ефективного конституційно-правового забезпечення незворотності цивілізаційного вибору України, уособленням якого є європейська інтеграція України.

Війна прискорила поступ України на шляху до членства в Європейському Союзі. Повномасштабне вторгнення росії не лише ускладнило та водночас динамізувало політичні, економічні, соціальні та інші процеси всередині нашої держави, кардинально змінивши ситуацію на сучасній геополітичній шахівниці Європи та всього цивілізованого світу. Зокрема, 23 червня 2022 р. було ухвалено історичне рішення – надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Звісно, для цього Україна повинна

виконати ще низку вимог щодо реформування Конституційного Суду, продовження судової реформи, антикорупційної політики, боротьби з відмиванням коштів, втілення антиолігархічного законодавства, узгодження аудіовізуального законодавства з європейським, змін законодавства про нацменшини тощо. Проте це чіткий сигнал про те, що європейська сім'я чекає на Україну.

У цьому контексті особливого значення набуває реалізація положень Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі, у тому числі в аспекті формування парламентаризму та вдосконалення інститутів парламентської демократії.

Метою статті є аналіз теоретичних та практичних проблем становлення та розвитку парламентаризму в Україні в умовах євроінтеграції. **Конкретними задачами** статті є розкриття зв'язку між процесами євроінтеграції та теорією сучасного парламентаризму, принципами представницької демократії та фундаментальними інститутами конституційного ладу.

Методологічну основу дослідження складають аксіологічний, онтологічний, гносеологічний, системний та функціональний підходи.

Виклад основних результатів дослідження. Проблеми парламентаризму та функціонування парламенту в сучасному конституційному процесі України посідають важливе місце в політико-правових та наукових дискусіях, що вимагає постійного моніторингу та узагальнення парламентської діяльності. Складність дослідження парламентаризму, його ролі та значення у політичних процесах обумовлена динамізмом державотворення та правотворення, підвищенням ролі представницької демократії у процесах конституційної модернізації.

У своєму генезисі парламентаризм сягає своїм корінням у Середньовіччя та є «формою представництва народу у вигляді обраного або скликаного зібрання, яке володіє відповідними дорадчими правами або повноваженнями на прийняття рішень у рамках конкретної системи влади або державного ладу». У конституційній доктрині панує думка про те, що «тільки в умовах демократичного самовизначення народу на основі рівного виборчого права парламентська асамблея набуває характеру демократичного легітимованого народного зібрання. Саме принцип парламентського представництва відрізняє парламентаризм демократичної конституційної держави як від колегії радників феодального сюзерена або органу корпоративного станового представництва більш пізнього періоду, так і від представницьких корпорацій соціалістичної держави (у вигляді Рад)» [3, с. 44].

Парламентаризм потребує дослідження не лише в аспекті осмислення його сутності, змісту, принципів, функцій, зміцнення в контексті конституційної реформи тощо, але й рецепції зарубіжного досвіду парламентської демократії, формування парламентського права як іманентної складової частини системи інститутів національного конституційного права, а самого парламентаризму – як свого роду міжнародного правового стандарту демократії та конституційності держави [4; 5].

Саме тому існування та розвиток парламентаризму в політико-правовому житті необхідно розглядати як одну з ключових умов не лише демократичного розвитку держави й суспільства, але й міжнародного співтовариства загалом. При цьому динамічність розвитку конституційного права зокрема та правової системи суспільства загалом перебуває у синергетичному зв'язку із станом політичних та щільно пов'язаних із ними (економічних, соціальних, інформаційних, культурних тощо) відносин, визначальне місце у системі яких посідає діалог громадянського суспільства та держави. Важлива роль у цьому процесі відводиться саме парламентаризму. Найявний у міжнародному праві підхід до ідентифікації основних демократичних стандартів парламентаризму вказує на те, що їхня цінність не залежить від національних кордонів чи політичного контексту [4].

Важливо й те, що тільки послідовне втілення цінностей конституціоналізму та конституційного ладу, їхня охорона та захист, у тому числі насамперед інструментами конституційного та парламентського контролю, позначатиме рух до реальної, а не фасадної демократії та, відповідно, реального, а не декоративного парламентаризму, де усі його атрибути, критерії та складові частини, такі як народний суверенітет, верховенство права, поділ влади, сам парламент із функціонально дієвими та статутарно визначеними прерогативами, працюють узгоджено, енергійно, на повну силу. З іншого боку, чим повнішим та досконалішим є парламентаризм, тим ширшим та ефективнішим є його вплив на формування істинного представницького мандату, виробленого в умовах реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму, а також на забезпечення того, щоб у центрі уваги завжди були й залишались права людини як найвища конституційна цінність.

Для того щоб парламентаризм функціонував реально, ефективно та результативно, необхідно не лише сформувати, але й послідовно реалізовувати систему правових принципів та норм, функціонально-телеологічно спрямованих та структурно визначених і розрахованих на його матеріальне та процедурно-процесуальне забезпечення. Це завдання покладено насамперед

на конституційне право як фундаментальну галузь національного права, предметно формалізуючись і функціонально реалізуючись в одній з його підгалузей, якою традиційно виступає парламентське право [6].

Лише системна реалізація на практиці відповідних засад парламентської демократії, виконання відповідних умов дають підстави говорити про повноцінну реалізацію демократичних цінностей парламентаризму. Водночас ігнорування, спотворення чи імітація будь-яких із зазначених принципів у практиці функціонування парламенту є свідченням існування уявного парламентаризму та дефектності парламентської демократії, що є свого роду аномалією у конституційному праві.

Так, зокрема, наявність парламенту ще не означає, що у державі сформувався реальний парламентаризм, а проведення чесних виборів ще не гарантує того, що інтереси громадян будуть ефективно представлені в законодавчому органі. Справжня демократія потребує умов, за яких народні обранці повною мірою зможуть виконувати свої конституційні обов'язки. Відповідно до положень Загальної декларації про демократію (1997 р.), «демократія вимагає існування представницьких інституцій, зокрема парламенту, у якому представлені усі складові частини суспільства та який наділений необхідними владними повноваженнями та засобами для вираження волі народу через здійснення законодавчої діяльності та нагляд за діяльністю уряду» [7]. Сторони-підписанти Варшавської декларації (2000 р.) [8], зокрема Україна, погодились, що «вибрані керівники повинні дотримуватися закону та діяти у суворій відповідності до Конституції своєї країни та встановлених законом процедур», а «законодавча влада має бути обрана належним чином, бути прозорою і звітувати перед народом», тобто парламент має не лише в прозорий та справедливий спосіб обиратися, але й виконувати свою представницьку функцію, дотримуючись загальноприйнятих демократичних стандартів та принципів.

Якщо у міжнародній практиці організації та проведення демократичних виборів вже тривалий час існує загальне порозуміння щодо базових виборчих стандартів, то у сфері належної організації парламентської діяльності певного консенсусу було досягнуто лише протягом останнього десятиліття. Узгодження ключових принципів демократичності парламентів відбулося завдяки скоординованим зусиллям, зокрема, таких авторитетних міжнародних організацій, як Інститут Світового банку, Програма розвитку ООН, Європейська Комісія, Міжпарламентський Союз, Парламентська Асоціація Співдружності Націй, Національний демократичний інститут міжнародних відносин.

На сучасному етапі конституційного будівництва та формування конституціоналізму (у тому числі, глобального конституціоналізму та міжнародного конституційного права) основними міжнародними стандартами (принципами) демократичності парламенту та парламентаризму загалом поряд із зазначеними принципами народного суверенітету, верховенства права, поділу влади, реальної багатопартійності та політико-ідеологічного плюралізму визнаються принципи репрезентативності, інституційної незалежності, прозорості, відкритості та підзвітності [4].

Так, репрезентативність означає, що обраний парламент є соціально та політично репрезентативним і надає рівні можливості для його членів виконувати свої повноваження. На практиці це означає, що існують вільні та чесні вибори (це стосується як самої виборчої системи, так і практики її впровадження); спеціальні процедури, які дають змогу відобразити в парламенті наявне у суспільстві гендерне на регіональне різноманіття й забезпечують представництво маргіналізованих та соціально виключених груп; відкриті, незалежні та демократичні партійні структури для представництва громадських інтересів; механізми забезпечення прав політичної опозиції та інших політичних груп, що дають можливість усім парламентарям вільно, тобто без неправомірного впливу та тиску, здійснювати свої повноваження; свобода слова та об'єднань; гарантії депутатських прав та недоторканості; рівні процедурні та політичні можливості депутатів; недискримінаційні умови праці для службовців парламенту.

В основу інституційної незалежності покладено ідею незалежної організації роботи парламенту згідно з демократичними нормами та принципами. На практиці це означає, що наявні механізми та ресурси, які забезпечують незалежність та автономність парламенту, включаючи контроль над власним бюджетом, кадровими ресурсами та інфраструктурою; функціонують ефективні механізми участі парламенту в бюджетному процесі на всіх його етапах, включно з подальшим аудитом бюджетних коштів; діють регулярні процедури звітування виконавчої влади перед парламентом; парламент спроможний у робочому порядку вирішувати проблеми, що найбільше хвилюють суспільство; парламент формує державні інституції, які обслуговують інтереси усього населення; до роботи в парламенті залучено позапартійний професійний штат працівників; наявні процедури ефективного планування та програмування роботи парламенту; існують системи моніторингу та оцінювання парламентської роботи; проводиться регулярне вивчення громадської думки щодо ставлення суспільства до роботи парламентарів.

Прозорість означає те, що парламент відкритий для громадян і прозоро здійснює свою роботу. На практиці це означає, що документація парламенту відкрита для громадськості; існує вільний доступ медіа до парламентських процедур; інформація доступна відповідною мовою; парламент повинен стимулювати увагу громадськості до своєї роботи; наявні зручні у користуванні інструменти отримання інформації (зокрема, з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій) і використовуються різні канали поширення інформації тощо.

Відкритість пов'язана із залученням до роботи парламенту громадськості, в тому числі організацій громадянського суспільства та інших громадських рухів. На практиці це означає, що виборці, незалежно від їхньої партійної приналежності, мають можливість безпосередньо озвучувати свої очікування та проблеми депутатам; існують процедури, які дають змогу громадянам (індивідуально чи колективно) звертатися до парламентських органів (комітетів, слідчих комісій); наявні різноманітні практичні механізми безпосередньої участі громадян у законодавчому процесі (референдум, петиції тощо) та публічних консультаціях.

Підзвітність передбачає відповідальність парламентарів перед виборцями за результати своєї роботи та свою поведінку. На практиці це забезпечується функціонуванням дієвих процедур звітування депутатів перед виборцями; наявністю та дотриманням депутатами правочинних кодексів поведінки; функціонуванням прозорих та надійних процедур уникнення конфлікту фінансових та інших інтересів у парламентській діяльності; наявністю дієвого механізму контролю щодо фінансування партій та кандидатів, що гарантуватиме незалежність депутатів під час виконання їхніх повноважень; наявністю прозорої та зрозумілої системи оплати роботи депутатів; декларуванням (реєстрацією) депутатами позапарламентських інтересів, які вони представляють, та зовнішніх джерел доходів.

Щодо інших засад, які мають принципове значення у процесі формування парламентаризму та здійснення парламентської демократії в умовах реалізації євроінтеграційного курсу України, то варто звернути особливу на увагу на необхідність запровадження та використання прискорених процедур для ухвалення законодавства, зокрема у сферах, що стосуються права Європейського Союзу. У контексті сучасних євроінтеграційних процесів це має значення, тому що усі парламентські процедури повинні бути демократичними та повною мірою забезпечувати виконання Україною своїх євроінтеграційних зобов'язань, зокрема приведення національного законодавства у від-

повідність до права Європейського Союзу, тому вкрай необхідно передбачити такі процедури, що забезпечуватимуть оперативне та повне виконання рішень інституцій Європейського Союзу без зайвого затягування часу на надмірні політичні дебати. Такі процедури існують як у державах-членах Європейського Союзу, так і в тих, що прагнуть приєднатись до нього (Польща, Чехія, Хорватія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина).

Ще більш важливими є питання відповідності внесених та прийнятих законопроектів принципам права Європейського Союзу, а також комплексної оцінки їхнього впливу на суспільні відносини, включно з моніторингом виконання законодавства, адже законодавчий процес – це специфічний складний вид юридичної діяльності, спрямованої на вироблення повноважними особами – суб'єктами та органами – системи законів. Це процес, що складається з кількох таких стадій: прогнозування і планування законодавства; внесення законодавчої ініціативи або пропозицій про зміну закону; розроблення концепції закону й підготовка законопроекту; спеціальне та громадське обговорення проекту закону; експертне оцінювання законопроекту; розгляд та прийняття закону; опублікування закону, його введення в дію, тобто це система організаційних дій (процедур), результатом яких є створення й прийняття закону.

У зв'язку з цим та задля створення належних умов для імплементації положень Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, з іншої сторони, актуалізується питання щодо удосконалення окремих аспектів законодавчої процедури задля створення оптимальних механізмів опрацювання законопроектів, спрямованих на адаптацію законодавства України до положень права Європейського Союзу (*acquis EC*), виконання міжнародно-правових зобов'язань України у сфері європейської інтеграції тощо [9].

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що аналіз теоретичних та практичних проблем парламентаризму в Україні через призму процесів євроінтеграції дає змогу розглядати його як складний феномен, концепт та міжнародний стандарт у конституційному праві. Варто звернути особливу увагу на аксіологічне, онтологічне, гносеологічне, функціонально-телеологічне значення парламентаризму, а також інтегративну й комунікативну роль процесів парламентаризації як у деяких країнах, так і на окремих континентах та глобалізованому світі загалом. Розкриття зв'язку між процесами євроінтеграції та теорією сучасного парламентаризму, принципами представницької демократії та фундаментальними інститутами конституційного ладу дає можливість розглядати

парламентську демократію як інструмент реалізації одного з головних завдань сучасності – поєднання в єдине ціле інтересів держави та громадянського суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. International Day of Parliamentarism. 30 June. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.un.org/en/observances/parliamentarism-day>
2. Global Parliamentary Report 2022. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2022-03/global-parliamentary-report-2022>
3. Бадюра П. Парламентская демократия. *Государственное право Германии* / сокр. пер. нем. 7-томного изд. Т. 1. Москва : Институт государства и права РАН, 1994. С. 44–53.
4. Демократичний парламент: міжнародні стандарти. *Громадянська мережа ОПОРА* : сайт. URL: <https://rada.oporaua.org/novyny/novini/129-demokratychnyi-parlament-mizhnarodni-standarty>
5. Дубас В. Європейські стандарти сучасного парламентаризму (за позиціями Європейської комісії «За демократію через право»). *Український часопис конституційного права*. 2019. № 2. С. 60–73.
6. Омельченко Н. Парламентаризм як концептуальна та інституційна основа сучасного парламентського права. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 74–79.
7. Universal Declaration on Democracy: *Declaration adopted without a vote by the Inter-Parliamentary Council at its 161st session (Cairo, 16 September 1997)*. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/strong-parliaments/setting-standards/universal-declaration-democracy>
8. Заключительная Варшавская декларация: на пути к созданию Сообщества демократий (Варшава, Польша, 27 июня 2000 г.). *Электронная библиотека по правам человека*. URL: <https://hrlib.kz/file/13>
9. Про деякі заходи щодо виконання зобов'язань України у сфері європейської інтеграції : Постанова Верховної Ради України від 29 липня 2022 р. № 2483-IX. *Сайт Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text>

REFERENCES

1. International Day of Parliamentarism. 30 June. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.un.org/en/observances/parliamentarism-day> [in English].
2. Global Parliamentary Report 2022. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2022-03/global-parliamentary-report-2022> [in English].
3. Badura P. (1994). *Parlamentskaja demokratija* [Parliamentary democracy]. V kn.: *Gosudarstvennoe pravo Germanii*. Sokrashhennyj perevod nemeckogo semitomnogo izdaniya. Tom 1. Moskva: Institut gosudarstva i prava RAN [in Russian].
4. Demokratychnyi parlament: mizhnarodni standarty [Democratic parliament: international standards]. *Sait Hromadianskoi merezha OPORA*. URL: <https://rada.oporaua.org/novyny/novini/129-demokratychnyi-parlament-mizhnarodni-standarty> [in Ukrainian].
5. Dubas V. (2019). Yevropeiski standarty suchasnoho parlamentaryzmu (za pozysiiamy Yevropeiskoi komisii “Za demokratiuu cherez parvo”) [European standards of modern parliamentarism (according to the positions of the European Commission “For democracy through law”)]. *Ukrainskyi chasopys konstytutsiinoho prava*. № 2 [in Ukrainian].
6. Omelchenko N. (2017). Parlamentaryzm yak kontseptualna ta instytutsiina osnova suchasnoho parlamentskoho prava [Parliamentarism as a conceptual and institutional basis of modern parliamentary law]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava*. № 4 [in Ukrainian].
7. Universal Declaration on Democracy: *Declaration adopted without a vote by the Inter-Parliamentary Council at its 161st session (Cairo, 16 September 1997)*. *Inter-Parliamentary Union*. URL: <https://www.ipu.org/our-impact/strong-parliaments/setting-standards/universal-declaration-democracy> [in English].
8. *Zakljuchitel'naja Varshavskaja deklaracija: na puti k sozdaniju Soobshhestva demokratij (Varshava, Pol'sha, 27 iyunja 2000 g.)* [Final Warsaw Declaration: Towards a Community of Democracies (Warsaw, Poland, June 27, 2000)]. *Jelektronnaja biblioteka po pravam cheloveka*. URL: <https://hrlib.kz/file/13> [in Russian].
9. Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy “Pro deiaki zakhody shchodo vykonannia zobov'iazan Ukrainy u sferi yevropeiskoi intehratsii” [About some measures to fulfill Ukraine’s obligations in the field of European integration] vid 29 lypnia 2022 r. № 2483-IX. *Sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2483-20#Text> [in Ukrainian].

Міста прав людини у Європейському Союзі (досвід для України на шляху євроінтеграції)

Бочарова Н. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
вул. Січеславська Набережна, 18, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-9256-9493
olip@duan.edu.ua*

Шкабаро В. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри права
Університет імені Альфреда Нобеля
вул. Січеславська Набережна, 18, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0002-7105-6170
vshkabaro@duan.edu.ua*

Ключові слова: *права людини, місцеве самоврядування, муніципальне управління, правозахисна діяльність, Європейський Союз, євроінтеграція.*

У статті досліджується використання в практиці муніципального управління країн Європейського Союзу захисту прав людини, визначених у міжнародних правозахисних документах глобального та регіонального рівнів. Зазначено, що одним із значних явищ останніх десятиліть у сфері муніципального управління стала поява у світовому масштабі міст, які оголосили себе правозахисниками, або містами прав людини (Human Rights Cities). Бурхливі процеси урбанізації породжували виклики у сфері соціальної згуртованості. Потрібен був дискурс, який об'єднує міських жителів і формує спільну систему орієнтирів для суспільного існування. З урбанізацією також відбувалося утвердження автономії міст та міської ідентичності, коли мешканці відчували себе більш прив'язаними до свого міста, ніж до самої нації. Це збіглося з глобальною тенденцією 80-х років стосовно децентралізації урядових повноважень (передавання їх місцевим органам влади). Багато з цих повноважень стосуються сфер, у яких права людини можуть бути реалізовані або порушені, таких як безпека, освіта, охорона здоров'я, прайвесі.

Демократичний потенціал руху міст прав людини був визнаний на інституційному рівні в ЄС, про що свідчить спеціальний звіт Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав людини (European Union Fundamental Rights Agency (FRA) «Міста прав людини в ЄС: рамки для зміцнення прав на місцевому рівні». Автори статті аналізують програмні настанови документів ЄС, які спрямовані на заохочення місцевої влади до прийняття вищих стандартів у галузі прав людини. Ідея полягає в тому, щоб сприяти взаємному забезпеченню прав людини та основних прав. Містам рекомендовано поважати, захищати та реалізувати права й свободи Хартії основних прав ЄС та законодавства ЄС, а також взяти на себе зобов'язання захищати, поважати та виконувати міжнародні стандарти прав людини. Визначено структури, механізми та процедури, які допомагають інтегрувати права людини в повсякденну роботу муніципалітетів.

Кінцевий висновок публікації полягає в тому, що подібні підходи до правозахисної діяльності міст повинні бути впроваджені у практику муніципального управління в Україні з огляду на посилення євроінтеграції у зв'язку з набуттям Україною статусу офіційного кандидата на вступ до ЄС.

Cities of human rights in the European Union (experience for Ukraine on the way to European integration)

Bocharova N. V.

Doctor of Legal Sciences,

Professor at the Department of Law

Alfred Nobel University

Sicheslavskya Naberezhna str., 18, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-9256-9493

olip@duan.edu.ua

Shkabarov V. M.

Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,

Head of the Department of Law

Alfred Nobel University

Sicheslavskya Naberezhna str., 18, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7105-6170

vshkabarov@duan.edu.ua

Key words: *human rights, local self-government, municipal administration, human rights activity, European Union, European integration.*

The article examines the use in the practice of municipal administration of the countries of the European Union to protect human rights defined in international human rights documents at the global and regional level. It is noted that one of the significant phenomena of recent decades in the field of municipal administration has been the emergence of cities on a global scale that have declared themselves human rights defenders, or Human Rights Cities. Rapid urbanization processes created challenges in the field of social cohesion. A discourse that unites city dwellers and forms a common system of reference points for social existence was needed. With urbanization also came the assertion of urban autonomy and urban identity, with residents feeling more attached to their city than to the nation itself. This coincided with the global trend of the 80s in relation to the decentralization of government powers (transferring them to local authorities). Many of these powers relate to areas in which human rights can be exercised or violated: security, education, health care, privacy.

The democratic potential of the human rights cities movement has been recognized at the institutional level in the EU, as evidenced by the special report of the European Union Fundamental Rights Agency (FRA) "Human Rights Cities in the EU: A Framework for Strengthening Rights at the Local Level". The authors of the article analyze the program guidelines of the EU documents, which are aimed at encouraging local authorities to adopt higher standards in the field of human rights. The idea is to contribute to the mutual protection of human rights and fundamental rights. Cities are recommended to respect, protect and implement the rights and freedoms of the Charter fundamental rights of the EU and EU legislation, as well as undertake to protect, respect and fulfill international human rights standards. Defined structures, mechanisms and procedures that help integrate human rights into the daily work of municipalities.

The final conclusion of the publication is that similar approaches to the human rights activities of cities should be implemented in the practice of municipal administration in Ukraine, given the strengthening of European integration in connection with Ukraine's acquisition of the status of an official candidate for EU membership.

Вступ. Набуття Україною статусу кандидата на членство у ЄС актуалізує проблему вивчення і використання досвіду Євросоюзу у сфері муніципального розвитку. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, визначає якісно новий формат відносин з ЄС на принципах «політичної асоціації та економічної інтеграції» та є стратегічним орієнтиром системних реформ в Україні, в тому числі стосовно реформи місцевого самоврядування. Децентралізація наближає Україну до ЄС через розділення політичних пріоритетів та стратегій не лише на центральному, але й на регіональному рівнях, тому важливим завданням є стимулювання євроінтеграції в регіонах, зокрема у сфері муніципального управління, яке має бути зорієнтовано на зміцнення поваги до демократичних принципів, верховенства права та самоврядування, прав людини та основоположних свобод.

Одним із значних явищ останніх десятиліть у сфері муніципального управління стала поява у світовому масштабі міст, які оголосили себе правозахисниками, або містами прав людини (Human Rights Cities). На онлайн-платформі “The Human Rights Cities Network”, яка об’єднує представників таких міст, визначено, що вони «представляють команду однодумців, які визнають життєво важливу роль міст у захисті, заохоченні та втіленні прав людини» [1]. Методологічною та нормативною основою діяльності цього міжнародного об’єднання служать спеціальні Резолюції Ради з прав людини ООН 24/2 від 26 вересня 2013 р., 27/4 від 25 вересня 2014 р. та 33/8 від 29 вересня 2016 р., які стосуються ролі місцевих органів влади у заохоченні та захисті прав людини. Особливе значення має Резолюція 39/7, а також підготовлена на її основі спеціальна доповідь Верховного комісара ООН з прав людини «Міське самоврядування та права людини» (A/HRC/42/22).

Виклад основного матеріалу дослідження. Європа стала колыскою руху “Human Rights Cities”. В теоретичному плані рух міст прав людини пов’язують зі спробами ввести поняття «право на місто», запропоноване французьким соціологом А. Лефевром у нарисі “La Droit a la Ville” (1968 р.). Задля цього було прийнято Європейську хартію для захисту прав людини в місті

(2000 р.) і проводились обговорення прийняття Всесвітньої хартії прав людини у місті [2]. При цьому місто визначалось як колективний простір, який належить усім, хто в ньому перебуває. Мешканці мають право на умови, які забезпечують їхній політичний, соціальний та екологічний розвиток, але водночас визнають прихильність до солідарності. Муніципальна влада всіма доступними засобами заохочує повагу до гідності всіх і якості життя всіх жителів. Підкреслюються як загальні права людини, так і низка специфічних прав, пов’язаних з містом, визначається соціальна функція міста та формується заклик до демократичного управління ним. Кінцевою метою тут є формулювання інструмента, який міг би бути прийнятий системою ООН, регіональними правозахисниками та урядами як юридичний орієнтир для захисту прав людини містами [3].

Першим європейським містом, яке офіційно прийняло статус міста прав людини, був австрійський Грац, де в лютому 2001 р. муніципальна рада прийняла Декларацію прав людини. У цьому документі Рада зобов’язалась виявити прогалини у захисті прав людини, інформувати громадян про їхні права, а також враховувати права людини у своїх діях. Одним із перших європейських міст, де права людини стали частиною муніципальної політики, була Барселона. Тут засновано посаду уповноваженого з громадянських прав, а пізніше Департамент громадянських прав Барселони. Ініціативу було реалізовано для того, щоб подолати наслідки «нових» хвиль міграції і зростаючу расову, етнічну та релігійну різноманітність у місті. Було створено низку служб, таких як Управління з питань недискримінації та Управління у справах релігій [4].

Демократичний потенціал руху міст прав людини був визнаний на інституційному рівні в ЄС, про що свідчить спеціальний звіт Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав людини (European Union Fundamental Rights Agency (FRA)) «Міста прав людини в ЄС: рамки для зміцнення прав на місцевому рівні» [5].

У Звіті відзначається, що в ЄС більшість людей (70,9%) живуть у містах. Міста є ідеальною відправною точкою для зміцнення поваги до прав людини шляхом розроблення політичних рамок для спрямування розвитку громад, заснованих на правах людини. Це дає людям можливість знати та відстоювати свої права, а також притягувати

до відповідальності тих, хто порушує їх. Міста, що займаються правами людини, стали піонерами «локалізації» прав людини. Вони створили структури та інструменти для просування прав людини, використовували підхід, що ґрунтується на правах людини, у плануванні та розвитку, застосовували методологію участі та створювали механізми захисту прав людини. Серед кращих європейських практик правозахисних міст, крім Грацу і Барселони, про які вже згадувалось, визначені такі.

1. Відень (Австрія): Хартія міста Відня «Формуємо майбутнє разом» (2012 р.) та «Віденська декларація» про місто прав (2014 р.), звіти та робота Віденського офісу з прав людини, зокрема щодо питань гендерної рівності, інтеграції та проведення моніторингу різноманітності.

2. Утрехт (Нідерланди): Місцева коаліція з прав людини в Утрехті впроваджує підхід керівництва міста, який передбачає участь жителів, бізнесу та громадянського суспільства у захисті прав, а також нові ініціативи, такі як платформа «denkmeester.utrecht» для цифрової участі.

3. Нюрнберг (Німеччина): діяльність Офісу з прав людини, добре налагоджена освіта з прав людини.

4. Зальцбург (Австрія): Антидискримінаційний офіс Зальцбурга та дорадчий орган «Круглий стіл з прав людини».

5. Валенсія (Іспанія): Рамкова програма Валенсії з питань імміграції та міжкультурного спілкування (2019–2022 рр.), діяльність Управління з питань недискримінації та злочинів на підґрунті ненависті та навчання міського персоналу з прав людини.

6. Мідделбург (Нідерланди): сприяння правам людини та освіти в галузі прав людини через Премію чотирьох свобод.

7. Лунд (Швеція): Програма соціальної стійкості Лунда (2020–2030 рр.), яка передбачає аналіз ситуації в галузі прав людини та громадського здоров'я як основи для роботи міста з прав людини, а також План боротьби з дискримінацією та зловживаннями на 2020–2021 рр.

8. Турин (Італія), який стає столицею прав і боротьби з расизмом у ЄС (2021 р.), де діє міська служба ЛГБТ, впроваджується підвищення обізнаності, а також інструменти та ресурси щодо рівності та недискримінації, такі як Керівні принципи міжкультурного спілкування та участі або посібник із боротьби з насильством для адміністрації міста та провінції про насильство над жінками.

Дії місцевої влади дуже сильно впливають на наше повсякденне життя. Надаючи послуги із забезпечення життєвих потреб людини, керуючи громадським простором або підтримуючи вразливі верстви населення, вони також часто роблять відчутними універсальні цінності та принципи, до яких зобов'язалися ЄС та його держави-члени,

тому для стимулювання правозахисної діяльності європейських міст у рамках Агентства Європейського Союзу з фундаментальних прав людини також було підготовлено спеціальне видання «Міста прав людини в Європейському Союзі : практичний посібник» [6].

Це керівництво може допомогти містам, які бажають покращити свої зусилля щодо дотримання прав людини. Воно спрямоване на стимулювання місцевої влади до прийняття вищих стандартів у галузі прав людини. Ідея полягає в тому, щоб сприяти взаємному вивченню прав людини та основних прав. Містам рекомендовано поважати, захищати та реалізовувати права й свободи Хартії основних прав ЄС та законодавства ЄС, а також взяти на себе зобов'язання захищати, поважати та виконувати міжнародні стандарти прав людини.

Варто звернути увагу на термінологічне уточнення авторів документа. Термін «права людини» стосується громадянських, політичних, економічних, соціальних та культурних прав, як це встановлено у міжнародно-правових документах. Термін «основні права» стосується прав людини в контексті ЄС: це права, включені в Хартію основних прав ЄС, та права, які відображено в загальних принципах права ЄС.

У настановах ЄС визначені структури, механізми та процедури, які допомагають інтегрувати права людини в повсякденну роботу муніципалітетів, а саме:

- прийняти декларацію, щоб підтвердити відданість міста правам людини;
  - призначити виборного представника з прав людини;
  - створити офіс або відділ з прав людини у муніципалітеті;
  - створити консультативну раду участі з прав людини;
  - створити антидискримінаційний офіс або місцевого омбудсмена;
  - практикувати щорічний звіт про дотримання прав людини в місті;
  - співпрацювати та розвивати партнерство з національними, європейськими та міжнародними правозахисними органами.
- Рекомендовані інструменти, методи та ресурси для підтримки правозахисної роботи у містах передбачають вжиття таких заходів:
- включення прав людини в роботу та діяльність міста;
  - застосування правозахисного підходу до діяльності міста;
  - розвиток знань через тренінги та освіту з прав людини;
  - врахування прав людини в процесах бюджетування та закупівель;

- розроблення та реалізація місцевого плану дій з прав людини;
- перевірка відповідності місцевих рішень правам людини;
- підвищення обізнаності людей про права людини;
- транснаціональна співпраця та сприяння рівному обміну й взаємному навчанню прав людини між містами.

Обов'язок поважати людину та основні права поширюється на всіх представників місцевих влад країн Європейського Союзу. Проте політика й стратегія правозахисної діяльності міст може різнитися в ЄС за структурою, складом повноважень і розміром муніципального утворення, до того ж повинен враховуватися національний і місцевий контекст, а також конституційні традиції. Щодо формалізації статусу міста прав людини не існує спеціальних юридичних процедур, відсутній процес акредитації, приналежність до спільноти міст прав людини базується на самодекларації.

Висновки. Наведений матеріал свідчить про те, що у Європейському Союзі сформувався новий концептуальний підхід до правозахисної діяльності. Сутність його полягає у перенесенні захисту прав людини на місцевий рівень. Таким чином, забезпечення прав людини стає частиною муніципальної політики. Оскільки більшість населення в ЄС мешкає у містах, вони визнані ідеальною відправною точкою для розвитку прав людини, демократії та верховенства права, тобто

загальнолюдських цінностей, на яких ЄС засновано. Значна частина щоденної роботи сучасного міста безпосередньо пов'язана з правами людини, наприклад, під час надання доступу до житла або охорони здоров'я, управління громадськими просторами, підтримки соціальної інтеграції, соціального захисту або сприяння місцевій демократії. Визнання цих реалій привело до появи у ЄС руху міст прав людини. Оскільки нормативного визначення цього феномена ще немає, серед науковців досягнутий загальний консенсус вважати містом прав людини місто, де місцеві органи влади й самоврядування, громадянське суспільство, приватний сектор та інші зацікавлені сторони прагнуть забезпечити дотримання у місті міжнародних стандартів у галузі прав людини. Вони створили структури та інструменти для просування прав людини, використовують підхід, що ґрунтується на правах людини, у плануванні місцевого розвитку, застосували методологію участі (партисипаторної, учасницької демократії) та створили механізми захисту прав людини. Основний принцип при цьому формується таким чином: «перехід на місцевий рівень: забезпечення прав людини – частина повсякденного життя людей».

Вважаємо, що ці новітні методологічні підходи повинні бути впроваджені у практику муніципального управління в Україні, а європейський досвід функціонування міст прав людини має бути об'єктом дослідження вітчизняних вчених для розвитку доктринальних основ сучасного муніципалізму.

ЛІТЕРАТУРА

1. The Human Rights Cities Network. Who we are. URL: <https://humanrightscities.net> (дата звернення: 26.08.22).
2. European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City, Adopted at St Denis, 18 May 2000. URL: http://www.idhc.org/cat/documents/Carta_ingles.pdf (дата звернення: 26.08.22).
3. Dikeç M., Gilbert L. Right to the City: Homage or a New Societal Ethics? *Capitalism Nature Socialism*. 2002. № 13 (2). P. 58–74. URL: <https://www.tandfonline>. DOI: 10.1080/10455750208565479
4. Oomen B., Baumgartel M. Human Rights Cities. 2014. DOI: 10.4135/9781473909335.n39
5. Human rights cities in the EU: a framework for reinforcing rights locally. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-human-rights-cities-in-the-eu_en.pdf (дата звернення: 26.08.22).
6. Human rights cities in the European Union : Practical guidance. URL: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-guide-human-rights-cities_en.pdf (дата звернення: 26.08.22).

REFERENCES

1. The Human Rights Cities Network. Who we are. Available at: <https://humanrightscities.net> (accessed 26.08.22).
2. European Charter for the Safeguarding of Human Rights in the City, Adopted at St Denis, 18 May 2000. Available at: <http://www.idhc.org/cat/documents/Cartaingles.pdf> (accessed 26.08.22).
3. Dikeç, M. and Gilbert, L. (2002). Right to the City: Homage or a New Societal Ethics? *Capitalism Nature Socialism*, 13 (2): 58–74. Available at: <https://www.tandfonline>. DOI:10.1080/10455750208565479 (accessed 26.08.22).
4. Oomen, B., Baumgartel, M. (2014). Human Rights Cities. DOI: 10.4135/9781473909335.n39
5. Human rights cities in the EU: a framework for reinforcing rights locally. Available at: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2021-human-rights-cities-in-the-eu_en.pdf (accessed 26.08.22).
6. Human rights cities in the European Union : Practical guidance. Available at: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2022-guide-human-rights-cities_en.pdf (accessed 26.08.22).

Захист прав дітей в умовах реформування українського сімейного законодавства під час євроінтеграції

Брюховецька М. С.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри правознавства

ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

orcid.org/0000-0003-0153-4613

marina_bryuhovetsk@meta.ua

Ключові слова: *євроінтеграція, сімейне законодавство, захист прав дітей, тимчасове влаштування.*

Важливою умовою інтеграційних процесів стало поступове реформування законодавства практично в усіх сферах суспільних правовідносин. У статті йдеться про низку змін, які були вже внесені та які необхідно внести до сімейного законодавства. Окрім адаптації українського законодавства до європейських стандартів, автор звертає увагу на найуразливішу категорію населення – дітей, оскільки у процесі реформування, тотальних змін, бойових дій саме діти потребують ефективного захисту з боку імперативних норм та адміністративного механізму. Актуальність теми обґрунтовується тим, що в умовах воєнного стану очевидними стали всі недосконалості системи захисту прав дітей, яка має бути ідеальною та дієвою. На основі аналізу статистичних даних автором встановлено, що у першому півріччі 2021 року на 42% зросла кількість усиновлених дітей порівняно з першим півріччям 2020 року. У зв'язку з воєнним станом, що діє в Україні з 24 лютого 2022 року, особливо гостро підіймається питання щодо захисту прав дітей, які були тимчасово влаштовані в умовах евакуації та переселення. Відповідно до даних, зібраних ЮНІСЕФ, за період одного місяця війни в Україні було переміщено 4,3 мільйона дітей. На основі вивчення сімейного законодавства у статті зазначається, що сімейному праву відомі такі поняття, як «опіка», «піклування», «усиновлення», «патронат». Проаналізовано зазначені форми влаштування дітей. Автором визначено, що поняття «тимчасове влаштування» не міститься у сімейному праві. Запропоновано під поняттям «тимчасове влаштування» розуміти тимчасовий захист дітей, які опинились без батьківського нагляду та потребують догляду до вирішення складних життєвих обставин. Аргументовано необхідність ратифікації положень Гаазької конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення.

Protection of children's rights in the context of reforming Ukrainian family legislation in the course of European integration

Briukhovetska M. S.

Ph.D. in Law,

Associate Professor at the Department of Law

Ukoopspilka University "Poltava University of Economics and Trade"

orcid.org/0000-0003-0153-4613

marina_bryuhovetsk@meta.ua

Key words: *European integration, family legislation, protection of children's rights, temporary placement.*

An important condition for integration processes was the gradual reform of legislation in almost all areas of social relations. The article deals with a number of changes that have already been made and need to be made to family legislation. In addition to the adaptation of Ukrainian legislation to European standards, the author draws attention to the most vulnerable category of the population - children. Since, in the process of reforming, total changes, hostilities, it is children who need effective protection from the side of imperative norms and administrative mechanism. The relevance of the topic is substantiated by the fact that in the conditions of martial law all the imperfections of the system of protection of children's rights, which, in turn, should be ideal and effective, have become obvious. Based on the analysis of statistical data, the author found that in the first half of 2021, the number of adopted children increased by 42% compared to the first half of 2020. Due to the martial law that has been in force in Ukraine since February 24, 2022, the issue of protecting the rights of children who have been temporarily placed in conditions of evacuation and resettlement is particularly acute. According to data collected by UNICEF, 4.3 million children were displaced in Ukraine during one month of war. Based on the study of family legislation, the article notes that family law knows such concepts as "guardianship", "custody", "adoption", and "patronage". These forms of children's placement, such as guardianship and custody, adoption, patronage are analyzed. The author determined that the concept of "temporary placement" is not contained in family law. It is proposed that the concept of "temporary placement" should be understood as temporary protection of children who are without parental supervision and need care until difficult life circumstances are resolved. The necessity of ratification of the provisions of the Hague Convention on Protection of Children and Cooperation in respect of Intercountry Adoption is argued.

Постановка проблеми. Вступ України в Європейський Союз поклав початок низки процесів, які сьогодні мають суттєве значення для широкого кола правовідносин. Пріоритетом євроінтеграції є реформування національного законодавства, високі стандарти та ефективні й дієві державні механізми, які б давали змогу реалізувати кожному громадянину нові можливості та забезпечували непорушність його прав.

Врахування практики Європейського суду з прав людини та його виконання, адаптування норм сімейного права до європейських, імплементація міжнародних стандартів, врахування важливості ратифікації Конвенції про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення [1], пріоритет інтересів дитини під час

розгляду сімейних спорів вже є суттєвим показником важливих змін, що відбулись під впливом євроінтеграційних процесів.

Водночас у результаті російського вторгнення в Україну від 24 лютого 2022 року пріоритетними напрямками розвитку сімейного законодавства стали положення, що забезпечують перш за все захист прав дітей.

В таких умовах неодноразово поставало питання щодо правової регламентації правовідносин, що виникають під час тимчасового влаштування дітей, оскільки тисячі неповнолітніх опинились без нагляду батьків та родичів.

За даними ЮНІСЕФ, за період одного місяця війни в Україні було переміщено 4,3 млн дітей, включно з понад 1,8 млн дітей, які були вимушені

переїхати до інших країни як біженці, та практично 2,5 млн дітей, які залишаються в Україні, але є внутрішньо переміщеними особами [2].

Питання влаштування дітей досліджували такі науковці крізь призму норм цивільного та сімейного права, як К.І. Березовська, В.Я. Брич, Л.В. Лешанич, С.М. Миколук, М.В. Менджул, С.В. Падун, У.В. Романюк, О.О. Свіжа.

Незважаючи на запропоновані наукові висновки, питання щодо правового регулювання тимчасового влаштування дітей залишаються відкритими. Окрім того, актуальність вибраної теми обумовлюється сучасною практикою, оскільки в умовах російсько-української війни кількість дітей без нагляду, дітей-сиріт значно збільшилась. Врегулювання цих питань є вкрай важливим завданням у сфері приватно-правових відносин для глибокого вивчення та наукового розроблення.

Таким чином, **поставленою метою** є визначення поняття «тимчасове влаштування дітей», формування правової природи правовідносин, що виникають під час тимчасового влаштування дітей, підготовка наукових висновків та внесення пропозицій щодо вдосконалення чинного сімейного законодавства.

Виклад основного матеріалу. В результаті укладення Угоди про асоціацію з Європейським Союзом Україною було взято курс на адаптацію національного законодавства до європейського. Задля гармонізації сімейного законодавства Комісією з європейського сімейного права розроблено Принципи європейського сімейного права щодо батьківських обов'язків, Принципи європейського сімейного права у сфері майнових відносин подружжя та Принципи європейського сімейного права щодо права власності, утримання та правонаступництва пар у фактичних союзах. Отже, в результаті розроблення зазначених принципів задля приведення положень Сімейного кодексу України до європейських стандартів суттєва увага

приділялась фактичним шлюбом, виникненню в них прав та обов'язків [3, с. 176].

Суттєвої уваги науковцями за останній час приділено питанням усиновлення. Так, К.І. Березовська досліджувала поняття «інтереси дитини» та «найвищі інтереси дитини» в контексті вживання зазначених термінів в інституті усиновлення. Вчена дійшла доречного висновку, що дотримання найвищих інтересів дитини для забезпечення стабільних та гармонійних умов її життя має бути основною метою використання уніфікації і гармонізації права для інтеграції України у ЄС у сфері регулювання відносин усиновлення [4, с. 13].

У 2019 році в родинах громадян України було передано під опіку та піклування 6 929 дітей, до дитячого будинку сімейного типу передано 1 870 дітей, усиновлено 1 810. На кінець 2020 року загальна кількість дітей, влаштованих до дитячих будинків сімейного типу, сягнула 1 906, усиновлено 1 239, під опіку й піклування передано 6 878 дітей. У 2021 році кількість усиновлених дітей становила 1 239, у першому півріччі 950 дітей передано під патронатне виховання. Отже, у першому півріччі 2021 року на 42% зросла кількість усиновлених дітей порівняно з першим півріччям 2020 року (рис. 1) [5].

Л.В. Лешанич виокремлює «квасісім'яну форму виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Вчена визначає її як форму влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сімейне середовище, в якому діти мають можливість повноцінного фізичного, духовного, морально-етичного розвитку зі збереженням державної підтримки. Такі форми, як фактичне виховання, прийомна сім'я, дитячий будинок сімейного типу, вчена розглядає як поєднання сімейного виховання з державним втручанням [6, с. 44].

Рис. 1. Розподіл дітей за формами влаштування

Увагу також привертає визначення поняття «назване батьківство», запропоноване О.О. Свіжою. На думку вченої, назване батьківство варто розглядати як з юридичного боку заміщення батьків, за якого відносини між батьками та дітьми прирівнюються до кровноспоріднених, підвидами є усиновлення та фактичне виховання. Іншою формою О.О. Свіжа називає професійне (фостерне) виховання. Сутність зазначеної форми полягає в тому, що вона також є видом юридичного заміщення батьківства, під час якого на виховання дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування, передається за плату у сім'ю до досягнення повноліття [7, с. 257].

Однак сумнівним, на нашу думку, є віднесення до зазначеного поняття таких підвидів, як прийомна сім'я та патронат. Водночас з огляду на запропоновані визначення єдиною ознакою, що відрізняє фостерне виховання від названого батьківства, є наявність оплати, що потребує додаткового обґрунтування та розмежування цих понять, особливо щодо підвидів, оскільки прийомна сім'я та патронат також містять ознаки фактичного виховання. У зв'язку із запропонованими підвидами також виникає питання про те, як вчена розуміє процес установлення такого батьківства та чи не звужує воно обсяг здійснення прав та обов'язків усиновлювачів.

Авторське визначення інших термінів, не визначених положеннями сімейного права, пропонує Є.В. Падун. Він визначає поняття «приймне виховання» та «інститут прийомного виховання». Під першим розуміється вид сімейно-правових відносин, що виникають на підставі тимчасового влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом укладення між прийомними батьками та уповноваженими органами державної влади відповідного договору, до сімей прийомних батьків, батьків-вихователів та патронатних вихователів. Поняття «інститут прийомного виховання» вчений тлумачить як «сукупність правових норм, що регулюють відносини, які виникають у зв'язку з передачею дитини-сироти чи дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання у сім'ї прийомних вихователів» [8, с. 6].

Поняття «тимчасове влаштування» не передбачається положеннями Сімейного кодексу України. Натомість така форма визначається нормами Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини № 866 [9], однак у ньому також достатньо не регламентуються права та обов'язки, що виникають між учасниками правовідносин.

У сімейному праві наближеним поняттям, що має характерні ознаки тимчасового влаштування, є патронат над дитиною. Цей інститут передба-

чає тимчасовий догляд за дитиною, у тому числі її виховання, на певний період часу, доки не зміняться життєві обставини для повернення дитини її батькам.

У.В. Романюк визначає критерії, завдяки яким варто відмежовувати патронат від інших форм влаштування зазначеної категорії дітей. Так, до них вчена відносить термін, на який здійснюється влаштування, основні нормативні вимоги до особи вихователя, яка вживає заходів з особистого влаштування дитини, значення кількості та критерії щодо дітей, необхідність згоди батьків або законних представників дитини, повноваження особи, яка вживає заходів з особистого влаштування дитини, підстави припинення застосування такої форми влаштування [9, с. 5].

Аналізуючи викладене, вважаємо за необхідне використовувати поняття «діти без батьківського догляду» до категорії дітей, які залишилися без нагляду батьків та родичів у зв'язку з евакуацією та тимчасовим проживанням окремо від сім'ї, батьки яких перебувають на території, де ведуться воєнні дії та здійснюється відсіч збройній агресії Російської Федерації.

На нашу думку, до такої категорії дітей можна застосовувати тимчасове влаштування до моменту повернення дитини батькам або родичам.

Щодо строків встановлення тимчасового влаштування, то конкретно їх визначити неможливо, оскільки дитина потребує нагляду доти, поки не зміняться відповідні обставини, що стали підставою для такого влаштування.

З'являється питання стосовно виду правовідносин, що виникають між дитиною та особою, під чийм наглядом вона перебуває. З огляду на те, що статтею 2 Сімейного кодексу України передбачено перелік учасників правовідносин, які регулює сімейне законодавство, такі поняття, як «наглядач», «тимчасово влаштована дитина», відсутні, що, на нашу думку, також потребує чіткої регламентації у національному законодавстві.

Варто зауважити, що сьогодні співпраця України з урядами іноземних держав спрямована на сприяння створенню безпечних умов для евакуації дітей та жінок з українських міст у безпечні місця.

Вагомий внесок у розширення можливостей цього питання вносять міжнародні організації. Так, ЮНІСЕФ та Агенція ООН у справах біженців у співпраці з урядами європейських держав та організаціями громадянського суспільства створили безпечні місця уздовж прикордонних переходів для дітей та сімей – так звані блакитні точки [10].

На рівні міжнародного законодавства, окрім передбачених міжнародними нормативно-правовими актами прав дітей, особливо для дітей-

мігрантів без супроводу, визначено право на возз'єднання із сім'єю. Таке право регламентується положеннями Директиви Ради 2003/86/ЄС від 22 вересня 2003 року, де визначено умови реалізації права на возз'єднання сім'ї громадянами третіх країн, які на законних підставах проживають на територіях держав-членів. Директива визначає возз'єднання дитини з членами сім'ї, які перебувають на їхній території, одним із запобіжних заходів до повернення [11, с. 144].

Задля вирішення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, В.Я. Брич, С.М. Миколук пропонують поширити створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу на рівні сільських територій регіону. Така практика дала б змогу збільшити трудову зайнятість населення та забезпечити дітей сімейними умовами. Варто також погодитись із висновками вчених, що у сфері влаштування дітей суттєво діє економічний важіль [12, с. 161].

Висновки. Успішна інтеграція України до Європейського Союзу залежить від дотримання важливих стандартів та цілей, визначених національним законодавством. На нашу думку, забезпечення захисту прав та інтересів дітей є головним завданням для держави загалом. Важливо комп-

лексно підійти до питання створення захисного механізму у цій сфері шляхом законодавчих змін та практичної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Україні варто приєднатись до Конвенції про захист дітей та співробітництво з питань міждержавного усиновлення задля здійснення контролю за усиновленнями, що вчиняються іноземцями, та нагляду за дотриманням прав дітей. Крім того, наявність чіткої процедури усиновлення буде не лише спрощувати міждержавне усиновлення, але й сприяти створенню найкращих умов для забезпечення інтересів дітей.

З огляду на викладене задля удосконалення сімейного законодавства варто внести зміни до положень Сімейного кодексу України шляхом додавання до Розділу IV положення щодо тимчасового влаштування дітей, які перебувають без супроводу. Слід зазначити, що під тимчасовим влаштуванням варто розуміти тимчасовий захист дітей, які опинились без батьківського нагляду та потребують догляду до вирішення складних життєвих обставин. Варто зауважити, що цей напрям потребує детального вивчення юристів та науковців, оскільки важливими є процедура влаштування, учасники виникаючих правовідносин та забезпечення непорушності прав дітей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаазька Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29 травня 1993 року. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365
2. More than half of Ukraine's children displaced after one month of war. UNICEF. 2022. URL: <https://www.unicef.org.uk/press-releases/more-than-half-of-ukraines-children-displaced-after-one-month-of-war-unicef/?fbclid=IwAR3SNfTYaD50g8k9eHmqw8uKpLjFt8m1oNcDy0y2-ryRF-Pnj4WqB1aDarDw>
3. Менджул М.В. Реформування Сімейного кодексу України в контексті євроінтеграційних процесів (окремі аспекти). *Рекодифікація цивільного законодавства і система права України у контексті євроінтеграційних процесів* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Одеса : Фенікс, 2019. 311 с.
4. Березовська К.І. Правове регулювання відносин усиновлення з іноземним елементом : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2019. 22 с.
5. Захист прав дітей є одним із пріоритетів Мінсоцполітики / Міністерство соціальної політики України. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-prav-ditej-ye-odnim-iz-prioritetiv-minsocpolitiki-20052021>
6. Лешанич Л.В. Правове регулювання квазісімейної форми виховання дітей : дис. ... канд. юрид. наук ; Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 201 с.
7. Свіжа О.О. Система видів улаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. *Сімейний кодекс України в системі Європейського сімейного законодавства* : тези Міжнародної науково-практичної конференції. *Вісник Академії адвокатури України*. Київ, 2012. С. 257–258.
8. Падун Є.В. Інститут прийомного виховання у сімейному праві : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 ; НАВС. Київ, 2017. 215 с.
9. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 року № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
10. Романюк У.В. Патронат як форма влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. ... канд. юрид. наук ; Хмельницький університет управління та права. Хмельницький, 2018. 18 с.

11. One month of war leaves more than half of Ukraine's children displaced. UNICEF. 2022. URL:<https://news.un.org/en/story/2022/03/1114592>
12. Білоусов М.І. Захист дітей-мігрантів з України під час збройного конфлікту у праві Європейського Союзу. *Деокупація. Юридичний фронт* : матеріали Міжнародного експертного круглого столу (Київ, 18 березня 2022 року) / Державний торговельно-економічний університет, Українська асоціація порівняльного правознавства, Українська асоціація міжнародного права, Асоціація реінтеграції Криму ; упоряд. і наук. ред. О.В. Кресін. Київ : Державний торговельно-економічний університет, 2022. 224 с.
13. Брич В.Я., Миколок С.М. Соціальний захист сиріт в Україні : монографія. Тернопіль : THEU, 2019. 200 с.

REFERENCES

1. Convention on Protection of Children and Co-operation in Respect of Intercountry Adoption (1993). United Nations Organization. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_365
2. More than half of Ukraine's children displaced after one month of war. UNICEF. 2022. Retrieved from <https://www.unicef.org.uk/press-releases/more-than-half-of-ukraines-children-displaced-after-one-month-of-war-unicef/?fbclid=IwAR3SNfTYaD50g8k9eHmqw8uKpLjFt8m1oNcDy0y2-ryRFpNj4WqB1aDarDw>
3. Mendzhul M.V. (2019) Reformuvannya Simeinoho kodeksu Ukrainy v konteksti Yevrointehratsiinykh protsesiv (okremi aspekty). Rekodyfikatsiia tsyvilnoho zakonodavstva i systema prava Ukrainy u konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv: mater. vseukr. naukovopraktychn. konfer. [Reforming the Family Code of Ukraine in the context of European integration processes (some aspects). Recodification of civil legislation and the system of law of Ukraine in the context of European integration processes: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Odesa : Feniks, 2019. 311 s.
4. Berezovska K.I. (2019) Pravove rehuliuвання vidnosyn usynovlennia z inozemnym elementom ((avtoref. dys. ... kand. yuryd. Nauk). Mizhnar. humanitar. un-t. [Legal regulation of adoption relations with a foreign element (Candidate's thesis). International Humanitarian University]. Odesa, 2019. 22 s. [in Ukrainian]
5. Zakhyst prav ditei ye odnym iz prioritytiv Minsotspolityky (2021). Ministerstvo sotsialnoi polityky Ukrainy [Protection of children's rights is one of the priorities of the Ministry of Social Policy. Ministry of Social Policy of Ukraine]. 2021. Retrieved from <https://www.kmu.gov.ua/news/zahist-prav-ditej-ye-odnim-iz-prioritytiv-minsocpolitiki-20052021> [in Ukrainian]
6. Leshanych L.V. (2015) Pravove rehuliuвання kvazisimeinoy formy vykhovannia ditei [Legal regulation of quasi-family form of upbringing of children]. (Candidate's thesis). Hen. prokuratura Ukrainy, Nats. akad. prokuratury Ukrainy. Kyiv, 2015. 201 s. [in Ukrainian]
7. Svizha O.O. (2012) Systema vydiv ulashtuvannia ditei-syrit ta ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia: tezy Mizhnarodnoi naukovopraktychnoy konferentsii "Simeinyi kodeks Ukrainy v systemi Yevropeiskoho simeinoho zakonodavstva" [The system of types of placement of orphans and children deprived of parental care: theses of the International Scientific and Practical Conference "Family Code of Ukraine in the system of European family law"]. Visnyk Akademii advokatury Ukrainy. Kyiv. 2012. S. 257–258 [in Ukrainian]
8. Padun Ye.V. (2017) Instytut pryiomnoho vykhovannia u simeinomu pravi: dys. ... kand. yuryd. nauk [Institute of foster care in family law] (Candidate's thesis). NAVS. Kyiv. 2017. 215 s. [in Ukrainian]
9. Issues of activities of guardianship and custody bodies related to the protection of children's rights: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 866 of 24.09.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
10. Romaniuk U.V. (2018) Patronat yak forma vlashtuvannia ditei -syrit i ditei, pozbavlenykh batkivskoho pikluvannia [Patronage as a form of placement of orphans and children deprived of parental care] (Candidate's thesis). Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava. Khmelnytskyi, 2018. S. 18. [in Ukrainian]
11. One month of war leaves more than half of Ukraine's children displaced. UNICEF. 2022. Retrieved from <https://news.un.org/en/story/2022/03/1114592>
12. Bilousov M.I. (2022) Zakhyst ditey-migrantiv z Ukrainy pid chas zbroynoho konfliktu u pravi Yevropeiskoho Soiuzu. Deokupatsiia. Yurydychnyy front [Elektronne vydannia]: materialy Mizhnarodnoho ekspertnoho kruhloho stolu (Kyiv, 18 bereznia 2022 roku) [Protection of migrant children from Ukraine during armed conflict in the law of the European Union. Legal Front [Electronic edition]. Derzhavnyy torhovelno-ekonomichnyy universytet, Ukraïnska asotsiatsiia porivnialnoho pravoznavstva, Ukraïnska asotsiatsiia mizhnarodnoho prava, Asotsiatsiia reintehratsiï Krymu; uporiad. i nauk. red. O.V. Kresin. Kyiv : Derzh. torh.-ekon. un-t, 2022. 224 s. [in Ukrainian].
13. Brych V.Ya., Mykoliuk S.M. (2019) Sotsialnyi zakhyst syrit v Ukraini: monohrafiia [Social protection of orphans in Ukraine: monograph]. Ternopil: TNEU, 2019. 200 s.

Інститут визнання необґрунтованими активів у європейському векторі України

Вороніжський Я. В.

аспірант

Національна академія внутрішніх справ

пл. Солом'янська, 1, Київ, Україна,

старший детектив

Національне антикорупційне бюро України

вул. Василя Сурикова, 3, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-6377-8448

y.voronizhskiy@gmail.com

Ключові слова: *європейська інтеграція, визнання необґрунтованими активів, незаконне збагачення, цивільна конфіскація, правопорушення, цивільно- та кримінально-процесуальні норми.*

Статтю присвячено прогресивному механізму цивільної конфіскації в Україні, яка в сукупності зі створеними антикорупційними інституціями та запровадженими антикорупційними заходами стала однією з передумов для надання Україні статусу кандидата на вступ до Європейського Співтовариства.

За результатом аналізу судової практики цього інституту в Україні у праці викладено висновок про те, що його застосування дуже незначне, причиною чого є як обмеженість сфери дії механізму визнання необґрунтованих активів, так і недостатнє теоретичне і практичне його вивчення правозастосовчими суб'єктами.

У статті також приділено увагу вимогам, висунутим Європейською комісією для набуття Україною статусу члена Європейського Союзу, періодизації наукових досліджень і етапам упровадження інституту цивільної конфіскації в Україні.

Автором за допомогою досвіду іноземних держав, зокрема і Європейського Союзу, визначено два основні напрями застосування цивільної конфіскації, як-от: класична “non conviction based confiscation”, що здійснюється суто щодо майна (in rem) і “unexplained wealth order”, що здійснюється стосовно особи (in personam).

За результатом аналізу наукових праць українських та іноземних учених здійснено класифікацію країн залежно від:

– імплементації у правову систему механізмів криміналізації незаконного збагачення та цивільної конфіскації;

– застосування механізмів конфіскації активів без обвинувального вироку суду: класичної “non conviction based confiscation” і “unexplained wealth order”.

Зроблено висновок про те, що криміналізація незаконного збагачення та впровадження інституту цивільної конфіскації є характерними для країн, які займають низькі місця в рейтингу країн за індексом сприйняття корупції.

Для держав загального права визначальним є застосування інститутів цивільної конфіскації, а не криміналізації незаконного збагачення. У більшості провідних європейських державах відсутні механізми як класичної цивільної конфіскації, так і криміналізації незаконного збагачення.

У межах дослідження розкрито спільні риси класичної конфіскації in rem і механізму непоясненого багатства та сформульовано їхні відмінності.

На підставі відмінностей системи цивільної конфіскації сформовано ознаки інституту визнання необґрунтованих активів, у межах яких визначено його поняття.

З урахуванням досвіду іноземних держав визначено, що визнання необґрунтованими активів може ініціюватися або без кримінального переслідування особи, або після його закінчення в разі неможливості винесення обвинувального вироку у кримінальному провадженні за здійснення особою незаконного збагачення згідно із чітко сформованими законодавчими підставами.

За результатами теоретичного вивчення цього інституту та вивчення практики іноземних держав запропоновано розширити його суб'єктний склад і межі застосування, у межах чого передбачити відповідні якісні зміни до законодавства.

Institute of recognition of unexplained assets in the European state direction of Ukraine

Voronizhskiy Y. V.

Postgraduate Student

National Academy of Internal Affairs

Solomyanska sq., 1, Kyiv, Ukraine,

Senior Detective

National Anti-Corruption Bureau of Ukraine

Vasylya Surikova str., 3, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6377-8448

y.voronizhskiy@gmail.com

Key words: *European integration, recognition of unexplained assets, illicit enrichment, civil forfeiture, offense, civil procedure and criminal procedure norms.*

The article is devoted to the progressive mechanism of civil forfeiture in Ukraine, which, together with the created anti-corruption agencies and implemented anti-corruption measures, became one of the prerequisites for granting Ukraine the candidate status to the European Union.

According to the analysis of the judicial practice of this institute in Ukraine, the work concludes that its application is insignificant, the reason for which is both the limited scope of the mechanism of recognition of unexplained assets, and insufficient theoretical and practical study of it by law enforcement agencies. The article also examines the requirements put forth by the European Commission as prerequisites for acquiring candidate status for EU membership to Ukraine, the periodization of scientific research and the stages of implementation of the institute of civil confiscation in Ukraine.

Based on the experience of foreign countries, including the EU, the author identified two main types of application of civil confiscation: classic “non conviction based confiscation”, which is carried out exclusively in relation to property (in rem) and “unexplained wealth order”, which is carried out in relation to a person (in personam).

Based on the analysis of the scientific works of Ukrainian and foreign scientists, the following was carried out classification of countries depending on:

- implementation in the legal system of the mechanisms of criminalization of illegal enrichment and civil confiscation;
- application of the mechanisms of asset forfeiture without a criminal sentence: classic “non conviction based confiscation” and “unexplained wealth order”.

It was concluded that the criminalization of illegal enrichment and the introduction of the institution of civil forfeiture are characteristic of countries that occupy low places in the Ranking of countries according to the corruption perception index.

The application of the institutions of civil forfeiture, and not the criminalization of illegal enrichment, is decisive for the common law countries. There are no mechanisms for both classic civil confiscation and criminalization of illegal enrichment in most of the leading European states.

The study examines common features of the classical confiscation in rem and the mechanism of unexplained enrichment, and outlines their differences. On the basis of the differences in the system of civil forfeiture, the characteristics of the institution of recognition of unexplained assets were formulated, which served as a basis for its definition.

Taking into account the experience of foreign countries, it is determined the recognition of unexplained assets can be initiated either without criminal prosecution of a person or after a criminal case is closed without passing a guilty verdict for illegal enrichment in accordance with clearly defined legislative ground.

According to the results of the theoretical study of this institute, as well as the study of the judicial practice of foreign countries, it was proposed to expand its subject composition and application limits, and to make provisions for the appropriate qualitative changes to the existing legislation.

Постановка проблеми. Україна активно імплементує норми, що регулюють суспільні правовідносини в Європейському Союзі (далі – ЄС). Окрім цього, законотворцями активно впроваджуються новітні правила, які або не застосовуються в інших країнах, або застосовуються лише частково.

Одним з імплементованих інститутів є визнання необґрунтованих активів і стягнення їх у дохід держави (далі – ВНА), що є механізмом конфіскації незаконних активів особи без її засудження.

Незважаючи на те, що із часу його впровадження минуло майже 3 роки, натепер подано лише 5 позовів і тільки в чотирьох із них ухвалено рішення по суті, у двох із яких рішення не набрали чинності.

З одного боку, причиною цього є обмежена сфера дії застосування цього інституту, з іншого – неналежне сприйняття правозастосовними органами цього механізму й обмежені ресурси для його реалізації.

Аналіз останніх досліджень. В іноземній науковій доктрині вивченню механізмів протидії незаконному збагаченню, зокрема й цивільній конфіскації, приділяли увагу Л. Бартельс, Т. Бергер, Й. Бушт, М. Матіас, С. Бікеліс, Дж.Р. Болз, Д. Вілшер, Руй Джон Пітер, Д. Дінанті, Р. Жюльєн, К. Кінг, М. Коллінз, А.-М. Маугері, М. Моралес, Л. Музіла, Х. Нугрохо, Т. Оке, Джефрі Сімсар, М. Сімонато, Д.Д.Я. Таріна, М. Тромм, У.Я. Уодедж та інші.

Вітчизняні наукові дослідження щодо імплементації інституту цивільної конфіскації в Україні умовно можна поділити на дві групи.

Перша та, що стосується процедури ВНА та їх витребування в попередній редакції (О.І. Антонюк, І.В. Бернада, В.І. Бобрик, А.А. Вознюк, О.В. Кіріяк, І.В. Гловюк, В.М. Кравчук, А.Л. Лебедева, В.Ю. Мамницький, Д.Г. Михайленко, Н.Ю. Філатова, М.І. Хавронюк, С.С. Чернявський). Варто

вказати, що в дослідженнях А.А. Вознюк і С.С. Чернявського в основному приділено увагу нормам незаконного збагачення.

Другу групу досліджень присвячено сучасній процедурі ВНА (А.В. Біцюк, Б.Г. Безгинський (незаконному збагаченню), О.З. Гладун, С.О. Ковальчук, В.В. Ковтуненко, Ю.Г. Коросташивець, Є.В. Крук, Н.М. Навальнева, Т.М. Хутор).

Отже, більшість робіт сучасних учених стосується процедури ВНА в попередній редакції, а особливостям ВНА в чинній редакції не присвячено праці зазначених науковців. Окрім цього, жоден із вітчизняних науковців не акцентує увагу на практичних проблемах, що виникають під час збирання доказів та розгляду справ про ВНА. Це зумовлює високу актуальність нашої статті, її наукове та практичне значення.

Формулювання цілей статті. Інститут цивільної конфіскації є одним із новітніх механізмів протидії незаконному збагаченню та корупції, що введено в дію майже в кожній країні ЄС зі своїми особливостями залежно від чинної правової системи.

У взаємозв'язку із впровадженими антикорупційними інституціями введення цього механізму стало однією з передумов для надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС.

З урахуванням низького рівня його використання є необхідним більш глибоке наукове вивчення причин неналежної його практичної реалізації та наукового дослідження його правозастосовних аспектів в Україні в розрізі практики застосування країнами Європейського Союзу.

Зазначене дозволить сформулювати поняття інституту цивільної конфіскації в Україні, його ознаки, здійснити періодизацію його імплементації та наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Створення системи антикорупційних органів, закріплення обов'язкового декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави

або місцевого самоврядування (далі – уповноважені особи), та деяких інших осіб, узгодження антикорупційного законодавства та диспозицій кримінальних правопорушень із вимогами Конвенції ООН проти корупції [1], криміналізація незаконного збагачення, недекларування та внесення недостовірних відомостей до декларацій, а також уведення інституту ВНА стали одними з головних підстав для надання Україні статусу кандидата на вступ до ЄС [2].

ЄС сформовано вимоги, яких має дотримуватися наша держава для одержання повноправного членства: реформування порядку відбору суддів Конституційного Суду України, проведення і завершення прозорого та відкритого відбору членів Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, директора Національного антикорупційного бюро України, посилення боротьби з корупцією, зокрема й корупцією на найвищому рівні, забезпечення відповідності законодавства про боротьбу з відмиванням грошей стандартам Групи з фінансових заходів, запровадження антиолігархічного закону, ухвалення законодавства згідно з Директивою ЄС про аудіовізуальні медіа-послуги та про національні меншини [3].

Водночас для досягнення цієї мети є необхідним продовження забезпечення функціонування антикорупційних інституцій і заходів.

ВНА є новітньою українською моделлю цивільною конфіскації, що являє собою засіб превенції корупції, спрямований на вилучення активів, якими уповноважені особи не могли б володіти за умови використання для їх набуття лише законних доходів.

Першою юрисдикцією, яка запровадила законодавство про конфіскацію, що не базується на обвинувальному вирокі суду (non-conviction based confiscation (далі – NCBC)), була одна із країн загальної системи права у 18 сторіччі [4, с. 3]. Більш сучасні процедури також спочатку введено в державах загального права [5, с. 7–8].

Надалі вказаний інститут уведено в дію в багатьох інших країнах [6, с. 2; 7].

Залежно від криміналізації незаконного збагачення і впровадження інституту цивільної конфіскації держави можна поділити на такі групи:

1) у яких криміналізовано незаконне збагачення і впроваджено інститут цивільної конфіскації (Латвія, Литва);

2) у яких лише криміналізовано незаконне збагачення, цивільну конфіскацію взагалі не імплементовано (Франція);

3) у яких уведено цивільну конфіскацію, а незаконне збагачення не криміналізовано (країни загальної системи права);

4) у яких відсутні механізми і криміналізації незаконного збагачення, і цивільної конфіскації

(Бельгія, Нідерланди, у Швеції Данії та Фінляндії NCBC функціонує в усіченому вигляді в межах кримінального процесу).

Як видно з індексу сприйняття корупції, зазвичай криміналізація незаконного збагачення є характерною для держав, які займають низькі позиції в рейтингу сприйняття корупції [9]. Країни, які посідають високі місця в зазначеному рейтингу, або мають усталені механізми цивільної конфіскації, або планують їх запровадження. Активне використання зазначеного інституту є відповіддю на дії організованої й іншої злочинності, яка намагається одержати якомога більші незаконні доходи та надалі володіти і розпоряджатись такими. У літературі держав із високим рівнем сприйняття корупції сформовано позицію про те, що цивільна конфіскація є одним з ефективних механізмів превенції корупції [5; 10].

В іноземних державах і правовій доктрині умовно виділяють два види цивільної конфіскації: конфіскація поза кримінальним засудженням особи (NCBC) і механізм непоясненого багатства (“unexplained wealth order” (далі – UWO)). Хоча окремі науковці також відносять до цивільної конфіскації на підставі норм Кримінального процесуального кодексу конфіскацію, коли особу неможливо засудити з певних причин, як-от: смерть, хвороба, переховування, та розширену конфіскацію [8, с. 1–21].

У зарубіжних юрисдикціях застосовуються процедури цивільної конфіскації (NCBC), пов’язані з тим, що актив отримано у зв’язку з учиненням злочину або суди припускають, що його отримано від злочинної поведінки та:

1) щодо особи розпочато процедуру притягнення її до кримінальної відповідальності (Грузія); або

2) у кримінальному провадженні стороні обвинувачення неможливо довести вчинення кримінального правопорушення особою в установленому законом порядку.

§ 26 Принципів кращої практики країн G8 [11], рамкове рішення 2005/212/ЮВС Ради Європейського Союзу від 24 лютого 2005 р. [12], 40 рекомендацій Групи ФАТФ [13], Директива від 3 травня 2014 р. 2014/42/ЄС Європейського парламенту та Ради про замороження та конфіскацію засобів і доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі (далі – Директива) [14], містять рекомендації щодо впровадження системи повернення активів без винесення обвинувального вироку.

16 вересня 2014 р. Україна ратифікувала Угоду від 27 червня 2014 р. про асоціацію з Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, чим започаткувала адаптацію національного

законодавства до стандартів Європейського Союзу [15].

12 лютого 2015 р. ухвалений Закон України № 198–VIII, яким частково імплементовано положення Директиви 2014/42/ЄС та в Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК України) уперше запроваджено інститут конфіскації активів поза кримінальним процесом, а саме визнання необґрунтованими активів та їх витребування у ст. ст. 233–1–233–3 [16].

Водночас, як слушно зауважує М.І. Хавронюк, зазначена процедура, що діяла до 29 листопада 2019 р., фактично дублювала більш широку процедуру кримінально-правової спеціальної конфіскації, визначену КПК України, хоча її і було обмежено застосуванням за корупційні злочини або легалізацію (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом [17, с. 5].

Перш ніж переходити до аналізу сучасної української моделі цивільної конфіскації, хотілося б зупинитись на відмінностях між UWO та NCBC:

– по-перше, цивільна процедура UWO ініціюється *in personam* – проти особи, яка є власником активу, а не *in rem* – проти активу, класичного для NCBC, тобто проти самого оспорюваного майна;

– по-друге, у процедурі UWO державні органи не повинні доводити зв'язок майна із предикатним злочином. У класичній конфіскації NCBC держава зобов'язана довести, що майно є або наслідком, або засобом учинення злочину. UWO ж передбачає, що держава доводить, а суд вирішує на основі принципу переваги доказів, що активи набуто з незрозумілих джерел, не конкретизуючи, який саме злочин чи інша неправомірна поведінка були джерелом отриманих доходів;

– по-третє, для обох характерне перекладення тягаря доказування з держави на власника майна, який повинен довести, що походження активу є законним – для UWO, або спростувати його зв'язок із кримінальним правопорушенням чи іншою протиправною діяльністю – для NCBC. До того ж первинне доведення того, що майно набуто не на законні доходи або є результатом кримінального правопорушення чи іншої протиправної діяльності, належить державі, а відповідачі мають спростувати зазначене.

Визнання неконституційною ст. 368–2 Кримінального кодексу (далі – КК) України про незаконне збагачення [18] та збільшення латентності корупційної діяльності [19; 20] привело до ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня 2019 р. № 263–IX, яким знову криміналізоване незаконне збагачення та внесено зміни

до ст. ст. 290–292 ЦПК України [21], чим запроваджено механізм ВНА.

Механізм цивільної конфіскації, запроваджений в Україні, поєднує в собі ознаки заходів NCBC і UWO та передбачає:

1. Стягнення активів, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами уповноваженої особи в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом (від 1 003 500,00 грн станом на 29 листопада 2019 р. без обмеження максимальної межі) у зв'язку із застосуванням процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України «Незаконне збагачення» [22], і активи були предметом цього кримінального правопорушення, а також наявності однієї з умов закриття кримінального провадження в разі, якщо [23]:

1) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати;

2) помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

3) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

4) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 КПК України.

2. Стягнення активів, якщо різниця між їх вартістю і законними доходами уповноваженої особи в п'ятсот і більше разів перевищує розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, установленого законом на день набрання чинності зазначеним Законом і не перевищує шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на 1 число року, у якому набуто актив), що є межею, установленною ст. 368–5 Кримінального кодексу України [22] на 1 (від 1 003 500,00 до 6 243 250,00 грн щодо активів, набутих у 2019 р., 6 831 500,00 грн – у 2020 р., 7 377 500 грн – у 2021 р., 8 063 250 грн – у 2022 р.), тобто без застосування процедури кримінального переслідування особи (наявне припущення, що особа одержала активи від протиправної діяльності).

3. Стягнення доходів, отриманих від вищезазначених активів.

Отже, у законодавстві України реалізовано прогресивну можливість конфіскації доходів, одержаних у зв'язку з учиненням злочинів або від необґрунтованих активів, закріплену в Конвенції від 16 травня 2005 р. Ради Європи про відмивання, пошук, арешт і конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування

тероризму [23], яка, за висновками Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) [24], не порушує права людини.

Водночас застосування цього механізму обмежено лише особами, визначеними в п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [25].

В Україні не передбачено можливість застосування незаконного збагачення та механізму ВНА в разі набуття уповноваженою особою необґрунтованих активів після припинення повноважень.

З урахуванням досвіду іноземних держав [26; 36–37] доцільно передбачити можливість застосування інституту ВНА щодо уповноважених осіб, у разі набуття необґрунтованих активів протягом трьох років після припинення публічної служби.

Варто зазначити, що механізми притягнення особи до кримінальної відповідальності та «цивільної конфіскації» можуть застосовуватись:

1. Одночасно (Грузія [4], Болгарія – у корупційних справах [3, с. 3]);

2. Спочатку може застосовуватись механізм притягнення особи до кримінальної відповідальності й, у разі неможливості доведення такого до кінця, можливим є застосування інституту конфіскації без обвинувального вироку [3, с. 18–19]:

– лише в межах норм кримінального процесу (Бельгія, Данія відмовилась від укладання Директиви 2014/42/ЄС [14], Естонія, Іспанія, Мальта, Нідерланди, Угорщина, Хорватія, Фінляндія, Швеція [5]);

– у межах норм як кримінального, так і цивільного процесу визначальними є підстави і порядок застосування (Греція, Італія – превентивна конфіскація як щодо засудженої особи, так і, за неможливості засудження, у межах цивільного процесу; Латвія, Литва, Люксембург, Польща, Словачія, Словенія, Чехія, Федеративна Республіка Німеччина). У Люксембурзі та Німеччині в межах цивільного процесу здійснюється конфіскація лише у справах щодо набуття майна, одержаного від організованої злочинної діяльності або тероризму;

– лише в межах норм цивільного процесу (Болгарія, окрім корупційних справ [3]).

В Естонії можливе застосування конфіскації навіть без судового провадження (адміністративна конфіскація), проте забезпечено оскарження такої конфіскації в суді.

І тільки в окремих країнах застосовується суто механізм UWO (Болгарія).

В Іспанії, Латвії, Литві, Румунії та Чехії можлива конфіскація у визначених випадках без засудження особи на підставі норм Кримінального процесуального кодексу й окреме застосування механізму UWO (у Румунії – лише щодо державних службовців).

В Ірландії наявні механізми як класичної NCBC (in rem), так і UWO.

У Нідерландах, Франції та Греції (потрібне доведення ухилення від сплати податків) наявні моделі, схожі на UWO, проте здійснюються в межах кримінального провадження.

Натомість український механізм може бути застосований у двох окремих випадках:

1) за відсутності підстав для кримінального переслідування особи, особа має пояснити походження коштів, використаних для набуття активів (у болгарському механізмі також є схожі ознаки);

2) коли кримінальне переслідування за незаконне збагачення неможливо довести до кінця у зв'язку з визначеними законодавством підставами та кримінальне провадження за набуття необґрунтованих активів закрито.

Варто не погодитись із Н.М. Навальневою [28, с. 6] у тому, що ВНА застосовується до інших осіб. Інші особи виступають лише номінальними власниками і позбавляються майна, яким вони і не могли б володіти, користуватись і розпоряджатись, за умови використання законних доходів, тому застосування ВНА завжди відбувається щодо уповноваженої особи (in personam), що характерно для механізму непоясненого багатства (UWO), і щодо необґрунтованого активу (in rem), що відрізняє український механізм від класичних процедур конфіскації без обвинувального вироку суду (NCBC), яка завжди застосовується щодо майна (in rem). Хоча українська суддя вважає, що український механізм застосовується суто до активу [29].

Застосування ВНА справді не передбачає наявності обвинувального вироку щодо особи за вчинення кримінального правопорушення «незаконне збагачення», проте є і друга підстава, що навіть не передбачає застосування до особи кримінального переслідування.

Також Н.М. Навальневою не визначено [28, с. 6] наявність різниці між вартістю активів і законними доходами:

1) є лише фільтром для можливості звернення з позовом до суду;

2) є підставою для зменшення розміру стягнення в разі необґрунтованості активу.

Що переводить нас до наступної проблеми стосовно особливого наслідку цього механізму.

У ч. 2 ст. 292 ЦПК України визначено: якщо суд відповідно до ст. 291 цього Кодексу визнає необґрунтованими частину активів, у дохід держави стягується частина активів відповідача, яка визнана необґрунтованою, а в разі неможливості виділення такої частини – її вартість, тобто в разі неможливості виділення такої частини визнається неправомірною саме частина активів, а не частково конкретний актив.

Отже, не визначено, чи підлягає визнанню необґрунтованим і стягненню в дохід держави весь актив або його частина, якщо його частково набуто на законні доходи, частково на необґрунтовані. Імовірно, має бути застосовано принцип пропорційності. Водночас, за умови його застосування, у власності особи залишиться актив, який вона не могла набути, якби не використала незаконні доходи.

Також Н.М. Навальнева не звертає уваги на особливий наслідок [28, с. 6], що застосовується до особи в разі набрання чинності рішенням суду про ВНА. За загальним правилом, уповноважена особа підлягає звільненню.

У галузевих законодавчих актах залежно від місця роботи уповноваженої особи передбачено, що набрання чинності щодо ВНА є підставою для звільнення особи із займаної посади [30; 31 та інші].

Таке закріплення норм матеріального права у профільних законодавчих актів залежно від місця роботи особи є логічним.

Вказані наслідки разом із тим, що одним із відповідачів завжди має бути уповноважена особа, є підставами для висновку, що ВНА застосовується не лише *in rem*, а й *in personam*.

Окрім того, для цієї категорії справ майже завжди необхідне залучення третіх осіб: членів сім'ї уповноваженої особи й інших осіб, чиїх прав та інтересів може стосуватись рішення у справі.

Іноземні вчені вважають, що цивільна конфіскація має охоплювати випадки одержання активів якомога від більшої кількості злочинів [27, с. 65–66].

Варто зазначити, що в Україні інститут ВНА, у разі неможливості завершити кримінальне провадження щодо особи, може бути застосовано тільки тоді, якщо актив був предметом кримінального правопорушення «незаконне збагачення».

Окрім цього, подання позовів про ВНА можливе лише до осіб, які набули активи під час виконання функцій держави або місцевого самоврядування, визначених у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» [25].

Отже, застосування цивільної конфіскації в Україні має досить обмежену сферу дії за суб'єктами й активами в разі закриття за певних умов кримінального провадження через незаконне збагачення і не охоплює одержання необґрунтованих активів суб'єктами інших кримінальних правопорушень у разі закриття кримінального правопорушення.

З огляду на вищезазначене, варто розширити склад суб'єктів, щодо яких можливе застосування інституту ВНА, та кримінальних правопорушень, на які буде поширюватись цей механізм у разі закриття кримінальних проваджень за ними.

Висновки:

1. Для ефективного практичного використання цього інституту необхідно сформулювати його поняття: ВНА є процедурою захисту суспільних інтересів, що полягає у примусовому вилученні в уповноваженої особи неправомірних активів, тобто набутих не на законні доходи, що може застосовуватись як поза механізмом притягнення особи до кримінальної відповідальності в разі, коли різниця між вартістю активу і законними доходами становить 500 та більше прожиткових мінімумів для працездатних осіб, установлених законом на день набрання чинності зазначеним Законом, і не перевищує 6 500 неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на 1 число року, у якому набуто актив), установлених КК України, так і після процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України «Незаконне збагачення», якщо різниця між вартістю і законними доходами перевищує 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, ці активи були предметом цього кримінального провадження, та закриття кримінального провадження на підставі: неможливості довести винуватість особи в суді і вичерпання можливості одержати додаткові докази; смерті підозрюваного, обвинуваченого; недержання згоди держави, яка видала особу; закінчення строку досудового розслідування після повідомлення особі про підозру, а також, за загальним правилом, має наслідком звільнення особи із займаної посади.

2. Характерні ознаки ВНА можна сформулювати таким чином:

1) суб'єктний склад – застосовується до осіб, які в період набуття активів були уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування;

2) підстава застосування – установлена нижня межа різниці між вартістю активів і законними доходами особи:

– за відсутності підстав для кримінального переслідування особи, а також особа має пояснити походження коштів, використаних для набуття активів, з визначенням верхньої межі різниці між вартістю активів і законними доходами;

– коли кримінальне переслідування за незаконне збагачення неможливо довести до кінця у зв'язку з визначеними законодавством підставами, активи були предметом кримінального правопорушення без обмеження верхньої межі різниці;

3) правові наслідки:

– можливості стягнення вартості такого майна з особи, зокрема й шляхом звернення стягнення на інше її майно, що відповідає вартості необґрунтованих активів, у разі неможливості звернення стягнення на активи, визнані необґрунтованими;

– у разі набрання чинності рішенням про ВНА, за загальним правилом, уповноважена особа має бути звільнена із займаної посади;

4) процесуальні правила:

– щодо суб'єкта, який має пред'являти позов про застосування такої санкції;

– належного відповідача;

– залучення третіх осіб: членів сім'ї уповноваженої особи й інших осіб, чиїх прав та інтересів може стосуватись рішення у справі;

– підсудності;

– забезпечення позову;

– розподілу обов'язків щодо доказування між учасниками справи;

– оцінки доказів судом.

3. Варто виділити періоди становлення та розвитку цивільного процесуального інституту розгляду та вирішення цивільних справ про ВНА, а саме:

а) із 2006 р., з моменту ратифікації Конвенції ООН проти корупції, до 4 березня 2015 р. – дня набрання чинності Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції», механізм цивільної конфіскації був відсутній;

б) із 4 березня 2015 р. до 28 листопада 2019 р., дня набрання чинності Законом України № 263–ІХ, період функціонування механізму ВНА, пов'язаний із застосуванням до уповноваженої особи у зв'язку з набранням чинності щодо неї вироку суду за вчинення корупційного злочину або легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. Зазначений механізм виявився неефективним через фактичне дублювання положень спеціальної конфіскації;

в) із 28 листопада 2019 р. дотепер, закон встановив нижню межу вартості активів, стосовно яких можна було розпочинати процедуру стягнення в разі їх необґрунтованості.

Наукові дослідження інституту цивільної конфіскації присвячено:

1) інституту визнання необґрунтованими активів та їх витребування, тобто до набрання чинності Законом № 263–ІХ;

2) сучасному механізму ВНА.

4. Українська цивільна конфіскація поєднує ознаки UWO та NCBC і дозволяє цивільну конфіскацію необґрунтованих активів:

– у зв'язку із застосуванням процедури кримінального переслідування особи за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України, якщо різниця між вартістю активів і законними доходами особи становить від 1 003 500 грн та без обмеження верхньої межі, актив був предметом цього кримінального правопорушення, за наявності однієї з умов закриття кримінального провадження щодо особи в разі, якщо: 1) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді та вичерпані можливості їх отримати; 2) помер підозрюваний, обвинувачений, окрім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого; 3) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу; 4) після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу;

– без застосування процедури кримінального переслідування особи – якщо різниця між вартістю активів і законними доходами особи становить від 1 003 500 грн з обмеженням верхньої межі шістьма тисячами п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян (на час набуття активу), що є межею, з якої особу може бути притягнуто до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368–5 КК України;

– щодо доходів, отриманих від вищезазначених активів.

5. Необхідно наділити позивача дискрецією щодо права вибору стягнення необґрунтованих активів у вигляді коштів, що були витрачені на придбання рухомого, нерухомого майна чи іншого активу або безпосередньо необґрунтованого активу загалом, тобто закріпити заплямованість усього активу в разі використання для його набуття лише частини необґрунтованих коштів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 : Закон України від 18.10.2006 р. № 251–V. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text/ (дата звернення: 15.09.2022).
2. Conclusions – 23 and 24 June 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
3. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. URL: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (дата звернення: 15.09.2022).
4. Справа «Гогітідзе та інші проти Грузії» : рішення Європейського суду з прав людини від 12.05.2015 р. URL: <https://courses.ed-era.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/1P1-Gogitidze.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).

5. Petter Rui Jon, h SieberUlric. Non-conviction-based confiscation in Europe: possibilities and limitations on rules enabling confiscation without a criminal conviction. *Duncker & Humblot*. 2015. 310 p. URL: <https://doi.org/10.30709/978-3-86113-809-9> (дата звернення: 15.09.2022).
6. Jeffrey Simser Civil Asset forfeiture in Canada. URL: <https://ag-pssg-sharedservices-ex.objectstore.gov.bc.ca/ag-pssg-cc-exh-prod-bkt-ex/378%20-%20Civil%20Asset%20Forfeiture%20in%20Canada%20by%20Jeffrey%20Simser.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
7. Регулирование института конфискации денежных средств и имущества, полученных преступным путем в законодательстве Великобритании, США, ФРГ, Австрии, Швейцарии, Нидерландов и Японии: информационная справка. URL: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html> (дата звернення: 15.09.2022).
8. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Brussels, 12.4.2019. SWD (2019) 1050 final. 21 p. URL: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkxp6xwdosz1> (дата звернення: 15.09.2022).
9. Corruption Perceptions Index. URL: https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAIaIQobChMI_9GZr-OM-gIVDSIYCh2o7gZ_EAAYASAAEgINx_D_BwE (дата звернення: 15.09.2022).
10. Chapter 5. Asset Recovery and Mutual Legal Assistance. URL: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/9253/Ch.%2005_April2018_web.pdf?sequence=6&isAllowed=y (дата звернення: 15.09.2022).
11. G8 best practice principles on tracing, freezing and confiscation of assets. URL: https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2004/06/03/G8_Best_Practices_on_Tracing.pdf (дата звернення: 15.09.2022).
12. Рамкове рішення 2005/212/ЮВС Ради Європейського Союзу від 24 лютого 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-05#Text (дата звернення: 15.09.2022).
13. Рекомендации ФАТФ. Международные стандарты по противодействию отмыванию денег, финансированию терроризма и финансированию распространения оружия массового уничтожения. Пер. с англ. Москва : Вече, 2012. 176 с. URL: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012-Russian.pdf> (дата звернення: 15.09.2022).
14. Директива від 3 травня 2014 р. 2014/42/ЄС Європейського парламенту та Ради про замороження та конфіскацію засобів та доходів, отриманих злочинним шляхом у Європейському Союзі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-14#Text (дата звернення: 15.09.2022).
15. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами : Закон № 1678–VII від 16.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 15.09.2022).
16. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро і Національного агентства з питань запобігання корупції : Закон України № 198–VIII від 12 лютого 2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
17. Хавронюк М. Спецконфіскація – спроба номер... *Ракурс*. 2016. 26 грудня. URL: <http://ua.racurs.ua/1385-sproba-zaprovdjennya-speckonfiskaciyi> (дата звернення: 15.09.2022).
18. Щодо відповідності Конституції України (конституційності) ст. 368–2 Кримінального кодексу України від 26.02.2019 р. : рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
19. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (дата звернення: 15.09.2022).
20. Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (дата звернення: 15.09.2022).
21. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів : Закон України від 31.10.2019 р. № 263–IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
22. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341–III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3649> (дата звернення: 15.09.2022).
23. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2541> (дата звернення: 15.09.2022).
24. Про ратифікацію Конвенції від 16.05.2005 р. Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Закон України від

- 17.11.2010 р. № 2698–VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2698-17#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
25. Про запобігання корупції : Закон України від 14.10.2014 р. № 1700–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
26. Зарубежный опыт конфискации денежных средств или иного имущества, приобретенных неправомерно : монография / В.И. Прасолов и др. ; под общ. ред. В.И. Прасолова. Москва : Прометей, 2021. 232 с.
27. Возврат похищенных активов : руководство по конфискации активов вне уголовного производства / Теодор Гринберг и др. Пер. с англ. Москва : Альпина Паблишерз, 2010. 356 с.
28. Навальнева Н.М. Конфіскаційні санкції у цивільному праві : дис. ... докт. філос. : 081. Харків, 2020. 264 с. URL: <http://univd.edu.ua/files/articles/163128/thesis.pdf> (дата звернення: 21.01.2022).
29. Окрема думка судді Вищого антикорупційного суду Михайленко В.В. у справі № 991/366/22. URL: reustr.court.gov.ua/Review/105252483 (дата звернення: 15.09.2022).
30. Про державну службу : Закон України № 889–VIII у редакції від 11.10.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text> (дата звернення: 15.09.2022).
31. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402–VIII, у редакції від 18.08.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 15.09.2022).

REFERENCES

1. Pro ratyfikaciju Konvenciji Orghanizaciji ob'jednanykh nacij proty korupciji vid 31.10.2003: Zakon Ukrainy vid 18.10.2006 № 251–V [United Nations Convention against Corruption]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text/ (accessed: 15.09.2022).
2. Conclusions – 23 and 24 June 2022. Retrieved from: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf> (accessed: 15.09.2022).
3. EU Commission's Recommendations for Ukraine's EU candidate status. Retrieved from: https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu-commissions-recommendations-ukraines-eu-candidate-status_en?s=232 (accessed: 15.09.2022).
4. Sprava "Ghohitidze ta inshi proty Ghruziji" : Rishennja Jevropejskogho Sudu z prav ljudyiny vid 12.05.2015 r. Retrieved from: <https://courses.ed-era.com/assets/courseware/9e466733eab9aeb296f9e4ce7973e27c/asset-v1:EdEra+HR201+hr201+type@asset+block/IP1-Gogitidze.pdf> (accessed: 15.09.2022).
5. Rui, Jon Petter, and Ulrich Sieber (2015). Non-conviction-based confiscation in Europe: possibilities and limitations on rules enabling confiscation without a criminal conviction. Duncker & Humblot. 310 p. Retrieved from: <https://doi.org/10.30709/978-3-86113-809-9> (accessed: 15.09.2022).
6. Reghulyrovanye ynstytuta konfyskacyy denezhnykh sredstv y ymushhestva, poluchennykh prestupnym putem v zakonodateljstve Velykobrytanyy, SShA, FRGh, Avstryy, Shvejcaryy, Nyderlandov y Japonyy: Ynformacyonnaja spravka [Elektronnyj resurs]. Elektron. tekst. Dannye [Regulation of the institute of confiscation of money and property obtained by crime in the legislation of Great Britain, the USA, Germany, Austria, Switzerland, the Netherlands and Japan: Informational document [Electronic resource]. Electron. text. data]. Retrieved from: <http://komitet7.km.duma.gov.ru/site.xp/050057056124051050049.html> (accessed: 15.09.2022).
7. Jeffrey Simser. Civil Asset forfeiture in Canada. Retrieved from: <https://ag-pssg-sharedservices-ex.objectstore.gov.bc.ca/ag-pssg-cc-exh-prod-bkt-ex/378%20-%20Civil%20Asset%20Forfeiture%20in%20Canada%20by%20Jeffrey%20Simser.pdf> (accessed: 15.09.2022).
8. Analysis of non-conviction based confiscation measures in the European Union, COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT, Brussels, 12.4.2019 SWD (2019) 1050 final 21 p. Retrieved from: <https://www.eumonitor.nl/9353000/1/j9vvik7m1c3gyxp/vkxp6xwdosz1> (accessed: 15.09.2022).
9. Corruption Perceptions Index. Retrieved from: https://www.transparency.org/en/cpi/2021?gclid=EAIaI-QobChMI_9GZr-OM-gIVDSIYCh2o7gZ_EAAYASAAEgINx_D_BwE (accessed: 15.09.2022).
10. CHAPTER 5. ASSET RECOVERY AND MUTUAL LEGAL ASSISTANCE. Retrieved from: https://dspace.library.uvic.ca/bitstream/handle/1828/9253/Ch.%2005_April2018_web.pdf?sequence=6&isAllowed=y (accessed: 15.09.2022).
11. G8 best practice principles on tracing, freezing and confiscation of assets. Retrieved from: https://www.justice.gov/sites/default/files/ag/legacy/2004/06/03/G8_Best_Practices_on_Tracing.pdf (accessed: 15.09.2022).
12. Ramkove Rishennja 2005/212/JuVS Rady Jevropejskogho Sojuzu vid 24 ljutogho 2005 roku. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-05#Text (accessed: 15.09.2022).
13. Rekomendacyy FATF (2012). Mezhdunarodnye standarty po protyvodejstviju otmvanyju denegh, fynansyrovanyju terroryzma y fynansyrovanyju rasprostranenyja oruzhyja massovogho unychtozhenyja /

- Per. s anghl. [FATF Recommendations. International standards for anti-money laundering, financing terrorism and financing the spread of weapons of mass destruction]. M. : Veche, 176 p. Retrieved from: <https://www.fatf-gafi.org/media/fatf/documents/recommendations/pdfs/FATF-40-Rec-2012-Russian.pdf> (accessed: 15.09.2022).
14. Dyrektyva vid 3 travnja 2014 roku 2014/42/JeS Jevropejsjkogho Parlamentu ta Rady pro zamorozhenja ta konfiskaciju zasobiv ta dokhodiv, otrymanykh zlochynnym shljakhom u Jevropejskomu Sojuzi. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_021-14#Text (accessed: 15.09.2022).
  15. Pro ratyfikaciju Ughody pro asociaciju mizh Ukrajinuju, z odnijeji storony, ta Jevropejskym Soюзom, Jevropejskym spivtovarystvom z atomnoji energhiji ta jikhnimy derzhavamy-chlenamy : Zakon № 1678–VII vid 16.09.2014 [Directive of May 3, 2014 2014/42/EU of the European Parliament and of the Council on the freezing and confiscation of funds and proceeds of crime in the European Union]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (accessed: 15.09.2022).
  16. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinu shhodo zabezpechennja dijajlnosti Nacionaljnogho antykorupcijnogho bjuro i Nacionaljnogho aghentstva z pytanj zapobighannja korupciji : Zakon Ukrajinu № 198–VIII vid 12 ljutogho 2015 r. : Zakon Ukrainy vid 12 lyutogo 2015 r. [Ratification of the Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/198-19#Text> (accessed: 15.09.2022)
  17. Havronuk M. (2016). Speckonfiskaciya – sprobа nomer... Rakurs [Special confiscation – attempt number... Angle], 26 grudnya. Retrieved from: <http://ua.racurs.ua/1385-sproba-zaprovadjennja-speckonfiskaciyi> (accessed: 15.09.2022).
  18. Shhodo vidpovidnosti Konstytuciji Ukrajinu (konstytucijnosti) statti 368–2 Kryminaljnogho kodeksu Ukrajinu vid 26.02.2019 : rishennja Konstytucijnogho Sudu Ukrajinu u spravi za konstytucijnym podannjam 59 narodnykh deputativ Ukrajinu [Regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of Article 368–2 of the Criminal Code of Ukraine dated February 26, 2019 : the decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of 59 People’s Deputies of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19#Text> (accessed: 15.09.2022).
  19. Statystychna informacija pro zarejestrovani kryminaljni pravoporushennja ta rezultaty jikh dosudovogho rozsliduvannja [Statistical information on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation]. Retrieved from: <https://old.gp.gov.ua/ua/statinfo.html> (accessed: 15.09.2022).
  20. Statystychna informacija pro zarejestrovani kryminaljni pravoporushennja ta rezultaty jikh dosudovogho rozsliduvannja [Statistical information on registered criminal offenses and the results of their pretrial investigation]. Retrieved from: https://old.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=114140&libid=100820&c=edit&c=fo (accessed: 15.09.2022).
  21. Pro vnesennja zmin do dejakykh zakonodavchykh aktiv Ukrajinu shhodo konfiskaciji nezakonnykh aktyviv osib, upovnovazhenykh na vykonannja funkcij derzhavy abo miscevogho samovrjaduvannja, i pokarannja za nabuttja takykh aktyviv : Zakon Ukrajinu vid 31.10.2019 № 263–IX [On making changes to some legislative acts of Ukraine regarding the confiscation of illegal assets of persons authorized to perform state functions: Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/263-20#Text> (accessed: 15.09.2022).
  22. Kryminaljnij kodeks Ukrajinu : Zakon Ukrajinu vid 05.04.2001 № 2341–III [Criminal Code of Ukraine : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n3649> (accessed: 15.09.2022).
  23. Kryminaljnij procesualjnij kodeks Ukrajinu : Zakon Ukrajinu vid 13.04.2012 № 4651–VI [Criminal Procedure Code of Ukraine : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2541> (accessed: 15.09.2022).
  24. Pro ratyfikaciju Konvenciji vid 16.05.2005 Rady Jevropy pro vidmyvannja, poshuk, aresht ta konfiskaciju dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shljakhom, ta pro finansuvannja teroryzmu : Zakon Ukrajinu vid 17.11.2010 № 2698–VI [On Ratification of the Council of Europe Convention dated May 16, 2005 on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of Proceeds of Crime and on the Financing of Terrorism : Law of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_948#Text (accessed: 15.09.2022).
  25. Pro zapobighannja korupciji : Zakon Ukrajinu vid 14.10.2014 № 1700–VII [On Prevention of Corruption : Law of Ukraine] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (accessed: 15.09.2022).
  26. Prasolov V.I. Feshina S.S., Nikolaev D.A., Raylyan A.I., Sidorenko G.G., Kashurnikov S.N. ; pod obsh. red V.I. Prasolova (2021). Zarubezhnyi opyt konfiskacii denegnyh sredstv ili inogo imushestva, priobretenuh nepravomerno [Foreign experience in the confiscation of money or other illegally acquired property]. Monografiya. Moscow : Prometei. 232 p.

27. Teodor Grinberg, Linda Samuel, Vingate Grant, Larisa Grey (2010). Vozvrat pohishennyh aktivov: Rukovodstvo po konfiskacii aktivov vne ugovnogo proizvodstva / Per. s angl [Return of stolen assets: Guide to confiscation of assets outside of criminal proceedings]. M. : Alpina Pabliherz. 356 p.
28. Navalneva N.M. (2020). Konfiskacyini sankcii u civilnomu pravi [Confiscation sanctions in civil law: dissertation] : dys. ... d-ra filos. : 081; MVS Ukrainy, Harkiv. nac. un-t vnutr sprav. Harkiv. 264 p. Retrieved from: <http://univd.edu.ua/files/articles/163128/thesis.pdf> (accessed: 21.01.2022).
29. Okrema dumka cuddi Vyshhogho antykorupciynogho sudu Mykhajlenko V.V. u spravi № 991/366/22 [Dissenting opinion of the judge of the High Anti-Corruption Court Mykhaylenko V.V.]. Retrieved from: reestr.court.gov.ua/Review/105252483 (accessed: 15.09.2022).
30. Pro derzhavnu sluzhbu : Zakon Ukrainy № 889–VIII u redakciji vid 11.10.2017 [Public service : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3723-12#Text> (accessed: 15.09.2022).
31. Pro sudoustrij i status suddiv : Zakon Ukrainy № 1402–VIII, u redakciji vid 18.08.2022 [On the Judiciary and the Status of Judges : Law of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (accessed: 15.09.2022).

Обмеження права доступу до суду: європейський погляд

Гаран О. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного та господарського права
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, Україна
orcid.org/0000-0002-6757-6309
admin.kaf@ukr.net*

Ключові слова: *обмеження права доступу до суду, право доступу до суду, європейське законодавство, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод.*

У статті досліджено питання щодо права обмеження доступу до суду, яке привертає до себе увагу як з точки зору теорії права, так і з позиції правозастосування, виступаючи важливою гарантією механізму захисту прав, свобод та інтересів осіб. Зазначено, що категорія «обмеження права доступу до суду» є важливою складовою частиною права доступу до суду, завдяки якій окреслюються межі дії права доступу. На прикладі окремих рішень Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) проілюстровано, що обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися двома шляхами, такими як обмеження, передбачені законом, та обмеження, передбачені судом. Акцентується увага на тому, що усталеною практикою ЄСПЛ з урахуванням вимог статті 6 § 1 Конвенції були визначені дві взаємодоповнюючі позиції. Так, перша позиція передбачає, що обмеження не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права; друга полягає в тому, що обмеження повинні переслідувати «законну мету» й мати «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою». На підставі використання практики ЄСПЛ автором наведено приклади обмежень, передбачені законом, такі як передбачені законом строки; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб.

Визначено, що окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імунітету, а саме імунітету міжнародних організацій від юрисдикції національних судів; імунітету держави; юрисдикційного імунітету держави; імунітету держави від примусового виконання; парламентського імунітету; правового імунітету суддів; імунітетів, що надаються державним службовцям.

Окреслено коло основних завдань, які стоять перед науковою спільнотою. Отже, ними є потреба у науковому осмисленні правових позицій щодо обмеження права доступу до суду як на рівні європейського законодавства, так і на рівні національного; надання обґрунтованих наукових рекомендацій з вирішення виявлених проблем; продовження наукової дискусії в аспекті формування чітких позицій стосовно обмеження права доступу до суду задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності; визначення шляхів гармонізації національного та європейського законодавств задля успішного входження України у правове поле ЄС.

Restriction of the right of access to the court: a European view

Haran O. V.

Doctor of Juridical Sciences,

Professor at the Department of Administrative and Commercial Law

Odesa I. I. Mechnikov National University

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-6757-6309

admin.kaf@ukr.net

Key words: *restriction of the right of access to the court, right of access to the court, European legislation, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.*

The issue of the right to limit access to the court has been studied, which attracts attention both from the point of view of legal theory and from the standpoint of law enforcement, acting as an important guarantee of the mechanism for protecting the rights, freedoms and interests of humans. It is noted that the category “restriction of the right of access to the court” is an important component of the right of access to the court, because it provides an opportunity to outline the limits of the right of access. On the example of individual decisions of the European Court of Human Rights (ECHR), we see that the limitation of the right “Access to court” can be carried out in two ways: (1) restrictions are provided by the law; (2) restrictions are provided by the court. It is emphasized that the established practice of the ECHR, taking into account the requirements of Article 6 § 1 of the Convention, defined two complementary positions: the first position provides that the restrictions can’t limit or reduce the right of access to the court in such a way or to such an extent as would be violated the very essence of law; the second is the restrictions must pursue a “legitimate goal” and have a “proportional relationship between the means we used and the purpose we want to achieve”. Based on the practice of the ECHR, the author gives examples of restrictions are provided by the law, namely: (a) time limits provided by law; (b) measures to ensure the claim; (c) legal regulation of the right to appeal to the court of minors and incapacitated or disabled persons and others.

It was determined that a separate group of restrictions of the right of access to the court is the presence of certain immunity: Immunity of international organizations from the jurisdiction of national courts; state immunity; jurisdictional immunity of the state; state immunity from the coercive enforcement; immunity of a deputy; immunity of judges; immunities of public servants.

Вступ. Сьогодні Україна зіткнулася з небаченим за всю свою історію шоком, обумовленим повномасштабним військовим вторгненням російської федерації, яке завдало потужного удару по всіх ланках нашої держави: нищиться інженерна, соціальна, транспортна інфраструктура цілих регіонів, і все це на фоні активної багатомільйонної міграції громадян за кордон та їх часткової передислокації на захід держави. В цих складних умовах обов’язком держави є забезпечення дотримання міжнародних стандартів захисту прав, свобод та інтересів громадян. Важливе місце в системі захисту прав осіб посідає право доступу до суду. Важливою його складовою частиною є обмеження права доступу до суду. Осмислення та запровадження європейського досвіду, євро-

пейських стандартів правосуддя виступає потужним, перевіреним часом інструментом, який дає змогу інтегрувати національний правовий простір до європейського.

Такий вибір України обумовлює гармонізацію національного законодавства із законодавством ЄС у напрямі стандартів, які ґрунтуються на засадах верховенства права й забезпечення реалізації прав, свобод та інтересів осіб.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню питання обмеження права доступу до суду як окремого предмета дослідження в науковому просторі майже не приділялось уваги. Розглядається це в межах питання права доступу до суду. Проблематику доступності до правосуддя розпочали досліджувати в Європі в межах руху

«Доступ до правосуддя», який виник у 60-х рр. XX ст. Початок цьому руху поклала фундаментальна публікація “Access to Justice: The Newest Wave in the World Movement to Make Rights Effective” за редакцією Б.Г. Гарта (Bryant G. Garth), Мауро Каппеллетті (Mauro Cappelletti) (1978 р.) [1]. Науковим підґрунтям для розуміння та визначення сутності права доступу до суду є напрацювання багатьох науковців, таких як О. Дроздов, Д. Віткаускас, В. Городовенко, Н. Грень, Г. Дяков, В. Камп, І. Коваль, О. Лемах, Ю. Магат, Н. Сакара, М. Смокович, О. Сердюк, О. Ткачук, Т. Цувіна, С. Шевчук, О. Харитоновна, А. Хворостянкіна, Ю. Щокін, І. Яковюк.

Метою статті є аналіз досліджень у сфері обмеження права доступу до суду через призму сьогодення з урахуванням законодавства ЄС та рішень Європейського суду з прав людини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Загальновизнаною є точка зору, що у суспільстві, заснованому на засадах верховенства права, одним із важливих прав є право на суд. Сучасний погляд на правову природу права на судовий захист вкрай необхідний для вирішення проблем як матеріального, так і процесуального права. Як слушно зазначив Я. Ніколаєнко, «судовий захист перебуває на межі матеріального та процесуального права та відображає діалектичний взаємозв'язок між собою різних галузевих сфер. Обидва значення <...> існують разом» [2, с. 49].

Осмилення сутності правової природи права на доступ до суду неможливе без осмилення його місця в системі захисту прав осіб і залежить від виду провадження (адміністративного, господарського, цивільного судочинства тощо), але одночасно є великою кількістю справ. Проте знання загальних європейських засад розуміння та реалізації права на суд і пов'язаного з ним права обмеження доступу до суду дає змогу визначитися з орієнтирами розвитку національного судочинства, а також зрозуміти основні доктринальні підходи, які визначають реалізацію механізму доступу до суду.

Дійсно, основною складовою частиною права на суд є право доступу в тому розумінні, що особі має бути забезпечена можливість звернутись до суду для вирішення свого питання, а з боку держави не повинні чинитись правові чи практичні перешкоди для здійснення цього права. Зазначене право ґрунтується на забезпеченій та гарантованій можливості кожної особи звернутися за захистом своїх прав, свобод та інтересів до суду, а у випадках, передбачених законом, це можуть зробити органи та особи, яким законом надано право звертатись до суду в інтересах інших осіб. Виникає питання про те, якими є межі права доступу до суду. Відповідь на це питання лежить у площині

категорії «обмеження права доступу до суду». Отримання відповіді на поставлене питання є цікавим не лише науковій спільноті, але й практикам. Це пов'язано з тим, що категорія «обмеження права доступу до суду» умовно виступає кордоном, який окреслює межі дії категорії права доступу до суду. Потрібно враховувати, що право на доступ до суду належить до категорії неабсолютних прав і може бути обмеженим, якщо такі обмеження відповідають принципу й проходять тест на пропорційність, розроблений ЄСПЛ, тобто категорія «обмеження права доступу до суду» теж має неабсолютний характер. Якщо визначити місце зазначеної категорії з огляду на її тісні зв'язки з правом доступу до суду, то можна окреслити два напрями розуміння цієї категорії, а саме право обмеження доступу до суду (самостійне право осіб) та право обмеження доступу до суду, що має похідний характер від права доступу до суду. Незважаючи на наукову невизначеність у цьому питанні, на рівні законодавства ключові позиції окреслені, а виникаючі сумніви вирішуються на рівні рішень судів. Зокрема, розпочата в Україні судова реформи та осучаснення законодавства щодо судочинства відбуваються з урахуванням у цих процесах міжнародних і європейських стандартів, окремих теоретичних положень доктрини та позитивного практичного досвіду зарубіжних країн. Беручи до уваги той факт, що Україна у 2022 р. отримала статус кандидата на членство у ЄС, зазначаємо, що розуміння сутності європейських стандартів доступу до суду є вкрай актуальним і потребує наукового осмилення для подальшого їх ефективного втілення.

Усталена практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) формує позицію, що право на доступ до суду, закріплене у статті 6 § 1 Конвенції, не є абсолютним: воно може бути піддане допустимим обмеженням, оскільки вимагає за своєю природою державного регулювання. Держави-учасниці користуються у цьому питанні певною свободою розсуду [3]. Однак Суд повинен ухвалити в останній інстанції рішення щодо дотримання вимог Конвенції; переконатись у тому, що право доступу до суду не обмежується таким чином чи такою мірою, що сама суть права буде зведена нанівець. Крім того, подібне обмеження не буде відповідати статті 6 § 1, якщо воно не переслідує легітимної мети та не існує розумної пропорційності між використаними засобами та поставленою метою (“Prince Hans-Adam II of Liechtenstein v. Germany”).

Така позиція корелюється з позицією Конституційного суду України, але національне законодавство пішло далі, і за обмеження конституційного права або свободи законодавець зобов'язаний запровадити таке правове регулювання, яке дасть

можливість оптимально досягти легітимної мети з мінімальним втручанням у реалізацію цього права або свободи і не порушувати сутнісний зміст такого права [4].

Існує точка зору, що усі обмеження можна умовно поділити на такі дві групи:

- 1) до винесення остаточного рішення;
- 2) затримка виконання остаточних судових рішень.

Я. Берназюк наголошує на тому, що ці обмеження повинні переслідувати легітимну мету, а також має бути розумний ступінь пропорційності між використаними засобами та поставленими цілями. Яскравим прикладом такої позиції є рішення ЄСПЛ у справах «Мушта проти України», заява № 8863/06, пункт 37; «*Kreuz v. Poland*», заява № 28249/95, пункт 53; «*Golder v. the United Kingdom*», заява № 4451/70, пункт 38, «*Stanev v. Bulgaria*», заява № 36760/06, пункти 229–230) [6].

Оцінювання легітимності обмежень прав доступу до суду здійснюється в дві стадії. Так, перша стадія передбачає перевірку обмеження на відповідність принципу правової визначеності, а друга передбачає перевірку обмеження на відповідність принципу пропорційності.

Т. Цувіна наголошує на тому, що аналіз легітимності обмежень щодо пропорційності складається з таких етапів:

1) установлення мети обмеження права на доступ до суду й визначення того, чи була вона легітимною;

2) з'ясування того, які засоби були використані для відповідного обмеження права на доступ до суду, а також того, чи були вони мінімально обтяжливими й необхідними в демократичному суспільстві;

3) визначення того, чи існувало розумне й пропорційне співвідношення між ужитими заходами й поставленою метою («*Fayed v. the United Kingdom*» («Файєд проти Сполученого Королівства»), §§ 75–82);

4) з'ясування того, чи не суперечить обмеження, що розглядається, самій сутності права, що гарантується, адже особа не може бути взагалі позбавлена права на судовий захист унаслідок обмеження, натомість завжди мають залишатися альтернативні способи захисту порушених, невідомих чи оскаржуваних прав, свобод та інтересів, якщо розгляд певних справ виключений з юрисдикції судових органів [7].

Отже, обмеження, передбачені у статті 6 § 1 Конвенції, виникають у випадках, коли не переслідується «законна мета» і якщо відсутнє «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою». Визначена вимога корелюється з рішеннями ЄСПЛ у справах «*Ashingdane v. The United Kingdom*», заява

№ 8225/78, пункт 57 [12]; «*Fayed v. The United Kingdom*», заява № 17101/90, пункт 65; «*Markovic and Others v. Italy*», заява № 1398/03, пункти 100–102 [6].

Статті 13, 14, 17 і 25 Конвенції не містять визначення обмеження права на суд, тому за замовчуванням допускається можливість обмеження цього права, але таким чином, щоб не зачіпало його основного змісту. Це положення отримало відображення в пункті 38 рішення ЄСПЛ у справі «*Golder v. the United Kingdom*» [11].

М. Смокович слушно звертає увагу на такий нюанс: «якщо <...> процесуальні норми є неодноточними у трактуванні, колізійними, то за практикою Європейського суду з прав людини у таких випадках закон повинен трактуватись на користь заявника» [8].

Обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися такими двома шляхами:

- обмеження, передбачені законом;
- обмеження, передбачені судом.

Першою групою обмежень права доступу до суду є обмеження, передбачені законодавством. Закріплення на законодавчому рівні певного механізму здійснення дій обумовлено вирішенням завдання щодо дисциплінування осіб – учасників судового процесу. У цьому контексті цікавим є рішення ЄСПЛ у справі «*Ashingdane v. the United Kingdom*» («Ашингдейн проти Сполученого Королівства», § 57), де зазначено, що в будь-якому разі Суд досліджує, чи впливає таке обмеження на сутність права, а саме чи переслідує обмеження законну мету і чи забезпечується при цьому належне пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою. Така позиція знайшла відображення також у рішеннях у справах «*Fayed v. the United Kingdom*» («Файєд проти Сполученого Королівства», § 65), «*Markovic and Others v. Italy*» («Маркович та інші проти Італії», § 99) та інших [9, с. 11]. Потрібно зауважити, що вимоги статті 6 § 1 Конвенції не порушуються, якщо обмеження відповідає засадам ЄСПЛ.

Принцип обмеження права на доступ до правосуддя включає вимогу, що особа не має права звертатися до суду в інтересах інших осіб, крім спеціально визначених законом випадків. Наприклад, у випадках, установлених законом, уповноважений Верховної Ради України з прав людини, державні органи, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи можуть звертатися до суду з позовними заявами в інтересах інших осіб і брати участь у таких справах. При цьому державні органи, органи місцевого самоврядування повинні надати суду документи та інші докази, які підтверджують наявність визначених законом підстав для звернення до суду в інтересах інших осіб.

У визначених законом випадках до суду з позовною заявою може звертатися й прокурор. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, звертаючись до суду, має обґрунтувати суду неможливість особи самостійно здійснювати захист своїх інтересів [10].

На підставі усталеної практики ЄСПЛ можна визначити приклади обмежень, передбачені законом, а саме передбачені законом строки давності; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб – забезпечення доступу до суду обмежено дієздатних осіб («Станев проти Болгарії», № 36760/06, рішення від 17 січня 2012 р., «Наталія Михайленко проти України», № 49069/11, рішення від 30 травня 2013 р.) [5]. Цей перелік не є вичерпним, і його можна доповнити обмеженнями, пов'язаними із судовим збором («Урбанек проти Австрії», № 35123/05, рішення від 9 грудня 2010 р.) [5].

Зокрема, у рішенні Суду у справі “Ilhan v. Turkey” зазначено, що правило встановлення обмежень доступу до суду у зв'язку з пропуском строку звернення повинно застосовуватися з певною гнучкістю і без надзвичайного формалізму, воно не застосовується автоматично і не має абсолютного характеру; під час перевірки його виконання слід звертати увагу на обставини справи [8].

Другим напрямом обмеження права доступу до суду є обмеження цього права рішенням суду. В такій ситуації показовими є рішення ЄСПЛ у двох справах суду, таких як “Golder v. the United Kingdom” («Golder проти Сполученого Королівства», № 4451/70, рішення від 21 лютого 1975 року, § 38); “Stanev v. Bulgaria” («Станев проти Болгарії», § 230).

У рішенні ЄСПЛ у справі “Luordo v. Italy” («Луордо проти Італії», § 85) деталізуються випадки, коли обмежується право доступу до суду у справах щодо критеріїв прийнятності заяви, що за своїм характером регулюються державою, яка користується певною свободою розсуду у цьому питанні.

Окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імунітету.

1. Імунітет міжнародних організацій від юрисдикції національних судів – це правило, засноване на домовленості, що переслідує законну мету та допускається статтею 6 § 1 Конвенції, тільки якщо викликане ним обмеження не є непропорційним [9].

2. Імунітет держави. Доктрина державного імунітету приймається міжнародним товариством. Заходи, прийняті державою-учасником щодо державного імунітету, які відображають загальноприйняті норми публічного міжнародного права,

не обов'язково створюють непропорційне обмеження права доступу до суду [9].

3. Юрисдикційний імунітет держави. Коли застосування принципу юрисдикційного імунітету держави обмежує використання права на доступ до суду, необхідно з'ясувати, чи є необхідним обмеження за цих обставин справи [9].

4. Імунітет держави від примусового виконання рішень за своїм характером не суперечить статті 6 § 1. З 2005 р. всі юридичні документи, що регулюють державний імунітет, передбачають загальний принцип щодо того, що у суворо виняткових випадках іноземні держави використовують імунітет від примусового виконання рішень на території держави суду.

5. Парламентський імунітет. Він надається задля забезпечення парламентарів свободою слова і запобігання втручанню партійців, заявників у функції парламенту.

6. Судді мають правовий імунітет відповідно до статті 40 Статуту Ради Європи, статей 6, 51 § 1 Конвенції, якщо переслідують законну мету, а саме належне виконання правосуддя, а їхня діяльність відповідає принципу пропорційності у тому розумінні, що заявник не має альтернативних засобів ефективного захисту своїх прав.

7. Імунітети, що надаються державним службовцям. Обмеження можливості осіб оскаржувати твердження і висновки державних службовців, що шкодять їхній репутації, може переслідувати законну мету в інтересах суспільства.

Висновки. Враховуючи усе зазначене, можемо підсумувати дослідження у межах цієї статті й дійти таких висновків.

1) В період глибоких економічних, політичних, організаційних перетворень суспільства та під впливом різноманітних детермінантів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру правова природа права обмеження права доступу трансформується, а перелік його складових частин змінюється й розширюється, але формат, визначений європейськими стандартами, залишається.

2) Розуміння сутності категорії «обмеження права доступу до суду» іноді випадках обумовлено науковою позицією вчених, чинного національного законодавства з урахуванням судової практики та практики європейських інституцій, перш за все Європейського суду з прав людини.

3) Поняття «обмеження права доступу до суду» можна визначити як сукупність правових вимог, які не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права, які мають легітимну мету й передбачають пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою.

4) Категорія «обмеження права доступу до суду» – важлива складова частина права доступу до суду, що виступає важливою гарантією механізму захисту прав, свобод та інтересів осіб, завдяки якій окреслюються межі дії права доступу до суду.

5) Обмеження права «доступ до суду» може здійснюватися двома шляхами, такими як обмеження, передбачені законом; обмеження, передбачені судом.

6) Усталеною практикою ЄСПЛ з урахуванням вимог статті 6 § 1 Конвенції була сформульована концепція двох взаємодоповнюючих позицій. Так, перша позиція передбачає, що обмеження не можуть обмежувати чи зменшувати право доступу до суду таким чином або до такої міри, що порушується сама сутність права; друга передбачає, що обмеження повинні переслідувати «законну мету» і мати «пропорційне співвідношення між використаними засобами та переслідуваною метою».

7) На підставі усталеної практики ЄСПЛ можна визначити приклади обмежень, передбачені законом, а саме передбачені законом строки; заходи забезпечення позову; нормативне регулювання права звернення до суду неповнолітніх та недієздатних або обмежено дієздатних осіб тощо.

8) Визначено, що окремою групою обмежень права доступу до суду є наявність певного імуні-

тету, зокрема імунітету міжнародних організацій від юрисдикції національних судів; імунітету держави; юрисдикційного імунітету держави; імунітету держави від примусового виконання рішень; парламентського імунітету; правового імунітету суддів; імунітетів, що надаються державним службовцям.

9) Як свідчить аналіз наукових публікацій щодо питання змісту обмеження права доступу до суду і його реалізації, серед дослідників цієї проблематики відсутні узагальнюючі поняття цієї категорії, розуміння цього правового явища й визначення його структури через призму реалій сьогодення. Це окреслює такі завдання, які стоять перед науковою спільнотою:

- потреба у глибокому у науковому осмисленні правових позицій щодо обмеження права доступу до суду як на рівні європейського законодавства, так і на рівні національного;

- надання обґрунтованих наукових рекомендацій щодо вирішення виявлених проблем;

- продовження наукової дискусії щодо формування чітких позицій стосовно обмеження права доступу до суду задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності;

- визначення шляхів гармонізації національного та європейських законодавств задля успішного входження України у правове поле ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Garth B.G., Cappelletti M. Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. 1978. URL: <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2140&context=facpub>
2. Николаенко Я. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 8. С. 48–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14
3. European Convention on Human Rights. 1950. URL: <https://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts>
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 4 лютого 2021 р. № 9901/598/19. URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213536&red=10000363fd48f44837b3f0fab7ee8560cb8be9&d=5>.
5. Право на доступ до суду. URL: <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суду>
6. Берназюк Я. Право на доступ до судового захисту в контексті дотримання строків звернення до суду: практика ЄСПЛ. URL: <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokov-zvernennya-do-sudu-praktika>
7. Цувіна Т. Право на доступ до суду: підхід ЄСПЛ. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/11.pdf>
8. Смокович М. Право на доступ до правосуддя: європейський досвід та проблеми забезпечення в Україні URL: <https://www.facebook.com/Judicial.Truth/posts/627162117477144>
9. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). URL: <https://bit.ly/3cbf0Vf>
10. Студенніков С. Обмеження доступу до суду як сувора реальність. URL: <https://sud.ua/ru/news/publication/137340-obmezheniya-dostupu-do-sudu-yak-suvora-realnist>
11. Case of *Golder v. the United Kingdom* (Application no. 4451/70). 21.02.1975. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
12. Case of *Ashingdane v. The United Kingdom* (Application no. 8225/78). 28.05.1985. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>

REFERENCES

1. Bryant, G. Garth & Mauro, Cappelletti. (1978). Access to Justice: The Newest Wave in the Worldwide Movement to Make Rights Effective. Retrieved from <https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/view-content.cgi?article=2140&context=facpub>
2. Nykolaienko, Ya. (2014). Poniattia ta zmist prava na sudovyi zakhyst : suchasnyi pohliad. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia. [The concept and content of the right to judicial protection: a modern view]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Yurysprudentsiia*. 8. 48–50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_8_14 [in Ukrainian].
3. European Convention on Human Rights. (1950). Retrieved from <https://www.echr.coe.int/pages/home.aspx?p=basictexts>
4. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu № 9901/598/19 (2021). [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court]. Retrieved from <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=95213536&red=10000363fd48f44837b3f0fab7ee8560cb8be9&d=5> [in Ukrainian].
5. Pravo na dostup do sudu. [Right of access to court]. Retrieved from <https://sudpraktika.wordpress.com/конвенція-про-захист-прав-людини/право-на-доступ-до-суду> [in Ukrainian].
6. Bernaziuk, Ya. (2021). Pravo na dostup do sudovoho zakhystu v konteksti dotrymannia strokiv zvernennia do sudu, praktyka YeSPL. [The right to access to judicial protection in the context of compliance with the deadlines for applying to the court, practice of the ECHR]. Retrieved from <https://radako.com.ua/news/pravo-na-dostup-do-sudovogo-zahistu-v-konteksti-dotrimannya-strokiv-zvernennya-do-sudu-praktika> [in Ukrainian].
7. Tsvina, T. (2020). Pravo na dostup do sudu: pidkhid YeSPL [The right of access to the court: the ECHR's approach]. Retrieved from <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/4/11.pdf> [in Ukrainian].
8. Smokovych, M. Pravo na dostup do pravosuddia: yevropeiskyi dosvid ta problemy zabezpechennia v Ukraini [The right to access to justice: European experience and problems of provision in Ukraine]. Retrieved from <https://www.facebook.com/Judicial.Truth/posts/627162117477144> [in Ukrainian].
9. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights. Right to a fair trial (civil limb). Retrieved from <https://bit.ly/3cbf0Vf>
10. Studennikov, S. Obmezhennia dostupu do sudu yak suvora realnist [Limitation of access to the court as a harsh reality]. Retrieved from <https://sud.ua/ru/news/publication/137340-obmezhennya-dostupu-do-sudu-yak-suvora-realist> [in Ukrainian].
11. Case of *Golder v. the United Kingdom* (Application no. 4451/70). 21.02.1975. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57496>
12. Case of *Ashingdane v. The United Kingdom* (Application no. 8225/78). 28.05.1985. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57425>

The right to privacy as a fundamental principle of the European community

Guyvan P. D.

PhD. Sciences, Honored Lawyer of Ukraine, Doctoral Student

Institute of State and Law named after V. M. Koretskyi

of the National Academy of Sciences of Ukraine

Tryokhsviatitelska str., 4, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3058-4767

lawjur10@gmail.com

Key words: *right to privacy, inviolability of personal life, inviolability of the person.*

The article is devoted to the scientific study of the topical issue of the legal essence and validity of the application in international legal relations and in the national judicial system of the main provisions of Art. 8 of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. This norm guarantees the steadfastness of a person's right to personal freedom, in other words, the right to privacy. In this sense, the activity of the European Court of Human Rights is analyzed, which, at the level of its precedent decisions, conducts the legal application of the rule of Part 1 of Art. 8 and in this way evaluates the legality of certain acts committed in the sphere of privacy. It is emphasized that the decision of the ECtHR in a specific case is of decisive importance not only for the parties to the dispute, but also for all the signatory states precisely because of its precedential nature. The multifaceted concept of "private life" is studied as a set of specific spheres of activity that a person does not want to disclose. Because of the Convention in Art. 8 does not give a clear definition of the concept of "right to respect for private life", a set of concrete decisions of the ECtHR is examined, which specify and detail the content of the general norm, which occurs when considering specific cases of violation of the right to privacy. On separate examples regarding the position of the ECtHR, it is clarified that the private life of each individual includes the secrecy of information transmission, including the secrecy of access to the Internet, the inviolability of family ties, housing, communication, and includes elements related to a person's right to his image, as well as various aspects of a person's physical and psychological integrity. The concept of "private life" can also cover certain aspects of professional or business activities. In general, according to the approach of the Court, the concept of "private life" cannot be interpreted in a restrictive sense; it cannot be given an exhaustive definition. In the work, a certain differentiation of methods of protecting privacy as a general category and protection of personal data of a person as one of its elements is carried out. Special attention is paid to special approaches to the protection of private life in various spheres of public relations developed by the Court. Proposals were made to improve Ukrainian law enforcement practice in the researched area, taking into account the experience of the ECtHR.

Право на недоторканність особистого життя як засадничий принцип існування європейської спільноти

Гуйван П. Д.

кандидат юридичних наук, заслужений юрист України, докторант

Інститут держави і права імені В. М. Корецького

Національної академії наук України

вул. Трьохсвятительська, 4, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-3058-4767

lawjur10@gmail.com

Ключові слова: *право на приватність, недоторканність особистого життя, недоторканність особи.*

Стаття присвячена науковому дослідженню актуального питання про юридичну сутність та обґрунтованість застосування у міжнародно-правових відносинах та у національній системі судівництва основних положень ст. 8 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Ця норма гарантує непохитність права на особисту свободу людини, інакше кажучи, права на приватність. В цьому сенсі аналізується діяльність Європейського суду з прав людини, який на рівні своїх прецедентних рішень проводить правове застосування правила ч. 1 ст. 8 і в такий спосіб оцінює правомірність тих чи інших діянь, вчинених у сфері недоторканності приватного життя. Наголошується на тому, що рішення ЄСПЛ у конкретній справі має вирішальне значення не лише для учасників спору, але й для всіх держав-підписантів саме з огляду на його прецедентний характер. Вивчається багатоманітність поняття «приватне життя» як сукупність специфічних сфер діяльності, які людина не бажає розголошувати. Позаяк Конвенція у ст. 8 не дає чіткого визначення поняття «право на повагу приватного життя», досліджується комплекс конкретних рішень ЄСПЛ, у яких надаються конкретизація та деталізація змісту загальної норми, що відбувається під час розгляду конкретних справ про порушення права на недоторканність особистого життя. На окремих прикладах щодо позиції ЄСПЛ з'ясовано, що приватне життя кожної особистості включає таємницю передачі інформації, в тому числі таємницю доступу до Інтернету, недоторканність сімейних зв'язків, житла, спілкування, а також елементи, які стосуються права людини на своє зображення, різні аспекти фізичної та психологічної недоторканності особи. Поняття «приватне життя» також може охоплювати окремі сторони діяльності професійного чи ділового характеру. Загалом, за підходом Суду поняття «приватне життя» не може тлумачитися в обмежувальному значенні, йому неможливо дати вичерпне визначення. В роботі проведено певну диференціацію способів захисту приватності як загальної категорії та охорони персональних даних особи як одного з її елементів. Особлива увага приділена спеціальним підходам до охорони приватного життя у різних сферах суспільних відносин, напрацьованим Судом. Зроблено пропозиції щодо поліпшення української правозастосовної практики у досліджуваній царині з урахуванням досвіду ЄСПЛ.

Introduction. The right to privacy is one of the components of the complex of fundamental rights and freedoms. With the development of social relations over a long period of time, humanity and political elites gradually became more and more aware of the need to form a legal institution of privacy as a means for a person to exercise his capabilities

regarding the inviolability of his personal space. Indeed, ensuring confidentiality is one of the qualitative indicators of protection of the right to privacy. This makes it possible to guarantee the effectiveness and efficiency of a person's fundamental right to the protection of his private sphere and information about it, which corresponds to the aspirations

and interests of each individual. After all, the ever-increasing intensity and complexity of life made it necessary to acquire a certain refuge from this world, and a person under the influence of culture became more sensitive to glasnost. Due to this, seclusion and privacy of life became even more necessary for the individual [1, p. 1].

At the same time, it should be noted that in modern society there are often cases when the confidentiality of the private sphere is not ensured, the inviolability of a person's personal space is limited. This is especially telling in the context of the significant spread of automated computer processing of information about individuals, their lifestyle, and nature of relationships with other people, etc. Actually, this issue has both general philosophical and legal aspects. Her meticulous research began with the rapid development of photography and printing, when in 1890 the article "The Right to Privacy" was published in the Harvard Law Review. Its authors, Samuel D. Warren and Louis D. Brandeis, harshly criticized the obsessive activity of journalists. The authors first introduced the concept of "the right to be left alone", which is based on the principle of the inviolability of the individual [2], and which, in the further development of the relevant European legislation, acquired the wording "the right to be forgotten". Therefore, the issue of legal support for the realization of a person's right to the inviolability of private life, personal and family secrets becomes very relevant.

Presenting main material. Privacy issues were also enshrined in the 1950 European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. The Convention introduced a new institution – the European Court of Human Rights, which, at the level of its precedent decisions, carries out the legal application of the rule of Part 1 of Art. 8 and in this way evaluates the legality of certain acts committed in the sphere of privacy. At the same time, it is important that the decision of the ECtHR in a specific case is of decisive importance not only for the parties to the dispute, but also for all the signatory states precisely because of its precedential nature. Private life can be defined as a set of specific spheres of life that a person does not want to disclose. These can be family and household relations, communication with others, religious preferences, extracurricular activities, personal relationships, recreation, etc. Due to its multifacetedness, heterogeneity, and due to the possibility to subjectively evaluate certain factors of influence in different ways, all rights to respect for private and family life can acquire certainty and specific meaning only on the basis of established and detailed judicial practice. In this regard, the importance, which is difficult to overestimate, is given to judicial discretion and, in particular, to the extended interpretation of the prescription of Art.

8 of the Convention implemented by the European Court of Human Rights.

When considering cases on the protection of a person's personal space, a problem arises regarding the relationship between the concepts of "right to trial" and the concept of "right to a fair trial". For example, the Ukrainian judiciary does not always equate them, believing that the literal meaning of the provision of Article 6 of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms covers only the procedure of judicial proceedings itself and has obvious procedural features that manifest themselves after the start of the case and before its conclusion. In view of the importance of this issue, the ECtHR at one time gave a specific interpretation of the meaning of the concept of the right to a fair trial, and it is currently adhered to in numerous decisions. In particular, in the case of *Hornsby v. Greece*, the Court stated that, in accordance with established case law, Article 6 § 1 guarantees everyone the right to go to court or arbitration with a claim in respect of any of his civil rights and obligations. Thus, this article proclaims the "right to a court", one of the aspects of which is the right of access, that is, the right to file a lawsuit on civil law issues in court [3, § 40]. Therefore, the concept of the right to a fair trial covers the content of the right to a fair trial and is a somewhat broader concept with a complex structure. According to the above, it contains as an element the right to a court, and as a sub-element – the right to access to a court. And, although the literal understanding of the wording of the corresponding article of the 1950 Convention does not include the establishment of access to court as a component of the right to a fair trial, this does not mean that this right excludes or does not take into account such an important category as access to court.

Convention in Art. 8 do not give a clear definition of the term "right to respect for private life", so it is declarative in nature. But this does not prevent the control bodies, by virtue of the given competence, to specify and detail the content of this legal norm when considering cases of violation of the right to privacy. In one such decision, it was, in particular, indicated that for many Anglo-Saxon and French authors, the right to respect for private life is the right to privacy, the right to live as one wishes, to be protected from publicity. But the right to respect is not limited to this. It also includes, to a certain level, the right to establish and develop relationships with other people, especially in the emotional sphere, for the development and realization of a person's personality [4, p. 10].

The rights guaranteed by Article 8 of the Convention refer to the personal life of a person, which allows separating the mechanism of its implementation from similar acts, for example, those designed

to protect the honor and dignity of a person. There are also certain differences in the legal regulation of the protection of private life as a general phenomenon and the protection of personal data as its element. The right to inviolability of privacy involves the protection of information about personal life, while the protection of personal data consists in ensuring their proper and legal processing in various fields of use. When protecting private life, it is the object of protection, and in the case of personal data protection, it is any information that contains information about the private life of a certain natural person. And, although it is directly related to a person's privacy, personal information must be recorded on a physical medium, and information constituting the secret of a person's private life does not require such recording [5, p. 217–218].

The European Court of Human Rights has repeatedly indicated that the protection of personal data is of the utmost importance for a person's ability to exercise the right to inviolability of private and family life [6, § 41]. The private life of each individual includes the secrecy of information transmission, which includes the security and confidentiality of postal, telephone, electronic and other forms of information transmission; and information privacy, which may include Internet access privacy. For example, the ECtHR found that monitoring the applicant with the help of a global positioning and processing system and using the information obtained in this way was an interference with his exercise of his right to privacy [7, §§ 59–60].

Closely related to this protection is the right of a person to personal data, as well as other similar relationships regarding the inviolability of family ties, housing, and communication. It is also covered by the legal regime of privacy. Therefore, the European body called to carry out interpretation and law enforcement in the field of protection of relevant human rights indicates that the concept of "private life" cannot be interpreted in a restrictive sense; it cannot be given an exhaustive definition. In particular, respect for private life implies the right to personal development, establishing and developing relationships with other people and the outside world [8, § 45]. In addition, there is no principled reason to believe that the concept of "private life" cannot cover activities of a professional or business nature, since after all, during their professional life, most people have a significant, if not the greatest, opportunity to develop relations with the outside world. This point of view is supported by the fact that it is not always possible to clearly distinguish which activities of a person are part of his professional or business life and which are not. Therefore, especially in the case of a person practicing a liberal profession, work in this context can form an integral part of life to such

an extent that it becomes impossible to know to what extent it acts at a certain moment in time [9, § 29].

The concept of private life also includes elements related to a person's right to his image [10, § 29]. This means that photographs or video clips that contain an image of a person fall within the scope of Article 8. This provision should be especially taken into account when placing photographs on public or social sites on the Internet. The ECHR also notes that recording a person's voice for further analysis is an interference with the exercise of the right to privacy. This principle covers the possibilities of recording and publicizing facts from personal life in other ways. Thus, the publication of material obtained in public places by means of measures which go beyond those which can normally be foreseen may also extend the scope of Article 8 § 1 to the relevant recorded information or material relating to disclosure to the media for the purpose of broadcasting video recording of the applicant, made in a public place [11, § 60–62].

The court also reminds that private life covers the physical and psychological integrity of a person. In particular, it is emphasized that the human body concerns the most intimate aspect of private life. Thus, compulsory medical intervention, even if it is of minor importance, is an interference with this right. However, the ECtHR sometimes makes certain reservations regarding the possibility of absolutizing the right to private life. This refers, for example, to the ability to lead one's own life in one's own way and of one's choice, which may include the possibility of carrying out activities that would be physically or morally harmful or dangerous to the person concerned (for example, in relation to the right to euthanasia). The extent to which the state can use coercive powers or criminal law to protect people from the consequences of their chosen lifestyles has long been a topic of moral and jurisprudential debate, and the fact that the intervention is often seen as an intrusion into the private and personal sphere only adds to debate energy. However, where such conduct constitutes a danger to health and where it is vital, the precedent practice of the Court is of the position that the imposition by the State of compulsory or criminal measures affecting the private life of the applicant within the meaning of Article 8 of the Convention may be justified from the point of view of the second paragraph of this norm [12, § 62].

The right to privacy can also include various aspects of a person's physical and social self-identification. After all, the concept of "family life" in Convention Article 8 is not limited exclusively to those related to marriage, but can also cover other de facto "family" where there is sufficient permanence of ties. Private life, according to the Court, includes the physical and psychological integrity of a person and can sometimes encompass aspects of a person's physical

and social identity. “Private life” also includes, to a certain extent, the right to establish relations with other human beings. For example, a fundamental question arises as to why the concept of “private life” should exclude the determination of the legal force of the relationship between a child born out of wedlock and its natural father. The court recognized that respect for private life involves the possibility to establish the details of one’s identity as an individual, and such information, to which a person has the right, is very important for the formation of an individual [13, §§ 51, 53, 54].

The right to privacy includes such elements as, for example, assigning oneself to a certain gender, as well as sexual orientation and sex life, etc. They also belong to the private sphere, which is protected by Article 8 of the Convention. In addition to general information such as a person’s name, residential address, etc., private and family life may include other means of self-identification and maintaining family ties. For example, the fact that there may be a public interest in the regulation of the use of names is insufficient to remove the question of a person’s name from the sphere of private and family life, which is interpreted as including to one degree or another the right to establish relations with other people [14, § 42]. Information about a person’s health is also an important component of the content of private life.

The court also developed special approaches to the protection of private life in various spheres of social relations. In particular, in the field of protection of the right to education and the rights of parents regarding education, the Court points out that the norm contained in Part 1 of Art. 8 does not in it guarantee these rights. At the same time, it is not excluded that the measures applied in the field of education may affect or encroach on the right to respect for personal and family life; the case will be the same, for example, when they have such consequences of disruption of personal or family life as separation of children from their parents. Private life, according to the Court, includes the physical and psychological integrity of a person; therefore the guarantees provided by Article 8 of the Convention are aimed at ensuring the development of each person’s personality without external interference in relations with other people [15, § 32].

Violation of a person’s right to privacy is particularly sensitive when such actions are committed within the framework of criminal proceedings. In this sense, the rule on the need for adequate compensation when the interference was arbitrary, which is also covered by the principle of respect for private life, seems important. Similar examples of the attention of the European Court of Human Rights are largely characteristic of cases against Ukraine. For example,

in the case of Volodymyr Polishchuk and Svitlana Polishchuk v. Ukraine, the applicants filed a lawsuit in the local court of Zaporizhzhia region against the police department, the prosecutor’s office of Zaporizhzhia region, and the Main Department of the State Treasury of Ukraine in Zaporizhzhia region, demanding that the search of their apartment be declared groundless and illegal. The applicant additionally demanded compensation for moral damage caused by such illegal actions. The trial court considered the applicants’ claims and found that the apartment was searched two months after the crime was committed and that there was no good reason to believe that evidence could have been found in the applicant’s apartment. Accordingly, the court satisfied the applicant’s claims and ruled that the search was groundless and illegal. As for the claims for compensation, the court noted that since the search was conducted only in connection with the suspicion of the applicant, the applicant does not have the right to claim compensation for the damage caused by the procedural actions concerning another person. On these grounds, the court rejected the applicant’s claims. Subsequently, the courts of appeal and cassation instance annulled the decision of the local court in the positive part for the applicants, and left it unchanged regarding the refusal to compensate for moral damage, given that the applicant did not have the right to demand compensation for damage, since the search concerned only the applicant, who was a suspect in within the limits of criminal proceedings. Considering the relevant case, the ECtHR noted, in particular, that, as follows from the submitted materials, the search was conducted in the presence of the applicant and guests invited to the birthday celebration of the applicants’ son. And, although the national authorities recognized the search as illegal and brought the police officers to disciplinary action, they did not offer the applicant any compensation. Therefore, the Court considers that, since the applicant was not awarded damages, she can be considered a victim of a violation of Article 8 of the Convention, since the said intervention did not meet the requirement of legality. It follows that there was a violation of the convention provision [16, § 46–48].

In another case, “Feldman v. Ukraine” (No. 2), a person’s statement about the illegality of the investigator’s refusal to stage the convicted applicant in the city of Dnipropetrovsk so that he could participate in his father’s funeral was considered. On August 11, 2000, the investigator denied the request on the grounds that domestic law does not provide for the escorting of suspects for such purposes. In considering this complaint, the Court applied its established position, according to which any interference with a person’s right to respect for his private and family life would constitute a violation of Article 8 of the Convention,

if it was not carried out in accordance with the law, did not pursue a legitimate aim and was necessary in the democratic society in the sense that it was proportionate to the goals to be achieved. According to the practice of the Court, Article 8 of the Convention does not guarantee a person in custody the unconditional right to obtain permission to attend the funeral of a relative. At the same time, the Court emphasizes that even if the nature of the situation of a person in custody involves the application of various restrictions on rights and freedoms, each of such restrictions must nevertheless be justified as necessary in a democratic society. The state can deny a person the right to participate in the funeral of his parents only if there are good reasons for this and if no alternative solution can be found. In the present case, the applicant's personal situation had not been assessed by the domestic authorities at all, and he had been denied the right to attend his father's funeral solely on the grounds that domestic law did not provide for such a possibility. In the opinion of the Court, such unconditional refusal to the applicant of temporary release due to family circumstances and the absence of any other decision that would enable him to attend his father's funeral does not correspond to the state's obligation to evaluate each individual request on the merits and to prove that restricting a person's right to attend

a relative's funeral was "necessary in a democratic society". In light of the above, the Court concluded that there had been a violation of Article 8 of the Convention [17, § 33–36].

Certain **conclusions** can be drawn from the research carried out so far. The right to privacy is one of the defining human rights and is protected by Article 8 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. In Ukraine, the detailed regulation of the rules for the protection and protection of this personal and public value is still not given much attention. Specific legal mechanisms for the realization of this right by its bearer, as well as safeguards for deterring illegal and arbitrary interference with it by means of legal tools, have not been developed. The concept of "private life" is mostly used by legislators and law enforcement agencies in a very narrow sense, while it inherently covers family, professional, and to a large extent personal relationships of a person. For the further development of the state of Ukraine in the direction of the movement of democratic societies in this area, it is necessary to take advantage of the important developments made by European legislators and the ECtHR. Judicial practice must be developed regarding the definition of the concepts "legitimate goals" and "necessity in a democratic society".

BIBLIOGRAPHY:

1. Wacks R. Protection of Privacy. Modern Legal Studies. London : Sweet & Maxwell, 1980. 205 p.
2. Warren S.D., Louis D.B. The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. 1890. Vol. 4. No. 5. P. 193–220.
3. Decision of the ECtHR of March 19, 1997 in the case "Hornsby v. Greece", application No. 18357/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100864%22%7D>
4. Пазюк А.В. Захист прав людини стосовно обробки персональних даних: міжнародні стандарти. Київ : Інтертехнодрук, 2000. 69 с.
5. Садикова И.С. Защита персональных данных в аспекте обеспечения неприкосновенности частной жизни. *Вестник экономики, права и социологии*. 2012. № 3 : Серия «Право». С. 217–219.
6. The decision of the ECtHR dated December 4, 2008 in the case "S. and Marper v. The United Kingdom", application No. 30562/04 and 30566/04. URL: <https://rm.coe.int/168067d216>
7. The ECtHR decision of September 25, 2001 in the case of P. G. and J. H. v. The UK, appl. No. 44787/98, URL: <https://privacylibrary.ccg.nlud.org/case/pg-and-jh-v-the-united-kingdom>
8. Decision of the ECtHR of January 31, 1995 in the case "Friedl v. Austria", application No. 15225/89. URL: <http://echr.ketse.com/doc/15225.89-en-1995013>.
9. Decision of the ECtHR of December 16, 1992 in the case "Niemiets v. Germany", application No. 13710/88. URL: <http://www.refworld.org/cases,ECHR,3f32560b4.html>
10. ECtHR decision of January 11, 2005 in the case "Sciacca v. Italy", application No. 50774/99. URL: <https://swarb.co.uk/sciacca-v-italy-echr-11-jan-2005>
11. Decision of the ECtHR of January 28, 2003 in the case "Peck v. The United Kingdom", complaint No. 44647/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fire#%7B%22itemid%22:%5B%22003-687182-694690%22%7D>
12. Decision of the ECtHR of April 29, 2002 (final of July 29, 2002) in the case "Pretty v. the United Kingdom", application No. 2346/02. URL: <http://www.asylumlawdatabase.eu/sites/www.asylumlawdatabase.eu/files/aldfiles/Pretty%20v%20UK.pdf>
13. Decision of the ECtHR of February 7, 2002 (final of September 4, 2002) in the case "Mikulić v. Croatia", application No. 53176/99. URL: http://www.aimjf.org/storage/www.aimjf.org/Jurisprudence_CEDU/CASE_OF_MIKULIC_v_CROATIA.pdf
14. Decision of the ECtHR of November 16, 2004 (final of February 16, 2005) in the case "Ünal Tekeli v. Turkey", application No. 29865/96. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/92e48d/pdf>

15. Decision of the ECtHR of February 24, 1998 in the case “Botta v. Italy”, application No. 21438/93. URL: <http://www.cascaidr.org.uk/2017/03/21/botta-v-italy-1998-26-ehrr-241-ecthr>
16. Рішення ЄСПЛ від 30 вересня 2010 року (остаточне від 21 лютого 2011 року) у справі «Володимир Поліщук та Світлана Поліщук проти України» (Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine), заява № 12451/04. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_822
17. Рішення ЄСПЛ від 12 січня 2012 року (остаточне від 12 квітня 2012 року) у справі «Фельдман проти України» (№ 2) (Feldman v. Ukraine (no. 2), заява № 42921/09. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_787

REFERENCES:

1. Wacks R. (1980). Protection of Privacy. Modern Legal Studies – London: Sweet & Maxwell [in English].
2. Warren, S.D., Brandeis, L.D. (1890). The Right to Privacy. *Harvard Law Review*. Vol. 4. No. 5. P. 193–220 [in English].
3. The decision of the ECtHR dated March 19, 1997 in the case “Hornsby v. Greece”, application No. 18357/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/ukr#%7B%22itemid%22:%5B%22001-100864%22%5D%7D> [in English].
4. Paziuk, A.V. (2000). Zakhyst prav liudyny stosovno obrobky personalnykh danykh: mizhnarodni standarty [Protection of human rights regarding the processing of personal data: international standards]. Kyiv: Intertekhnodruk [in Ukrainian].
5. Sadikova, I.S. (2012). Zashchita personalnykh danykh v aspekte obespecheniya neprikosnovennosti chastnoy zhizni [Protection of personal data in the aspect of ensuring the inviolability of private life]. *Herald of economics, law and sociology – Vestnik ekonomiki, prava i sotsiologii*, 3, 217–219 [in Russian].
6. The decision of the ECtHR dated December 4, 2008 in the case “S. and Marper v. The United Kingdom”, application No. 30562/04 and 30566/04. URL: <https://rm.coe.int/168067d216> [in English].
7. The ECtHR decision of September 25, 2001 in the case of P. G. and J. H. v. The United Kingdom, application No. 44787/98. URL: <https://privacylibrary.ccgmlud.org/case/pg-and-jh-v-the-united-kingdom> [in English].
8. Decision of the ECtHR of January 31, 1995 in the case “Friedl v. Austria”, application No. 15225/89. URL: <http://echr.ketse.com/doc/15225.89-en-19950131> [in English].
9. Decision of the ECtHR of December 16, 1992 in the case “Niemietz v. Germany”, application No. 13710/88. URL: <http://www.refworld.org/cases,ECHR,3f32560b4.html> [in English].
10. ECtHR decision of January 11, 2005 in the case “Sciacca v. Italy”, application No. 50774/99. URL: <https://swarb.co.uk/sciacca-v-italy-echr-11-jan-2005> [in English].
11. Decision of the ECtHR of January 28, 2003 in the case “Peck v. The United Kingdom”, complaint No. 44647/98. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22003-687182-694690%22%5D%7D> [in English].
12. Decision of the ECtHR of April 29, 2002 (final of July 29, 2002) in the case “Pretty v. the United Kingdom”, application No. 2346/02. URL: <http://www.asylumlawdatabase.eu/sites/www.asylumlawdatabase.eu/files/alddfiles/Pretty%20v%20UK.pdf> [in English].
13. Decision of the ECtHR of February 7, 2002 (final of September 4, 2002) in the case “Mikulić v. Croatia”, application No. 53176/99. URL: http://www.aimjf.org/storage/www.aimjf.org/Jurisprudence_CEDU/CASE_OF_MIKULIC_v_CROATIA.pdf [in English].
14. Decision of the ECtHR of November 16, 2004 (final of February 16, 2005) in the case “Ünal Tekeli v. Turkey”, application No. 29865/96. URL: <https://www.legal-tools.org/doc/92e48d/pdf> [in English].
15. Decision of the ECtHR of February 24, 1998 in the case “Botta v. Italy”, application No. 21438/93. URL: <http://www.cascaidr.org.uk/2017/03/21/botta-v-italy-1998-26-ehrr-241-ecthr> [in English].
16. Decision of the ECtHR dated September 30, 2010 (final dated February 21, 2011) in the case “Vladimir Polishchuk and Svetlana Polishchuk v. Ukraine”, application No. 12451/04. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_822 [in Ukrainian].
17. Decision of the ECtHR dated January 12, 2012 (final dated April 12, 2012) in the Feldman v. Ukraine (no. 2) case (Feldman v. Ukraine (no. 2), application No. 42921/09. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_787 [in Ukrainian].

Обов'язок держави із забезпечення дієвості у практиці Європейського суду з прав людини

Дубовой А. С.

аспірант кафедри теорії та історії держави і права

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»»

вул. Табірна, 30–32, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-5313-3187

dubovoi@i.ua

Ключові слова: *Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод, пріоритет судових рішень, джерело права, дотримання вимог Конвенції.*

У статті розглянуто поняття Європейського суду з прав людини як інституції контролю за дотриманням прав і свобод людини. У цьому понятті зазначено, що Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights) – це міжнародний судовий орган, до якого звертаються особи, що скаржаться на порушення своїх прав; остання інстанція у випадку, коли національна судова система не задовольняє скарги цих осіб. Визначено держави, на які поширюється юрисдикція ЄСПЛ, а також наведено перелік документів, на підставі яких ці держави зобов'язані дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Надано характеристику правового статусу ЄСПЛ і його рішень з точки зору міжнародної документації. Визначено роль рішень ЄСПЛ у судовій практиці. Уточнено пріоритетність міжнародних рішень ЄСПЛ згідно з національним законодавством, а саме Конституцією України та Кримінальним процесуальним кодексом України. Узагальнено випадки, за яких можливе використання рішень Європейського суду з прав людини як джерела права, а також закріплення цієї норми у національному законодавстві. Наведено порівняльну статистику за країнами з найбільшою кількістю звернень, визначено місце звернень проти України. Проаналізовано стан скарг проти України протягом 2019–2021 рр. Дані ECHR – Analysis of statistics 2021 свідчать про те, що Україна посідає третє місце за кількістю скарг після росії (17 000 скарг, або 24,2% від загальної кількості) та Туреччини (15 250 скарг, або 21,7% від загальної кількості). Узагальнено причини відмінностей кількості скарг за країнами, що характеризуються такими факторами: різні режими прав людини, а саме внутрішнє ставлення до прав людини, як на законодавчому рівні, так і на практичному; їх різноманітні юридичні та інфраструктурні можливості, або здатність приймати та забезпечувати дотримання правових норм передбачувано й неупереджено. Визначено сутність основних звернень до ЄСПЛ за статтями Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Розглянуто місце виконання рішень ЄСПЛ державою у правовій системі. Надано приклади дієвості держави з практики Європейського суду з прав людини. Розглянуто обов'язок національних органів у разі несприятливого рішення проти країни, на яку спрямована скарга. Зазначено шляхи щодо покращення дотримання вимог Конвенції та виконання рішень Європейського суду з прав людини.

The obligation of the state to ensure effectiveness in the practice of the European court of human rights

Dubovoi A. S.

Postgraduate Student at the Department of Theory and History of the State and Law

“KROK” University of Economics and Law

30–32 Tabirna str., Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-5313-3187

dubovoi@i.ua

Key words: *European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, priority of court decisions, source of law, compliance with the requirements of the Convention.*

The concept of the European Court of Human Rights as an institution of control over the observance of human rights and freedoms is considered. This concept states that the European Court of Human Rights is an international judicial body to which persons complaining about the violation of their rights turn; last resort in the event that the national judicial system does not satisfy the complaints of these persons. States over which the jurisdiction of the ECHR extends are defined, as well as a list of documents on the basis of which these states are obliged to observe human rights and fundamental freedoms. The description of the legal status of the ECtHR and its decisions from the point of view of international documentation is given. The role of ECtHR decisions in judicial practice is defined. The priority of international decisions of the ECtHR has been specified in accordance with national legislation – the Constitution of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine. The cases in which it is possible to use the decisions of the European Court of Human Rights as a source of law and to consolidate this norm in national legislation are summarized. Comparative statistics for the countries with the largest number of appeals are provided and the location of appeals against Ukraine is determined. The state of complaints against Ukraine during 2019–2021 was analyzed. Data from the ECHR – Analysis of statistics 2021 indicate that Ukraine ranks third in the number of complaints after Russia (17,000 complaints, or 24.2% of the total) and Turkey (15,250 complaints, or 21.7% of the total). The reasons for differences in the number of complaints by country are summarized, characterized by the following factors: different regimes of human rights, namely the internal attitude to human rights, both at the legislative level and at the practical level; their diverse legal infrastructural capabilities, or in other words, their ability to adopt and enforce legal norms predictably and impartially. The essence of the main appeals to the ECHR under the articles of the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms has been determined. The place of implementation of ECtHR decisions by the state in the legal system is considered. Examples of state effectiveness from the practice of the European Court of Human Rights are provided. The duty of national authorities in the event of an adverse decision against the country against which the complaint is directed is considered. The specified ways to improve compliance with the requirements of the Convention and the implementation of decisions of the European Court of Human Rights.

Вступ. Адаптація українського законодавства до норм європейського права є важливою складовою частиною у євроінтеграційному процесі. Ратифікація Європейської конвенції з прав людини визначає обов'язок України дотримуватися прав та основоположних свобод людини,

а також рішень Європейського суду з прав людини у випадку, коли ці права були порушені.

Вивченням характеру рішень ЄСПЛ займалися такі науковці, як О.В. Дзера, А.А. Марченко, С.М. Шевчук, Р.І. Марусенко, Р.А. Майданик, Т.О. Коваленко, Г.О. Юровська.

Вивченням важливості дієвості держави з практики Європейського суду з прав людини на тлі щорічного збільшення кількості скарг обумовлюється актуальність статті.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights) – це міжнародний судовий орган, до якого звертаються особи, що скаржаться на порушення своїх прав; остання інстанція у випадку, коли національна судова система не задовольняє скарги цих осіб.

Визначається правовий статус ЄСПЛ, а також його рішень міжнародним документом – Європейською конвенцією з прав людини. Обов'язковість виконання рішень ЄСПЛ прописана у статті 46 Конвенції і поширюється на всі держави-учасниці (або членів Ради Європи).

Держави, на які поширюється юрисдикція ЄСПЛ, зобов'язуються дотримуватися прав та основоположних свобод людини, що гарантуються Європейською конвенцією з прав людини, а також Протоколами до неї.

Суд складається із 47 обраних суддів, по одному від кожної держави-члена. Він розглядає скарги (відомі як «заяви») щодо порушень прав людини. Ці заяви можуть бути подані окремими особами, а іноді й державами-членами.

Коли Суд встановлює, що держава-учасниця порушила одне або кілька прав та гарантій, передбачених Конвенцією, він пояснює причини цього у письмовому рішенні. Пояснення є обов'язковими, а країни-учасниці повинні їх дотримуватися.

Відповідно до Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР, наша держава ратифікувала із застереженнями Конвенцію і протоколи до неї та визнала обов'язковою юрисдикцію ЄСПЛ в усіх питаннях, що стосуються тлумачення й застосування Конвенції.

Рішення ЄСПЛ самі по собі не є джерелом права: вони лише конкретизують застосування Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 1950 р.

Слід звернути увагу на статтю 9 Конституції України, яка зазначає, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [1].

Варто також акцентувати роль рішень ЄСПЛ у судовій практиці. Стаття 90 Кримінального процесуального кодексу України встановлює пріоритет судових рішень, якими констатовано порушення прав людини, для вирішення питання допустимості доказів. Так, встановлено, що рішення національного суду або міжнарод-

ної судової установи, яке набуло законної сили та яким встановлено порушення прав людини, гарантованих Конституцією України і міжнародними договорами, має характер обов'язковості фактів, установлених судовим рішенням, що набуло законної сили в одній справі для суду під час розгляду інших справ [2].

Отже, рішення ЄСПЛ не є джерелом права, однак національні суди, поєднуючи ці рішення з відповідними нормами Конвенції, можуть застосовувати їх як джерело права, що також має своє відображення у національному законодавстві (стаття 17 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Важливість існування інстанції, що може розглядати скарги осіб, які вважають, що їх права були порушені, можемо оцінити, подивившись на кількість таких звернень з різних країн. Дані про скарги до Європейського суду з прав людини за країнами з найбільшою кількістю скарг за 2021 р. подано на рис. 1.

Дані рис.1 свідчать про те, що Україна посідає третє місце за кількістю скарг після Росії (17 000 скарг, або 24,2% від загальної кількості) та Туреччини (15 250 скарг, або 21,7% від загальної кількості).

Відмінність у кількості скарг можна пояснити такими факторами:

- різні режими прав людини, а саме внутрішнє ставлення до прав людини, як на законодавчому рівні, так і на практичному;

- їх різноманітні юридичні інфраструктурні можливості, або здатність приймати та забезпечувати дотримання правових норм передбачувано й неупереджено.

За даними дослідження «Внутрішнє виконання рішень з прав людини в Європі: правова інфраструктура та ефективність уряду мають значення», немає зв'язку між релігійними правами/меншинами, сексуальними меншинами, гендерною/статевою дискримінацією, кримінальним правом/іноземцем чи меншістю й адміністративною або цивільною процедурою та спроможністю уряду виконувати постанови ЄСПЛ [4].

У 2019 р. кількість звернень до Європейського суду з прав людини проти України складала 8 833 скарги, у 2020 р. – 10 408 скарг, а у 2021 р. – 11 372 скарги, що свідчить про збільшення їх кількості [3, с. 60].

За словами Євгена Захарова, голови правління Української Гельсінської спілки з прав людини, понад 90% скарг проти України стосуються невиконання судових рішень, а також тривалого розгляду справ у судах [5].

Виконання рішень європейських та міжнародних судів на національному рівні найчастіше

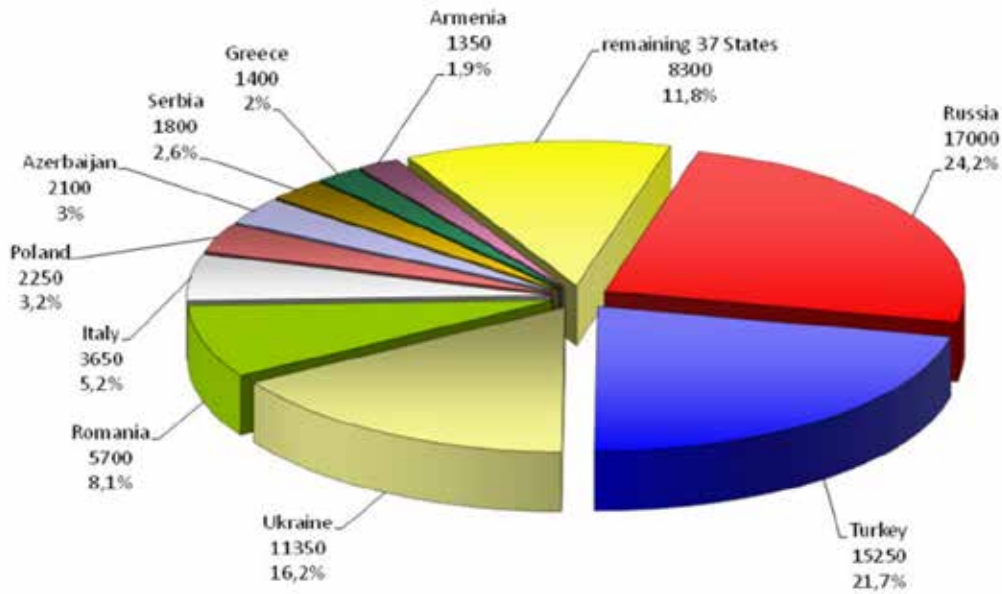

Рис. 1. Кількість звернень до Європейського суду з прав людини за різними країнами за 2021 р.

Джерело: [3, с. 8]

далеко не ідеальне. Хоча виконання рішень ЄСПЛ вважалося таким же ефективним, як і рішення будь-якого національного суду, значна кількість повторних порушень поставила цю оцінку під сумнів. Насправді часткове виконання державою рішень ЄСПЛ та різні форми державного обструкціонізму поширені сильніше, ніж передбачалося спочатку. Приведення внутрішнього законодавства й практики у відповідність до рішення не завжди приводить до позитивних результатів: рідше відбувається повне дотримання або недотримання рішення, але частіше обмежувальне чи часткове виконання.

Звернення до ЄСПЛ за своєю сутністю (статтями) можна розділити на 21 категорію:

- 1) стаття 2 «Право на життя»;
- 2) стаття 3 «Заборона катування»;
- 3) стаття 5 «Право на свободу та особисту недоторканність»;
- 4) стаття 6 «Право на справедливий суд»;
- 5) стаття 7 «Ніякого покарання без закону»;
- 6) стаття 8 «Право на повагу до приватного і сімейного життя»;
- 7) стаття 9 «Свобода думки, совісті і релігії»;
- 8) стаття 10 «Свобода вираження поглядів» тощо.

На практиці заборона катування, наприклад, стосується жорстокості поліції під час допиту, а саме методів допиту, які використовуються правоохоронними органами. Так, у 2007 р. Європейський суд з прав людини встановив, що було порушення статті 3 у справі Мамедова проти Азербайджану. Сардор Джалалоглу Мамедов, Генеральний секретар Демократичної партії Азер-

байджану (одна з опозиційних партій, що вважала результати президентських виборів у жовтні 2003 р. нелегітимними), був заарештований і взятий під варту 18 жовтня 2003 р. Суд встановив, що пана Мамедова катували працівники поліції під час перебування під вартою, а влада не провела ефективного розслідування щодо звинувачення у тортурах [6, с. 6].

На практиці свобода мирних зібрань та асоціацій включає свободу мирних зібрань громадян (демонстрацій): держави повинні гарантувати свободу мирних зібрань. Задля забезпечення права й порядку потребується попередній дозвіл від органів державної влади, якщо це передбачено законом. Так, у 2007 р. Суд визнав, що було порушення статті 11 у справі Мкртчяна проти Вірменії. Армена Мкртчяна зобов'язали сплатити штраф за участь у демонстрації в травні 2002 р. Зауваживши, що в той час, про який ідеться, законодавство Вірменії не регулювало діяльність організації демонстрацій, Суд дійшов висновку, що було порушення права заявника на свободу мирних зібрань [6, с. 9].

На практиці право на життя включає проведення ефективного розслідування смерті у справі Азовцевої проти України. Так, у 2013 р. Лілія Азовцева скаржилась на відсутність проведення ефективного розслідування смерті її чоловіка, який загинув у дорожньо-транспортній пригоді. 23 вересня 2021 р. Суд постановив, що було порушено пункт 1 статті 2 Конвенції, адже «право кожного на життя охороняється законом» [7].

У відповідь на кожне несприятливе судове рішення для країни, проти якої спрямовано

скаргу, національні органи повинні надати індивідуальний засіб правового захисту за допомогою таких заходів, як виплата справедливої компенсації, поновлення внутрішньодержавного розгляду, а також перегляд або скасування адміністративної ухвали. Державні органи також зобов'язані вживати спільних заходів, спрямованих на основні джерела порушення, щоб запобігти повторенню таких порушень у майбутньому (стаття 46 ЄКПЛ). Вони можуть включати законодавчі (а іноді навіть конституційні) поправки, а також адміністративні або виконавчі заходи (наприклад, міністерські циркуляри або постанови) у сферах законів і політики штатів, які прямо чи опосередковано входять до компетенції Суду в контексті розгляду окремих справ. Вони можуть також включати інші дії, такі як переклад і поширення постанов ЄСПЛ серед національних суддів, а також освітні та інші практичні заходи [4].

Ефективність держави у реалізації прав людини тісно пов'язана зі здатністю та ефективністю уряду приймати закони та проводити політику в ширшому значенні.

Крім виділення достатніх інституційних та фінансових ресурсів, оперативне дотримання вимог Конвенції також потребує поширення інформації про права людини, досвіду й постій-

ної прихильності значної частини виконавчих, парламентських та адміністративних посадових осіб незалежно від волі чинного уряду. Коли існує така розсіяна здатність і поінформованість, малоймовірно, що ухвалені закони та політика уникнуть ретельного вивчення їх наслідків для прав людини, а несприятливі рішення Страсбурзького суду навряд чи будуть проігноровані або стануть перешкоджати, оскільки уряд чи політичні еліти не схвалюють засобів правового захисту.

Висновки з цього дослідження. Не існує простого способу наростити слабкий потенціал інфраструктури штату, а зусилля щодо зміцнення верховенства закону та ефективності уряду вимагають часу, щоб принести плоди. Дії щодо покращення виконання державою рішень з прав людини й поступового звільнення ЄСПЛ від його надмірного навантаження мають бути зосереджені на нарощуванні потенціалу національних інституцій. Вони також повинні зосередитись на заходах щодо соціалізації та переконання, спрямованих на навчання не лише національних суддів, але й парламентаріїв, адміністративних чиновників, осіб, які приймають рішення, та представників громадянського суспільства прав людини та ролі судової практики ЄСПЛ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : ред. від 1 січня 2020 р. / *Верховна Рада України*. № 30. 141 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 20.08.2022).
2. Роль та місце рішень ЄСПЛ в українській судовій системі. *Everlegal* : вебсайт. URL: <https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi> (дата звернення: 20.08.2022).
3. ECHR – Analysis of statistics 2021. 2022. 61 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf (дата звернення: 20.08.2022).
4. Anagnostou D., Mungiu-Pippidi A. Domestic Implementation of Human Rights Judgments in Europe: Legal Infrastructure and Government Effectiveness Matter. *European Journal of International Law*. 2014. Vol. 25. № 5. P. 205–227. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/25/1/205/497375> (дата звернення: 20.08.2020).
5. 95% скарг до ЄСПЛ від українців стосуються невиконання судових рішень – правозахисник. *Інститут масової інформації* : вебсайт. URL: <https://imi.org.ua/news/95-skarg-do-yespl-vid-ukrayintsiv-stosuyutsya-nevykonannya-sudovyh-rishen-pravozahysnyk-i36330> (дата звернення: 20.08.2022).
6. Rights and freedom in practice : Council of Europe. 2013. 33 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/pub_coe_teaching_resources_eng.pdf (дата звернення: 20.08.2022).
7. Справа «Азовцева проти України» (Заява № 64932/12) / Європейський суд з прав людини. 2021. 7 с. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212135> (дата звернення: 20.08.2022).

REFERENCES

8. Constitution of Ukraine : ed. from 01.01.2020. / *Verkhovna Rada of Ukraine*. № 30. 141 p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (last accessed: 20.08.2022).
9. The role and place of ECtHR decisions in the Ukrainian judicial system. *Everlegal* : website. URL: <https://everlegal.ua/rol-ta-mistse-rishen-espl-v-ukrayinskiy-sudoviy-systemi> (last accessed: 20.08.2022).
10. ECHR – Analysis of statistics 2021. 61 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_analysis_2021_ENG.pdf (last accessed: 20.08.2022).
11. Dia Anagnostou, Alina Mungiu-Pippidi. Domestic Implementation of Human Rights Judgments in Europe: Legal Infrastructure and Government Effectiveness Matter. *European Journal of International*

- Law*. 2014. Vol. 25. № 5. P. 205–227. URL: <https://academic.oup.com/ejil/article/25/1/205/497375> (last accessed: 20.08.2020).
12. 95% of complaints to the ECHR from Ukrainians relate to non-execution of court decisions – human rights defender. *Institut masovoyi informatsiyi* : website. URL: <https://imi.org.ua/news/95-skarg-doyespl-vid-ukrayintsiv-stosuyutsya-nevykonannya-sudovyh-rishen-pravozahysnyk-i36330> (last accessed: 20.08.2022).
  13. Rights and freedom in practice : Council of Europe. 2013. 33 p. URL: https://www.echr.coe.int/documents/pub_coe_teaching_resources_eng.pdf (last accessed: 20.08.2022).
  14. Case of Azovtseva v. Ukraine (Application № 64932/12) : European Court of Human Rights. 2021. 7 p. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-212135> (last accessed: 20.08.2022).

Перспективи кримінально-правової заборони, присвяченої торгівлі впливом, у контексті євроінтеграційних прагнень України

Дудоров О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com*

Задоя К. П.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна
orcid.org/0000-0003-2362-7116
kostyantyn.zadoya@gmail.com*

Ключові слова: *зловживання впливом, корупція, неправомірна вигода, міжнародні договори, кримінальний закон.*

Український кримінальний закон відносно нещодавно почав забороняти зловживання впливом. Ці зміни стали наслідком імплементації Україною вимог міжнародних антикорупційних конвенцій. До того ж належна імплементація саме цих міжнародних договорів була однією з умов надання Україні безвізового режиму з Європейським Союзом. На жаль, положення Кримінального кодексу України щодо зловживання впливом застосовуються непослідовно та суперечливо. З огляду на це важливо з'ясувати, чи покращує такий стан речей проєкт нового Кримінального кодексу, який перебуває у стані активного розроблення. На жаль, передбачені ним зміни щодо зловживання впливом не можна оцінити однозначно позитивно. Заслужують схвальної оцінки: 1) пропозиція назвати цей вид злочину максимально подібно до міжнародного права; 2) визнання зловживанням впливом випадків, коли особа маніпулює так званим удаваним впливом; 3) чітке визнання того, що особа, винна у зловживанні впливом, одержує неправомірну вигоду саме за свій власний вплив на поведінку іншої особи. До недоліків проєкту Кримінального кодексу в частині криміналізації зловживання впливом варто віднести: 1) невдале включення статей про надання неправомірної вигоди за зловживанням впливом у розділ 9.5 проєкту, який називається «Злочини проти порядку добросовісного виконання службових повноважень у публічній сфері»; 2) неоднозначність у визначенні неправомірної вигоди, яке не дає чіткого уявлення про обсяг кримінально караної поведінки; 3) криміналізація лише частини з тих діянь, що утворюють зловживання впливом згідно з міжнародними антикорупційними договорами; 4) суперечливість положень проєкту з питання, хто може бути відповідальним за вчинення зловживання, і з питання про визнання зловживання впливом корупційним кримінальним правопорушенням. Отже, значна частина проблем, які супроводжують сучасну судову практику у справах про зловживання впливом, залишаються нерозв'язаними. Робочій групі, яка розробляє текст проєкту нового Кримінального кодексу, доведеться докласти ще чимало зусиль для того, щоб досягти максимальної відповідності українського кримінального

закону міжнародним антикорупційним договорам. У протилежному випадку це загрожуватиме Україні не лише зауваженнями з боку GRECO, а й, імовірно, політичним напруженням у відносинах із Європейським Союзом.

Perspectives of the criminal prohibition of the trading in influence in the context of eurointegration aspirations of Ukraine

Dudorov O. O.

*Doctor of Law, Professor,
Professor at the Department of Criminal Policy and Criminal Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-4860-0681
o.o.dudorov@gmail.com*

Zadoia K. P.

*Candidate of Legal Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Criminal Policy and Criminal Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Volodymyrska str., 60, Kyiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2362-7116
kostyantyn.zadoya@gmail.com*

Key words: *trading in influence, corruption, undue advantage, international treaties, criminal law.*

Ukrainian criminal law relatively recently began to prohibit trading in influence. These changes were the result of Ukraine's implementation of the requirements of international anti-corruption conventions. In addition, the proper implementation of these international treaties was one of the conditions for granting Ukraine a visa-free regime with the European Union. Unfortunately, the provisions of the Criminal Code of Ukraine regarding trading in influence are applied very inconsistently. In view of this, it is important to find out whether the draft of the new Criminal Code, which is under active development, improves this state of affairs.

Unfortunately, the changes provided by the draft regarding the trading in influence cannot be evaluated positively. The following deserve a favorable assessment: 1) the proposal to name this type of crime as similar as possible to international law; 2) recognition of trading in influence when a person manipulates the so-called pretended influence; 3) a clear recognition that the person guilty of trading in influence receives undue benefit precisely because of his own influence on the behavior of another person. The shortcomings of the draft of the new Criminal Code regarding the criminalization of the trading of influence include: 1) the failure to include articles on the provision of undue benefits through abuse of influence in section 9.5 of the draft, which is called «Crimes against the order of honest performance of official powers in the public sphere»; 2) ambiguity in the definition of undue advantage, which does not give a clear idea of the scope of criminally punishable behavior; 3) criminalization of only a part of those actions that constitute trading in influence under international anti-corruption treaties; 5) the inconsistency of the provisions of the draft regarding the person responsible for trading in abuse, and regarding the recognition of trading in influence as a corruption criminal offense.

Thus, a significant part of the issues, which accompany modern judicial practice in cases of abuse of influence, remain unsolved. Therefore, the Working Group, which is developing the text of the draft of the new Criminal Code, will have to put in a lot of effort in order to achieve maximum compliance of the Ukrainian criminal law with international anti-corruption treaties. Otherwise, it will threaten Ukraine not only with comments from GRECO, but also, probably, with political tension in relations with the European Union.

Вступ. У 2010 р. Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) було узгоджено План дій щодо лібералізації візового режиму для України, а у 2017 р. реалізація цього Плану завершилася запровадженням ЄС безвізового режиму з Україною. Одним з аспектів безвізового діалогу між Україною та ЄС стало проведення нашою країною антикорупційної реформи, що, серед іншого, спричинило численні зміни до вітчизняного кримінального законодавства, які мали на меті наблизити його до вимог міжнародних антикорупційних договорів. Однією з таких змін стало доповнення Кримінального кодексу України (далі – КК) ст. 369–2 «Зловживання впливом».

В Антикорупційній стратегії на 2021–2025 рр. як одну із проблем, вирішенню якої має сприяти реалізація ухваленого документа, названо суперечність окремих положень кримінального законодавства України про відповідальність за корупційні делікти міжнародним стандартам у цій сфері, а також неузгодженість вказаних положень одне з одним і з положеннями кримінального процесуального законодавства і Закону України «Про запобігання корупції». Очікується, зокрема, що слідча та судова практика притягнення до кримінальної відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних і пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, стане передбачуваною і сталою [1].

Ст. 369–2 КК є однією з найбільш контроверсійних складових частин антикорупційного законодавства України в широкому розумінні цього поняття, щодо якої позначена вище проблема (з непередбачуваністю правозастосовної практики включно) стоїть вельми гостро, навіть попри ухвалення 29 березня 2021 р. постанови Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду (далі – ОП ККС ВС), у якій сформульовано висновок щодо застосування цієї статті КК [2]. Річ у тому, що ст. 369–2 КК не містить уточнень, за допомогою яких законодавець мав би недвозначно виразити свою волю, та, як наслідок, основну ідею криміналізації зловживання (торгівлі) впливом як специфічних тристоронніх відносин з ознаками корупції, відмінних від традиційного хабарництва за участю публічних службових осіб і правомірних форм лобіювання, чітко не відображає, хоч і не відкидає її [3, с. 229].

Згадана кримінально-правова заборона, з одного боку, активно затребувана на практиці; проте, з іншого, її поява на виконання міжнародно-правових документів (ст. 18 Конвенції ООН проти корупції 2003 р. і ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 1999 р.) посилює казуїстичність КК, частково створила як надмірність законодавчого описання кримінально протиправної поведінки, пов'язаної з корупцією, так і підґрунтя для правової невизначеності.

Довгоочікуваний правозастосовний орієнтир, утілений у постанові ОП ККС ВС, дістав різновекторні оцінки з боку фахівців, зокрема й авторів цих рядків [4, с. 635–645; 5, с. 64–73; 6, с. 37–47; 7, с. 162–190], що загалом було прогнозовано як через еkleктичність наведеної в цьому документі аргументації, так і через суперечливість теоретичного тлумачення чи не всіх ключових ознак складів злочину «зловживання впливом» як абсолютно нового для кримінального права України типу суспільно небезпечної поведінки, яка (суперечливість), своєю чергою, є результатом не досить якісного рівня імплементації положень міжнародних антикорупційних конвенцій у вітчизняну правову систему і до того ж неоднозначності самих цих положень.

У плані згаданої неоднозначності вельми показовою є суперечливість пропозицій *de lege ferenda*, висунутих М.І. Хавронюком: посилюючись на ст. 18 Конвенції ООН проти корупції, де вживається зворот «державною посадовою особою чи будь-якою іншою», учений пропонує у ст. 369–2 прямо вказати на використання службовою особою її можливостей, пов'язаних із владою, службовим становищем; водночас, ретранслюючи на КК відображену в Пояснювальній записці до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією тезу про призначення норми, присвяченої зловживанню впливом, як засобу боротьби з «фоновою корупцією», дослідник стверджує, що суб'єктом «пасивного» зловживання впливом варто вважати особу, яка не використовує становище, владу або службове становище чи повноваження та яка не є суб'єктом кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 354, 368, 368–3, 368–3 КК, що і має бути взято до уваги під час удосконалення ст. 369–2 КК [8, с. 151, 160]. Взагалі на прикладі появи й інтерпретації

ст. 369–2 КК рельєфно простежуються труднощі, пов'язані з такими формами інтернаціоналізації кримінального права України, як ухвалення на виконання міжнародно-правових зобов'язань актів законодавства про кримінальну відповідальність, а також тлумачення і застосування судами чинного законодавства про кримінальну відповідальність згідно з міжнародно-правовими зобов'язаннями України.

Не викликає сумнівів, що від того, наскільки вдало викладено ту чи іншу кримінально-правову заборону, наскільки виразно законодавець об'єктивував свою волю, залежить ефективність цієї заборони; для ефективної кримінально-правової протидії корупції, зокрема й «фоновій», потрібні виважені, кваліфіковані законодавчі зміни. Водночас і юридичній літературі трапляється думка про зайвість виокремлення норми про зловживання впливом у самостійну статтю кримінального закону; такий крок названо наслідком невдалого синтезу міжнародного, національного і зарубіжного підходів. Стверджується, що кримінально-правова конструкція захисту осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, від небажаного впливу з боку знайомих, друзів, рідних, помічників, радників, секретарів, референтів тощо має право на існування. Однак тут не може йтися про зловживання впливом, оскільки зумовлених повноваженнями можливостей для такого впливу в цьому разі не існує, через що цей злочин не може розглядатись як корупційний [9, с. 208–210]. У порядку ведення дискусії висловлюється думка, згідно з якою в перспективному кримінальному законі можна обійтись без окремої статті, присвяченої торгівлі впливом, – за умови формулювання присвячених підкупам заборон з урахуванням змістових ознак корупції та корупційного правопорушення, закріплених у Законі України «Про запобігання корупції» як нормативно-правовому акті, що є базовим із питань боротьби з корупцією [4, с. 644]. Випадкам обманного заволодіння чужим майном, зумовленого використанням удаваного впливу на уповноважених осіб і позбавленого ознак корупційного правопорушення, пропонується давати кримінально-правову оцінку на підставі статті КК про відповідальність за шахрайство [5, с. 71–72].

Однак Робоча група з питань розвитку кримінального права, утворена рішенням Президента України від 7 серпня 2019 р. у складі Комісії з питань правової реформи (далі – Робоча група), не сприймає такі альтернативні підходи. «Правонаступниками» ст. 369–2 КК в актуальній нині версії проекту нового Кримінального кодексу України [10] (далі – проект) є ст. 9.5.7 «Надання неправомірної вигоди за вплив» і ст. 9.5.8 «Одержання неправомірної вигоди за вплив (торгівля

впливом)». Згідно із цими статтями проекту особа, яка надала неправомірну вигоду (далі – НВ) іншій особі, яка за надання такої вигоди погодилась вплинути на ухвалення рішення публічною службовою особою чи іноземною публічною службовою особою, учиняє злочин 3 ступеня. Злочин такого ж ступеня вчиняє й особа, яка одержала НВ за реальний або удаваний вплив на ухвалення рішення публічною службовою особою чи іноземною публічною службовою особою.

Постають питання, чи сприятимуть викладені положення перспективного кримінального закону досягненню правової визначеності, наскільки вони є вдалими і прогресивними (порівняно зі ст. 369–2 КК), узгодженими з міжнародно-правовими зобов'язаннями України, наявними тенденціями правозастосування і, урешті-решт, потребами боротьби з корупцією. Пошуку відповідей на ці питання і присвячено нашу статтю.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перед тим, як приступити до заявленого аналізу положень проекту, варто зробити застереження щодо, так би мовити, співвідношення і значущості відповідних міжнародно-правових договорів. І Конвенція ООН проти корупції, і Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією є окремою «системою міжнародно-правових координат» із питань протидії корупції взагалі та криміналізації зловживання впливом зокрема. Текстуальна і змістова відмінність ст. 18 першого із названих документів і ст. 12 другого має раціональне пояснення з огляду на весь масив положень цих договорів. Вони, по-різному визначаючи «пасивне» хабарництво і «пасивне» зловживання впливом, не дають державам-учасницям *carte blanche* виконувати положення щодо криміналізації двох зазначених типів поведінки в непослідовний і хаотичний спосіб. Водночас із відповідних конвенційних положень саме ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією має імперативний характер. Ст. 37 цього договору залишає державам-учасницям можливість не визнавати зловживання впливом цілком або частково у своєму національному законодавстві кримінально караними діями, зробивши про це застереження. Україна, однак, такою можливістю не скористалась, а отже, «зв'язана» вимогами ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією. Ст. 18 Конвенції ООН проти корупції належить до так званого факультативного блоку криміналізації, залишаючи на розсуд держав-учасниць питання щодо криміналізації (некриміналізації) зловживання впливом, а тому не створює для України, як і для будь-якої держави-учасниці, зобов'язань *sensu stricto* [6, с. 42–46]. Сказане також означає, що у проекті без заміника(-ів) ст. 369–2 КК справді не обійтись, а в оцінюванні проекту в досліджуваній частині на предмет

його відповідності міжнародно-правовим зобов'язанням України варто передусім орієнтуватись на ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією.

Статті проекту, у яких ідеться про надання НВ за вплив і торгівлю впливом, розміщено в розділі 9.5 під назвою «Злочини проти порядку добросовісного виконання службових повноважень у публічній сфері». Висловимо припущення, що такий крок Робочої групи зумовлений згадуванням у вказаних статтях проекту впливу на поведінку (ухвалення рішення) відповідного адресата – публічної службової особи чи іноземної публічної службової особи. Однак така логіка видається помилковою, адже об'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ст. ст. 9.5.7 і 9.5.8 проекту, обмежуючись, відповідно, наданням і одержанням НВ за вплив, не включає в себе сам цей вплив, у зв'язку із чим немає підстав стверджувати, що надання НВ за вплив і торгівля впливом порушують порядок добросовісного виконання службових повноважень у публічній сфері. До того ж, з урахуванням системного аналізу положень проекту, можна припустити невизнання публічної службової особи суб'єктом торгівлі впливом (про це докладніше йтиметься нижче), а у ст. ст. 9.5.7 і 9.5.8 проекту фігурує (цілком слушно) й удаваний вплив. Отже, варто або уточнити назву розділу 9.5 проекту, або спробувати відшукати для заборон, присвячених наданням НВ за вплив і торгівлі впливом, більш доречне місце в Особливій частині проекту.

І ще про одну назву. Та обставина, що вплив на особу, здійснюваний на особу, уповноважену на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, для кваліфікації за ст. 369–2 КК значення не має (бо перебуває поза межами складів злочину, описаних у різних частинах цієї статті), не повною мірою узгоджується з її назвою. І ст. 18 Конвенції ООН проти корупції, і ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією в офіційних перекладах конвенцій мають назву «Зловживання впливом», хоч у їхніх англійських текстах уживається зворот “trading in influence”, який у перекладі українською мовою буквально означає «торгівля впливом». Зі згаданих конвенцій убачається, що в разі торгівлі впливом особа, яка має реальний або навіть удаваний вплив на іншу особу, «міняє» цей вплив на неправомірну перевагу, що надається (обіцяється) тим, хто бажає скористатись цим впливом. Робоча група виправдано сповідує такий же підхід, альтернативно використовуючи в назві ст. 9.5.8 проекту зворот «торгівля впливом».

Передбачена цією статтею проекту можливість торгівлі удаваним впливом також сприймається схвально, оскільки узгоджується як із пропози-

ціями *de lege ferenda* науковців (Н.О. Кочерова, М.І. Бакай, М.І. Хавронюк та інші), так і зі згаданими антикорупційними конвенціями, у порядку імплементації яких у КК з'явилась ст. 369–2. Остання, щоправда, не містить застереження стосовно удаваного впливу, відсутність якого (застереження) мала б компенсуватись судовим тлумаченням цієї статті КК відповідно до міжнародно-правових зобов'язань України. Однак на практиці одержання НВ за вплив на ухвалення рішення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, учинене тим, хто не має такого впливу й, усвідомлюючи це, бажає привласнити майно (своєрідний обман в особі), нерідко кваліфікується як шахрайство (ст. 190 КК). Переконані в тому, що вплив, яким «торгує» суб'єкт злочину, передбаченого ч. 2 (ч. 3) ст. 369–2 КК, може бути як реальним, так і удаваним [5, с. 64–73; 11, п. 15, 67]. Кримінальна відповідальність за зловживання впливом має наставати незалежно від того, чи такий вплив здійснюється, чи буде він насправді здійснюватися і чи особа взагалі спроможна здійснити такий вплив. До речі, акцентувавши увагу на реальності впливу в уявленні того, хто, надаючи (обіцяючи, пропонуючи) НВ, учиняє «активне» зловживання впливом, і таким способом сприйнявши конвенційні підходи, ОП ККС ВС в постанові від 29 березня 2021 р. [2] підтвердила слушність викладеної думки. Добре, однак, що позначене дискусійне питання кваліфікації зловживання (торгівлі) впливом вирішуватиметься на законодавчому рівні.

Якщо порівняти пропоновані у проекті описання таких складів злочинів, як прийняття публічною службовою особою пропозиції НВ, її одержання від іншої особи, прохання її надати чи її вимагання (ст. 9.5.6) і одержання функціонером чи працівником приватної сфери НВ у значному розмірі (ст. 5.9.5), з одного боку, і одержання НВ за вплив (торгівля впливом) (ст. 9.5.8), з іншого, то впадає у вічі непослідовність, продемонстрована в цьому разі Робочою групою.

По-перше, на відміну від ст. 9.5.8 проекту, яка безпосередньо фіксує нерозривний зв'язок між одержанням НВ і впливом на ухвалення рішення певною особою, ст. ст. 9.5.6 і 5.9.5 проекту «зберігають мовчання» із питання, у зв'язку із чим (за що) суб'єкт злочину одержує НВ (просить чи вимагає її тощо). У відповідь на цей закид Робоча група прогнозовано відішле нас до «глосарія», де сказано, що НВ, зокрема, одержується, проситься чи вимагається за вчинення (невчинення) в інтересах іншої особи певної дії шляхом зловживання, а зловживання – це використання влади, службових повноважень, професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей на шкоду пра-

вомірним інтересам іншого суб'єкта права (п. 19, п. 35 ч. 1 ст. 1.3.1 проєкту).

І в цьому визначенні, як видається, криється серйозна проблема, оскільки у площині «пасивного» підкупу НВ пов'язується з «учиненням (невчиненням) в інтересах іншої особи певної дії шляхом зловживання», а зловживання розуміється як поведінка, що вчиняється «на шкоду правомірним інтересам іншого суб'єкта права». Отже, виявляється, що немає підстав вести мову про надання й одержання НВ у разі, якщо грошові кошти, інше майно, перевага, пільга, послуга, нематеріальний актив або вигода немайнового характеру надаються однією й одержуються другою особою, коли правомірні інтереси першої особи не страждають. Наприклад, вигода має стимулювати другу особу швидше вчинити дії, які задовольняють правомірні інтереси першої особи, і перша особа сама виступає ініціатором надання вигоди другій особі. Якщо п. 19, п. 35 ч. 1 ст. 1.3.1 проєкту варто розуміти саме таким чином, це означає, що він передбачає масштабну декриміналізацію корупційної поведінки порівняно із чинним законодавством. Якщо ж Робоча група не замислювала таких змін, п. 19, п. 35 ч. 1 ст. 1.3.1 проєкту треба викласти більш однозначно, щоб уникнути їх різночитань.

Однак навіть якщо залишити осторонь проблеми тлумачення НВ за проєктом, передбачений останнім алгоритм установлення змісту ознак складів злочинів, передбачених ст. ст. 9.5.5, 9.5.6, 5.9.4 і 5.9.5 проєкту, видається невиправдано ускладненим. Прагнення Робочої групи уникати дублювання у викладенні нормативного матеріалу є схвальним, однак чи варто реалізовувати його на шкоду інформативності потенційного кримінального закону?

По-друге, якщо об'єктивну сторону торгівлі впливом пропонується зводити лише до одержання НВ за відповідний вплив, то ст. 9.5.6 проєкту (заміник ст. ст. 368 і 368–4 КК) вказує і на прийняття пропозиції НВ, прохання надати її та вимагання НВ; як злочин із варіативними діями описується й одержання функціонером чи працівником приватної сфери НВ (ст. 5.9.5 проєкту). До слова, у ст. ст. 368, 368–3, 368–4, 369–2 КК також утілено ідею автономної природи вчинків, які означають «активний» і «пасивний» підкупи. З'ясована різниця у визначенні меж кримінально протиправної поведінки у проєкті є не лише проявом згаданої непослідовності Робочої групи, щодо якої її учасники (допускаємо) нададуть пояснення, а й неприйнятним порушенням міжнародно-правових зобов'язань України у сфері протидії корупції.

Так, у ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією в контексті криміналізації торгівлі впливом ідеться на тільки про одержання неправомірної переваги за вплив (незалежно від

того, чи такий вплив дійсно здійснюється, і чи призводить він до бажаного результату), а і про вимагання, прийняття пропозиції чи обіцянки надання переваги у винагороду за вплив. Суперечить ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією і ст. 9.5.7 проєкту, у якій ідеться лише про надання НВ і чомусь не згадується обіцянка (пропозиція) надати НВ. Отже, проєкт із незрозумілих причин істотно віддаляє українське кримінальне законодавство від вимог міжнародних антикорупційних договорів, що може мати далекосяжні наслідки. GRECO (орган Ради Європи з антикорупційного моніторингу) і в рамках діалогу з Україною, і в рамках діалогу з іншими державами – учасницями Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією наполягає на тому, що кожен прояв «активного» і «пасивного» підкупу, передбачений положеннями Конвенції, має одержати окрему (автономну) криміналізацію на національному рівні. Окрім того, як зазначалось вище, однією з умов надання Україні безвізового режиму з ЄС була максимальна повна імплементація вимог міжнародних антикорупційних конвенцій. Отже, якщо ст. ст. 9.5.6 і 9.5.7 проєкту стануть реальністю, це не лише неминуче призведе до зауважень із боку міжнародної моніторингової інституції, а й може стати приводом для штучної політичної кризи у відносинах між Україною та ЄС.

Звісно, можна дискутувати, чи узгоджується із процесуальною здійсненністю кримінального переслідування як одним із принципів криміналізації визнання закінченими злочинами пропозиції (обіцянки) НВ, прийняття такої пропозиції (обіцянки), прохання і вимагання НВ [3, с. 287–296], наскільки такий законодавчий крок затребуваний правозастосувачами (принагідно відзначимо, що, попри скепсис частини правників, у цій частині кримінальний закон застосовується) [12, с. 72–74]. Однак положення про автономну природу зазначених діянь, будучи одним із ключових міжнародно-правових стандартів щодо протидії корупції, знаходить утілення в конвенціях, вимог яких Україна зобов'язана дотримуватись, і немає жодних підстав для того, щоб стосовно кримінально-правової заборони, присвяченої торгівлі впливом, робити виняток, не описуючи її як злочин із варіативними діями.

Водночас як позитив оцінюємо відсутність у ст. 9.5.8 проєкту (за прикладом ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією) згадування про такі дії, яку утворюють об'єктивну сторону торгівлі впливом, як пропозиція чи обіцянка здійснити вплив за надання НВ: вказівка на такі дії в ч. 2 ст. 369–2 КК змушує констатувати недоречне дотримання міжнародно-правового зобов'язання «з позолотою».

Порівнюючи ст. 369–2 КК та відповідні їй положення проекту в контексті дотримання Україною міжнародно-правових зобов'язань, уважаємо за доцільне привернути увагу і до такої кваліфікуючої ознаки зловживання впливом, як вимагання НВ. Оскільки в цьому разі, на відміну від ст. ст. 354, 368, 368–3, 368–4 КК, законодавець не розкриває її зміст (не поширює на досліджуваний злочин визначення, сформульоване в ч. 5 примітки ст. 354 КК), на практиці мають місце труднощі, пов'язані з інкримінуванням ч. 3 ст. 369–2 КК [11, п. 14]. До того ж існують серйозні сумніви у правильності конструювання кваліфікованого складу злочину «зловживання впливом» [3, с. 313–316]. Про що йдеться? Ужитий у ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією і ст. 18 Конвенції ООН проти корупції термін “solicitation”, офіційно перекладений як «вимагання», позначає наполегливе прохання, домагання тощо (своєрідний «автономний» прояв корупційної поведінки), тобто дію, для якої не характерне поєднання з погрозою, притаманне вітчизняному кримінально-правовому поняттю вимагання. Ця обставина, як доведено в юридичній літературі, не була взята до уваги під час імплементації конвенційних положень, коли вимаганню (за прикладом складів інших корупційних злочинів, пов'язаних з одержанням НВ) було надано значення кваліфікуючої ознаки зловживання впливом [13, с. 258–261; 14, с. 47].

За таких обставин і з урахуванням згаданої вище практики GRECO вимагання НВ (поряд з її одержанням і прийняттям пропозиції НВ) має утворювати об'єктивну сторону основного складу злочину, передбаченого ст. 9.5.8 проекту. Окрім цього, Робочій групі не завадило б сформулювати визначення вимагання НВ, яке б не спотворювало природу торгівлі впливом, адже наведене в п. 9 ч. 1 ст. 1.3.1 проекту визначення вимагання НВ не повною мірою враховує специфіку розглядуваного прояву «фоновій корупції». А, можливо, варто задуматись над тим, щоб у статті проекту про торгівлю впливом відповідну варіативну дію позначити не як вимагання НВ, а як прохання надати її.

Ст. 9.5.7 проекту «успадковує» нетипову для інших кримінально караних проявів активної корупції ускладненість описання злочинного діяння, передбаченого ч. 1 ст. 369–2 КК. Остання містить вказівку на «відгук» з боку суб'єкта «пасивного» зловживання впливом – його погодження на пропозицію (обіцянку) НВ. Така реакція (згода вплинути за НВ на ухвалення рішення публічною службовою особою, зокрема й іноземною) фігурує також у ст. 9.5.7 проекту, що узгоджується зі ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, у якій йдеться, зокрема, про

обіцянку, пропонування чи надання неправомірної переваги особі, яка заявляє чи підтверджує, що вона може за винагороду зловживати впливом.

До ухвалення постанови ОП ККС ВС від 29 березня 2021 р. чи не найбільше дискусій на практиці викликало питання про суб'єкта «пасивного» зловживання впливом (ч. 2, ч. 3 ст. 369–2 КК). Чи вносить проект ясність із цього ключового питання кримінально-правової характеристики аналізованого злочину? На жаль, вести мову в цьому разі про так бажану правову визначеність поки що не доводиться.

З одного боку, із системного аналізу положень Загальної й Особливої частин проекту начебто випливає, що за торгівлю впливом зможуть нести кримінальну відповідальність лише ті особи, які не є публічними службовими особами, функціонерами чи працівниками приватної сфери та які одержують НВ за вплив, що не означає використання влади, службових повноважень, професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей. Інакше кажучи, створюється враження, що за ст. 9.5.8 проекту планується карати одержання НВ за здійснення впливу на рішення уповноваженої особи за відсутності зв'язку з використанням службового становища винного в широкому розумінні цього поняття.

Проект нібито усуває чи не основний конструктивний недолік чинної редакції досліджуваної кримінально-правової заборони, який призводить до того, що значна частина «класичного» хабарництва за участю публічних службових осіб охоплюється диспозицією ч. 2 (ч. 3) ст. 369–2 КК, а отже, розглядається як прояв «фоновій» корупції. Нагадаємо, що ОП ККС ВС фактично підтвердила правильність такого панівного правозастосування, адже зробила висновок про охоплення поняттям впливу (з погляду кваліфікації за ч. 2 (ч. 3) ст. 369–2 КК) ужиття службовою особою заходів до вчинення дій іншими особами (непідпорядкованими їй і тими, які не перебувають від неї у службовій залежності), коли службова особа використовує службовий авторитет, свої зв'язки зі службовими особами, інші можливості, зумовлені займаною посадою [2].

Отже, на перший погляд, виходить, що Робоча група прагне покласти край цій сумній тенденції, обстоюючи підхід, згідно з яким заборона, присвячена торгівлі впливом, не повинна описувати корупційну поведінку осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (адресатів неправомірного впливу), а покликана допомагати протидіяти «фоновій корупції» у виконанні «посередників», які для одержання НВ «продають» свій вплив, користуючись професійним чи соціальним статусом осіб, наближених до публічних службових осіб (осіб, уповноважених на ухва-

лення рішень). І цей підхід заслуговує схвальної оцінки через його узгодженість із результатами телеологічного тлумачення закону.

Нагадаємо, що в п. 64 Пояснювальної записки до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, де визначається місія досліджуваної кримінально-правової заборони, зазначається, що криміналізація зловживання впливом має на меті дістатися до ближнього кола посадової особи або політичної партії, до якої вона належить, і боротися з корупційною поведінкою тих осіб, які, перебуваючи поряд із владою, намагаються скористатися зі свого професійного становища або соціального статусу, що сприяє формуванню корумпованої атмосфери і послаблює віру громадян у справедливість державного управління. «<...> Вплив, у зв'язку з яким суб'єкти пасивного зловживання впливом одержують неправомірну перевагу, у жодному випадку не зумовлений службовими зв'язками між суб'єктом пасивного зловживання впливом і особою, на яку прагне вплинути суб'єкт активного зловживання впливом. Навпаки, такий вплив має неформальний характер» [6, с. 40–41]. GRECO неодноразово звертало увагу на те, що зловживання впливом не може бути зведене до «класичного» хабарництва в публічному секторі, зокрема і з тих міркувань, що суб'єкт «пасивного» зловживання впливом не може розумітися як особа, що обіймає певну посаду в публічному секторі.

Однак, на жаль, підхода Робочої групи бракує послідовності, оскільки, з іншого боку, до ознак, які підвищують на два ступеня тяжкість злочинів проти порядку добросовісного виконання службових повноважень у публічній сфері, віднесено, зокрема, скоєння злочинів, передбачених ст. ст. 9.5.4, 9.5.6 і 9.5.8, «з використанням влади, службових повноважень або пов'язаних з ними можливостей публічною службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище» (п. 3 ч. 1 ст. 9.5.2 проекту). Створюється враження, що публічна службова особа все ж нестиме кримінальну відповідальність за торгівлю впливом. Однак це припущення явно перекреслює притаманний проекту позитив із питання про суб'єктний склад торгівлі впливом, про який ішлося вище. На нашу думку, вказівку на ст. 9.5.8 із п. 3 ч. 1 ст. 9.5.2 проекту варто прибрати, забезпечивши таким способом криміналізацію торгівлі впливом у спосіб, максимально близький до міжнародного права.

Ще одне положення, яке здатне заплутати правозастосувача з питання про того, хто визнаватиметься суб'єктом торгівлі впливом у разі ухвалення проекту як закону, що негативним чином вплине на однаковість судової практики, – це вже згадуваний п. 35 ч. 1 ст. 1.3.1 проекту, який

визначає НВ із «прив'язкою» до дефініції поняття «зловживання». Таке (треба розуміти – універсальне) визначення, яке не містить негативного застереження щодо торгівлі впливом, а отже, поширюється і на ст. 9.5.8 проекту, наводить на думку про те, що за торгівлю впливом зможуть нести кримінальну відповідальність лише і саме публічні службові особи, функціонери чи працівники приватної сфери, які одержують НВ за такий вплив, що означає використання влади, службових повноважень, професійних обов'язків або пов'язаних із ними можливостей. Зроблений висновок також ставить під сумнів те, що Робоча група обрала прогресивний підхід до вирішення питання про суб'єкта торгівлі впливом. Як бачимо, визначення поняття НВ, запропоноване у проекті, не враховує специфіки торгівлі впливом, через що потребує уточнення.

До речі, притаманна проекту невизначеність у частині суб'єкта торгівлі впливом у разі її неусунення матиме наслідком плутанину з питання про визнання цього злочину корупційним кримінальним правопорушенням (п. 24 ч. 1 ст. 1.3.1 проекту). І хоч Робоча група пропонує відмовитись від закріпленого у КК жорсткого кримінально-правового режиму протидії корупційним деліктам, вирішення деяких питань у проекті (дія кримінального закону у просторі, застосування штрафу тощо) ставиться в залежність від того, чи є корупційним учинений злочин або проступок. Тому і через зазначену обставину належність (неналежність) торгівлі впливом до числа корупційних кримінальних правопорушень має чітко впливати із проекту. Звісно, можна апелювати до того, що в чинному законодавстві, незважаючи на пряме згадування ст. 369–2 КК у ч. 1 примітки ст. 45 КК, має місце неоднозначність із питання про корупційність зловживання впливом (у частині «кума, брата, свата» вести мову про таку корупційність, якщо керуватись Законом України «Про запобігання корупції», безпідставно) [4, с. 639–640], але ж проект має бути прогресивнішим документом, ніж КК.

Навіть якщо виходити з того, що проектом загалом забезпечене належне нормативне підґрунтя для розмежування складів злочинів, передбачених його ст. ст. 5.9.5, 9.5.6 (умовно «класичне» хабарництво – зловживанням формалізованим впливом) і ст. 9.5.8 (торгівля неформальним впливом), можна спрогнозувати, що на практиці виникатимуть труднощі в частині з'ясування різниці між використанням, з одного боку, можливостей, пов'язаних із використанням влади, службових повноважень, професійних обов'язків, та, з іншого, дружніх, родинних, особистих стосунків із публічними службовими особами – адресатами впливу. Оскільки зусиль Робочої групи для досягнення однаковості відповідної судової практики

в цьому разі, вочевидь, замало, варто буде очікувати чергової «добудови» кримінально-правової заборони, присвяченої торгівлі впливом, у виконанні ККС ВС.

Закріплена в ч. 2 (ч. 3) ст. 369–2 КК вказівка на третю особу, «не помічена» ОП ККС ВС, суперечливо інтерпретується в судовій практиці. Зокрема, не виключається буквальне тлумачення цієї кримінально-правової норми, згідно з яким про «пасивне» зловживання впливом можна вести мову й тоді, коли одержувач НВ, виступаючи своєрідним посередником, одержує НВ для «такої іншої особи» – за її вплив на уповноважену особу. Однак за підходу, утіленого у ст. 12 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією, вказівка на третю особу характеризує не об'єктивну, а суб'єктивну сторону «пасивного» зловживання впливом, означаючи, що його суб'єкт може одержувати НВ не тільки для себе і для кваліфікації за ч. 2 (ч. 3) ст. 369–2 КК не має значення те, яким чином суб'єкт використав НВ, розпорядився нею чи який намір щодо цього він мав під час скоєння інкримінованого злочину [4, с. 642–643]. Ст. 9.5.8 проекту, узгоджуючись із відповідним міжнародно-правовим стандартом, вносить ясність із позначеного спірного питання кваліфікації, адже з неї випливає, що особа, винна в торгівлі впливом, одержує НВ саме за її особистий (а не третьої особи) вплив на поведінку відповідного адресата.

Узагалі проблема «третьої особи» у кримінально-правових заборонах, присвячених корупційним деліктам, знаходить, як видається, задовільне вирішення у проекті: у п. 35 ч. 1 його ст. 1.3.1, зокрема, зазначається, що набуттям, одержанням, проханням і вимаганням НВ визнається вчинення таких дій особою як для себе, так і для іншої особи, а її пропонуванням і наданням – пропонування і надання як особі, яка вчинює чи не вчинює будь-яку дію, так і іншій особі. Повторимо, однак, що сформульоване у проекті універсальне визначення НВ не повною мірою враховує специфіку торгівлі впливом, а тому потребує уточнення.

Висновки з дослідження. Отже, заслуговують схвальної оцінки: 1) пропозиція назвати цей вид злочину максимально подібно до міжнародного права (використання в назві ст. 9.5.8 проекту звороту «торгівля впливом»); 2) передбачення диспозицією цієї статті можливості маніпуляцій з удаваним впливом; 3) чітка фіксація ст. 9.5.8 проекту тієї обставини, що особа, винна в торгівлі впливом, одержує НВ саме за її особистий (а не третьої особи) вплив на поведінку відповідного адресата. До недоліків проаналізованих положень проекту варто віднести: 1) невдалість включення статей про надання неправомірної вигоди за зловживанням впливом у розділ 9.5 проекту «Злочини проти порядку добросовісного виконання службових повноважень у публічній сфері»; 2) неоднозначність у визначенні неправомірної вигоди, яке не дає чіткого уявлення про обсяг кримінально протиправної поведінки; 3) криміналізація лише частини з тих діянь, що утворюють зловживання впливом згідно з міжнародними антикорупційними договорами (конструювання складів злочинів, передбачених ст. ст. 9.5.7 і 9.5.8 проекту, не як посягань із варіативними діями); 4) суперечливість вирішення питання про суб'єкта торгівлі впливом і невизначеність у частині віднесення цього злочину до числа корупційних кримінальних правопорушень.

Отже, значна частина проблем, які супроводжують сучасну судову практику у справах про зловживання впливом, залишаються нерозв'язаними. Тому Робочій групі є ще над чим попрацювати в напрямі створення якісного нормативного підґрунтя для протидії торгівлі впливом як прояву «фонові корупції», доклавши чимало зусиль для того, щоб досягти максимальної відповідності українського кримінального закону міжнародним антикорупційним договорам. У протилежному випадку Україну очікують не лише зауваження з боку GRECO, а й, імовірно, політичне напруження у відносинах з ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про Засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 рр. : Закон України від 20 червня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (дата звернення: 20.08.2022).
2. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 березня 2021 р. у справі № 554/5090/16-к. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938> (дата звернення: 20.08.2022).
3. Загальнотеоретичні, адміністративно- та кримінально-правові основи концептуалізації антикорупційної реформи в Україні : колективна монографія / О.О. Дудоров та ін. Запоріжжя, 2019. 476 с.
4. Дудоров О.О. Зловживання впливом: оцінка правозастосовного орієнтира, сформульованого Верховним Судом, у контексті визначення перспектив кримінально-правової заборони щодо «фонові корупції». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С. 635–645.
5. Дудоров О.О. «Торгівля» удаваним впливом: проблеми кваліфікації та вдосконалення кримінального закону. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали XII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, присвяченої пам'яті професора П.П. Михайленка, м. Київ, 18 листопада 2021 р. / редкол. : В.В. Черней та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 64–73.

6. Задоя К.П. Позиції судової практики України щодо суб'єкта пасивного зловживання впливом (ч. ч. 2, 3 ст. 369–2 КК): проблема належного врахування положень міжнародних антикорупційних договорів. *Пам'яті професорів П.С. Матишевського та С.С. Яценка: 1. Збірка тез доповідей учасників науково-практичного круглого столу «Особлива частина кримінального права України: наукова спадщина професора П.С. Матишевського та сучасність», 3 грудня 2021 р. 2. Збірка тез доповідей учасників науково-практичної конференції «Конституційні засади кримінального права України», 23 грудня 2021 р. / упорядн. : А.А. Стрижевська, К.П. Задоя. Київ, 2022. С. 37–47.*
7. Киричко В.М. Висновки Верховного Суду щодо суб'єкта зловживання впливом (ч. 2 ст. 369–2 КК): критичний теоретичний аналіз. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2021. № 1. С. 162–190.
8. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / О.В. Калітенко та ін. ; за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Мишалов Д.В. 2021. 239 с. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/alternatyvnyuzvit-210921071555.pdf> (дата звернення: 20.08.2022).
9. Комар В.В. Поняття та види підкупу за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2020. 247 с.
10. Кримінальний кодекс України (проект). Контрольний текст (станом на 14.07.2022 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf> (дата звернення: 20.08.2022).
11. Задоя К.П. Висновок щодо стану імплементації положень міжнародних антикорупційних конвенцій у законодавство України в аспекті кримінальної відповідальності за корупційні злочини / за ред. М.І. Хавронюка. Київ : ЦППР, 2019. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/vysnovok-shhodo-stanu-implementatsii-polozhen-mizhnarodnyh-antykoruptionsiy-nyh-konventsiiy-u.pdf> (дата звернення: 20.08.2022).
12. Дудоров О.О. Проблеми кваліфікації підкупу (за матеріалами практики Вищого антикорупційного суду). *Актуальні виклики у діяльності Вищого антикорупційного суду* : матеріали II щорічного Круглого столу, м. Київ, 30 вересня 2021 р. Київ : ВАІТЕ, 2021. С. 72–89.
13. Киричко В.М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Харків : Право, 2013. 424 с.
14. Судова практика в справах про злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг: окремі тенденції, проблеми та перспективи вдосконалення / за ред. К.П. Задоя. Київ : Аграр Медіа Груп, 2014. 135 с.

REFERENCES

1. Pro Zasady derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky na 2021–2025 roky : Zakon Ukrainy vid 20 chervnia 2020 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text> (data zvernennia: 20.08.2022).
2. Postanova Obiednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 29 bereznia 2021 r. u spravi № 554/5090/16-k. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96074938> (data zvernennia: 20.08.2022).
3. Dudorov O.O., Kolomoiets T.O., Kushnir S.M., Makarenkov O.L. Zahalnoteoretychni, administratyvno- ta kryminalno-pravovi osnovy kontseptualizatsii antykoruptsiinoi reformy v Ukraini : kolektyvna monohrafiia. Zaporizhzhia, 2019. 476 s.
4. Dudorov O.O. Zlovzhyvannia vplyvom: otsinka pravozastosovnoho oriientyru, sformulovanoho Verkhovnym Sudom, u konteksti vyznachennia perspektiv kryminalno-pravovoi zaborony shhodo “fonovoi” koruptsii. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2021. № 10. S. 635–645.
5. Dudorov O.O. “Torhivlia” udavanym vplyvom: problemy kvalifikatsii ta vdoskonalennia kryminalnoho zakonu. *Aktualni problemy kryminalnoho prava* : materialy XII Vseukr. nauk.-teor. konf., prysviach. pamiaty prof. P.P. Mykhailenka (Kyiv, 18 lystop. 2021 r.) / redkol. : V.V. Cherniei, S.D. Husariiev, S.S. Cherniavskiyi ta in. Kyiv : Nats. akad. vnutr. sprav, 2021. S. 64–73.
6. Zadoia K.P. Pozysyii sudovoi praktyky Ukrainy shhodo subiekta pasyvnoho zlovzhyvannia vplyvom (ch. ch. 2, 3 st. 369–2 КК): problema nalezhnoho vrakhuvannia polozhen mizhnarodnykh antykoruptsiinykh dohovoriv. *Pamiati profesoriv P.S. Matyshevskoho ta S.S. Yatsenka: 1. Zbirka tez dopovidei uchastnykiv naukovo-praktychnoho kruhloho stolu “Osoblyva chastyna kryminalnoho prava Ukrainy: naukova spadshchyna profesora P. S. Matyshevskoho ta suchasnist” (3 hrudnia 2021 roku). 2. Zbirka tez dopovidei uchastnykiv naukovo-praktychnoi konferentsii “Konstytutsiini zasady kryminalnoho prava Ukrainy” (23 hrudnia 2021 roku) / uporiad. A.A. Stryzhevska, K.P. Zadoia. Kyiv, 2022. S. 37–47.*
7. Kyrychko V.M. Vysnovky Verkhovnoho Sudu shhodo subiekta zlovzhyvannia vplyvom (ch. 2 st. 369–2 КК) : krytychnyi teoretychnyi analiz. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy*. 2021. № 1. S. 162–190.

8. Alternatyvnyi zvit z otsinky efektyvnosti vprovadzhennia derzhavnoi antykoruptsiinoi polityky / O. Kalitenko, O. Liemienov, B. Malyshev ta in. ; za zah. red. M. Khavroniuka. Kyiv : Myshalov D.V. 2021. 239 s. URL: <https://rpr.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/alternatyvnyyzvit-210921071555.pdf> (data zvernennia: 20.08.2022).
9. Komar V.V. Poniattia ta vydy pidkupu za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy : dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Odesa, 2020. 247 s.
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy (proiekt). Kontrolnyi tekst (stanom na 14.07.2022 roku). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/07/14/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-14-07-2022.pdf> (data zvernennia: 20.08.2022).
11. Vysnovok shchodo stanu implementatsii polozhen mizhnarodnykh antykoruptsiinykh konventsii u zakonodavstvo Ukrainy v aspekti kryminalnoi vidpovidalnosti za koruptsiini zlochyny. Avtor : K. Zadoia. Redaktor : M. Khavroniuk. Kyiv : TsPPR, 2019. URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2020/07/22/vysnovok-shchodo-stanu-implementatsii-polozhen-mizhnarodnyh-antykoruptsiy-nyh-konventsiiy-u.pdf> (data zvernennia: 20.08.2022).
12. Dudorov O.O. Problemy kvalifikatsii pidkupu (za materialamy praktyky Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu). Aktualni vyklyky u diialnosti Vyshchoho antykoruptsiinoho sudu: materialy II shchorichnoho kruhloho stolu (m. Kyiv, 30 veresnia 2021 r.). Kyiv : VAITE, 2021. S. 72–89.
13. Kyrychko V.M. Kryminalna vidpovidalnist za koruptsiuu. Kharkiv : Pravo, 2013. 424 s.
14. Sudova praktyka v spravakh pro zlochyny v sferi sluzhbovoi diialnosti ta profesiinoi diialnosti, poviazanoi z nadanniam publicznykh posluh: okremi tendentsii, problemy ta perspektyvy vdoskonalennia / za red. K.P. Zadoi. Kyiv : Ahrar Media Hrup, 2014. 135 s.

Європейський досвід попередження деліктів у сфері громадського порядку і громадської безпеки як прерогатива охорони прав людини

Захарченко О. В.

*старший викладач кафедри адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
просп. Гагаріна, 26, Дніпро, Україна
orcid.org/0000-0001-6396-6564
zaharchenko5@i.ua*

Ключові слова: профілактика, права і свободи, правопорушення, потреби, інтереси, розвиток.

У статті детерміновано зв'язок профілактики адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку з охороною прав та свобод людини і громадянина. Також з'ясовано значення поняття «профілактика» у різних сферах життя людини, запропоновано власне тлумачення профілактики правопорушень (адміністративних), оскільки офіційне закріплення на законодавчому рівні відсутнє. Наголошено на важливості охорони громадського порядку та почуття безпеки для кожної особистості. Встановлено зв'язок профілактики правопорушень із задоволенням потреб людини, які розташовані за психологічною теорією у піраміді Маслоу.

Термін «профілактика» розкрито через призму різних наукових поглядів та формулювань, зміст яких частково відображено у чинному нормативному забезпеченні. В реаліях сьогодення формулювання профілактика має декларативний характер, чим діяльність суб'єктів владних повноважень у сфері запобігання деліктів ускладнюється.

Аналіз європейського досвіду щодо боротьби з правопорушеннями у сфері громадської безпеки та громадського порядку дасть можливість імплементувати позитивний досвід у національне законодавство та вжити заходів щодо належної протидії делінквентним проявам у соціумі.

Об'єктом наукової розвідки було вибрано функціонуючі у сфері правоохоронної діяльності поліції суспільні відносини, юридична та практична повнота яких залежить від підтримання таких станів у суспільстві, як громадський порядок та громадська безпека. Предметом є попереджувальний вектор дій із протидії деліктам у сфері громадського порядку та безпеки. Мета дослідження полягає не лише в очевидному узагальненні та систематизації провідних з наявних заходів попереджувальної діяльності, але й у визначенні фактичних ознак та місця превентивної спрямованості суб'єктів публічної адміністрації європейських держав.

Prevention of offenses that affect public order and public security as a human rights protection prerogative

Zaharchenko O. V.

Senior Lecturer at the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity

Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Gagarina Ave., 26, Dnipro, Ukraine

orcid.org/0000-0001-6396-6564

zaxarchenko5@i.ua

Key words: *prevention, rights and freedoms, offenses, needs, interests, development.*

The article finds a connection between the prevention of administrative offenses that encroach on public order and public safety and the protection of human and citizen rights and freedoms. Also, the article clarifies the meaning of the concept of “prevention” in various spheres of human life, offers its own interpretation of the prevention of (administrative) offenses, since there is no official confirmation at the legislative level. The importance of maintaining public order and a sense of security for each individual is emphasized. The connection between the prevention of offenses and the satisfaction of human needs, which are located according to psychological theory in Maslow’s pyramid, was found.

The definition of “prevention” is revealed through the prism of various scientific views and formulations, the content of which is partially reflected in the current regulatory framework. In today’s realities, the formulation of prevention has a declarative nature, which complicates the activity of subjects of authority in the field of tort prevention.

Analysis of the European experience in combating offenses in the field of public security and public order will provide an opportunity to implement positive experience into national legislation and take measures to properly counter delinquent manifestations in society.

Social relations functioning in the sphere of law enforcement activities of the police, the legal and practical completeness of which depends on the maintenance of such conditions in society as public order and public safety, were chosen as the object of scientific intelligence. The subject is a warning vector of actions against torts in the sphere of public order and security. The purpose of the conducted research is not only in the obvious generalization and systematization of the leading of the existing measures of preventive activity, but also in the determination of actual signs and places of preventive orientation of subjects of public administration of European states.

Вступ. Профілактика правопорушень як соціального та антисоціального явища, що супроводжується формою організації людського існування, є викликом теоретичних та практичних працівників у всьому світі. Обмеження цього прояву і його нівелювання завжди було й залишається головною турботою держави незалежно від її правової природи [4, с. 134]. Аналізуючи статистичні дані про правопорушення на території України, розуміємо, що механізм охорони прав та свобод людини і громадянина потребує удосконалення, розроблення нових методів і підходів до протидії та профілактики протиправної поведінки. Особливе місце серед випадків обліко-

ваних правопорушень посідають адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, оскільки їх вчинення відбувається щодня у великій кількості. Образливе чіпляння, нецензурна лайка, психологічне домашнє насильство, розпивання спиртних напоїв чи куріння в громадських місцях – все це посягає на встановлений порядок, створює ризик для щасливого майбутнього цивілізованих осіб. Такі прояви антисоціальної поведінки порушують загальноприйняті правила, створюють дискомфорт у реалізації прав, задоволенні законних потреб та інтересів, часом обмежуючи конституційні права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивченням зазначеної проблематики у свій час займалися такі вчені-науковці, як А.В. Губанова, Л.М. Доля, Д.О. Єжєвський, Р.В. Миролюк, Я.В. Когут, О.М. Кононова, А.О. Собакар, Є.Ю. Шихова, О.С. Юнін. Однак нині, на жаль, існує коло питань, які ще не розглянуті, отже, на них потрібно зробити акцент та слід всебічно дослідити їх.

Метою статті є встановлення зв'язку між профілактикою правопорушень і механізмом охорони прав та свобод, ролі профілактики у задоволенні потреб людини різного рівня, а також необхідності проведення (застосування такої форми державного примусу) для збереження ладу на території держави. Особливу увагу зосереджено на європейському досвіді профілактичних та превентивних заходів щодо протидії проступкам, що посягають на громадський порядок та громадську безпеку.

Виклад основного матеріалу. Кожна людина прагне особистого розвитку, самовдосконалення, покращення умов життя, збільшення власних цінностей і здобутків, суспільного визнання. Задля досягнення такого результату щодня відбувається процес праці: на роботі, де людина здобуває кошти для задоволення власних потреб; у вільний час, коли людина здобуває нові знання для збільшення горизонту поглядів, підвищення рівня цілей і розташування нових пріоритетів; у боротьбі з власними страхами чи сумнівами, коли відбувається робота над мотивацією та бажанням. Однак, навіть розглядаючи психологічну теорію, відображену у піраміді Маслоу, звертаємо увагу на 1-й рівень – основу подальших процесів, потреб та інтересів. На 1-му рівні перебувають усі компоненти, що підтримують життя людини на фізіологічному рівні, без яких повноцінне існування особистості як живого організму неможливе. Не менш важливим є 2-й рівень у піраміді потреб, оскільки він характеризує потребу у безпеці. Індивід не може прагнути визнання, якщо не відчуває себе у безпеці та не отримує всіх необхідних умов для повноцінного існування. До безпеки належить відчуття безпеки щодо майнових здобутків, охорони здоров'я і життя, комфорту та стабільності.

Саме безпека, яка так необхідна кожній особистості, забезпечується приписами чинного законодавства. Потреби та інтереси людини від найнижчого рівня до найвищого гарантуються державою та містяться у правах людини і громадянина. Основний Закон України є підґрунтям не лише достатніх умов існування особистості як живого організму, але й культурно-духовного розвитку, комфортного, цікавого і насиченого життя, а також умовою формування високих моральних якостей, поваги один до одного.

Нині у країнах Європи одним із пріоритетних векторів діяльності суб'єктів публічної адміністрації є застосування нової політики щодо профілактики деліктів. Нова стратегія саме превентивної діяльності здатна викликати позитивні зміни в кримінальній сфері саме тому, що мета безпеки передається на попередження злочинності в соціальній сфері. Безпека – це не нав'язане явище, а благо всієї спільноти й кожного у Європі. Експерименти з політикою безпеки мають три такі основні напрями:

- так звана франко-бельгійська течія, в якій «безпека починається з місцевого середовища»;
- «англійський» тренд, у якому всі втручання регулюються в рамках одного нормативно-правового акту – Закону про злочини та безпорядки;
- «німецько-італійська» тенденція, в якій розглядається проблема забезпечення безпеки на місцевому рівні з меморандумами про взаєморозуміння між установами, підприємствами та організаціями незалежно від форм власності [10].

Здійснюючи наукову розвідку за цією тематикою, хочемо зосередити увагу на таких європейських країнах, як Велика Британія та Франція. Зазначені держави мають у своєму арсеналі дві різні схеми профілактики та безпеки. Аналізуючи сферу роботи правоохоронних органів щодо превенції проступків, ми встановили, що модель профілактики подібна до американської, яка заснована на запобіганні злочинності, посиленні ролі поліції та поширенні політики ситуаційної профілактики. У Франції реалізується модель, де превалюють форми профілактики, соціальна політика, де місцева влада та її уповноважені особи відіграють вирішальну роль. Однією з можливих моделей втручання у правопорушення є «охоронні контракти». «Охоронні контракти» – це багатосторонні угоди між Урядом, правоохоронними органами, судовою владою, муніципалітетами, асоціацією та іншими органами, які стосуються профілактичних заходів. Останніми роками основу функціонування французької політики являє безпека. Активність попередження злочинності реалізується через координацію всіх учасників і співпраці. Подібні механізми поширюються на інші країни, в тому числі на Бельгію, Данію, Швецію, Італію. Новоспечена професійна фігура, представлена системою Франції, – це «соціальний посередник». Такий суб'єкт створений для визначення нових можливостей роботи та спрямовує людські ресурси на реалізацію деталізованої профілактики. Переважно це молоді люди, працевлаштовані у державних органах, які виконують завдання із залучення населення на місцях; крім того, дуже цінна функція посередників між громадянами та установами сприяє діалогу і наближає адміністративний апарат до населення.

Особливе застосування фігури «соціального посередника» було зроблено в Іспанії, де після проходження спеціальних курсів навчання «Mediadores sociales» пропонують допомогу жінкам, які постраждали від домашнього насилля.

В інших європейських країнах підходом до проблеми профілактики є соціальний контроль над девіантністю. У деяких скандинавських країнах є так звані наглядові плани, сусідство, за якого береться безпосередня участь громадян у боротьбі зі злочинністю та максимальному співробітництві із силами порядку та усіма суб'єктами, які залучені до превентивної діяльності.

У скандинавських країнах питання щодо «контролюючого сусідства» є менш жорсткими та мають формальні характеристики; робляться спроби виховувати окремих громадян, які стають уважними спостерігачами за тим, що відбувається навколо, роблячи свою правосвідомість та профілактичну роботу невід'ємною частиною повсякденного життя. Кожна особа має намір імплементувати суттєвий внесок у діяльність із запобігання злочинності.

В Італії політика запобігання спрямована на систему «Меморандуму про взаєморозуміння», тобто угоди між державою та установами, узгоджуючи які, всі залучені особи ставлять собі за мету співпрацювати з правоохоронними органами для планування цільових ініціатив до підвищення рівня безпеки, який сприймається громадою.

Прикладом у вивченні питань безпеки вперше в Італії фактично була підписана угода з Міністерством внутрішніх справ, яка завершилась інтегруванням усіх наявних ресурсів, як національних, так і місцевих, у сферу безпеки через визначення конкретних ініціатив, спрямованих на підвищення ступеня безпеки між містами [12].

Розглядаючи підходи європейських країн до інструментарію запобігання деліктам, можемо стверджувати, що без стабільного підтримання встановленого ладу й порядку у державі неможливі забезпечення і гарантія жодного права людини (незалежно від рівня потреби). Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, мають значно більші наслідки, ніж здається на перший погляд, оскільки вони не просто посягають на спокій громадян, тимчасового його порушуючи або обмежуючи реалізацію якогось інтересу, порушуючи нормальний ритм життя, комфортні умови для існування та культурно-духовного розвитку людини, але й мають деякі психологічні наслідки, що згодом можуть створити загрозу життю і здоров'ю людей, порядку й ладу в державі.

Чи може профілактика адміністративних правопорушень позитивно вплинути на охорону та забезпечення реалізації прав людини і грома-

дянина, а також основоположних свобод? Однозначно так, бо профілактику віднесено до механізму державного примусу й методу публічного управління, що є основою реалізації та задоволення потреб та інтересів суспільства.

Для встановлення зв'язку між профілактикою правопорушень, державою та гарантією прав і свобод людини й громадянина спочатку необхідно з'ясувати значення понять «профілактика», «державний примус» та інших, що характерні для цієї теми. Державний примус має декілька форм, що впливають на забезпечення прав і свобод громадян, а також інтересів держави, виконання її завдань та функцій.

В Україні офіційне тлумачення поняття «профілактика правопорушень» можна знайти у Наказі МВС «Про затвердження Положення про профілактику правопорушень, пов'язаних із здійсненням службової діяльності працівниками Державної міграційної служби України» від 25 травня 2012 р. № 452, що втратив чинність 5 липня 2019 р. Згідно з цим тлумаченням, профілактикою правопорушень є система правових, організаційних і виховних заходів, спрямованих на попередження та усунення умов і причин, що сприяють учиненню працівниками ДМС України протиправних дій, пов'язаних із здійсненням їх службової діяльності. Ключовими словами цього визначення поняття можемо вважати такі: «профілактика», «попередження», «усунення умов і причин» та «протиправна поведінка», тобто під профілактикою правопорушень мається на увазі всебічне сприяння недопущенню неправомірної поведінки службових осіб. Кінцевою метою профілактики правопорушень також можемо вважати охорону життя і здоров'я людей, однак варто розглянути охорону прав у більш широкому значенні: така профілактика запобігає зниженню або порушенню встановленого на території держави порядку і ладу, оскільки службові особи ДМС України є представниками держави (державними службовцями), мають спеціальні повноваження, надані державою для виконання службових завдань і функцій в інтересах держави та суспільства (населення, громадян).

Узагальнюючи зазначені варіанти тлумачення поняття «профілактика», даємо визначення цього поняття щодо адміністративних правопорушень. Профілактика правопорушень – це комплекс дій і заходів, спрямованих на своєчасне виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню правопорушень, а також виявлення вчинення правопорушень на ранніх стадіях, недопущення настання значної шкоди від неправомірної поведінки задля захисту прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства і держави.

Особливостями профілактики адміністративних правопорушень, що посягають на громад-

ський порядок і громадську безпеку, варто вважати роз'яснення норм і правил поведінки у суспільстві. Якщо в разі незаконного продажу товарів (без ліцензії, акцизу, з рук тощо) роз'яснюється шкода життю покупця та економіці державі, то щодо профілактики адміністративних правопорушень, які стосуються громадської безпеки, – шкода комфортному життю і розвитку суспільства, роль освіченості, знань, моральних якостей і цінностей. Як уже було зазначено, такі правопорушення здебільшого мають негативні психологічні наслідки (травми тощо). Домашнє насильство, булінг, поширення неправдивих чуток, неналежне виконання батьками обов'язків нерідко стають підґрунтям для вчинення жертвами самогубства або ж прояву агресії за відтвореною моделлю поведінки агресора-кривдника. В цьому разі велике значення має проведена профілактична робота, спрямована як на попередження вчинення правопорушень, так і на мінімізацію негативних наслідків уже вчиненого протиправного діяння.

Отже, профілактика правопорушень є невід'ємною складовою частиною механізму охорони і забезпечення реалізації прав та свобод людини й громадянина. Від ефективності профілактики залежить рівень освіченості та цивілізації населення, розвитку його культурно-духовних цінностей та моральних якостей, стабільності та комфорту життя. Профілактика адміністративних правопорушень, що посягають на громад-

ський порядок і громадську безпеку, має велике значення і на особистісному (індивідуальному) рівні для особи, коли задовольняється її потреба у відчутті безпеки, і на загальносуспільному рівні, коли підтримуються порядок у державі, нормальні умови для життя і розвитку, а не лише існування та виживання. Така профілактика також допоможе знизити ризики протиправної поведінки учасників попередніх правопорушень через психологічні наслідки (жертв, кривдників тощо).

Висновок. Враховуючи зазначене, доходимо висновку, що досвід європейських країн щодо профілактики правопорушень, які посягають на громадський порядок та громадську безпеку, дає можливість нам більше уваги приділяти формі державного примусу у вигляді переконання, що реалізується шляхом проведення профілактики. Цей метод правоохоронної діяльності допомагає значно зменшити шкоду державі та її населенню, покращує умови, підвищує рівень правосвідомості і самосвідомості. Крім цього, профілактику варто віднести до позитивних чинників, що допомагають особистостям реалізувати потреби (за психологічною теорією) від найнижчого до найвищого рівня у формі загальних і спеціальних прав. Отже, профілактика адміністративних правопорушень, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку, гарантує щасливе, повноцінне, цікаве і насичене життя суспільства, еволюцію та самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (дата звернення: 30.06.2021).
2. Словник іншомовних слів. Профілактика. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%EE%F4%B3%EB%E0%EA%F2%E8%EA%E0> (дата звернення: 12.02.2022).
3. Профілактична медицина. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (дата звернення: 12.02.2022).
4. Tudorică A.-A. Modern aspects of crime prevention. *Philosophy, economics and law review*. 2021. Vol. 1. No. 1 P. 134–139.
5. Словник.UA: портал української мови та культури. Профілактика. URL: <https://slovyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 12.02.2022).
6. Теорія держави і права : підручник / колектив авторів ; кер. авт. кол. Ю.А. Ведерніков. 3-тє вид., перероб. і доп. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2017 ; Ліра ЛТД. 480 с.
7. Адміністративне право. Загальна частина. Методи публічного адміністрування. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec8.html (дата звернення: 12.02.2022).
8. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 р. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 40–41. Ст. 379.
9. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 18 грудня 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. Додаток до № 51. Ст. 1122.
10. Селміні Р. Вступ до конференції «Управління безпекою», Болонья, 4–5 квітня 2002 р., поліція Moderna, травень 2002 р.
11. Угода між Міністерством внутрішніх справ і регіоном Емілія-Романья, 2 травня 2007 р.
12. Паваріні М. Потреби безпеки та кримінальне питання в «Італійському огляді кримінології».

REFERENCES

1. Konstytuciya Ukrayiny [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrayiny vid 28 chervnja. 1996 r. № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254> (data zvernenja: 30.06.2021).
2. Slovnyk inschomovnyh sliv. Profilaktyka. URL: <https://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/u/book/sis.pl?Qry=%EF%F0%EE%F4%B3%EB%E0%EA%F2%E8%EA%E0> (data zvernenja 12.02.2022).
3. Profilaktychna medicyna. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0_%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%86%D0%B8%D0%BD%D0%B0 (data zvernenja 12.02.2022).
4. Tudorică Alin-Andrei. Modern aspects of crime prevention. Philosophy, economics and law review. Volume 1, no. 1. 2021. P. 134–139.
5. Slovnyk.UA: portal ukrains'koi movy ta kul'tury. Profilaktyka. URL: <https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%84%D1%96%D0%BB%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (data zvernenja 12.02.2022).
6. Teoriya dergavy i prava: pidruch. / kol. avt. ; ker. avt. kol. U.A. Vedernikov. 3-e vyd. pererob. i dop. Dnipro : Dnipropetrovs'kyi. der. univ. vnutr. sprav, 2017; Lira LTD. P. 480.
7. Administratyvne pravo. Zagalna chastyna. Metody publichnogo administruvannja. URL: https://arm.naiou.kiev.ua/books/adm_pravo_zch/nm/lec8.html (data zvernenja 12.02.2022).
8. Pro Natsional'nu policiyu [On the National Police] : Zakon Ukrayiny vid 02.07.2015 № 580-VIII. P. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
9. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporuschennja: Zakon Ukrainy vid 18.12.1984 r. № 8073-X. Vidomosti Verhovnoi Rady URSR. 1984 Dodatok do № 51. P. 1122.
10. Selmini R. Vstup do konferencii “Upravlinnja bezpekoy”, Bolonja, 4–5 kvitnja 2002, policija Moderna, traven 2002.
11. Ugoda mig Ministerstvom vnutrischnih sprav i regionom Emilija-Romanja, 02.05.2007.
12. Pavarini M. Potreby bezpeky ta kryminalne pytannja v “Italijiskomu ogljadi kryminologii”.

Місце розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості в умовах євроінтеграції

Казарян Е. Г.

*викладач кафедри конституційного та адміністративного права і процесу
Чорноморський національний університет імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10, Миколаїв, Україна
orcid.org/0000-0002-7353-2599
elia.kazarian@ukr.net*

Ключові слова: *євроінтеграція, розслідування, умисне вбивство, мотив расової, національної чи релігійної нетерпимості, дискримінація, практика ЄСПЛ.*

У статті наголошено на важливості проведення ефективного розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості в умовах євроінтеграції. Акцентовано увагу на тому, що кримінальні правопорушення з мотивів нетерпимості посягають на людську гідність та індивідуальність потерпілого, порушуючи право на рівний захист.

Наведено практику ЄСПЛ щодо проблем розслідування кримінальних правопорушень зазначеної категорії. Відповідно до практики ЄСПЛ, правоохоронні органи зобов'язані розслідувати мотив нетерпимості лише в тих випадках, коли є фактичні підстави, що свідчать про наявність зазначеного мотиву.

Виявлено, що протягом розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно повно й чітко встановити фактичні обставини події, обов'язкові елементи суб'єктивної сторони вбивства. Важливим під час розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної та релігійної нетерпимості є встановлення спеціального мотиву нетерпимості підозрюваного до представників певної раси, національності чи релігійної конфесії. Для виявлення мотиву нетерпимості – обов'язкового елементу суб'єктивної сторони – слід дослідити обставини вчинення умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, психічні та психологічні характеристики особи правопорушника, а також особистість потерпілої особи та її приналежність до певної раси, національності чи релігійної конфесії.

Встановлено, що вибір потерпілої особи здійснюється за її антропологічними ознаками. Особливості розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості визначаються необхідністю встановлення у правопорушника ознак мотиву нетерпимості задля правильної кваліфікації вбивства; негайним встановленням особистості потерпілої особи та її приналежності до певної раси, національності чи релігійної конфесії.

Place of investigation of intentional murders motivated by race, national or religious intolerance in the context of European integration

Kazarian E. H.

*Lecturer at the Department of Constitutional and Administrative Law
and Procedure*

Petro Mohyla Black Sea National University

68 Desantnikiv str. 10, Mykolaiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-7353-2599

elia.kazarian@ukr.net

Key words: *European integration, investigation, intentional murder, motive of racial, national or religious intolerance, discrimination, ECHR practice.*

The article notes the importance of conducting an effective investigation of intentional murders motivated by race, national or religious intolerance in the context of European integration. It is noted that criminal offenses motivated by intolerance infringe on the human dignity and individuality of the victim, violating the right to equal protection.

The practice of the ECHR on the problems of investigation of criminal offenses of this category is presented. In accordance with ECHR practice, law enforcement agencies are obliged to investigate the motive of intolerance only in cases where there are actual grounds indicating the presence of the specified motive.

It is revealed that during the investigation of intentional murders motivated by race, national or religious intolerance, it is necessary to fully and clearly establish the actual circumstances of the incident, the obligatory elements of the subjective side of the murder. It is important in the investigation of intentional murders motivated by race, national or religious intolerance to establish a special motive for the intolerance of the suspect to representatives of a certain race, nationality or religious denomination. To identify the motive of intolerance, a mandatory element of the subjective side, it is necessary to investigate the circumstances of intentional murders motivated by race, national or religious intolerance, mental and psychological characteristics of the person of the offender, the identity of the injured person and its belonging to a certain race, nationality or religious denomination.

It is established that the choice of the injured person is carried out according to its anthropological characteristics. The peculiarities of the investigation of intentional murders on the grounds of racial, national or religious intolerance are determined by the need to establish signs of intolerance in the offender in order to properly qualify the murder, immediately establishing the identity of the injured person and his/her belonging to a certain race, nationality or religious denomination.

Вступ. Євроінтеграційні процеси зобов'язали Україну привести національне законодавство до європейських і світових стандартів у сфері захисту прав людини та утвердити європейські цінності. Повага та рівні права усіх людей є необхідними підвалинами стабільного існування суспільства. Кримінальні правопорушення, зумовлені упередженнями до людини через її певні особливості, не відповідають європейським цінностям. Державам слід усвідомлювати, що безкарність кримінальних правопорушень з мотивів нетерпимості може призвести до серйозних загроз національній безпеці.

Кримінальні правопорушення з мотивів нетерпимості ставлять під загрозу безпеку не лише окремих осіб і громад, але й суспільства загалом.

Впровадження таких європейських цінностей, як рівність і недискримінація, зумовлюють необхідність ефективного розслідування кримінальних правопорушень на підґрунті нетерпимості, зокрема умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості.

Окремим аспектам розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із проявами расової, національної чи релігійної нетерпимості,

приділяли увагу такі вчені, як А.В. Боровик, Є.Л. Галагура, Н.В. Дрьоміна-Волок, І.М. Осика, Т.А. Пазинич. Проте, попри наявні наукові розробки у цій сфері, проблема належного розслідування умисних вбивств, вчинених з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, через її актуальність і велике соціальне значення потребує подальших наукових досліджень.

Мета статті полягає у встановленні місця розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конституція України проголошує людину найвищою соціальною цінністю, визначає її основні права і свободи, а їх утвердження і забезпечення є головним обов'язком держави [1]. Підтримання атмосфери толерантності, недопущення дискримінації, усунення чинників міжетнічної напруженості та конфліктів є одними з пріоритетних завдань України як правової, демократичної держави на шляху інтеграції в європейське співтовариство.

Кримінальні правопорушення з мотивів нетерпимості посягають на основоположні права людини і є екстремальним проявом упередженого ставлення, оскільки потерпілий піддається нападу через свою приналежність до певної групи. Таким чином, кримінальні правопорушення з мотивів нетерпимості посягають на людську гідність та індивідуальність потерпілого, порушуючи право на рівний захист.

У ст. 14 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) наголошено на тому, що «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою» [2]. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі “Menson v. the United Kingdom” зазначив, що зі ст. 2 ЄКПЛ, яка гарантує право на життя, впливає процесуальне зобов'язання державних органів провести ефективне кримінальне розслідування, спрямоване на встановлення причини та ідентифікацію винних осіб задля їх покарання. Суд додав, що якщо напад був обумовлений расистським мотивом, то важливо провести розслідування енергійно та неупереджено, аби підтримувати в суспільстві настрої, які осуджують ксенофобію та расизм, а меншини були впевнені в тому, що влада здатна їх захистити від упередженого насильства [3]. Зазначене мотивування стало підґрунтям для встановлення певних обов'язків державних органів стосовно кримінальних правопорушень з мотивів нетерпимості, а саме зі ст. 14 ЄКПЛ виведено окреме зобов'язання щодо розслідування та викривання расистських мотивів.

Так, відповідно до ЄКПЛ та інших основних міжнародних документів з прав людини, органи

влади держав-членів ЄС зобов'язані провести ефективне розслідування мотивів упередженості у кримінальних правопорушеннях. Всі держави-члени є учасницями ЄКПЛ, тому вона має для них обов'язкову силу.

ЄСПЛ у справі “Nachova and others v. Bulgaria” ухвалив історичне рішення та зобов'язав державні органи розслідувати можливі расистські мотиви, що зумовлюють насильницькі дії, а неспроможність Болгарії це зробити порушує положення ст. 14 ЄКПЛ [4]. Ще одним прикладом є справа “Šečić v. Croatia” про напад скінхедів на чоловіка ромської національності. У своєму рішенні ЄСПЛ постановив, що «під час розслідування інцидентів із застосуванням насильства державні органи мають додатковий обов'язок вживати всіх доцільних заходів для виявлення будь-яких расистських мотивів та визначення, чи могла етнічна ворожнеча або упереджене ставлення відігравати певну роль у подіях. Неспроможність це зробити та однаковий підхід як до розгляду насильства та жорстокості, викликаних проявами расизму, так і до справ, що не мають расистського підґрунтя, означає нехтування специфічною природою діянь, що є особливо руйнівними з точки зору основоположних прав» [5].

Питання розслідування кримінальних правопорушень на підґрунті нетерпимості висвітлено у справі “Angelova and Iliev v. Bulgaria”. ЄСПЛ постановив, що Болгарія порушила свої зобов'язання згідно з ЄКПЛ, а бездіяльність щодо об'єктивного доведення кримінальної справи до суду з усвідомленням наявності расистських мотивів правопорушників була «цілком неприпустимою» [6].

З огляду на аналіз судової практики ЄСПЛ державним органам необхідно провести певні слідчі дії, аби зібрати й зберегти докази, встановити істину та постановити об'єктивні рішення з урахуванням усіх фактів, які вказують на насильство, зумовлене нетерпимістю. Відповідно до практики ЄСПЛ, правоохоронні органи зобов'язані розслідувати мотив нетерпимості лише в тих випадках, коли є фактичні підстави, що свідчать про наявність зазначеного мотиву. Такими підставами можуть бути словесні образи щодо етнічної, національної або іншої приналежності потерпілого, які були висловлені до, під час або після скоєння кримінального правопорушення щодо нього або інших осіб, які мають таку ж приналежність, що й потерпілий.

Протягом розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості необхідно повно й чітко встановити фактичні обставини події, обов'язкові елементи суб'єктивної сторони вбивства. За відсутності всіх фактичних обставин скоєного правопорушення неможливо правильно кваліфікувати дії правопорушника. Для

виявлення мотиву нетерпимості – обов'язкового елементу суб'єктивної сторони – слід дослідити обставини вчинення умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості, психічні та психологічні характеристики особи правопорушника, а також особистість потерпілої особи та її приналежність до певної раси, національності чи релігійної конфесії.

Т.А. Пазинич слушно голошує на тому, що перед слідчими виникають певні труднощі під час встановлення спеціального мотиву нетерпимості підозрюваного до представників певної раси, національності чи релігійної конфесії. Як зазначає науковиця, «це досить складно, адже слідчому для цього необхідно чітко уявляти природу формування стереотипів (расизму, релігійної нетерпимості, етнофобії, антисемітизму, фашизму тощо) та вміти виокремлювати їх зовнішнє вираження в діях злочинця, у слідах та обстановці вчинення злочину. Це потребує значних інтелектуальних і практичних зусиль правоохоронців» [7, с. 164]. Є.Л. Галагура також відзначив, що «показовою рисою розслідування вбивств, вчинених на підґрунті нетерпимості, виступає необхідність для викриття підозрюваного наявності у слідчого спеціальних знань про наявні субкультури, націоналістичні та інші екстремістські організації, фундаменталістські релігійні спільноти, які існують у суспільстві» [7, с. 245].

А.В. Боровик зазначила, що «для злочинця у виборі жертви важливим є перш за все її зовнішній вигляд, тобто її антропологічні особливості тіла та його окремих елементів, а також особливості одягу, що можуть свідчити про її належність до певної раси, національності або релігії» [9, с. 176]. Слід погодитися з такою думкою, оскільки правопорушник вибирає жертву за кольором шкіри, будовою тіла, обличчя, кольором очей, формою очей, носа тощо, тому для правопорушника не має значення наявність чи відсутність громадянства, потерпілим може бути й українець, але правопорушник може ідентифікувати його як особу іншої національності.

Підтвердженням важливості визначення мотиву расової, національної чи релігійної нетерпимості може слугувати справа № 1/0510/131/2012 за 2012 рік Горняцького районного суду м. Макіївка Донецької області, що стосувалася вбивства особи ромської національності з мотивів національної нетерпимості.

У тексті справи зазначено, що ОСОБА_12 та ОСОБА_13 досягли злочинної

домовленості на скоєння вбивства будь-якої особи ромської національності, після чого задля досягнення свого злочинного наміру взяли із собою два інструменти для столярних робіт господарсько-побутового призначення, виготовлені за типом шила, і на громадському транспорті вирушили до міста, де розраховували зустріти будь-яку особу ромської національності та вбити її. Там вони побачили потерпілу, яку за її смаглим кольором шкіри та волоссям, специфічним стилем одягу та іншими візуальними ознаками ідентифікували як особу ромської національності. Після цього ОСОБА_12 та ОСОБА_13 за пропозицією останнього, діючи спільно та злагоджено, з єдиним злочинним наміром, спрямованим на протиправне позбавлення життя іншої особи за мотивами расової нетерпимості до осіб ромської національності, вибрали потерпілу об'єктом своїх злочинних дій.

Продовжуючи реалізацію свого злочинного наміру, у заподіянні ОСОБА_14 великої кількості тілесних ушкоджень вони завдали їй двадцять ударів в грудну клітину, черевну порожнину, шию, тулуб і кінцівки, тобто в місця розташування життєво важливих органів, інструментами для столярних робіт із достатньою силою для протиправного позбавлення життя потерпілої, при цьому ОСОБА_12 й ОСОБА_13 усвідомлювали, що завдають потерпілій особливого мучення і страждань та бажали цього [10].

Слід відзначити, що під час розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості орган досудового розслідування не завжди одразу встановлює привід, мотив та мету скоєного правопорушення. Встановлення мотиву кримінального правопорушення досліджуваної категорії суттєво впливає на його кваліфікацію.

Висновки з цього дослідження. Належне розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості посідає важливе місце в утвердженні європейських цінностей рівності та недискримінації в Україні. Особливості розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості визначаються необхідністю встановлення у правопорушника ознак мотиву нетерпимості задля правильної кваліфікації вбивства; негайним встановленням особистості потерпілої особи та її приналежності до певної раси, національності чи релігійної конфесії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254/96-вр>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

3. Case of *Menson v. the United Kingdom* : Application on 6 May 2003 № 47916/99. *European Court of Human Rights* : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-4860%22>}}
4. Case of *Nachova and others v. Bulgaria* : Applications on 6 July 2005 № 43577/98, 43579/98. *European Court of Human Rights* : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:%22001-69630%22>}}
5. Case of *Šečić v. Croatia* : Application on 31 May 2007 № 40116/02. *European Court of Human Rights* : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22v.%20CROATIA%22,%22sort%22:%22kdate%20Descending%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-119892%22>}}
6. Case of *Angelova and Iliev v. Bulgaria* : Application on 26 July 2007 № 55523/00). *European Court of Human Rights* : website. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:%22003-2072690-2194631%22>}}
7. Пазинич Т.А. Про актуальність комплексного дослідження злочинів, що вчиняються з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 162–167.
8. Галагуря Є.Л. Особливості розслідування умисних вбивств з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості. *Право і суспільство*. 2018. № 1 (2). С. 241–245. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_2/43.pdf
9. Боровик А.В. Криміналістична характеристика особи потерпілого у злочинах, вчинених неповнолітніми та молоддю на ґрунті расової, національної та релігійної ворожнечі. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 7. С. 174–178. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/32.pdf>
10. Вирок Горняцького районного суду м. Макіївка Донецької області від 22 березня 2012 року, судова справа № 1/0510/131/2012. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/22416338>

REFERENCES

1. KonstitutsIya Ukrayini [Constitution of Ukraine] : Zakon Ukrayini vid 28 cherv. 1996 roku № 254k/96-VR. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> [in Ukrainian].
2. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [The Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] : Mizhnarodnyi dokument vid 04 lyst. 1950 roku. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004 [in Ukrainian].
3. Case of *Menson v. the United Kingdom* : Application on 6 May 2003 № 47916/99. *European Court of Human Rights* : [website]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22002-4860%22>}} [in English].
4. Case of *Nachova and others v. Bulgaria* : Applications on 6 July 2005 № 43577/98, 43579/98. *European Court of Human Rights* : [website]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:%22001-69630%22>}} [in English].
5. Case of *Šečić v. Croatia* : Application on 31 May 2007 № 40116/02. *European Court of Human Rights* : [website]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%22fulltext%22:%22v.%20CROATIA%22,%22sort%22:%22kdate%20Descending%22,%22documentcollectionid%22:%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22,%22itemid%22:%22001-119892%22>}} [in English].
6. Case of *Angelova and Iliev v. Bulgaria* : Application on 26 July 2007 № 55523/00). *European Court of Human Rights* : [website]. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/eng-press#%22itemid%22:%22003-2072690-2194631%22>}} [in English].
7. Pazynych, T.A. (2016). Pro aktualnist kompleksnoho doslidzhennia zlochyniv, shcho vchyniautsia z motyviv rasovoi, natsionalnoi chy relihiinoi neterpymosti [On the relevance of a comprehensive study of crimes committed on the grounds of racial, national or religious intolerance]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, agriculture and law]*. № 3. 162–167 [in Ukrainian].
8. Halahuria, Ye.L. (2018). Osoblyvosti rozsliduvannia umysnykh vbyvstv z motyviv rasovoi, natsionalnoi chy relihiinoi neterpymosti [Features of the investigation of intentional murders on the grounds of racial, national or religious intolerance]. *Pravo i suspilstvo [Law and society]*. № 1 (2). 241–245. Retrieved from: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/1_2018/part_2/43.pdf [in Ukrainian].
9. Borovyk, A.V. (2018). Kryminalistychna kharakterystyka osoby poterpiloho u zlochynakh, vchynenykh nepovnolitnimy ta moloddu na hrunti rasovoi, natsionalnoi ta relihiinoi vorozhnechi [Forensic characterization of the person of the victim in crimes committed by minors and youth on the basis of racial, national and religious hatred]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo [Entrepreneurship, agriculture and law]*. № 7. 174–178. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/7/32.pdf> [in Ukrainian].
10. Vyrok Horniatskoho raionnoho sudu m. Makiivka Donetskoi oblasti vid 22 berez. 2012 roku, sudova sprava № 1/0510/131/2012. Retrieved from: <http://reustr.sourt.gov.ua/Review/22416338> [in Ukrainian].

Візовий кодекс як базис правового регулювання лібералізації візового режиму в умовах євроінтеграції: оцінка стану імплементації у національне законодавство України

Казік Т. В.

аспірантка кафедри теорії та історії держави і права

ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»»

вул. Табірна, 30–32, Київ, Україна

orcid.org/0000-0001-5753-5768

KazikT@krok.edu.ua

Ключові слова: *візове законодавство України, візове законодавство ЄС, імплементація, адаптація, лібералізація візового режиму.*

В сучасних умовах розвитку Україна все частіше демонструє своє бажання до інтеграції з країнами-членами ЄС. Зрештою, 23 червня 2022 року Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, що значно посилює актуальність адаптаційного процесу в Україні, насамперед в аспекті лібералізації візового режиму. Проте темпи адаптації до лібералізації візового режиму суттєво залежать від досягнень України у реалізації усіх умов візової політики ЄС. Зазначене обумовлює необхідність аналізу стану адаптації національного візового законодавства України до візового законодавства ЄС, зокрема положень Візового кодексу ЄС, адже подальша ефективна адаптація неможлива без визначення конкретних напрямів адаптаційного процесу.

Отже, метою роботи є оцінювання стану відповідності візового законодавства України положенням Візового кодексу ЄС.

У статті висвітлено основні положення візового законодавства України та візового законодавства ЄС через призму їх порівняння. Зокрема, розглянуто положення щодо візового збору, строків оформлення віз та суб'єктів, уповноважених на їх оформлення. Встановлено, що Візовий кодекс, який визначає процедури та умови видачі віз задля короткострокового перебування та транзиту, виявився вагомим кроком уперед, оскільки він уточнив такі умови та покращив рівень процедурних прав. Завдяки Візовому кодексу відбувається подальша гармонізація процедури видачі віз країнами-членами ЄС. Багато нових положень дають переваги особам, що подаються на візу, і забезпечують кращий правовий захист та правову безпеку в процесі подачі на візу. Кодекс забезпечує порівняно більшу прозорість візового процесу, скорочує терміни отримання візи та дає змогу зменшити бюрократичні витрати для тих, хто часто подорожує до ЄС, надаючи їм більш тривалу візу. Водночас увага акцентується на тому, що встановлений законодавством України розмір візового збору не відповідає розміру, який встановлений у положеннях Візового кодексу ЄС. Крім того, національне законодавство України має порівняно ширший перелік категорій осіб, які мають право на візовий збір за нульовою тарифною ставкою. При цьому деякі категорії, передбачені у візовому законодавстві ЄС, відсутні у законодавстві України. Водночас перелік документів, який вимагається під час оформлення віз відповідно до законодавства України, загалом відповідає переліку, визначеному у Візовому кодексі ЄС. Строк оформлення українських віз є швидшим, ніж шенгенських віз окремих країн ЄС. Ще однією сферою невідповідності є підхід до проведення співбесід із заявниками на отримання візи. Відмінним є також підхід до оформлення віз у пунктах пропуску через кордони.

Visa code as the basis of legal regulation of visa liberalization in the conditions of European integration: assessment of the state of implementation in the national legislation of Ukraine

Kazik T. V.

*Postgraduate Student at the Department of Theory and History
of the State and Law*

“KROK” University of Economics and Law

30–32 Tabirna str., Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5753-5768

kazik.tatyana@gmail.com

Key words: *visa legislation of Ukraine, visa legislation of the EU, implementation, adaptation, liberalization of the visa regime.*

In modern conditions of development, Ukraine increasingly demonstrates its desire for integration with EU member states. Ultimately, on June 23, 2022, the European Council adopted a decision to grant Ukraine the status of a candidate for EU membership, which significantly increases the relevance of the adaptation process in Ukraine. First of all, in the aspect of liberalization of the visa regime. However, the pace of adaptation to the liberalization of the visa regime depends significantly on the achievements of Ukraine in the implementation of all conditions of the EU visa policy. The above makes it necessary to analyze the state of adaptation of the national visa legislation of Ukraine to the EU visa legislation, in particular, the provisions of the EU Visa Code. After all, further effective adaptation is impossible without defining specific directions of the adaptation process.

Therefore, the purpose of this work was to assess the condition compliance of the visa legislation of Ukraine with the provisions of the EU Visa Code.

The work highlights the main provisions of visa legislation of Ukraine and EU visa legislation through the prism of their comparison. In particular, the provisions regarding the visa fee, terms of issuing visas, and entities authorized to issue them were considered. The Visa Code, which defines the procedures and conditions for issuing visas for the purpose of short-term stay and transit, was found to be a significant step forward, as it clarified such conditions and improved the level of procedural rights. Thanks to the visa code, further harmonization of the procedure for issuing visas by EU member states is taking place. Many of the new provisions give advantages to visa applicants and provide better legal protection and legal security in the visa application process. The Code ensures relatively greater transparency of the visa process, shortens visa times and makes it possible to reduce bureaucratic costs for frequent travelers to the EU by granting them longer visas. At the same time, attention is focused on the fact that the amount of the visa fee established by the legislation of Ukraine does not correspond to the amount established in the provisions of the EU Visa Code. In addition, the Ukrainian legislation sets out a slightly expanded list of categories of persons for who visas are issued at a zero tariff rate. At the same time, some categories provided for in the visa legislation of the EU is absent in the legislation of Ukraine. At the same time, the list of documents required when issuing visas in accordance with the legislation of Ukraine generally corresponds to the list specified in the EU Visa Code. The term of issuing Ukrainian visas is faster than that of Schengen visas of individual EU countries. Another area of inconsistency is the approach to interviewing visa applicants. There is a significant difference in approaches to issuing visas at checkpoints across the state border of Ukraine and the external borders of EU countries.

Вступ. Про свої євроінтеграційні прагнення українська влада заявила ще в середині 1990-х років. Як наслідок, вже у 1994 році було підписано Угоду про асоціацію між Україною та ЄС. Через чотири роки вона набула чинності. Тоді ж українська влада заявила про прагнення стати асоційованим членом Євросоюзу. Відповідні перемовини почалися за 10 років. Нині на Україну поширюються основоположні права та свободи європейської спільноти, у тому числі право на безперешкодне переміщення осіб. Подібні права та свободи визначені в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС.

В сучасних умовах розвитку Україна все частіше демонструє своє бажання до інтеграції з країнами-членами ЄС. Зрештою, 23 червня 2022 року Європейська рада ухвалила рішення про надання Україні статусу кандидата в члени ЄС, що значно посилює актуальність адаптаційного процесу в Україні, насамперед в аспекті лібералізації візового режиму. Проте темпи адаптації до лібералізації візового режиму суттєво залежать від досягнень України у реалізації усіх умов візової політики ЄС.

Зазначене обумовлює необхідність аналізу стану адаптації національного візового законодавства України до візового законодавства ЄС, зокрема положень Візового кодексу ЄС, адже подальша ефективна адаптація неможлива без визначення конкретних напрямів адаптаційного процесу.

З різним ступенем повноти адаптацію законодавства України до законодавства ЄС у сфері візової політики вивчали Я. Костюченко [1], Н. Мушак [2], О. Олексів [3] та багато інших науковців.

Втім, вченими не було приділено належної уваги аналізу відповідності законодавства України положенням Візового кодексу ЄС.

Метою статті є оцінювання стану відповідності візового законодавства України положенням Візового кодексу ЄС.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейський Союз та Рада Європи встановлюють власні моделі, які отримали найменування «правові стандарти Ради Європи» та «acquis Європейського Союзу» відповідно [2]. Право, яке сформувалося у процесі діяльності ЄС, не лише забезпечує досягнення цілей, які ставить перед собою ЄС, але й спрямоване на досягнення мети щодо поглиблення європейської інтеграції [4, с. 206], тому країни-кандидати повинні імплементувати «acquis» ЄС перед вступом в ЄС. Останні зобов'язуються прийняти, імплементувати та забезпечити виконання всіх «acquis communautaire», щоб отримати дозвіл на приєднання до ЄС.

Одним із актів «acquis» ЄС є Візовий кодекс ЄС, затверджений Регламентом (ЄС) № 810/2009 [5],

який у 2010 році набув чинності, ознаменувавши остаточний етап формування візової політики ЄС [3, с. 84], та склав основу процесу видавання дозволів на тимчасове перебування в певній державі-учасниці Шенгенської зони [1, с. 184].

Візовий кодекс, який визначає процедури та умови видачі віз задля короткострокового перебування та транзиту, виявився вагомим кроком уперед, оскільки він уточнив такі умови, чим позитивно вплинув на доступність процедури оформлення віз, зручність такої процедури, тобто покращив рівень процедурних прав (під процедурними правами розуміємо право на доступність процедури оформлення віз, зручність такої процедури тощо – Т. К.).

Завдяки Візовому кодексу відбувається подальша гармонізація процедури видачі віз країнами-членами ЄС. Багато нових положень дають переваги особам, що подаються на візу, і забезпечують кращий правовий захист та правову безпеку в процесі подачі на візу. Кодекс забезпечує порівняно більшу прозорість візового процесу, скорочує терміни отримання візи та дає змогу зменшити бюрократичні витрати для тих, хто часто подорожує до ЄС, надаючи їм більш тривалу візу.

Однак у положеннях Візового кодексу все ще простежується низка недоліків, що обумовило численні спроби його подальшого удосконалення. Так, зокрема, у травні 2018 року Комісією було запропоновано переглянути положення Візового кодексу щодо візового збору, багаторазових віз та зв'язку між візовою політикою та політикою реадмісії. Зокрема, у межах травневих пропозицій пропонувалися помірно підвищення візового збору з 60 до 80 євро; збільшення максимального терміну подачі заявки до шести місяців; пришвидшення та надання гнучкості візовій процедурі; гармонізовані правила щодо багаторазових віз; можливість оформляти одноразові візи безпосередньо в зовнішніх установах ЄС за певних умов; механізм негативних стимулів у візовій політиці, щоб чинити тиск щодо третіх країн, які не співпрацюють у питаннях реадмісії громадян третіх країн, які незаконно перебувають у тій чи іншій країні [6, с. 86–87].

Таким чином, відповідно до поточної редакції Візового кодексу ЄС, сплачується візовий збір у розмірі 80 євро за осіб старше 12 років та у розмірі 40 євро за дітей віком від 6 до 12 років. При цьому передбачається, що візовий збір може бути збільшено до розміру 120 євро або навіть 160 євро. Однак такий виняток положення не поширюється на дітей віком до 12 років.

В Україні ж цінова політика щодо візового збору все ще залишається дещо відмінною. Так, зокрема, відповідно до поточної візової політики України, візовий збір за оформлення візи для

в'їзду на територію України (української візи) для заявників старше 6 років складає 65 доларів США. Водночас за оформлення окремих категорій віз іноземцям з певних країн стягується збір у розмірі понад 65 доларів США з огляду на принцип взаємності [7].

Не відповідає законодавство України положенням Візового кодексу ЄС також щодо встановлення переліку категорій осіб, які звільняються від сплати візового збору. Так, у ст. 16 Візового кодексу ЄС зазначається, що візовий збір не сплачується для заявників, які належать до однієї з таких категорій:

- діти до шести років;
- учні шкіл, студенти, аспіранти та викладачі, які їх супроводжують, які перебувають у країні задля навчання або підвищення кваліфікації;
- дослідники, які подорожують задля проведення наукових досліджень або участі в науковому семінарі чи конференції;
- представники некомерційних організацій віком до 25 років, які беруть участь у семінарах, конференціях, спортивних, культурних чи освітніх заходах, організованих некомерційними організаціями [5].
- Водночас візовий збір може бути скасований для таких категорій осіб:
  - діти віком від 6 до 18 років;
  - власники дипломатичних та службових паспортів;
  - учасники семінарів, конференцій, спортивних, культурних чи освітніх заходів, організованих некомерційними організаціями, віком до 25 років [5].

Іноді сума візового збору, що стягується, може бути скасована або зменшена, якщо це слугує просуванню культурних чи спортивних інтересів, інтересів у сфері зовнішньої політики, політики розвитку та інших сферах життєво важливого суспільного інтересу або з гуманітарних причин, або через міжнародні зобов'язання [5].

Водночас у Правилах оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію, затверджених Постановою Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 року № 118 [7], оформлення віз здійснюється за нульовою тарифною ставкою консульського збору таким групам осіб:

- 1) діти до шести років;
- 2) закордонні українці за умови пред'явлення посвідчення закордонного українця, інший з подружжя закордонного українця, їхні діти;
- 3) особи, які в'їжджають в Україну у службових справах та користуються дипломатичним або службовим паспортом;
- 4) співробітники іноземних дипломатичних представництв і консульських установ в Україні та члени їхніх сімей;

5) співробітники міжнародних організацій та їхні представництва в Україні, а також члени їхніх сімей;

6) співробітники представництв держав при міжнародних організаціях, які мають штаб-квартиру в Україні і, відповідно до статутних документів таких організацій чи відповідних міжнародних договорів, користуються дипломатичними привілеями та імунітетом, а також члени їхніх сімей;

7) глави та члени офіційних делегацій іноземних держав та особи, які їх супроводжують, які в'їжджають в Україну на запрошення Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, МЗС;

8) почесні консули України, інший з подружжя почесного консула, їхні неповнолітні діти;

9) особи, які в'їжджають в Україну для участі у реалізації проєктів міжнародної технічної допомоги, зареєстрованих в установленому порядку, на запрошення державної установи, підприємства, організації, що є реципієнтом такого проєкту;

10) працівники аварійно-рятувальних сил іноземних держав, що в'їжджають в Україну задля ліквідації наслідків надзвичайної ситуації на звернення ДСНС;

11) представники іноземних військових формувань та установ, що в'їжджають в Україну у службових справах на запрошення відповідного державного органу;

12) офіційні спостерігачі від іноземних держав та міжнародних організацій, зареєстровані Центральною виборчою комісією, на виборах Президента України, народних депутатів України, місцевих виборах та всеукраїнському референдумі;

13) інші особи, які в'їжджають задля забезпечення інтересів України у сфері зовнішньої та внутрішньої політики, а також у випадках, які мають гуманітарний характер, за письмовим рішенням керівника закордонної дипломатичної установи України або департаменту консульської служби МЗС [7].

Як бачимо, національне законодавство України має порівняно ширший перелік категорій осіб, які мають право на візовий збір за нульовою тарифною ставкою. Втім, деякі категорії, передбачені у візовому законодавстві ЄС, залишилися поза увагою.

Під час оформлення української візи основною процедурою є подача документів до дипломатичних представництв та візових центрів, що повністю відповідає європейській практиці. Типи українських віз ідентичні типам віз, що видаються в країнах Шенгенської зони (транзитна віза В, короткострокова віза С, довгострокова віза D), а перелік документів, необхідних для оформлення візи, загалом відповідає переліку, який визначено у Візовому кодексі ЄС.

Цікаво, що термін видачі українських віз навіть дещо швидший за шенгенські (тип С) і значно швидший за довгострокові (національні, тип D) візи окремих країн ЄС. Зокрема, прийняття рішення закордонними дипломатичними установами України зазвичай триває до 10 робочих днів з дати надходження документів і може бути продовжено до 30 робочих днів за необхідності проведення додаткових перевірок. Крім того, є можливість подати візу терміново, й тоді термін оформлення має складати до п'яти робочих днів. Натомість у Візовому кодексі ЄС термін видачі шенгенських віз становить до п'ятнадцяти календарних днів з можливістю максимального продовження до 60 днів.

Ще один напрям для потенційних трансформацій – зміна підходів до проведення співбесід із заявниками на візу. В Україні існує окремий список із 70 країн світу, громадяни яких зобов'язані проходити особисту співбесіду в дипломатичних представництвах України та візових центрах (так званий список країн міграційного ризику). Візовий кодекс ЄС також дозволяє консульствам запрошувати заявника на співбесіду, але вже на етапі розгляду заяви та в обґрунтованих випадках. Насправді все залежить від конкретних обставин, і окремого списку «країн міграційного ризику» в ЄС не виділяють. Необхідність особистої співбесіди для отримання української візи є серйозним викликом для іноземців з «країн міграційного ризику», оскільки деякі з цих країн не мають дипломатичних представництв України, тому іноземці змушені їхати на співбесіду в іншу країну. Запровадження відеоспівбесід та відкриття нових візових центрів потенційно можуть вирішити цю проблему, але для точного оцінювання впливу цих нововведень необхідний польовий моніторинг візових процесів у «країнах міграційного ризику» [8].

Крім того, існує суттєва різниця в підходах до оформлення віз у пунктах пропуску через

державний кордон України та зовнішні кордони країн ЄС. В Україні Департамент консульської служби МЗС або представництво МЗС має право видавати візи у випадках, спеціально визначених законодавством. В ЄС повноваження щодо видачі віз у пунктах пропуску покладено на прикордонні служби, які можуть видавати візи особам, які не змогли подати заяву на візу заздалегідь, і за запитом можуть надати додаткові документи, що підтверджують непередбачені та обов'язкові причини на в'їзд, а повернення цих осіб можна вважати гарантованим. Подібний підхід можна застосувати і в Україні [8].

Висновки. Нині вже можна відзначити перші здобутки та результати в аспекті адаптації національного візового законодавства України до візового законодавства ЄС у сфері лібералізації візового режиму. Однак все ще залишається необхідність подальшого удосконалення національного законодавства у цій сфері задля завершення адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері візової політики. Зокрема, оновлення потребують Правила оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію шляхом їх приведення у відповідність до положень Візового кодексу ЄС щодо візового збору, а також переліку осіб, які від нього звільнюються. Крім того, доцільно розглянути можливість гармонізації переліку країн, громадяни яких звільнюються від необхідності оформлення візи для в'їзду до України та країн ЄС. Потребує вирішення на рівні законодавства України також питання надання повноважень з видачі віз у пунктах пропуску на державному кордоні Державній прикордонній службі України, тому Україні в аспекті візової політики ще багато потрібно зробити.

Насамкінець зауважимо, що питання оцінювання стану відповідності візового законодавства України положенням візового законодавства ЄС потребує подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Костюченко Я. Лібералізація візового режиму відповідно до вимог ЄС. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. 2019 № 38. С. 184–186.
2. Мушак Н. Гармонізація законодавства України з “acquis” Європейського Союзу та правовими стандартами Ради Європи. *Право України*. 2013. № 6. С. 77–91.
3. Олексів О. Правові засади регулювання візових відносин між Україною та Європейським Союзом. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2014. № 36. Ч. 2. С. 82–89.
4. Яворська І. Право ЄС: сучасні концептуальні підходи. *Вісник Львівського університету*. Серія: Міжнародні відносини. 2012. № 30. С. 201–209.
5. Regulation (EC) No 810/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a Community Code on Visas (Visa Code). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=cel_ex%3A02009R0810-20200202 (дата звернення: 05.09.2022).
6. Rusu A.M. Recent Court of Justice of the European Union jurisprudence relating to Visa Code Regulation 810/2009 in conjunction with Regulation 2019/1155 – balancing the complexity of cooperation mechanisms with the right of applicants to judicial review. *ERA Forum*. 2022. № 23. P. 75–88.

7. Про затвердження Правил оформлення віз для в'їзду в Україну і транзитного проїзду через її територію : Постанова Кабінету Міністрів України від 1 березня 2017 року № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.09.2022).
8. Візова політика України в контексті європейських цінностей і безпеки. Пріоритети співпраці з ЄС у сфері мобільності та безпеки. 2018. URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vizova-polityka-Ukrayiny-v-konteksti-yevropejskyh-tsinnostej-i-bezpeky.pdf> (дата звернення: 05.09.2022).

REFERENCES

1. Kostiuchenko, Ya. (2019) Liberalizatsiia vizovoho rezhymu vidpovidno do vymoh YeS. [Liberalization of the visa regime in accordance with EU requirements]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Ser.: Yurysprudentsiia. 38, 184–186 [in Ukrainian].
2. Mushak, N. (2013) Harmonizatsiia zakonodavstva Ukrainy z “acquis” Yevropeiskoho Soiuzu ta pravovymy standartamy Rady Yevropy. [Harmonization of Ukrainian legislation with the “acquis” of the European Union and legal standards of the Council of Europe]. *Pravo Ukrainy*. 6, 77–91 [in Ukrainian].
3. Oleksiv, O. (2014) Pravovi zasady rehuliuвання vizovykh vidnosyn mizh Ukrainoiu ta Yevropeiskym Soiuzom [Legal basis of regulation of visa relations between Ukraine and the European Union]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia mizhnarodni vidnosyny*. 36 (2), 82–89 [in Ukrainian].
4. Regulation (EC) No. 810/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a Community Code on Visas (Visa Code). Retrieved from <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A02009R0810-20200202> [in English] (2022, September 5).
5. Iavorska, I. (2012) Pravo YeS: suchasni kontseptualni pidkhody [EU law: modern conceptual approaches. Bulletin of Lviv University]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia: Mizhnarodni vidnosyny*. 30, 201–209 [in Ukrainian].
6. Rusu, A.M. (2022) Recent Court of Justice of the European Union jurisprudence relating to Visa Code Regulation 810/2009 in conjunction with Regulation 2019/1155 – balancing the complexity of cooperation mechanisms with the right of applicants to judicial review. *ERA Forum*. 23, 75–88 [in English].
7. Pro zatverdzhennia Pravyi oformlennia viz dlia vizdu v Ukrainu i tranzytnoho proizdu cherez yii terytoriiu: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [On the approval of the Rules for issuing visas for entering Ukraine and transit through its territory: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine]. № 118 (2017, March, 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2017-%D0%BF#Text> [in Ukrainian] (2022, September 5).
8. Vizova polityka Ukrainy v konteksti yevropejskykh tsinnostei i bezpeky. Priorytety spivpratsi z YeS u sferi mobilnosti ta bezpeky [Visa policy of Ukraine in the context of European values and security. Priorities of cooperation with the EU in the field of mobility and security]. 2018. Retrieved from <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Vizova-polityka-Ukrayiny-v-konteksti-yevropejskyh-tsinnostej-i-bezpeky.pdf> [in Ukrainian] (2022, September 5).

Санкції Європейського Союзу як дієвий інструмент підтримки України: економіко-правовий аспект

Каменський Д. В.

доктор юридичних наук, професор,

завідувач кафедри правознавства

Бердянський державний педагогічний університет

(тимчасово переміщений до м. Запоріжжя)

вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна

orcid.org/0000-0002-3610-2514

dm.kamensky@gmail.com

Ключові слова: *військова агресія, економічні санкції, Європейський Союз, регламент ЄС, судовий позов, Загальний Суд ЄС.*

У статті подано авторський аналіз деяких положень європейського права щодо юридичної регламентації меж і порядку застосування економічних санкцій до Російської Федерації у відповідь на агресивне, непровоковане військове вторгнення в Україну. Загалом розкрито підстави та подано хронологію «санкційної» діяльності ЄС, висвітлено основні механізми та адресати санкційного впливу. Зазначено, що з 2014 р. лідером санкційного впливу на РФ залишаються США, які змогли згуртувати навколо себе європейських партнерів. Подано деякі факти щодо застосування європейських санкцій проти оборонного, медійного, фінансового, торговельного, енергетичного, транспортного та технологічного секторів РФ.

Доведено, що в правовому полі ЄС ключовою нормативною підставою для застосування санкцій проти фізичних та юридичних осіб іноземної держави є ст. 215 «Обмежувальні заходи» Договору про функціонування Європейського Союзу. Аргументовано, що після досягнення політичної згоди між державами-членами ЄС відповідні правові акти щодо запровадження санкцій готуються Європейською службою зовнішніх справ та/або Європейською комісією і передаються на ухвалення Раді у вигляді спеціальних регламентів та рішень.

На підставі двох дотичних прикладів із практики показано, що адресати санкцій регулярно намагаються, зазвичай безрезультатно, їх оскаржити в судах ЄС задля відновлення свого економічного та правового статусу.

За результатами проведеного дослідження сформульовано висновок про те, що самі по собі санкції не здатні виграти або зупинити війну, однак вони цілком здатні суттєво послабити економічний стан та політичну мотивацію держави-агресора продовжувати бойові дії, спонукають переосмислити власну позицію в напрямі згорання бойових дій. Це твердження є тим більше актуальним у сучасних умовах економічної та правової глобалізації.

European Union sanctions as an effective tool to support Ukraine: economic and legal aspect

Kamensky D. V.

*Doctor of Law, Professor,
Head of the Department of Law
Berdyansk State Pedagogical University
(temporarily relocated to Zaporizhzhya)
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-3610-2514
dm.kamensky@gmail.com*

Key words: *military aggression, economic sanctions, European Union, EU Council regulation, legal action, EU General Court.*

The research paper presents the author's analysis of some provisions of European law in terms of the legal regulation of borders and the procedure for applying economic sanctions to the Russian Federation in response to an aggressive, unprovoked military invasion of Ukraine. In general terms, the grounds are revealed and the chronology of the EU's "sanction" activity is presented, the main mechanisms and addressees of the sanctions influence are highlighted. It has been noted that since 2014, the leader of the sanctions influence on the Russian Federation remains the USA, which was able to rally European partners around it. Some facts regarding the application of European sanctions against the defense, media, financial, trade, energy, transport and technological sectors of the Russian Federation have been presented.

It has been proven that in the legal field of the EU, the key normative basis for the application of sanctions against individuals and legal entities of a foreign state is Art. 215 "Restrictive measures" of the Treaty on the Functioning of the European Union. It has been argued that after reaching a political agreement between EU member states, relevant legal acts on the introduction of sanctions are prepared by the European External Affairs Service and/or the European Commission and submitted to the Council for approval in the form of special regulations and decisions.

Using two relevant examples from practice, it has been shown that the recipients of sanctions regularly try, usually unsuccessfully, to challenge them in EU courts in order to restore their economic and legal status.

Based on the results of the research, it was concluded that sanctions by themselves are not capable of winning or stopping the war, but they are quite capable of significantly weakening the economic condition and political motivation of the aggressor state to continue hostilities, prompting them to rethink their own position in the direction of the cessation of hostilities. This statement is all the more relevant in today's conditions of economic and legal globalization.

Вступ. Військова агресія Росії проти України спонукала чимало інших країн світу запровадити широкий пакет скоординованих економічних санкцій проти держави-агресора. Заходи спрямовані на обмеження звичайних торговельних і фінансових відносин з Росією, покарання російських олігархів, які підтримують В. Путіна, а також очікуваний деструктивний вплив на російську економіку – усе це заради стримування РФ від продовження війни. Водночас масштаб і серйозність цих економічних санкційних впливів дуже різняться,

і їхній повний вплив на російську економіку все ще розкривається, як і відповідні наслідки для економічної діяльності в інших країнах [1].

Зменшення доступу до імпортованих технологій разом з відтоком іноземних фірм і кваліфікованих російських працівників будуть довгостроковими перешкодами для економіки Росії. Зокрема, Міністерство торгівлі США стверджує, що світовий експорт мікросхем до Росії впав на 90%, а 38 країн запровадили суворий експортний контроль. Багато іноземних компаній «самосанкціонуються»,

згортаючи діяльність або залишаючи Росію, навіть якщо цього не вимагає закон.

Хоча санкції заморозили більшість російських закордонних активів, Росія продовжує отримувати великі доходи від експорту енергоресурсів. Так, доходи від нафти і газу склали 47% російських федеральних доходів із січня до травня 2022 р., хоча видобуток нафти в квітні скоротився. Проте доходи від нафти та газу зросли на 80%. Росія все ще заробляє приблизно 1 млрд дол. на день експортних доходів від нафти та газу, приблизно половина з яких надходить безпосередньо до федерального бюджету. Для порівняння, російські фіскальні дані (останні доступні для публічного доступу) показують, що Москва витратила 325 млн дол. на день на військові витрати у квітні [2]

Виклад основного матеріалу. Доводиться констатувати, що сьогодні у вітчизняному науковому просторі поки що бракує ґрунтовних аналітичних праць, присвячених економічним та правовим аспектам міжнародного санкційного режиму, застосованого до РФ.

Натомість західні науковці є помітно більш активними в цьому напрямі. Так, фахівці Єльського інституту керівників (Yale Chief Executive Leadership Institute), спираючись на аналіз економічної активності протягом п'яти місяців «вторгнення», опублікували розгорнутий аналітичний звіт, у якому стверджується, що відтік понад 1 000 глобальних компаній і міжнародні санкції мають серйозний негативний вплив на російську економіку. У науковій праці, яка налічує понад 100 сторінок, йдеться про те, що ці міжнародні відповіді на агресію серйозно нівелювали конкурентоспроможність російської економіки, одночасно посиливши внутрішні організаційні недоліки.

У статті обговорюється вплив санкцій на доходи від російської нафти та російську нафтову промисловість, російський імпорт, внутрішнє споживання та виробництво, а також внутрішню фіскальну політику. Також наголошено на тому, що китайські компанії більш обережно ставляться до втрати доступу до ринків США та Європи, аніж до ринку Росії внаслідок порушення санкційного режиму, накладеного США [3].

Тепер щодо «європейського» вектору розглядуваної проблематики. Як відомо, Європейський Союз (далі – ЄС) послідовно ухвалив декілька пакетів санкцій у відповідь на військову агресію Росії проти України. У хронологічному аспекті тут варто звернути увагу на таке. Ухвалений 17 березня 2014 р. Регламент ЄС № 269/2014 став першим документом, присвяченим обмежувальним заходам як колективній реакції на дії, які підривають територіальну цілісність, суверенітет та незалежність України або загрожують ним.

24 лютого 2022 р. Високий представник ЄС видав заяву від імені Союзу, в якій найрішучішим чином засудив неспровоковане вторгнення збройних сил РФ в Україну та участь Білорусі в цій агресії проти України. Верховний представник зазначив, що відповідь ЄС включатиме як секторальні, так і індивідуальні обмежувальні заходи. Того ж дня Рада ЄС спільно й найрішучішим чином засудила неспровоковану та невинуватану військову агресію Російської Федерації проти України. Своїми незаконними військовими діями Росія грубо порушує міжнародне право та принципи Статуту ООН, підриває європейську та глобальну безпеку й стабільність. У тісній координації з партнерами та союзниками Рада ЄС погодилася подальші обмежувальні заходи, які призведуть до масштабних і серйозних наслідків для Росії за її дії.

Відповідно, з 24 лютого 2022 р. з огляду на серйозність безпекової ситуації ЄС уже неодноразово застосовував обмежувальні заходи, викладені в Додатку I до Регламенту (ЄС) № 269/2014.

Станом на серпень 2022 р. Європейський Союз затвердив сім пакетів санкцій проти Росії. Проте, що країни ЄС погодилися продовжити санкції проти Росії до січня 2023 р., повідомила президентка Єврокомісії Урсула фон дер Ляєн [4].

Метою вжиття санкційних заходів є послаблення здатності керівництва РФ фінансувати війну; покладення значного економічного та політичного тягаря на політичну еліту Росії, відповідальну за підготовку, фінансування та продовження вторгнення.

Відповідні санкційні заходи включають індивідуальні санкції, економічні санкції, обмеження щодо ЗМІ, дипломатичні заходи [5].

Додатково ЄС запровадив санкції проти Білорусі у відповідь на її сприяння вторгненню в Україну.

Варто зауважити, що чутливі економічні санкції, мабуть, навіть більш суворі та масштабні за змістом, застосовують Сполучені Штати. Про них та їхні правові наслідки варто говорити окремо, на сторінках окремої наукової статті.

У ретроспективі варто сказати про таке. У липні та вересні 2014 р. ЄС запровадив економічні санкції, спрямовані на обмеження торгівлі з Росією в окремих секторах економіки.

Згодом, у березні 2015 р., лідери ЄС вирішили узгодити чинний режим санкцій із повним виконанням Мінських домовленостей, що було заплановано на кінець грудня 2015 р. Оскільки цього не сталося, санкції було подовжено до 31 липня 2016 р. Далі економічні санкції продовжували на період у шість місяців з липня 2016 р. Рішення про їх продовження ухвалювалося щоразу після оцінки прогресу щодо виконання Мінських угод.

Наразі запроваджені економічні санкції продовжено до 31 січня 2023 р.

Ці санкції спрямовані проти оборонного, медійного, фінансового, торговельного, енергетичного, транспортного та технологічного секторів. Наведемо декілька уточнюючих фактів щодо цього.

Фінансовий сектор. Обмеження доступу до первинних і вторинних ринків капіталу ЄС для деяких російських банків і компаній; заборона на операції з Центральними банками Росії та Білорусі; заборона SWIFT-операцій для деяких російських і білоруських банків; заборона на надання Росії та Білорусі банкнот, номінованих в євро; заборона на державне фінансування чи інвестиції в Росії; заборона на інвестиції та внески в проекти, що співфінансуються Російським фондом прямих інвестицій.

Енергетика. Заборона на імпорт з Росії вугілля; заборона на імпорт з Росії нафти (за деякими винятками); заборона на експорт до Росії товарів і технологій нафтопереробної галузі; заборона на нові інвестиції в енергетичний сектор Росії.

Транспорт. Закриття повітряного простору ЄС для всіх літаків, які належать Росії або зареєстровані в ній; закриття портів країн ЄС для російських суден; заборона російським і білоруським автоперевізникам в'їжджати в ЄС; заборона на експорт до Росії товарів і технологій авіаційної, морської та космічної галузі.

Оборонна промисловість. Заборона на експорт до Росії товарів і технологій подвійного призначення, які можуть сприяти обороноздатності та безпеці Росії; заборона на торгівлю зброєю.

Операції із сировиною. Заборона на імпорт з Росії до ЄС чавуну, сталі, деревини, цементу, морепродуктів і спиртних напоїв; заборона на експорт до Росії предметів розкоші; заборона щодо вивезення золота з території Росії.

Телекомунікації. У 2022 р. ЄС призупинив мовлення п'яти російських державних ЗМІ, таких як «Супутник», «Russia Today», «Росія РТР / РТР Планета» «Росія 24», «Телецентр Міжнародний», а також їхніх дочірніх компаній. Як обґрунтування накладених санкцій зазначено, що ці ЗМІ були використані російським урядом як інструменти для маніпулювання інформацією та поширення дезінформації про вторгнення в Україну, включно з пропагандою, спрямованою на дестабілізацію сусідніх з Росією країн, а також держав-членів ЄС.

Як уже було зазначено, ЄС заборонив усі фінансові операції, пов'язані з управлінням резервами та активами Центробанку РФ, унаслідок чого він більше не може отримати доступ до активів, що зберігаються в державних і приватних банківських установах ЄС.

До речі, у лютому 2022 р. міжнародні резерви Росії становили 643 млрд дол. (579 млрд євро).

Наявність резервів в іноземній валюті допомагає, окрім іншого, підтримувати стабільний обмінний курс національної валюти конкретної держави.

Через заборону на здійснення операцій з ЄС та деякими іншими країнами більше половини російських резервів, за оцінками фахівців, наразі заморожені, ними не можна користуватись. Заборона також була введена іншими країнами (передусім такими, як США, Канада та Великобританія), які також зберігають частку російських валютних резервів.

Таким чином, Росія не може використовувати цю частину іноземних активів для надання коштів своїм банкам і, відповідно, обмежити наслідки інших санкцій. Навіть ліквідні золотовалютні резерви, що зараз зберігаються в Росії, відтепер важче продати саме через міжнародні санкції.

ЄС також заборонив продаж, постачання, передачу та експорт до Росії банкнот, номінованих в євро. Мета цього заходу полягає в тому, щоб обмежити доступ російського уряду, його Центрального банку та фізичних або юридичних осіб до готівкових ресурсів у євро задля запобігання практикам ухилення від санкцій.

Аналогічні санкції діють також щодо Білорусі.

Переходячи від економічного до юридичного боку розглядуваного питання, зазначаємо таке. У правовому полі ЄС головною нормативною підставою для застосування санкцій проти фізичних та юридичних осіб іноземної держави є ст. 215 «Обмежувальні заходи» Договору про функціонування Європейського Союзу. У цій нормі сказано, зокрема, про таке.

Якщо рішення, ухвалене відповідно до глави 2 розділу V Договору про функціонування Європейського Союзу, передбачає переривання або скорочення, частково або повністю, економічних і фінансових відносин з однією або кількома третіми країнами, Рада, діючи кваліфікованою більшістю та за пропозицією Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки, вживає необхідних заходів. Високий представник інформує про це Європейський Парламент.

Акти, згадані в цій статті, повинні включати необхідні положення щодо забезпечення правових гарантій відповідним особам [6].

Далі перелік відповідних санкцій та межі їхнього застосування деталізуються вже на рівні спеціальних актів Ради ЄС.

Варто зазначити, що санкції ЄС повністю відповідають зобов'язанням за міжнародним правом, поважаючи права та основні свободи особи.

Після досягнення політичної згоди між державами-членами ЄС відповідні правові акти готуються Європейською службою зовнішніх справ та/або Європейською комісією і передаються на

ухвалення Раді. Регламенти та рішення Ради як правові акти загального застосування є обов'язковими для будь-якої фізичної чи юридичної особи під юрисдикцією ЄС. Це означає будь-яку фізичну чи юридичну особу в межах ЄС, будь-якого громадянина ЄС у будь-якому місці, а також усі компанії та організації, зареєстровані відповідно до вимог законодавства країни-члена ЄС.

Наступний приклад розкриває, принаймні загально, правовий алгоритм та обсяги застосування економічних санкцій. Йдеться про Регламент Ради (ЄС) 2022/428 від 15 березня 2022 р. про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 833/2014 щодо обмежувальних заходів у зв'язку з діями Росії, які дестабілізують ситуацію в Україні.

У цьому документі, зокрема, зазначено, що 15 березня 2022 р. Рада ЄС, спираючись на положення Договору про функціонування Європейського Союзу, зокрема його ст. 215 (про неї йшлося вище), беручи до уваги Рішення Ради (спільна зовнішня політика та політика безпеки (CFSP)) 2022/430 від 15 березня 2022 р. про внесення змін до Рішення 2014/512/CFSP щодо обмежувальних заходів у зв'язку з діями Росії, які дестабілізують ситуацію в Україні, враховуючи спільну пропозицію Високого представника Європейського Союзу з питань закордонних справ і політики безпеки та Європейської Комісії, ухвалила Рішення 2022/430, вносячи зміни до Рішення 2014/512/CFSP і запроваджуючи подальші торговельні обмеження щодо чавуну та сталі, а також предметів розкоші.

Рішення 2022/430 розширює перелік осіб, пов'язаних з оборонно-промисловою інфраструктурою РФ, на яких поширюються жорсткіші експортні обмеження щодо товарів і технологій подвійного використання, а також товарів і технологій, які можуть сприяти технологічному посиленню оборони та безпеки Росії. Рішення 2022/430 також накладає заборони на нові інвестиції в російський енергетичний сектор, а також повне обмеження експорту обладнання, технологій і послуг для енергетичної галузі в Росії, за винятком атомної промисловості та сектору транспортування енергії до кінцевого споживача.

Рішення 2022/430 забороняє всі операції з певними державними компаніями, які вже підпадають під обмеження рефінансування. Рішення 2022/430 також забороняє надання послуг кредитного рейтингу та доступ до будь-яких підписок на послуги кредитного рейтингу для російських клієнтів.

У документі зазначено, що ці заходи підпадають під дію Договору про функціонування Європейського Союзу, через що задля забезпечення їх однакового застосування в усіх державах-членах потрібна єдина регулятивна дія на рівні всього ЄС [7].

Цілком природно та очікувано, що накладення санкцій на російські компанії та на фізичних осіб отримує неабиякий супротив у судовому аспекті. Наведемо декілька доказів цієї тези.

Так, 27 червня 2022 р. Загальний суд ЄС відхилив клопотання про вжиття тимчасових заходів (спеціального режиму відновлення правового статусу сторони процесу), подане впливовим російським олігархом Алішером Усмановим, якого 28 лютого 2022 р. було внесено до списку санкцій ЄС щодо Росії (справа T-237/22 R).

У своєму рішенні Суд зазначив, що заява не довела терміновості/серйозності непоправної шкоди, заподіяної заявнику, оскільки пан Усманов посилався лише на шкоду, яка стосується фінансової життєздатності трьох дочірніх компаній "USM", у яких він володіє 49% акцій, а тому не є контролюючим акціонером. Йому не вдалося продемонструвати суду наявність прямого причинно-наслідкового зв'язку між погіршенням фінансового становища дочірніх компаній та його включенням до санкційного списку ЄС.

21 червня 2022 р. Загальний суд ЄС також відхилив клопотання про застосування тимчасових заходів щодо сестер Усманова, а саме Г. Ісмаїлової (справа T-234/22 R) і С. Нарзієвої (справа T-238/22 R). Їх обох додали до санкційного списку ЄС щодо Росії 8 квітня 2022 р. [8].

Далі у своєму рішенні від 27 липня 2022 р. Загальний суд ЄС відхилив заяву медіа-компанії "RT France", дочірньої компанії медіахолдингу "Russia Today", про скасування санкцій, накладених у березні 2022 р. Ці санкції забороняють медіаоператорам ЄС здійснювати мовлення та сприяти мовленню "RT France" (та інших поєднаних із нею каналів) і призупиняють будь-яку ліцензію на мовлення, дозвіл або домовленості з компанією. Це перший у практиці Загального суду кейс, коли він ухвалив рішення щодо санкцій, спрямованих на заборону трансляції аудіовізуального контенту.

Суд відхилив аргументи представників компанії "RT France" щодо відсутності причин для накладення санкцій, справедливості ухваленної процедури та його аргументів про те, що санкції були непропорційним обмеженням права RT на свободу вираження думок і свободу підприємництва. Суд також зазначив, що Рада ЄС не помилилася, встановивши, що "RT France" перебувала під контролем російського уряду та публічно поширювала контент, який виправдовував та підтримував військові дії проти України [9].

Наразі інших прикладів на судове оскарження санкційного режиму та результатів такого оскарження вистачає, нові позови подаються регулярно. Це свідчить, з одного боку, про збереження і навіть подальше посилення санкційного впливу на певні визначені російські компанії та фізичних осіб,

а з іншого боку, про очевидну чутливість широкого спектру обмежувальних заходів.

Висновки. Санкції не виграють війну і не зупиняють військовий наступ. Водночас санкції здатні суттєво послабити економічний стан та мотивацію держави-агресора продовжувати бойові дії, спонукають переосмислити свою позицію в напрямі згортання агресивних дій. У сучасних умовах економічної глобалізації ця теза є особливо актуальною, вона потребує

додаткового осмислення та наукового обґрунтування передусім фахівцями в галузі економіки та права. Цілком очевидно, що ті процеси, які сьогодні відбуваються у світі щодо перебудови архітектури глобальної безпеки, політико-правового устрою та економічних зв'язків, є безпрецедентними. Отже, це потребує нових підходів до наукового аналізу задля вироблення якісних порад і рекомендацій передусім для нашої держави в її євроінтеграційних прагненнях.

ЛІТЕРАТУРА

1. Bown C. Russia's war on Ukraine: A sanctions timeline. *Peterson Institute for International Economics*. URL: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/russias-war-ukraine-sanctions-timeline> (дата звернення: 18.08.2022).
2. DiPippo G. Strangling the Bear? The Sanctions on Russia after Four Months. *Center for Strategic & International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/strangling-bear-sanctions-russia-after-four-months> (дата звернення: 18.08.2022).
3. Sonnenfeld J., Tian S., Sokolowski F., Wyrebkowski M., Kasprowicz M. Business Retreats and Sanctions Are Crippling the Russian Economy. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4167193 (дата звернення: 18.08.2022).
4. Войтюк Т. ЄС затвердив сьомий пакет санкцій проти Росії. URL: <https://suspilne.media/262864-es-zatverdiv-somij-paket-sankcij-proti-rosii> (дата звернення: 18.08.2022).
5. Санкції ЄС. URL: <https://www.dw.com/uk/sanktii-eu/t-56951513> (дата звернення: 18.08.2022).
6. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 18.08.2022).
7. Council Regulation (EU) 2022/428 of 15 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilizing the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R0428> (дата звернення: 18.08.2022).
8. EU court rejects 'interim measures' application by Alisher Usmanov. URL: <https://www.europeansanctions.com/2022/06/eu-court-rejects-interim-measures-application-by-alisher-usmanov> (дата звернення: 18.08.2022).
9. Judgment of the General Court in Case T-125/22. RT France v Council. PRESS RELEASE No. 132/22. Luxembourg, 27 July 2022. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-07/cp220132en.pdf> (дата звернення: 17.08.2022).

REFERENCES

1. Bown C. Russia's war on Ukraine: A sanctions timeline. *Peterson Institute for International Economics*. URL: <https://www.piie.com/blogs/realtime-economic-issues-watch/russias-war-ukraine-sanctions-timeline> (reference date: 18.08.2022).
2. DiPippo G. Strangling the Bear? The Sanctions on Russia after Four Months. *Center for Strategic & International Studies*. URL: <https://www.csis.org/analysis/strangling-bear-sanctions-russia-after-four-months> (reference date: 18.08.2022).
3. Sonnenfeld J., Tian S., Sokolowski F., Wyrebkowski M., Kasprowicz M. Business Retreats and Sanctions Are Crippling the Russian Economy. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4167193 (reference date: 18.08.2022).
4. Voitiuk T. YeS zatverdiv somyi paket sanktsii proty Rosii. URL: <https://suspilne.media/262864-es-zatverdiv-somij-paket-sankcij-proti-rosii> (reference date: 18.08.2022) [in Ukrainian].
5. Sanktsii YeS. URL: <https://www.dw.com/uk/sanktii-eu/t-56951513> (reference date: 18.08.2022) [in Ukrainian].
6. Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (reference date: 18.08.2022).
7. Council Regulation (EU) 2022/428 of 15 March 2022 amending Regulation (EU) No 833/2014 concerning restrictive measures in view of Russia's actions destabilizing the situation in Ukraine. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32022R0428> (reference date: 18.08.2022).

8. EU court rejects 'interim measures' application by Alisher Usmanov. URL: <https://www.europeansanctions.com/2022/06/eu-court-rejects-interim-measures-application-by-alisher-usmanov> (reference date: 18.08.2022).
9. Judgment of the General Court in Case T-125/22. RT France v Council. PRESS RELEASE No. 132/22. Luxembourg, 27 July 2022. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2022-07/cp220132en.pdf> (reference date: 17.08.2022).

Дистанційний режим судових засідань в цивільному процесі як гарантія забезпечення прав людини в контексті євроінтеграційних процесів

Кармаза О. О.

доктор юридичних наук, професор, професор

Інститут післядипломної освіти

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

вул. Васильківська, 36, Київ, Україна

orcid.org/0000-0003-4895-5220

karmazaoleksandra@gmail.com

Ключові слова: *цивільний процес, дистанційна форма судочинства, електронне судочинство, євроінтеграція, права людини, воєнний стан.*

У статті розкрито проблеми та можливості запровадження в Україні дистанційної форми здійснення цивільного судочинства відповідно до міжнародного права та стандартів права Європейського Союзу, а також з урахуванням дії на території України спеціальних правових режимів, а саме режимів воєнного чи надзвичайного стану. Об'єктом дослідження є процесуальні відносини, які виникають у зв'язку із захистом прав чи інтересів фізичних осіб, юридичних осіб, держави в цивільному судочинстві, а також які обтяжені дією правового режиму воєнного чи надзвичайного стану на території України. Метою дослідження є встановлення можливості реалізації дистанційної форми (дистанційного режиму, онлайн-режиму) здійснення цивільного судочинства в Україні відповідно до стандартів права Європейського Союзу та з урахуванням норм Конституції України. Запропоновано авторське бачення модифікації процесуальних прав осіб у цивільному судочинстві. Отримало подальший розвиток поняття «захист прав у цивільному судочинстві» щодо розширення його змісту. Досліджено поняття «електронне судочинство» та «дистанційна форма судочинства», розглянуто співвідношення цих понять. Доведено, що запровадження дистанційної форми розгляду цивільних справ у практичному аспекті без внесення відповідних змін у законодавство України є неможливим. Звертається увага на те, що це питання потребує комплексного вирішення задля створення належної законодавчої бази. Електронний суд чи електронне судочинство розглядається як елемент дистанційної форми судочинства, яка запроваджується як додатковий інститут здійснення цивільного судочинства під час дії спеціального правового режиму, встановленого законом, який забезпечить віддалений розгляд справ у суді у межах, порядку та в спосіб, визначений ЦПК. Звертається увага на те, що під електронним судочинством, запровадженим у цивільному процесі, у вузькому значенні розуміються електронний документообіг та проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Встановлено, що для науки цивільного процесу та практики залишаються актуальними та потребують подальших наукових досліджень проблеми, пов'язані із застосуванням цифровізації правосуддя, зокрема застосування в судовому процесі штучного інтелекту. Методологічною основою дослідження є філософсько-правові засади пізнання соціальних явищ, зокрема тих, що стосуються охорони, захисту та відновлення прав осіб (громадян та юридичних осіб) у цивільному процесі. У статті застосовано діалектичний, системно-структурний, нормативно-логічний, соціологічний, порівняльно-правовий методи пізнання. За результатами проведеного дослідження запропоновано удосконалення норм цивільного процесуального законодавства України.

Remote regime of court sessions in civil proceedings as a guarantee of human rights in the context of European integration processes

Karmaza O. O.

Doctor of Law, Professor, Professor

Institute of Continuing Education

of Taras Shevchenko National University of Kyiv

Vasylkivska str., 36, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-4895-5220

karmazaoleksandra@gmail.com

Key words: *civil process, electronic justice, European integration, human rights, martial law.*

The article reveals the problems and possibilities of introducing a remote form of civil justice in Ukraine in accordance with international law and European Union law standards, as well as taking into account the operation of special legal regimes on the territory of Ukraine: martial law or state of emergency regimes. The object of the study is procedural relations that arise in connection with the protection of the rights or interests of individuals, legal entities, and the state in civil proceedings, and which are burdened by the effect of the legal regime of martial law or a state of emergency on the territory of Ukraine. The purpose of the study is to establish the possibility of implementing a remote form (remote mode, online mode) of conducting civil proceedings in Ukraine in accordance with the standards of European Union law and taking into account the norms of the Constitution of Ukraine. The author's vision of modification of the procedural rights of persons in civil proceedings is proposed. The concept of "rights protection in civil proceedings" was further developed in terms of expanding its content. The concepts of "electronic justice" and "remote form of justice" were studied, and the relationship between these concepts was considered. It has been proven that the introduction of a remote form of consideration of civil cases is practically impossible without making appropriate changes to the legislation of Ukraine. Attention is drawn to the fact that this issue requires a comprehensive solution in order to create an appropriate legislative framework. In the article, the electronic court or electronic proceedings are considered as an element of a remote form of judicial proceedings, which is introduced as an additional institution for the implementation of civil proceedings during the operation of a special legal regime established by law, and which will ensure remote consideration of cases in court within the limits, order and manner determined by the Code of Civil Procedure. Attention is drawn to the fact that electronic court proceedings, introduced in the civil process in a narrow sense, are understood as electronic document circulation and the holding of court hearings in video conference mode. It was established that for the science of civil procedure and practice, the problems related to the use of digitalization of justice, in particular the use of artificial intelligence in the judicial process, remain relevant and require further scientific research. The methodological basis of the study is the philosophical and legal basis of knowledge of social phenomena, in particular, those related to the protection, protection and restoration of the rights of individuals (citizens and legal entities) in the civil process. The article uses dialectical, systemic-structural, normative-logical, sociological, comparative-legal methods of cognition. Based on the results of the research, it is proposed to improve the norms of the civil procedural legislation of Ukraine.

Вступ. Станом на вересень 2022 року в Україні вже восьмий рік триває військова агресія Росії проти України. Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64, затвердженим Законом «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»», в Україні введено воєнний стан. В Україні досі діє правовий режим воєнного стану на підставі відповідних указів Президента, затверджених законами. Дія правового режиму воєнного чи надзвичайного стану зумовлює модифікацію наявних прав і свобод людини й громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб, а в юриспруденції – нові наукові дослідження з окресленої проблеми.

Крім того, вісім років тому (2014 рік) Верховна Рада України та Європейський Парламент одночасно ратифікували Угоду про асоціацію між Україною та Європейським Союзом [1], яка сприяла подальшому розвитку права України в напрямі євроінтеграції. 28 лютого 2022 року в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні задля підтримки цілей, визначених у ст. 2 Договору про Європейський Союз [2], було підписано заяву про вступ України до ЄС, і у березні 2022 року Європейський Парламент рекомендував державам-членам ЄС працювати над наданням статусу кандидата на членство у ЄС для України. В червні 2022 року Україна отримала статус країни-кандидата.

Спровоковані дією правового режиму воєнного стану проблеми захисту прав громадян стосовно обмеження прав громадянина на захист у суді через неможливість здійснення судочинства на окупованих територіях України, територіях України, де ведуться чи велися бойові дії тощо, а також вибраний Україною європейський напрям розвитку вимагають від учених, науковців та суб'єктів законодавчої ініціативи із застосуванням принципів верховенства права та запобігання порушенню й обмеженню прав осіб, розроблення та запровадження належних та ефективних засобів захисту права громадян на судовий захист в Україні. Тож доцільно говорити про правову рефлексію – відображення в структурі та змісті прав і обов'язків тих реалій, які притаманні надзвичайній ситуації та на які необхідно адекватно реагувати [3, с. 56], тобто йдеться про модифікацію цивільних процесуальних прав та обов'язків [4, с. 1156–1164].

Отже, існує необхідність реагування на удосконалення та запровадження належних механізмів захисту прав осіб у цивільному судочинстві. На це, зокрема, звернув увагу Голова Верховного Суду В. Князев та запропонував створити механізм, що гарантував би громадянам доступ до правосуддя незалежно від ситуації в країні. Також він акцентував увагу на цифровізації правосуддя,

а саме на забезпеченні можливості учасникам процесу віддаленого доступу до суду та здійснення правосуддя в дистанційному режимі [5].

Проблеми своєчасного, доступного, ефективного захисту прав громадян у суді в умовах дії режимів воєнного чи надзвичайного стану на території України, а також проблеми, які пов'язані з розвитком цивільного процесу в напрямі євроінтеграції, є предметом дослідження в Україні. Так, ці проблеми вивчали С. Короед, В. Махінчук («Проблеми відшкодування майнової шкоди, завданої пошкодженням нерухомого майна внаслідок збройної агресії Російської Федерації», 2022 рік), Д. Луспеник («Цивільний процес в умовах воєнного стану», 2022 рік), Т. Комарова («Законодавство Європейського Союзу та вплив практики суду ЄС на становлення європейського цивільного процесу», 2018 рік), В. Бобрик («Спрощення судового розгляду справ з невеликою ціною позову: європейський досвід та перспективи в Україні», 2016 рік), І. Ізарова («Теоретичні засади цивільного процесу Європейського Союзу», 2015 рік). Водночас у науці цивільного процесу, а також на законодавчому рівні не вирішена проблема повноцінної дистанційної форми розгляду цивільних справ, яка б сприяла своєчасному, об'єктивному, всебічному захисту прав осіб у суді та відповідала правовим засадам Європейського Союзу.

Метою дослідження є встановлення можливості реалізації дистанційної форми (дистанційного режиму, онлайн-режиму) здійснення цивільного судочинства в Україні відповідно до стандартів права Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Пандемія Covid-19, введення в Україні правових режимів надзвичайного чи воєнного стану, неможливість здійснення цивільного судочинства через військову агресію Росії на території України, а також вибраний Україною євроінтеграційний курс вказують на необхідність удосконалення цивільного процесуального законодавства України щодо фундаменталізації прав і свобод людини й громадянина та забезпечення доступності правосуддя як міжнародного стандарту справедливого судочинства, зокрема, шляхом цифровізації. В Декларації Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕJ) Ради Європи (2020 рік) вказала на необхідність прийняття ефективних рішень під час дії пандемії для забезпечення безперервності роботи судів та доступу до правосуддя. При цьому звернула увагу на те, що ІТ-рішення (онлайн-послуги, дистанційні судові засідання та відеоконференції) та подальший розвиток цифрового правосуддя мають завжди здійснюватися відповідно до основних прав та принципів справедливого судового розгляду [6]. Впровадження можливості дистанційного режиму правосуддя

в Україні широко почало обговорюватися після появи в Україні пандемії Covid-19 [3], тож тема цифровізації правосуддя не є новою.

Судді звертають увагу на те, що зміст та форма провадження у цивільних справах в умовах воєнного стану повинні відповідати завданням та основним засадам цивільного судочинства, але мають бути особливості здійснення такого провадження в умовах воєнного чи надзвичайного стану [7]. Правосуддя судами в умовах дії воєнного стану має здійснюватися в нерозривній зв'язці із забезпеченням не лише реальної доступності кожного до правосуддя, але й необхідних умов для роботи суддів, судів системи судоустрою України. Це потребує створення належної законодавчої бази [8].

Підтримуючи науково-практичну дискусію, зазначимо, що є необхідність обговорення та закріплення дистанційної форми судового засідання у випадках, межах та порядку, визначених у Цивільному процесуальному кодексі України (далі – ЦПК) та з дотриманням міжнародних принципів і європейських стандартів щодо доступу до суду та дії принципу права на справедливий судовий розгляд. Застосування дистанційної форми відповідає Директиві Європейського Парламенту і Ради ЄС про запровадження Європейського кодексу електронних комунікацій, Європейської етичної хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують.

Отже, пропонуємо розрізнити поняття «електронне судочинство» та «дистанційна форма судочинства». Законодавство України не використовує та не розкриває їхні значення. Водночас ЦПК визначає підстави, межі та способи застосування Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ст. 14), подачу заяви та документів в електронній формі (ст. ст. 43, 62, 128, 177), електронних доказів (ст. ст. 76, 83, 85, 93, 95, 100, 101, 146, 175), використання систем відеоконференц-зв'язку (ст. ст. 7, 14, 67, 69, 72, 73, 74, 203, 212) тощо. Крім того, ст. 11 Закону «Про судоустрій та статус суддів» визначає, що додатковим способом інформування може бути надання інформації з використанням Єдиного державного вебпорталу електронних послуг. Узагальнивши ці та інші норми законодавства України, дійдемо висновку, що в ньому визначаються порядок, межі та спосіб електронного документообігу, а також проведення судового засідання в режимі відеоконференції (електронний суд у вузькому значенні).

В юриспруденції зазначається, що електронний суд – це підсистема ЄСІТС, що забезпечує можливість користувачам у передбачених законодавством випадках відповідно до наявних технічних можливостей підсистеми ЄСІТС реалізованого функціоналу створювати та надсилати в електро-

нному вигляді процесуальні чи інші документи до суду, інших органів та установ у системі правосуддя, а також отримувати інформацію про стан і результати розгляду таких документів чи інші документи [9]. Електронний суд як елемент інформаційного суспільства – це самостійна унікальна форма судового процесу, заснованого на новітніх ІТ, що забезпечують повний цикл розгляду судової справи в електронному форматі [10]. Електронне правосуддя охоплює широкий спектр ініціатив, включно з використанням електронної пошти, поданням позовів в онлайн-режимі, наданням інформації в Інтернеті, використанням відеоконференцій, відстеженням у реальному часі реєстрації та стадій розгляду справи, а також отриманням доступу до інформації [11].

З цими та іншими висновками тяжко не погодитися, оскільки електронний суд щодо електронного документообігу в судовому процесі, а також проведення засідань у режимі відеоконференцій дійсно існує в Україні. Плюси та мінуси електронного суду широко висвітлюються вченими та практиками, зокрема В. Бобриком, Н. Голубевою, Ж. Васильєвою-Шаламовою, О. Захаровою, О. Грабовською, С. Короєдом, Г. Тимченком, Р. Ханік-Посполітак.

Вважаємо, що електронний суд слід розглядати як елемент дистанційної форми судочинства, яка може бути запроваджена як додатковий інститут здійснення цивільного судочинства під час дії спеціального правового режиму, встановленого законом, який забезпечить віддалений розгляд справ у суді у межах, порядку та в спосіб, визначені ЦПК. Такий висновок зумовлений подіями, пов'язаними зі збройною агресією Росії на території України, дією правового режиму воєнного стану, небезпеками, які виникають в умовах воєнного стану для життя, здоров'я громадян, а також підтверджується судовою практикою (ухвала ВП ВС від 7 червня 2022 року у справі № 910/10006/19).

Перехід на дистанційну форму правосуддя під час дії правового режиму воєнного стану чи надзвичайного стану забезпечить гарантоване міжнародними договорами України (наприклад, ст. 6 Європейської конвенції з прав людини), Конституцією України, ЦПК право на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справи у суді, сприятиме виконанню вимог Конституції, Закону «Про правовий режим воєнного стану» та інших законів України стосовно здійснення правосуддя під час дії правових режимів (воєнного стану, надзвичайного стану чи режиму тимчасово окупованих територій України [12]).

Однак законодавство не регулює відносини використання дистанційної форми судочинства як форми, яка діє віддалено від приміщення суду. Більш того, норми Закону «Про судоустрій та ста-

тус суддів» забороняють проводити судові засідання поза спеціально обладнаних для цього приміщень. Водночас вважаємо, що правовий механізм дистанційного режиму правосуддя може бути схожим на дистанційний режим проведення засідань Центральної виборчої комісії (ст. 11 Закону «Про Центральну виборчу комісію»).

У зв'язку з цим пропонуємо внести зміни до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», а також ЦПК щодо запровадження на період дії спеціальних правових режимів, визначених законом, у судовому процесі особливої онлайн-роботи суду (дистанційного режиму), які б визначали порядок, підстави, межі, строки онлайн-розгляду і вирішення цивільних справ з дотриманням завдань, визначених ЦПК. На науковому рівні слід розширити зміст поняття «захист прав у цивільному судочинстві» стосовно здійснення судових онлайн-засідань (дистанційного режиму правосуддя). Також вбачається доцільним продовжити розроблення теми запровадження цифровізації правосуддя шляхом залучення штучного інтелекту (далі – ШІ), яка відповідає Європейській етичній хартії використання штучного інтелекту в судових системах і реаліях, що їх оточують, Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, а також може бути предметом окремого проєкту закону України.

Загалом тема ШІ в судовому процесі не є новою для науки, однак потребує подальших досліджень. Запровадження ШІ в механізмі охорони та захисту прав та свобод учасників судового процесу має бути адаптованим до суспільних відносин, не порушувати конституційні права та свободи

людини і громадянина в Україні, мати законодавче підґрунтя, а також враховувати Рекомендації СМ/Rec(2020)1 Комітету Міністрів державам-членам щодо впливу алгоритмічних систем на права людини [13].

Висновки. Регулювання відносин у цивільному процесі з огляду на динаміку розвитку та утвердження системи правових принципів, визначених у Конституції України, міжнародному та європейському праві, має передбачати ефективні, своєчасні та обґрунтовані правові механізми захисту прав громадян у суді, спрямовані на забезпечення безперервності здійснення правосуддя, тож зміст поняття «захист прав у цивільному судочинстві» у широкому розумінні слід розглядати через здійснення судових онлайн-засідань у цивільному судочинстві у випадках дії спеціальних правових режимів, у порядку, межах, строках та з підстав, визначених ЦПК. Запровадження дистанційної форми розгляду цивільних справ у практичному аспекті без внесення відповідних змін у законодавство України є неможливим.

Задля забезпечення безперервності здійснення захисту прав осіб у цивільному судочинстві пропонуємо електронне судочинство розглядати як елемент дистанційної форми, яка запроваджується як додатковий інститут здійснення цивільного судочинства під час дії спеціального правового режиму, встановленого законом, який забезпечить віддалений розгляд справ у суді у межах, порядку та в спосіб, визначений ЦПК.

Потребують подальших наукових досліджень проблеми, пов'язані із застосуванням цифровізації правосуддя, зокрема щодо застосування в суді ШІ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони / *Верховна Рада України. Законодавство України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 12.09.2022).
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (дата звернення: 12.09.2022).
3. Харитонов Є., Харитонova О., Булеца С. Приватні та публічні інтереси в умовах пандемії Covid-19: колізії та правові шляхи вирішення : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 316 с.
4. Кармаза О. Захист прав та інтересів громадян у цивілістичному процесі в умовах військового стану та військової агресії росії проти України. *Російсько-українська війна (2014–2022 роки): історичні, політичні, культурно-освітні, релігійні, економічні та правові аспекти* : наукова монографія. Рига : Baltija Publishing, 2022. 1421 с. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-144>.
5. Треба створити механізм, що гарантував би громадянам доступ до правосуддя незалежно від ситуації в країні – Голова ВС. 18 серпня 2022 року / Верховний Суд. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1309125> (дата звернення: 12.09.2022).
6. Декларація СЕРЕJ. Отримані уроки і виклики, які постали перед судовою владою під час пандемії Covid-19 і після неї. Неофіційний переклад, здійснений Верховним Судом. URL: <https://rm.coe.int/serrej-declaration-on-lessons-learned-serrej-2020-8rev/16809ede8b> (дата звернення: 12.09.2022).
7. Луспенник Д. Цивільний процес в умовах воєнного стану / Верховний Суд. 17 червня 2022 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_06_21_prezent_L.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

8. Смокович М. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 450–455. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72>.
9. Електронний суд. *Вікіпедія*. URL: https://wiki-ccs.court.gov.ua/w/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4 (дата звернення: 12.09.2022).
10. Бринцев О. Електронний суд в Україні. Досвід та перспективи : монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.
11. Посібник з європейського права з питань доступу до правосуддя. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_UKR.pdf (дата звернення: 12.09.2022).
12. Кармаза О. Забезпечення цивільних прав громадян в умовах дії правового режиму на тимчасово окупованій території України: загальнотеоретичні положення нотаріального процесу. *Публічне право*. 2015. № 3 (19). С. 305–313.
13. Кармаза О. Правова природа штучного інтелекту та цифрових технологій у цивілістичному процесі України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 4. С. 24–30. DOI: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.4.4>.

REFERENCES

1. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between the European Union and the European Atomic Energy Community and their member states, of the one part, and Ukraine, of the other part]. Verkhovna Rada Ukrainy. Zakonodavstvo Ukrainy. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (in Ukrainian).
2. Consolidated version of the Treaty on European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012M%2FTXT> (in English).
3. Kharytonov Ye., Kharytonova O., Buletsa S. (2021). Pryvatni ta publichni interesy v umovakh pandemii Covid-19: kolizii ta pravovi shliakhy vyrishennia: monohrafiia [Private and public interests in the context of the Covid-19 pandemic: conflicts and legal solutions: monograph]. Odesa. Vyd. dim “Helvetyka”, 316 p. (in Ukrainian).
4. Karmaza O. (2022) Zakhyst prav ta interesiv hromadian u tsyvilistychnomu protsesi v umovakh viiskovoho stanu ta viiskovoi ahresii rosii proty Ukrainy. Rosiisko-ukrainska viina (2014–2022): istorychni, politychni, kulturno-osvitni, relihiini, ekonomichni ta pravovi aspekty: Naukova monohrafiia [Protection of the rights and interests of citizens in the civil process in the conditions of martial law and Russia’s military aggression against Ukraine. Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural and educational, religious, economic and legal aspects: Scientific monograph.]. Ryha: Baltija Publishing. 1421 p. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-144> (in Ukrainian).
5. Verkhovnyi Sud. (2022) Treba stvoryty mekhanizm, shcho harantuvav by hromadianam dostup do pravosuddia nezalezhno vid sytuatsii v kraini – Holova VS. [It is Necessary to Create a Mechanism That Would Guarantee Citizens’ Access to Justice Regardless of the Situation in the Country – SC President]. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1309125> (in Ukrainian).
6. Deklaratsiia CEPEJ. Otrymani uroky i vyklyky, yaki postaly pered sudovoiu vladoiu pid chas pandemii Covid-19 i pislia nei [CEPEJ Declaration on lessons learned and challenges faced by the judiciary during and after the COVID-19 pandemic]. Neofitsiyni pereklad, zdiisnenyi Verkhovnym Sudom. URL: <https://rm.coe.int/cepej-declaration-on-lessons-learned-cepej-2020-8rev/16809ede8b> (in Ukrainian).
7. Luspenyk D. (2022). Tsyvilnyi protses v umovakh voiennoho stanu. Verkhovnyi Sud. Vebinar [Civil process under martial law]. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/2022_06_21_prezent_L.pdf (in Ukrainian).
8. Smokovych M. (2022). Zdiisnennia pravosuddia v umovakh voiennoho stanu: do pytannia zakonodavchikh zmin [Execution of justice in martial law: to the question of legislative changes]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii PRAVO. Vypusk 70, 450–455 p. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.72> (in Ukrainian).
9. Elektronnyi sud [Electronic court]. *Вікіпедія* URL: https://wiki-ccs.court.gov.ua/w/%D0%9A%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F:%D0%95%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%82%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%83%D0%B4 (in Ukrainian).

10. Bryntsev O. (2016). Elektronnyi sud v Ukraini. Dosvid ta perspektyvy: monohrafiia [Electronic court in Ukraine. Experience and perspectives: monograph]. Kh.: Pravo, 72 p. (in Ukrainian).
11. Posibnyk z yevropeiskoho prava z pytan dostupu do pravosuddia [Guide to European law on access to justice]. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Handbook_access_justice_UKR.pdf (in Ukrainian).
12. Karmaza O. (2015). Zabezpechennia tsyvilnykh prav hromadian v umovakh dii pravovoho rezhymu na tymchasovo okupovaniu terytorii Ukrainy: zahalnoteoretychni polozhennia notarialnoho protsesu [Ensuring the civil rights of citizens under the conditions of the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: general theoretical provisions of the notarial process]. *Publichne pravo*. № 3 (19), 305–313 p. (in Ukrainian).
13. Karmaza O. (2021). Pravova pryroda shtuchnoho intelektu ta tsyfrovyykh tekhnolohii u tsyvilistychnomu protsesi Ukrainy [The legal nature of artificial intelligence and digital technologies in the civil process of Ukraine]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*. Vypusk 4, 24–30 p. DOI <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2021.4.4> (in Ukrainian).

Правові інструменти та принципи політики Європейського Союзу у сфері сільськогосподарського виробництва

Качурінер В. Л.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства

Міжнародний гуманітарний університет

вул. Фонтанська дорога, 33, Одеса, Україна

orcid.org/0000-0003-2553-5071

kachuriner22@ukr.net

Ключові слова: *право ЄС, виробництво, сільське господарство, правові інструменти, принципи, добровільні угоди, сертифікація, інтеграційна політика.*

У статті здійснено загальний огляд правових інструментів екологічної політики Європейського Союзу у сфері сільськогосподарського виробництва. Проаналізовано деякі основні принципи права Європейського Союзу. Позначено, що разом із загальними принципами політики ЄС у сфері виробництва діють спеціальні, що становлять основу правового регулювання в окремих сферах діяльності, зокрема сфері сільськогосподарського виробництва.

Наприклад, принцип обережності, його тлумачення та застосування здійснює Європейський Суд. Підкреслено, що цей принцип встановлюється згідно із сутністю екологічної політики Європейського Союзу, при цьому слугує для застосування інших значних екологічних принципів, зокрема принципу «інтеграції». Позначено, що Європейський Суд підтримує застосування такого принципу, як принцип використання заходів безпеки у сільськогосподарській сфері.

Підкреслено, що ЄС розробив систему екологічної сертифікації. Одними з перших під її дію підпали енергетична, транспортна та сільськогосподарська політика ЄС.

Проаналізовано такий правовий інструмент, як Інтегрована політика в галузі виробництва продукції, яка спрямована на зменшення впливу на довкілля виробництва товарів та послуг у процесі їх життєвого циклу шляхом використання набору політичних інструментів. Для покращення якості та узгодженості політики в Європейському Союзі використовується процес інтегрованої оцінки впливу.

Зроблено акцент на тому, що Інтегрована політика як добровільний інструмент у сфері сільського господарства запроваджує інтеграції екологічних питань у Спільну сільськогосподарську політику, а особливість принципу інтеграції полягає в тому, що він стосується не лише довкілля, але й усього європейського права, адже застосовується до усіх дій і політики Європейського Союзу.

Підкреслено значення такого інструмента, як добровільні угоди. Сучасною тенденцією політики ЄС у позначеній сфері є залучення до забезпечення охорони довкілля якнайбільшої кількості зацікавлених сторін, а не покладання відповідальності за стан навколишнього середовища.

Сформовано висновок, що до правових інструментів політики ЄС у сфері сільськогосподарського виробництва можна віднести установчі акти, акти вторинного права ЄС, добровільні угоди, стандартизацію, систему екологічного менеджменту та дизайну.

Legal instruments of the European Union policy in the sphere of agricultural production

Kachuriner V. L.

*Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of International Law
and Comparative Jurisprudence
International Humanities University
Fontanska Doroha str., 33, Odesa, Ukraine
orcid.org/0000-0003-2553-5071
kachuriner22@ukr.net*

Key words: *EU law, production, agriculture, legal instruments, principles, voluntary agreements, certification, integration policy.*

The article provides a general overview of the legal instruments of the environmental policy of the European Union in the field of agricultural production. Some basic principles of European Union law are analyzed. It is noted that together with the general principles of the EU policy in the field of production, there are special ones that form the basis of legal regulation in certain spheres of activity, in particular, the sphere of agricultural production. The precautionary principle is interpreted and applied by the European Court of Justice. It is emphasized that this principle is established in accordance with the essence of the environmental policy of the European Union, and at the same time serves for the application of other significant environmental principles, for example, the principle of “integration”. It is noted that the European Court supports the application of such a principle as the principle of using safety measures in the agricultural sphere.

Such a legal instrument as the Integrated policy in the field of product production, which is aimed at reducing the environmental impact of the production of goods and services during their life cycle through the use of a set of political tools, is analyzed. The process of integrated impact assessment is used to improve the quality and coherence of policies in the European Union.

Emphasis is placed on the fact that the Integrated Policy as a voluntary instrument in the field of agriculture introduces the integration of environmental issues into the Common Agricultural Policy. And the peculiarity of the principle of integration is that it applies not only to the environment, but also to all European law, because it is applied to all actions and policies of the European Union.

The current trend of EU policy in the indicated area is to involve as many stakeholders as possible in ensuring environmental protection, rather than assigning responsibility for the state of the environment.

It was concluded that the legal instruments of the EU policy in the field of agricultural production include founding acts, acts of secondary EU law, voluntary agreements, standardization, the system of environmental management and design.

Вступ. На початку 90-х років відбувся потужний підйом екологічного руху в Західній Європі, що змусив уряди держав-членів ЄС зробити відповідні значні кроки вперед у галузі екологічної та аграрної політики. Програма створення єдиного ринку підняла статус політики у сфері охорони довкілля та запровадила відповідні екологічні стандарти у сферу сільського господарства та процес виробництва продукції.

Треба констатувати, що спільний ринок забруднення в країнах Європи було створено раніше, ніж спільний ринок товарів. Кожна європейська держава, а згодом і ЄС поставили за мету екологізувати своє законодавство та сферу виробництва. Багато земель, озер, морів є спільною спадщиною декількох європейських держав, і використання їх як звалищ промислових відходів почало турбувати європейців, так само і в сфері збереження природи та захисту флори і фауни, тому ЄС на початок 90-х років виробив низку дій із захисту довкілля, що обумовлювалось і соціально-економічним розвитком європейських країн, і їх прагненням до вироблення єдиних підходів, правових інструментів у сфері захисту довкілля та впровадження їх у процес виробництва.

Метою статті є дослідження деяких правових інструментів політики Європейського Союзу у сфері сільськогосподарського виробництва.

Виклад основного матеріалу. Розширення промислової діяльності, подальше використання земельних ділянок для сільськогосподарських цілей вимагали відповідних заходів і засобів з боку держав-членів ЄС. Боротьба з будь-яким забрудненням накладає певні витрати на промисловців та виробників, які пов'язані з адаптацією їхньої продукції чи виробничих процесів. Тут потрібно зберегти конкуренцію на спільному ринку, щоб вона не була викривлена, а також важливо, що для всіх європейських виробників діють єдині принципи та правила, запроваджені певні стандарти.

Доцільно розглянути певні правові принципи, які є ключовими для сфери сільськогосподарського виробництва.

Так, характерною особливістю права Європейського Союзу є наявність у ньому комплексу основних принципів. Принципи, які містяться в установчих договорах, впливають на вторинне право ЄС, яке завдяки цьому прогресивно розвивається. Принципи екологічної політики ЄС мають значний вплив й на діяльність Суду ЄС [1, с. 1]. Разом із загальними принципами політики ЄС діють спеціальні, що становлять основу правового регулювання в окремих сферах діяльності. Низка принципів загального і спеціального характеру закріплена в установчих договорах Європейського Союзу. Інші принципи, що належать

до категорії загальних, закріплюються переважно у рішеннях Суду ЄС.

Джоан Скотт, наприклад, розглядаючи принцип обережності, його тлумачення та застосування Європейським Судом, виявляє його роль щодо реалізації інших екологічних принципів. Згідно з Договором, цей принцип встановлений відповідно до сутності екологічної політики Європейського Союзу, при цьому сприяє застосуванню інших значних екологічних принципів, наприклад, так званого принципу інтеграції. Нині Європейський Суд підтримує застосування принципу використання заходів безпеки в інших сферах політики ЄС, таких як сільське господарство і охорона здоров'я населення [2, с. 88].

Інший принцип – це принцип диференційованої відповідальності, що передбачає об'єктивне врахування різного ступеня відповідальності країн за несприятливі глобальні зміни, що відбуваються в довкіллі. Кожна країна повинна взяти на себе певний обсяг відповідальності для забезпечення сталого розвитку, враховуючи наявні ресурси та можливості для усунення небезпечних та шкідливих наслідків у сфері охорони довкілля.

Іноді екологічні принципи знаходять своє відображення в окремих сферах екологічного права (наприклад, принцип самодостатності застосовується в законодавстві про відходи), іноді – в національному законодавстві в обхід політичним секторам (як у випадку із «забруднювач платить», превентивний принцип та принцип запобігання) [1, с. 2]. Принципи, що розглядалися раніше як суто декларативні, тепер стають засадничими завданнями внутрішньої і зовнішньої політики Європейського Союзу [3, с. 2].

Г. Вінтер виділяє і розглядає основні екологічні принципи ЄС, використовуючи для цього не тільки тексти установчих Договорів та інші акти ЄС, але й визнані положення еколого-правової доктрини про засади екологічної політики. Як самостійні, що характеризують напрями розвитку екологічного права, використовуються принцип високого рівня захисту довкілля; принцип підтримки та підвищення якості довкілля; принцип стимулювання міжнародних засобів регулювання; принцип обліку факторів місцевого (регіонального) значення; принцип передбачливості; принцип попередження; принцип джерел; принцип відповідальності за забруднення [2, с. 90–91].

О.К. Вишняков як додаткові принципи екологічної політики ЄС виокремив принцип збереження біологічного різноманіття, сутність якого полягає в застосуванні державою максимальних заходів, спрямованих на охорону біорізноманіття – визнання його екологічного, економічного, соціального, культурного, естетичного, наукового значення для забезпечення сталого розвитку;

принцип оцінювання впливу на довкілля – зв'язок між господарською діяльністю та її економічними наслідками; принцип урахування всіх чинників – недопустимість абсолютизації одних, ігнорування інших чинників, що так чи інакше впливають на прийняття рішень; принцип екологізації суспільної свідомості – рівень знань повинен бути підвищений настільки, щоб це давало змогу вживати ефективних заходів задля збереження та покращення довкілля; принцип переваги універсальних підходів та врахування регіональних особливостей – взаємодопомога держав, відповідальність за прийняті рішення на національному рівні, з одного боку, та інтегруюча й спрямовуюча діяльність міжнародних (регіональних) організацій, з іншого боку [4, с. 521–522].

Принцип запобігання, наприклад, дає змогу діяти на захист довкілля на більш ранньому часовому відрізку. Це означає пріоритет запобігання шкоди, а не її відшкодування. Дуже чітко це положення прослідковується в Директиві 94/62 про упаковки та відходи від упаковок. Найкращий засіб зменшення відходів від упаковок – це зменшення обсягу упаковок. Стаття 9 зазначеної Директиви вимагає вжиття заходів задля того, щоб упаковки потрапляли на ринок тільки тоді, коли вони відповідають усім вимогам цієї Директиви [5]. Принцип запобігання в певному сенсі є передмовою принципу профілактики. Він є більш широким і в рамках превентивності змінює вимоги до причинного зв'язку. Принцип обережності поширюється на питання причинного зв'язку та пропорційності заходів.

Принцип обережності використовується тоді, коли потенційно небезпечний вплив явища, продукту чи процесу був встановлений науковою і об'єктивною оцінкою, а ця оцінка не дає можливості визначити ризик із достатньою точністю, а також за наявності трьох основних передумов, таких як визначення потенційно негативного впливу, оцінювання доступних наукових даних і ступінь наукової невизначеності.

Отже, якщо європейське право розділяє ці два принципи, тобто заходи (action) та профілактика (precautionary principle), то Л. Кремер вважає, як і більшість німецьких фахівців у галузі екологічного права, що фактично це одне й те ж саме [6, с. 37]. Ці два принципи настільки важко розділити за змістом і реалізацією, що немає практичного сенсу розглядати їх окремо. У європейської еколого-правовій доктрині переважає думка про те, що підстави й аргументи для поділу цих принципів досить чітко відображені в законодавстві про охорону довкілля. Однак у німецькому праві настільки ж докладно аргументовано і закріплено в законодавстві тезу про те, що принцип запобігання поглинається принципом профілак-

тики. Так, наприклад, Третя програма дій з охорони навколишнього середовища Європейського Союзу була націлена на запобігання забрудненню довкілля і надмірному використанню природних ресурсів.

Зазначений принцип означає менеджмент ризиків з принциповим прийняттям залишкових ризиків. Якщо якісь заходи в рамках цього принципу вважаються необхідними, то вони повинні співвідноситися з необхідним рівнем захисту. При цьому слід враховувати, що такі заходи не повинні бути дискримінуючими під час застосування. Вони повинні узгоджуватися з раніше вжитими заходами щодо охорони довкілля. Нарешті, вони мають ґрунтуватись на дослідженні потенційної вигоди й ризиків (видатків, витрат), а також повинні бути перевірені та оцінені у зв'язку з новітніми науковими досягненнями.

Отже, устанівчі договори Європейського Союзу закріпили основні засади розвитку європейського екологічного права, аграрного права та норми, які спрямовані на встановлення певних стандартів виробництва (значна частина їх міститься у вторинному праві ЄС), на які повинні орієнтуватись держави-учасники.

Аналізуючи певні інструменти політики ЄС у зазначеній сфері, маємо позначити, що, враховуючи обов'язковий характер екологічної інтеграції, ЄС розробив систему екологічної сертифікації – правовий інструмент “Green Star System”, який був прийнятий у 1998 році на сесії Європейської Ради в Кардіффі в рамках програми «Партнерство для інтеграції» [7, с. 207]. Одними з перших під її дію підпали енергетична, транспортна та сільськогосподарська політика ЄС. Далі цей вид інтеграції поширився на політику розвитку внутрішнього ринку, рибальство, промислову та фінансову сфери. Для запобігання екологічній шкоді використовується інтегрована техніка запобігання. ЄС під час вироблення екологічної політики має враховувати наукові та технічні дані. При цьому воно не повинно користуватися «приводом очікування», не залишають сумнівів докази причинного зв'язку для небажаних екологічних ефектів. Цілком достатньо попередніх індикативних наукових даних.

Для підвищення якості та узгодженості політики в Європейському Союзі використовується процес інтегрованої оцінки впливу – наступний правовий інструмент.

У 2003 році Данія стала однією з перших країн, яка реалізує достатньо прогресивну екологічну політику, в тому числі у сфері сільського господарства. Основними завданнями у межах її політики стали розроблення проектів планів дій, встановлення екологічних і комерційних цілей, опис конкретних завдань з усіх зацікавлених сторін,

пропозиція про застосування відповідних ініціатив та інструментів. В Данії, як і в Нідерландах, практикується укладання добровільних екологічних угод між урядовими структурами. Сучасною тенденцією є залучення до забезпечення охорони довкілля якнайбільшої кількості зацікавлених сторін, а не покладання відповідальності за стан навколишнього середовища.

Як влучно позначає Т.В. Реднікова, датська програма виробництва екологічно чистої продукції є прикладом інституційних змін у бік створення схем виробництва продукції, що відповідають вимогам охорони довкілля з точки зору мінімізації впливу виробленої продукції на навколишнє середовище. Датське агентство з охорони навколишнього середовища використовувало програму виробництва та схему субсидій у розвиток системи управління, що націлені на допомогу зацікавленим сторонам у випадках, коли законодавство та традиційна система державного управління не працювали. Інтегрована політика у сфері виробництва та обігу продукції Данії є добровільним інструментом, заснованим на ініціативі та саморегуляції промисловості. Різні підприємства беруть участь у реалізації системи екологічного управління, оцінювання життєвого циклу продукції, екологічного маркування тощо [8].

Концепція «регульованої саморегуляції» передбачає, що органи державного управління формують основу з мінімального набору вимог, як щодо системи екологічного управління та екомаркування, коли спеціально уповноважені організації проводять сертифікацію підприємств щодо відповідності вимогам перед виданням, що висуюються в тому чи іншому випадку, сертифікату відповідності чи ліцензії. Така комбінація державних та приватних механізмів регулювання в окремих галузях промисловості Данії стала важливою рушійною силою для покращення продукції з точки зору мінімізації її негативного впливу на довкілля.

Модель управління з використанням методів саморегулювання промисловості, ринкових ініціатив за стимулюючої ролі уряду та участі широкого спектру зацікавлених сторін у Данії була унікальною з точки зору створення широкої мережі взаємодії.

Інтегрована політика як добровільний інструмент у сфері сільського господарства запроваджує інтеграцію екологічних питань у Спільну сільськогосподарську політику. Зв'язок між сільським господарством та довкіллям базується на понятті

«стале сільське господарство». Це означає, що управління природними ресурсами має здійснюватися так, щоб їх можна було використовувати в майбутньому. Діяльність у сфері сільського господарства спрямовується на охорону, захист та підвищення якості води, повітря та ґрунтів, збереження біорізноманіття та ландшафту [9, с. 238].

Отже, особливість принципу інтеграції полягає в тому, що він стосується не лише довкілля, але й усього європейського права, адже застосовується до усіх дій і політики Європейського Союзу. Під час регулювання питань у різних сферах суспільних відносин беруться до уваги вимоги щодо охорони навколишнього середовища [10, с. 84].

Нині для жителів Європи якість довкілля та якість продукції з точки зору безпеки та екологічності є найважливішими характеристиками, що визначають рівень життя. Все це змушує компанії та уряди європейських країн знову й знову звертатися до пошуків нових підходів до екологізації виробництва та ринків. Ці підходи відбилися в інтегрованій продуктивній політиці. У рамках заходів, що здійснюються в ЄС щодо реалізації інтеграційної політики, було також прийнято Директиви з екодизайну енергоємної продукції, політики поводження з відходами.

Висновки. Швидкий розвиток промислового виробництва, інтенсивне ведення сільського господарства та висока густина населення в Європейському Союзі привели до загострення екологічних проблем. Внаслідок забруднення довкілля багато продуктів харчування перестали задовольняти споживачів, а попит здобули екологічні товари, вироблені з мінімальним збитком для навколишнього середовища, виготовлені з екологічно чистої сировини із застосуванням органічних методів ведення сільського господарства. Важливе місце в цьому процесі посідають означені правові інструменти, такі як установчі акти, акти вторинного права ЄС, добровільні угоди, інтеграційна політика, стандартизація, система екологічного менеджменту, екомаркування. Реалізуються такі основні заходи, як поліпшення поширення інформації, що стосується життєвих циклів продукції; стимулювання застосування екодизайну; розвиток законодавства, що стимулює виробництво екологічно безпечних продуктів харчування, у тому числі щодо органічного землеробства; підвищення екоефективності виробництва продуктів харчування; збільшення кількості сертифікованих продовольчих та сільськогосподарських компаній.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sadeleer N. de. *Environmental Principles: From Political Slogans to Legal Rules*. Oxford : Oxford University Press, 2002. 482 p.
2. Степаненко В.С. Понятие и правовое значение принципов экологической политики ЕС. *Политика и общество*. 2006. № 6. С. 83–93.

3. Кондратюк С.В. Лісабонський договір і формування спільного європейського простору. *Віче*. 2011. № 2. С. 2–4.
4. Вишняков О.К. Право Європейського Союзу. Одеса : Фенікс, 2013. 883 с.
5. European Parliament and Council Directive 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. *Official Journal of EU*. 1994. L 365. P. 10–23.
6. Кремер Л., Винтер Г. Экологическое право и политика Европейского Союза: законодательные основы, реализация, судебная практика. *Политика и общество*. 2006. № 6. С. 26–83.
7. Калиниченко П.А. Современные тенденции в развитии экологического права ЕС. *Преподавание права Европейского Союза в российских ВУЗах* : материалы семинара. Москва : Статут, 2001. С. 207–211.
8. Редникова Т.В. Формирование и реализация интегрированной политики в области производства продукции в ЕС на национальном уровне на примере Дании. *Право и политика*. 2009. № 12. С. 102–107.
9. Качурінер В.Л. Правові інструменти екологічної політики Європейського Союзу у сфері виробництва. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 236–241. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2022.2.35>
10. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища : навчальний посібник. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2004. 256 с.

REFERENCES

1. Sadeleer, N. (2002) *Environmental Principles: From Political Slogans to Legal Rules*. Oxford. Oxford University Press. 482 p. [in English].
2. Stepanenko, V.S. (2006) Ponyatie i pravovoe znachenie principov ekologicheskoy politiki ES. *Politika i obshchestvo* [The concept and legal significance of the principles of environmental policy of the EU. *Politics and society*]. 6, 83–93 [in Russian].
3. Kondratiuk, S.V. (2011) Lisabonskyi dohovir i formuvannya spilnoho yevropeiskoho prostoru. *Viche* [Lisabonskiy agreement and molding of the common European space. *Viche*]. 2, 2–4 [in Ukrainian].
4. Vyshniakov, O.K. (2013) Pravo Yevropeiskoho Soiuzu [European Union Law]. Odessa. Feniks. 2013. 883 s. [in Ukrainian].
5. European Parliament and Council Directive (1994) 94/62/EC of 20 December 1994 on packaging and packaging waste. *Official Journal of EU*. L 365, 10–23 [in English].
6. Kremer, L., Winter, G. (2006) Ekologicheskoe pravo i politika Evropejskogo Soyuzu : zakonodatel'nye osnovy, realizaciya, sudebnaya praktika. *Politika i obshchestvo* [Ecological law and policy of the European Union: legislative framework, implementation, judicial practice. *Politics and society*]. 6, 26–83 [in Russian].
7. Kalinichenko, P.A. (2001) Sovremennye tendencii v razvitii ekologicheskogo prava ES. *Prepodavanie prava Evropejskogo Soyuzu v rossijskih VUZah* : materialy seminaru [Modern trends in the development of EU environmental law. *Teaching European Union Law in Russian Universities: Materials of the Seminar*]. Moskva. Statut. S. 207–211.
8. Rednikova, T.V. (2009) Formirovanie i realizaciya integrirovannoy politiki v oblasti proizvodstva produkcii v ES na nacional'nom urovne napri mere Danii. *Pravo i politika* [Formation and implementation of an integrated policy in the field of production in the EU at the national level, for example, Denmark. *Law and Politics*]. 12, 102–107.
9. Kachuriner, V.L. (2022) Pravovi instrumenty ekolohichnoi polityky Yevropeiskoho Soiuzu u sferi vyrobnytstva. *Pravo i suspilstvo* [Legal instruments of the environmental policy of the EU in the field of production. *Law and Society*]. 2, 236–241 [in Ukrainian].
10. Mykiiievych, M.M., Andrusievych, N.I., Budiakova, T.O. (2004) Yevropeiske pravo navkolyshnoho sere-dovyshcha : Navchalnyi posibnyk [European environmental law: a textbook]. Lviv : Lvivskyi natsionalnyi universytet im. I. Franka, 2004. 256 s. [in Ukrainian].

Державний фінансовий контроль в умовах євроінтеграції України

Клубань М. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права і економічно-фінансової безпеки

Приватний вищий навчальний заклад «Академія рекреаційних технологій і права»

вул. Карбишева, 2, Луцьк, Волинська область, Україна

orcid.org/0000-0003-3622-5263

fmv2209@gmail.com

Ключові слова: державний фінансовий контроль, міжнародні стандарти, вищі органи фінансового контролю, євроінтеграція України, реформування системи фінансового контролю.

У сучасних умовах євроінтеграційні процеси стають підсилюючою складовою частиною на шляху до вдосконалення та реформування системи публічного управління та забезпечення ефективного функціонування всіх державних інституцій.

Головна ціль євроінтеграційних процесів для України – не лише вступ до Європейського Союзу, розширення економічних зв'язків, а й покращенні рівня життя громадян нашої держави, зміцнення української ідентичності та посилення геополітичних позицій України.

Євроінтеграційний курс для України має стати основою для модернізації країни, загальнонаціонального єднання, тому що саме зараз наша держава потребує підвищення ефективності функціонування системи публічного управління шляхом модернізації економіки та залучення на внутрішній ринок іноземних інвестицій; підвищення своєї конкурентоспроможності як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках; удосконалення правової системи держави, передусім шляхом імплементації європейських норм і стандартів; запровадження нових стандартів і норм для гарантування екологічної безпеки держави; зміцнення національної безпеки України тощо.

Важливо зрозуміти, що державний фінансовий контроль є інструментом реалізації фінансової політики держави, отже, однією з важливих функцій державного управління. Саме державний фінансовий контроль забезпечує процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів держави для досягнення поставлених нею цілей у сфері фінансів. Саме від ефективності державного фінансового контролю залежить економічне та політичне благополуччя нації.

З огляду на реформування законодавчої бази щодо діяльності системи державного фінансового контролю, у статті досліджено сучасний стан системи державного фінансового контролю. У дослідженні виявлено проблеми фінансового контролю, які необхідно розв'язати, автором запропоновано шляхи вирішення цих проблем, а також запропоновано шляхи вдосконалення системи фінансового контролю в умовах євроінтеграції.

State financial control in the conditions of European integration of Ukraine

Kluban M. V.

Candidate of Law, Associate Professor at the Department of Law and Economic and Financial Security

Private Higher Educational Institution "Academy of Recreational Technologies and Law"

Karbisheva str., 2, Lutsk, Volyn region, Ukraine

orcid.org/0000-0003-3622-5263

fmv2209@gmail.com

Key words: *state financial control, international standards, higher bodies of financial control, European integration of Ukraine, reforming financial control system.*

In the conditions of today's life, European integration processes become a strengthening component on the way to improving and reforming the system of public administration and ensuring the effective functioning of all state institutions.

The main goal in the European integration processes for Ukraine is not only joining the European Union, expanding economic ties, but improving the standard of living of the citizens of our country, strengthening the Ukrainian identity and accreting the geopolitical positions of Ukraine.

The European integration course for Ukraine should become the basis for the modernization of the country, national unity, because right now our state needs to improve the efficiency of the public administration system by modernizing the economy and attracting foreign investments to the domestic market; increasing its competitiveness both on the domestic and foreign markets; improving the legal system of the state, first of all, by implementing European norms and standards; improving new standards and norms to ensure environmental security of the state; strengthening the national security of Ukraine, etc.

The state financial control is a tool for implementing the state's financial policy, and therefore one of the important functions of state administration. It is the state financial control that ensures the process of formation and effective use of the state's financial resources to achieve its goals in the field of finance. The economic and political well-being of the nation depends on the effectiveness of state financial control.

Taking into account the reformation of the legislative framework regarding the activity of the system of state financial control, the article examines its current state. The research identified financial control problems that need to be solved, the author proposed ways to solve these problems, and ways to improve the financial control system in the context of European integration.

Вступ. Україна обрала європейський вектор розвитку економіки, оскільки натепер державі потрібне динамічне та постійне зростання економіки, стрімке підвищення добробуту населення. Унаслідок прояву кризових явищ посилюється необхідність у модернізаційному, інвестиційному й інноваційному розвитку економіки з урахуванням вимог національної безпеки держави. Обраний європейський вектор інтеграції вимагає від України реформування системи управління державними фінансами у сфері бюджетної політики, внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту.

Ст. 346 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (далі – ЄС) передба-

чено, що співробітництво в галузі управління державними фінансами спрямовується на забезпечення розвитку бюджетної політики і надійних систем внутрішнього контролю та зовнішнього аудиту, що базуються на міжнародних стандартах, а також відповідають основоположним принципам підзвітності, прозорості, економності, ефективності та результативності [1]. Отже, пріоритетним напрямом розвитку зовнішнього аудиту є впровадження стандартів та методики Міжнародної організації вищих органів фінансового контролю (*The International Organization of Supreme Audit Institutions, INTOSAI*), а також обмін найкращими практиками ЄС у галузі зовнішнього контролю й аудиту державних фінансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Загальнотеоретичні аспекти реформування системи фінансового контролю досліджували провідні вчені-адміністративісти, економісти, фінансисти: О.Ф. Андрійко, В.Б. Авер'янов, Ю.П. Битяк, М.Ф. Базась, О.М. Бандурка, Н.П. Бортник, Д.І. Йосифович, М.В. Ковалів, М.П. Кучерявенко, С.С. Єсімов, І.М. Проць, Ю.Р. Лозинський, Л.В. Дікань, Ю.Б. Слободяник, І.Ю. Чумакова, А.В. Хмельков, О.А. Шевчук. Учені у своїх працях наголошують на необхідності зміни системи фінансового контролю, зокрема й через удосконалення законодавчого, нормативного та методичного забезпечення. Варто зазначити, що на тепер немає теоретичних розробок, пов'язаних із реформуванням системи фінансового контролю згідно з міжнародними вимогами в умовах євроінтеграції.

Метою статті є проведення аналізу наявної системи державного фінансового контролю в Україні й обґрунтування пропозицій удосконалення в умовах євроінтеграції.

Виклад основного матеріалу. Однією з важливих функцій державного управління є державний фінансовий контроль, оскільки є інструментом реалізації фінансової політики держави та забезпечує процес формування й ефективного використання фінансових ресурсів держави. Саме від ефективності державного фінансового контролю залежить економічний та політичний розвиток держави. Варто зазначити, що обов'язковою умовою успішного функціонування фінансової системи є саме нормальне функціонування державного фінансового контролю.

На тепер система державного контролю є набором міністерств, відомств і установ, які виконують неузгоджені, роз'єднані й невпорядковані контрольні функції. Ці функції, статус і сфери контрольної діяльності визначаються різноманітними законами, указами Президента України, постановами уряду й іншими нормативно-правовими актами. Часто згадані законодавчі та правові акти не лише не забезпечують системності державного фінансового контролю, а навпаки, спричиняють дублювання та паралелізм у його здійсненні. Усе це свідчить про те, що назріла нагальна потреба створення єдиної системи державного фінансового контролю у країні.

Варто зауважити, що одним із найважливіших питань, на думку автора, є визначення категоріально-понятійного апарату у сфері державного фінансового контролю, проте і тут немає єдиного підходу до визначення таких понять, як «державний контроль», «фінансовий контроль» і «державний фінансовий контроль».

О.Ф. Андрійко визначає сутність державного контролю як «функцію держави, що полягає

у спостереженні й аналізі відповідності діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин установленим державою параметрам, а також у певному «коригуванні» відхилень від цих параметрів» [2, с. 2]. Форми державного контролю характеризуються як «закріплені нормами права способи здійснення державними органами та посадовими особами своїх контрольних повноважень із метою виконання поставлених перед ними завдань» [3, с. 12]. Державний контроль як принцип, за твердженням О.М. Бандурки, несе у своєму змісті «вимогу підтримання законності, дисципліни, порядку, організованості, забезпечення прав і свобод громадян у процесі діяльності держави» [4, с. 215]. С.Г. Стеценко вважає державний контроль «функцією публічного управління, що полягає в оцінюванні правомірності діяльності об'єкта контролю та здійснюється відповідними органами публічної адміністрації» [5, с. 196].

Тобто поняття «державний контроль» науковці-адміністративісти розглядають як функцію, принцип, форму та метод діяльності. Проте, узагальнюючи наведені поняття, можна стверджувати, що правова природа державного контролю полягає в тому, що він здійснюється конкретними державними органами (суб'єктами контролю) у чітко визначених рамках закону і приводить до конкретних юридичних наслідків.

А.І. Берлач визначає фінансовий контроль як законодавчо врегульовану діяльність уповноважених органів держави й органів місцевого самоврядування та недержавних організацій, спрямовану на забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціональності під час формування (мобілізації), розподілу та використання грошових фондів і пов'язаних із цим матеріальних цінностей держави та місцевого самоврядування для найефективнішого соціально-економічного розвитку суспільства [6, с. 76].

І.Б. Стефанюк розглядав фінансовий контроль як систему активних дій, що здійснюються органами державної влади та місцевого самоврядування, громадянами України, за стеженням та функціонуванням будь-якого об'єкта управління в частині утворення, розподілу та використання ним фінансових ресурсів із метою оцінки економічної ефективності господарської діяльності, виявлення і блокування в ній відхилень, що перешкоджають законному й ефективному використанню майна і коштів, розширеному відтворенню виробництва, задоволенню державних, колективних і приватних інтересів і потреб, а також удосконалення управління економікою [7, с. 4].

Цікавою є позиція О.М. Бандурки, який розглядав фінансовий контроль як одну з важливих функцій держави, що контролює легальність

доходів фізичних і юридичних осіб, які частково у вигляді обов'язкових платежів, податків і зборів надходять до бюджетів і державних позабюджетних фондів, а також діяльність державних органів щодо виконання повноважень, які пов'язані з рухом фінансових ресурсів [8, с. 20].

Л.К. Воронова та М.П. Кучерявенко поняття «фінансовий контроль» розглядають як спеціальний державний контроль, діяльність фінансових органів і їх посадових осіб із забезпечення законності, фінансової дисципліни та раціональності під час мобілізації, розподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів і пов'язаних із ними матеріальних ресурсів [9, с. 53].

Автор доходить висновку, що фінансовий контроль регулюється як публічним, так і приватним правом. Головна мета фінансового контролю полягає в контролі за фінансово-господарською діяльністю об'єкта контролю, що акумулює і витрачає кошти в публічних цілях або використовує публічне майно чи інші фінансові ресурси. А сам фінансовий контроль можна схарактеризувати як законодавчо врегульовану діяльність спеціально уповноважених суб'єктів публічного адміністрування, спрямовану на забезпечення законного формування, розподілу, перерозподілу та використання фінансових ресурсів суб'єктами фінансових правовідносин.

У ст. 1 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначено, що здійснення державного фінансового контролю забезпечує центральний орган виконавчої влади, уповноважений Кабінетом Міністрів України на реалізацію державної політики у сфері державного фінансового контролю [10].

Так, Державна аудиторська служба України (далі – Держаудитслужба) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра фінансів та який реалізує державну політику у сфері державного фінансового контролю (ст. 1 Положення про Державну аудиторську службу України) [11].

Поняття «фінансовий контроль» і «державний контроль» за обсягом і змістом перетинаються. Поняття «державний фінансовий контроль» є похідним від двох категорій, є видом державного контролю і різновидом фінансового контролю за його суб'єктним складом. Державний фінансовий контроль є невід'ємною складовою частиною системи управління державними фінансами. Предметом державного фінансового контролю у сфері суспільних відносин, які розглядаються, є публічні фінанси, що належать державі, а також управлінські дії, які вчиняються під час фор-

мування, розподілу, володіння та використання зазначених ресурсів.

На жаль, варто констатувати, що в чинному законодавстві офіційно не закріплене поняття «державний фінансовий контроль». Так, наприклад, у ч. 2 ст. 2 Закону України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» визначено, що державний фінансовий контроль забезпечується органом державного фінансового контролю через проведення державного фінансового аудиту, інспектування, перевірки державних закупівель і моніторингу закупівлі [10], але стаття взагалі не містить його дефініції.

У зв'язку із цим принципово важливим стає створення методологічної основи фінансового контролю в Україні, що дозволить установити чітко визначені для всіх суб'єктів контролю завдання, функції та повноваження. Це завдання потребує законодавчого визначення видів, суб'єктів і об'єктів контролю за державними фінансами в єдиному нормативно-правовому акті.

Вищевказану ситуацію намагаються виправити автори проекту закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю», які зазначають, що державний фінансовий контроль – це урядовий фінансовий контроль, що здійснюється органами державного фінансового контролю щодо забезпечення законного, ефективного, економного та результативного формування, розподілу, управління та використання державних ресурсів суб'єктами контролю та спрямований на запобігання, виявлення й усунення порушень фінансово-бюджетної дисципліни [12].

Такий підхід законодавця до вирішення питання можна підтримати, зазначивши водночас, що відповідно до тексту Лімської декларації керівних принципів контролю «вищий контрольний орган повинен мати функціональну й організаційну незалежність, необхідну для виконання покладених на нього завдань. Повноваження вищого контрольного органу і необхідний ступінь його незалежності повинні бути закладені в Конституції, а практичні деталі можуть бути встановлені відповідним законом. Зокрема, має бути закріплені юридичний судовий захист, що має гарантувати неможливість будь-якого втручання, що підриває незалежність і зменшує контрольні повноваження вищого контрольного органу» [13].

Отже, пропонуємо врахувати та закріпити на конституційному рівні незалежність і повноваження вищого контрольного органу. Так, потрібно доповнити ч. 3 ст. 2 проекту закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» вказівкою про те, що органи державного фінансового контролю

є незалежними у своїй діяльності та керуються верховенством права.

Варто також звернути увагу на те, що у проєкті закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю» визначено єдиний орган, що здійснює фінансовий контроль, – Держаудитслужбу (ст. ст. 2 та 16 проєкту закону України «Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю»), хоча реально контрольними повноваження наділені Рахункова палата України, яка від імені Верховної Ради України здійснює контроль за надходженням коштів до державного бюджету України та їх використанням (ст. 1 Закону України «Про Рахункову палату») [14]. Теж саме стосується Міністерства фінансів України, яке відповідно до покладених на нього повноважень зобов'язане забезпечувати формування та реалізацію державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного фінансового контролю, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, коштів клієнтів відповідно до законодавства, запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (пп. 2 п. 3 Положення про Міністерство фінансів України) [15]. Також деякі функції у сфері фінансового контролю належать фіскальним, митним органам України, що потребує чіткого розмежування їхніх повноважень на законодавчому рівні.

Уважаю, що на значну увагу заслуговує визначення статусу кожного органу, який здійснює державний фінансовий контроль, та розроблення системи стандартів для чіткого розмежування функцій і повноважень органів фінансового контролю. Натепер відсутній механізм взаємодії

органів контролю, тому розроблення цього механізму стає важливим етапом удосконалення системи державного фінансового контролю загалом.

Отже, такий підхід має значно підвищити ефективність і визначити загальні напрями розвитку державного фінансового контролю шляхом установлення методологічних і нормативно-правових основ його реалізації в Україні. Варто відзначити, що ефективним механізмом, який дозволяє провести реформування системи фінансового контролю шляхом розроблення відповідного Стандарту, є його оформлення згідно з положеннями Лімської декларації керівних принципів контролю.

Висновки. Важливим елементом підвищення ефективності державного фінансового контролю, особливо в умовах євроінтеграційних процесів, стає використання нових інформаційних технологій. Передові технології та їх використання в діяльності органів державного фінансового контролю можуть відкрити перспективи для підвищення ефективності використання публічних фінансів. Застосування нових інформаційних технологій дозволить ретельніше здійснювати контроль за доходами і видатками одержувачів коштів із бюджету держави в реальному часі, що має сприяти запобігання та припиненню порушень у цій галузі.

Формування єдиного інформаційного простору вимагає забезпечення інформаційної сумісності результатів діяльності контрольних органів шляхом автоматизації й уніфікації обліку контрольних заходів і забезпечення обміну між ними відповідною інформацією. Інформатизація діяльності органів фінансового контролю створить можливість підвищення ефективності використання публічних фінансових ресурсів, сприятиме вирішенню завдань відкритості та незалежності органів державного фінансового контролю в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. № 984-011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Андрійко О.Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1999. 42 с.
3. Ємець Р.О. Адміністративно-правові засади здійснення державного контролю у сфері земельних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2011. 19 с.
4. Бандурка О.М., Тищенко М.М. Адміністративний процес : підручник. Київ : Літера Лтд., 2001. 336 с.
5. Стеценко С.Г. Адміністративне право України : навчальний посібник. 3-є вид., перероб. та доп. Київ : Атіка, 2011. 624 с.
6. Берлач А.І. Фінансове право України : навчальний посібник. Київ : Університет «Україна», 2008. 328 с.
7. Стефанюк І.Б. Фінансовий контроль: визначення поняття і системи. *Економіка, фінанси, право*. 2001. № 7. С. 3–6.
8. Фінансове право : підручник / О.М. Бандурка та ін. ; за заг. ред. О.П. Гетманець. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. 392 с.

9. Воронова Л.К., Кучерявенко М.П. Финансовое право : учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. Харьков : Легас, 2003. 359 с.
10. Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні : Закон України від 26.01.1993 р. № 2939–XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>
11. Положення про Державну аудиторську службу України, затверджене постановою Кабінетів Міністрів України від 3 лютого 2016 р. № 43. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>
12. Про основні засади діяльності органів державного фінансового контролю : проект закону України. URL: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1057>
13. Лімської декларації керівних принципів контролю, прийнята IX Конгресом Міжнародної організації вищих контролюючих органів у 1977 р. URL: https://www.intosai.org/fileadmin/downloads/documents/open_access/INT_P_1_u_P_10/issai_1_ru.pdf
14. Про Рахункову палату : Закон України від 02.07.2015 р. № 576–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
15. Положення про Міністерство фінансів України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 375. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>

REFERENCES

1. Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand: International document dated 06/27/2014 № 984-011. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
2. Andriiko O.F. (1999). Orhanizatsiino-pravovi problemy derzhavnoho kontroliu u sferi vykonavchoi vlady [Organizational and legal problems of state control in the sphere of executive power]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
3. Yemets R.O. (2011). Administratyvno-pravovi zasady zdiisnennia derzhavnoho kontroliu u sferi zemelnykh vidnosyn [Administrative and legal measures of state control in the field of land relations]. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bandurka O.M., Tyshchenko M.M. (2001). Administratyvnyi protses : pidruchnyk [Administrative process : textbook]. Kyiv : Litera LTD [in Ukrainian].
5. Stetsenko S.H. (2011). Administratyvne pravo Ukrainy : navch. posib. 3-tie vyd., pererob. ta dop. [Administrative law of Ukraine : academic. manual]. Kyiv : Atika [in Ukrainian].
6. Berlach A.I. (2008). Finansove pravo Ukrainy : navch. posib. [Financial law of Ukraine : academic. manual] Kyiv : Universytet "Ukraina" [in Ukrainian].
7. Stefaniuk I.B. (2001). Finansovyi kontrol: vyznachennia poniattia i systemy [Financial control: definition of the concept and system]. *Ekonomika, finansy, pravo*. № 7. P. 3–6 [in Ukrainian].
8. Bandurka O.M. (2017). Finansove pravo : pidruch. [Financial law : textbook] Kharkiv : Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].
9. Voronova L.K., Kucheriavenko M.P. (2003). Fynansovoe pravo : ucheb. posobyе dlia studentov yuryd. vuzov y f-tov [Financial law : textbook for students of law schools and faculties]. Kharkov : Lehas [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine "On the Basic Principles of State Financial Control in Ukraine" dated January 26, 1993 № 2939–XII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-12#Text>
11. The Regulation on the State Audit Service of Ukraine was approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 3, 2016 № 43. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43-2016-%D0%BF#Text>
12. Draft Law of Ukraine "On the Basic Principles of the Activities of State Financial Control Bodies". Retrieved from: <https://dasu.gov.ua/ua/plugins/userPages/1057>
13. Lima declaration of guiding principles of control, adopted by the IX Congress of the International Organization of Supreme Control Bodies (INTOSAI) in 1977. Retrieved from: https://www.intosai.org/fileadmin/downloads/documents/open_access/INT_P_1_u_P_10/issai_1_ru.pdf
14. Law of Ukraine "On the Accounting Chamber" dated July 2, 2015 № 576–VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-19#Text>
15. The Regulation on the Ministry of Finance of Ukraine was approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 20, 2014 № 375. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/375-2014-%D0%BF#Text>

Основні напрями діяльності органів юстиції в аспекті євроінтеграційних процесів

Ковтун В. І.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права України
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0003-0232-540X
v.i.kovtun@nlu.edu.ua

Ковтун М. С.

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
вул. Пушкінська, 77, Харків, Україна
orcid.org/0000-0002-4541-2581
m.s.kovtun@nlu.edu.ua

Ключові слова: *Європейський Союз, євроінтеграція, юридична освіта, Міністерство юстиції України, свобода, безпека та юстиція, правоосвітня діяльність, контрольна діяльність органів юстиції.*

Статтю присвячено аналізу правового регулювання та практики діяльності органів юстиції. Акцентовано, що одним із визначальних напрямів діяльності Міністерства юстиції України є юридична освіта, візія якої є спрямованість на підвищення якості юридичної освіти, формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Запропоновані вектори розвитку у сфері освіти, зокрема правоосвітня діяльність Міністерства юстиції України. Здійснено аналіз інституційних новел, пов'язаних із реорганізацією міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, що нині відбулися шляхом укрупнення вже наявних міжтериторіальних органів. Звернено увагу на зміни статусу Уповноваженого у справах Європейського Суду з прав людини. Окремо досліджено контрольні повноваження Міністерства юстиції України та його органів. Акцентовано увагу на необхідності реформування системи виконання судових рішень. Відзначено, що з огляду на завдання, які стоять нині перед Урядом щодо забезпечення функціонування економіки держави, побудова нової ефективної системи виконання судових рішень має одне із пріоритетних значень. Авторами проаналізовано недоліки, наявні в системі виконання судових рішень, та законотворчі ініціативи, які мають намір покращити ситуацію в цій сфері.

У статті проаналізовано заходи Міністерства юстиції України, направлені на протидію проявам рейдерства. Акцентовано увагу на тому, що мінімізація таких проявів у нашій державі є важливим завданням для європеїзації України. Однією із ключових реформ у цій сфері нині є перетворення Комісії з розгляду скарг у сфері державної реєстрації на Колегію з розгляду скарг у сфері державної реєстрації. Авторами досліджено позитивні зміни та вказано на низку недоліків у роботі цих органів.

Військова агресія оголила проблеми в різних сферах, зокрема й у царині юстиції. Авторами зроблений висновок, що євроінтеграційні прагнення нашої держави вимагають радикальних реформ. Тож європейські сусіди

чекають від нас скорішого перезавантаження всіх сфер, зокрема й органів юстиції. Перші кроки вже робляться: є проект плану відновлення України, де оголено всі болючі місця сфери юстиції та запропоновано своєрідну «дорожню карту» тих реформ, зокрема сфери простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу.

Substantial directions of activity of agencies of justice in the aspect of European integration processes

Kovtun V. I.

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Constitution Law of Ukraine
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0003-0232-540X
v.i.kovtun@nlu.edu.ua*

Kovtun M. S.

*Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Administrative Law
Yaroslav Mudryi National Law University
Pushkinska str., 77, Kharkiv, Ukraine
orcid.org/0000-0002-4541-2581
m.s.kovtun@nlu.edu.ua*

Key words: *European Union, European integration, legal education, Ministry of Justice of Ukraine, freedom, security and justice, legal educational activity, control activity of justice agencies.*

The article is devoted to the analysis of legal regulation and practice of the activities of justice bodies. It was emphasized that one of the defining areas of activity of the Ministry of Justice of Ukraine is legal education, the vision of which is to improve the quality of legal education, the formation of competencies necessary for understanding the nature and functions of law, the content of theoretical foundations (doctrines), principles and basic legal institutions, the application of law, as well as the limits of legal regulation of various social relations. Proposed vectors of development in the field of education, in particular, legal and educational activities of the Ministry of Justice.

An analysis of institutional novelties related to the reorganization of interregional departments of the Ministry of Justice, which currently took place through consolidation of already existing interterritorial bodies, was carried out. Attention was drawn to changes in the status of the European Court of Human Rights Commissioner. The control powers of the Ministry of Justice and its bodies were separately investigated. Attention is focused on the need to reform the system of execution of court decisions. It was noted that in view of the tasks facing the Government today to ensure the functioning of the state's economy, the construction of a new effective system for the execution of court decisions is one of the priorities. The authors analyzed the shortcomings in the system of execution of court decisions and legislative initiatives intended to improve the situation in this area.

The article analyzes the measures of the Ministry of Justice aimed at countering manifestations of raiding. Attention is focused on the fact that the minimization of such manifestations in our country is an important task for the Europeanization of Ukraine. One of the key reforms in this area at the moment is the transformation of the State Registration Complaints

Commission into a State Registration Complaints Board. The authors investigated positive changes and pointed out a number of shortcomings in the work of these bodies.

Military aggression exposed problems in various spheres, in particular in the sphere of justice. The authors concluded that the European integration aspirations of our country require radical reforms. Therefore, the European neighbors expect us to restart all spheres as soon as possible, including the judiciary. The first steps are already being taken: there is a draft plan for the recovery of Ukraine, which exposes all the sore spots in the sphere of justice and offers a kind of “road map” for those reforms, in particular, the sphere of the area of freedom, security and justice of the EU.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань вітчизняної державно-правової реформи є забезпечення процесу формування моделі нової правової системи, яка була б орієнтована на європейську інтеграцію. Значне місце в реалізації цього завдання відводиться Міністерству юстиції України (далі – Мін’юст) – головному органу в системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує загальнодержавну правову політику, а також відповідну політику за різними напрямками: нотаріату, організації примусового виконання рішень судів та інших органів, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, у сфері правової освіти населення, державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації тощо. У контексті євроінтеграції нашої держави важливим є дослідження правового регулювання діяльності органів юстиції, а також вироблення пропозиції щодо його вдосконалення, зокрема і правоосвітній напрям.

Стан опрацювання. Необхідно відзначити, що в теоретичних дослідженнях адміністративно-правового статусу органів юстиції вивченню окремих напрямів їхньої діяльності приділено не досить уваги. Адміністративно-правові засади діяльності органів юстиції України були предметом дослідження таких учених, як І. Жедінський [1], І. Микульця [2], О. Предместніков [3] та інші. Питанням правового регулювання розвитку простору свободи, безпеки та юстиції у праві Європейського Союзу (далі – ЄС) були присвячені праці І. Діра [4], З. Макарухи [5; 6], В. Муравйова [7]. Проте, зважаючи на розгалуженість напрямів діяльності органів юстиції, постійні зміни законодавства, необхідність узгодження їх із європейськими стандартами, питання діяльності органів юстиції потребують подальших наукових пошуків.

Метою статті є дослідження найбільш актуальних напрямів діяльності Мін’юсту, визначення проблем, які виникають під час реалізації відповідних повноважень органами юстиції, та пошук шляхів їх вирішення, зокрема й у контексті необ-

хідності уніфікації українського законодавства та законодавства ЄС.

Виклад основного матеріалу. В умовах глобалізації та розвитку європейських інтеграційних процесів нового значення набуває загальнотеоретичний дискурс щодо політико-правових явищ, як-от державний суверенітет, засади демократичного врядування й інституційна архітектура держави. Так, у зв’язку з поглибленням співпраці України з Організацією Північноатлантичного договору з метою досягнення критеріїв, необхідних для набуття членства в цій організації Верховною Радою України було ухвалено Закон України № 2680–VIII від 7 лютого 2019 р. «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору)», яким абзац п’ятий преамбули Конституції України викладено в такій редакції: «Піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України» [8; 9].

Так, 17 червня 2022 р. Європейська комісія оприлюднила свій висновок, у якому рекомендувала визнати європейську перспективу України та надати нашій державі статус кандидата на вступ до спільноти. У проєкті підготовлених висновків засідання зазначено: «Європейська рада ухвалила рішення про надання статусу країни-кандидата Україні та Республіці Молдова». У ЄС зауважують, що офіційні переговори з кандидатами розпочнуться після виконання ними умов, наведених у висновках Єврокомісії щодо заявок на членство.

Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію комунікації у сфері європейської інтеграції на 2018–2021 рр. Основною метою Стратегії є утвердження в українському суспільстві свідомої підтримки членства України в Європейському Союзі, інтеграції в європейській економічній, культурній та політичній простір, здійснення процесу внутрішніх реформ і перетворень у бік більш

вільного, справедливого, демократичного, успішного і прозорого суспільства.

Стратегія визначає комунікаційні цілі та цільову аудиторію. Передбачається, що реалізація Стратегії здійснюватиметься спільними зусиллями органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства та бізнесу.

Звернемо увагу на те, що станом на серпень 2022 р. пролонгації або оновлення стратегічних завдань у цій сфері на сайті Мін'юсту відсутні.

Розвиток і утвердження простору свободи, безпеки та юстиції є однією з найважливіших місій сучасного та майбутнього Європейського Союзу. Запровадження єдиної інституційної основи його функціонування – це складний багатетапний процес, який усе ще триває [5, с. 188]. Простір свободи, безпеки та юстиції поступово стає ще одним інструментом впливу права ЄС на правопорядки третіх країн, які межують з організацією. Україна має спільний з об'єднанням кордон, а тому залучення її до простору свободи, безпеки та юстиції відкриває додаткові можливості інтеграції країни до лав Європейського Союзу [7, с. 20].

Одним з основних напрямів діяльності Мін'юсту є юридична освіта [10], візія якої є спрямованість на підвищення якості юридичної освіти, формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин. Здобувачі юридичної освіти повинні бути готові до захисту прав людини й основоположних свобод, утвердження верховенства права, будучи відданими принципам людської та професійної гідності, справедливості, рівності, неупередженості, незалежності, співпереживання та дотримання високих етичних стандартів.

Політика та діяльність органів юстиції повинна мати спрямування у сфері правоосвітньої діяльності, зокрема, спрямована на реалізацію конкретних завдань: підвищення правосвідомості серед громадян і представників публічної влади та посадових осіб, створення перманентної системи взаємодії громадян з органами юстиції [11], формування прозорої та відкритої (транспарентної) діяльності, розвиток національного «соціального капіталу» з почуттям конституційного патріотизму та національної ідентичності тощо. Основоположними визначаються кроки щодо європейської інтеграції як напряму правоосвітньої діяльності органів юстиції, зокрема: співробітництво між Україною та ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, імплементація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (Угода про асоціа-

цію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [12]), законодавчі засади адаптації законодавства України до стандартів ЄС, промоція загальнодержавної інформаційної мережі з питань європейського права.

Здійснення контрольної діяльності є важливим напрямом діяльності Мін'юсту та його органів. Так, серед основних завдань Мін'юсту, які визначені в Положенні про Міністерство юстиції України, що затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 2 липня 2014 р. № 228, вагома частина стосується здійснення різних видів контролю. Такі контрольні повноваження також потребують перегляду та вдосконалення. Нижче зупинимося на окремих із них.

Так, зокрема, наші європейські партнери неодноразово вказували на неефективну систему виконання судових рішень.

Необхідність змін наявної системи примусового виконання судових рішень зазначається й у проекті Плану відновлення України за матеріалами робочої групи «Юстиція», що підготовлений у 2022 р. [13]. Необхідність змін у системі виконання рішень і застосування кращих практик ЄС неодноразово наголошувались з боку Європейської комісії, Комітету міністрів Ради Європи. Так, у 2020 р. питання реформи системи виконання судових рішень було включено до умов Макрофінансової угоди між ЄС і Україною. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) зазначав, що проблема невиконання судових рішень має системний характер, серед причин – недосконалість національного законодавства, мораторії на виконання, відсутність ефективних інструментів виконання. Невиконання або тривале виконання судових рішень є одним зі структурних питань, які стоять на порядку денному Комітету міністрів Ради Європи щодо України, а кількість справ, які перебувають на його контролі, сягнула 635. Значну частину рішень національних судів, які не виконуються, становлять рішення немайнового характеру, винесені проти державних органів та інших суб'єктів владних повноважень. З огляду на завдання, які стоять нині перед Урядом щодо забезпечення функціонування економіки держави, побудова нової ефективної системи виконання судових рішень має одне із пріоритетних значень [13]. Система виконання судових рішень потребує системних змін – від посилення статусу державних і приватних виконавців, удосконалення системи відповідальності за невиконання рішення суду до усунення всіх можливостей для потенційних зловживань [14].

Нині у Верховній Раді України зареєстрований законопроект щодо особливостей примусового

виконання рішень в умовах воєнного стану, Урядом ухвалено низку нормативно-правових актів щодо особливостей примусового виконання рішень в умовах воєнного стану.

Серед новацій, які мають знайти своє втілення в житті найближчим часом, такі: нормативне врегулювання питання обов'язкового підключення й участі банків до інформаційної взаємодії виконавців і банків; забезпечення можливості пред'явлення виконавчих документів за допомогою Єдиного державного реєстру виконавчих документів; запровадження дієвого й ефективного судового контролю за виконання рішень; запровадження ефективної процедури встановлення чи зміни способу або порядку виконання рішень немайнового характеру тощо.

Іншим напрямом реалізації контрольних повноважень є протидія органів Мін'юсту проявам рейдерства. Мінімізація проявів рейдерства в нашій державі є важливим завданням для європеїзації України, поліпшення інвестиційної привабливості нашої країни.

Законом України від 12 травня 2022 р. № 2255–ІХ «Про внесення змін до деяких законів України щодо вдосконалення механізму протидії рейдерству» удосконалено процедуру звернення до Колегії. Проте все ж варто вказати й на низку недоліків у роботі цих органів. Як і Комісія, Колегія залишається постійно діючим консультативно-дорадчим органом при Мін'юсті та його територіальних органах, усі рішення мають затверджуватися наказами міністра чи керівника міжрегіонального управління. По своїй суті такі рішення Колегії мають рекомендаційний характер і відповідний керівник може не погодитись і не підписати розпорядчий акт. Отже, можна казати про надмірну дискрецію у відповідних повноваженнях міністра чи керівника міжрегіонального управління, що, як наслідок, породжує сумніви в об'єктивності та своєчасності розгляду скарг у сфері державної реєстрації.

Доречно вказати на зміни, які відбуваються щодо інституційної діяльності органів юстиції в період дії воєнного стану в Україні. Так, 16 серпня 2022 р. на засіданні Кабінету Міністрів України було схвалено постанову щодо оптимізації системи територіальних органів Мін'юсту з урахуванням викликів, які постали перед Україною внаслідок російської збройної агресії, відповідно до якої 8 територіальних органів було реорганізовано в 4 міжрегіональні управління Міністерства юстиції: Західне, Центральне, Східне, Південне.

Також до вказаних новел оптимізації віднесено той факт, що Кабінет Міністрів України вирішив, що Уповноважений зі справ ЄСПЛ більше не буде водночас обіймати посаду заступника міністра юстиції. Ця інституційна зміна не має суттєвого впливу на зміну загальної компетенції.

Висновки. Беручи до уваги конституційний вектор розвитку України, який виражає підтвердження європейської ідентичності українського народу і незворотності європейського та євроатлантичного курсу України, необхідно імплементувати основні напрацювання в діяльність органів юстиції: нормативну й інституційну складові частини. Війна оголила проблеми в різних сферах, зокрема й у царині юстиції. Євроінтеграційні прагнення нашої держави вимагають і радикальних реформ. Тож європейські сусіди чекають від нас скорішого перезавантаження всіх сфер, включаючи й органи юстиції. Перші кроки вже робляться, ми маємо проєкт плану відновлення України, де оголено всі болючі проблеми сфери юстиції та запропоновано своєрідну «дорожню карту» тих реформ, які мають бути реалізовані.

Дослідження основних напрямів діяльності органів Міністерства юстиції України дозволяє проаналізувати та виокремити наявні проблеми, запропонувати шляхи їх подолання. Безперечно, у цій статті ми не змогли охопити всі напрями роботи органів юстиції, тож дослідження їх буде предметом наступних наукових робіт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Желінський В. Реєстраційна діяльність Міністерства юстиції України як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Юридичний бюлетень*. 2019. Вип. 11. Ч. 1. С. 275–280.
2. Микуляця І. Напрями вдосконалення правового регулювання діяльності органів юстиції України регіонального рівня: деякі питання сьогодення. *Право і суспільство*. 2014. № № 1–2. С. 145–149.
3. Предместніков О. Адміністративно-правові засади діяльності органів юстиції України : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 39 с.
4. Дір І. Правові аспекти становлення «простору свободи, безпеки та юстиції» у розширеному ЄС. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. Київ, 2007. Вип. 35. С. 559–564.
5. Макаруха З. Правове регулювання розвитку простору свободи, безпеки та юстиції в рамках ЄС: реформи Лісабонського договору 2007 р. *Право України*. 2010. № 11. С. 188–193.
6. Макаруха З. Феномен простору свободи, безпеки та юстиції у праві Європейського Союзу: концептуальна база. *Європейське право*. 2012. № 1. С. 90–96.
7. Муравйов В. Правові засади функціонування простору свободи, безпеки та юстиції Європейського Союзу. *Віче*. 2011. № 10. С. 17–20.

8. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 р. № 2680–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6>
9. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
10. Проект Концепції розвитку юридичної освіти. URL: <https://minjust.gov.ua/files/genera/2019/08/06/20190806143601-83.pdf>
11. Співпраця Міністерства юстиції з Консультативною місією ЄС щодо Національної стратегії у сфері прав людини. *Бюлетень Мін'юсту України*. 2020. № 3. С. 20–21. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2020_3_8
12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
13. Проект Плану відновлення України. Матеріали робочої групи «Юстиція». 2022. *Офіційний веб-сайт Кабінету Міністрів України*. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf?fbclid=IwAR27hYS_k9gNe11zJtZuUZohE63V4liH55daADm9qbOrdvZr1Sh4n-fNiOY
14. Жукровский Я. Не змогли. Або ТОП-10 провалів Міністерства юстиції України. *Українська правда*. 19.07.2021. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/07/19/7300969/>

REFERENCES

1. Zhelinskiy V. Reiestratsiina diialnist ministerstva yustytysii ukrainy yak ob'ekt administratyvno-pravovoho rehulivannia [Registration activity of the Ministry of Justice of Ukraine as an object of administrative and legal regulation]. *Yurydychnyi biuleten*. Vyp. 11. Ch. 1. 2019. S. 275–280 [in Ukrainian].
2. Mykuliatsia I.I. Napriamky udoskonalennia pravovoho rehulivannia diialnosti orhaniv yustytysii Ukrainy rehionalnoho rvnia: deiaki pytannia sohoddennia [Directions for improving the legal regulation of the activities of Ukrainian justice bodies at the regional level: some current issues]. *Pravo i suspilstvo*. 2014. № № 1–2. S. 145–149 [in Ukrainian].
3. Predmestnikov, O.H. Administratyvno-pravovi zasady diialnosti orhaniv yustytysii Ukrainy [Administrative and legal principles of activity of justice bodies of Ukraine] : avtoref. dys. ... d-ra yuryd. nauk : 12.00.07. MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnutr. sprav. Kharkiv, 2017. 39 s. [in Ukrainian].
4. Dir I. Yu. Pravovi aspekty stanovlennia “prostoru svobody, bezpeky ta yustytysii” u rozshyrenomu YeS [Legal aspects of the formation of the “space of freedom, security and justice” in the enlarged EU]. *Derzhava i pravo. Yurydychni i politychni nauky*. K., 2007. Vyp. 35. S. 559–564 [in Ukrainian].
5. Makarukha Z. Pravove rehulivannia rozvytku prostoru svobody, bezpeky ta yustytysii v ramkakh YeS: reformy Lisabonskoho dohovoru 2007 roku [Legal regulation of the development of the space of freedom, security and justice within the framework of the EU: reforms of the Lisbon Treaty of 2007]. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 11. S. 188–193 [in Ukrainian].
6. Makarukha Z. Fenomen prostoru svobody, bezpeky ta yustytysii u pravi Yevropeiskoho Soiuzu: kontseptualna baza [The phenomenon of the area of freedom, security and justice in the law of the European Union: a conceptual framework]. *Yevropeiske pravo*. 2012. № 1. S. 90–96 [in Ukrainian].
7. Muraviov V. Pravovi zasady funktsionuvannia prostoru svobody, bezpeky ta yustytysii Yevropeiskoho Soiuzu [Legal principles of the functioning of the space of freedom, security and justice of the European Union]. *Viche*. 2011. № 10. S. 17–20 [in Ukrainian].
8. Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povno-pravnogo chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantychnoho dohovoru) [On making changes to the Constitution of Ukraine (regarding the state’s strategic course towards full membership of Ukraine in the European Union and the North Atlantic Treaty Organization)]: Zakon Ukrainy vid 07.02.2019 № 2680–VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#n6> [in Ukrainian].
9. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].

10. Proekt Kontseptsii rozvytku yurydychnoi osvity [Concept project of the development of legal education]. Retrieved from: <https://minjust.gov.ua/files/general/2019/08/06/20190806143601-83.pdf> [in Ukrainian].
11. Spivpratsia Ministerstva yustytsii z Konsultatyvnoiu misiieiu YeS shchodo Natsionalnoi stratehii u sferi prav liudyny [Cooperation of the Ministry of Justice with the EU Consultative Mission on the National Strategy in the field of human rights]. *Biuletyn Miniustu Ukrainy*. 2020. № 3. S. 20–21. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2020_3_8 [in Ukrainian].
12. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony [Association Agreement between Ukraine, on the one hand, and the European Union, the European Atomic Energy Community and their member states, on the other hand]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text [in Ukrainian].
13. Proekt Planu vidnovlennia Ukrainy Materialy robochoi hrupy “Iustytsiia”. 2022. Ofitsiinyi vebсайт Kabinetu Ministriv Ukrainy [Project of the Recovery Plan of Ukraine Materials of the working group “Justice”]. Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/justice.pdf?fbclid=IwAR27hYS_k9gNe11zJtZuUZohE63V4lihS5daADm9qbOrdvZr1Sh4n-fNiOY [in Ukrainian].
14. Zhukrovskiy Ya. Ne zmohly. Abo TOP-10 provaliv Ministerstva yustytsii Ukrainy [They couldn't. Or TOP-10 failures of the Ministry of Justice of Ukraine]. *Ukrainska pravda*. 19.07.2021. Retrieved from: <https://www.pravda.com.ua/columns/2021/07/19/7300969/> [in Ukrainian].

Міфи у сфері безпеки дорожнього руху в Україні крізь призму сучасного європейського досвіду

Колодяжний М. Г.

*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу кримінологічних досліджень*

Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності

імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

вул. Пушкінська, 49, Харків, Україна

orcid.org/0000-0003-2149-9165

mkolodyazhny@ukr.net

Ключові слова: міфи, безпека дорожнього руху, смертність і дорожньо-транспортний травматизм, автотранспортна злочинність, стратегія Vision Zero.

У науковій статті здійснена спроба виокремлення та кримінологічного аналізу низки міфів у виді усталених стереотипів або помилкових суджень, що мають місце в теорії та практиці забезпечення дорожнього руху та запобігання автотранспортним правопорушенням в Україні. Авторська позиція в науковій статті спирається на результати здійсненого теоретичного й емпіричного дослідження європейської стратегії Vision Zero. Надано загальну характеристику останній. Указано країну, яка вперше у своєму правовому полі закріпила такий стратегічний підхід щодо гарантування безпеки дорожнього руху. Виділено генеральні напрями стратегії Vision Zero, на підставі яких у багатьох розвинених країнах світу здійснюється ефективна боротьба зі смертністю та тяжким травмуванням осіб під час дорожньо-транспортних аварій. Попри існування багатьох міфів в указаній сфері, виділено 5 найбільш актуальних і соціально значущих із них, а саме: 1) якісні дороги сприяють порушенню правил дорожнього руху; 2) сувора юридична відповідальність за порушення правил дорожнього руху є основою європейської стратегії Vision Zero; 3) високі показники безпеки дорожнього руху в Європейському Союзі забезпечуються суто великим розміром штрафів; 4) водії намагаються дотримуватись правил дорожнього руху, оскільки бояться бути покараними; 5) «вина» за порушення правил дорожнього руху лежить суто на водієві. Розвіяння низки міфічних суджень здійснено з урахуванням багатьох важливих параметрів, як-от: стан безпеки дорожнього руху в окремих країнах Європейського Союзу та в Україні; рівень валового внутрішнього продукту на душу населення; обсяг інвестицій у дорожньо-транспортну інфраструктуру; розмір штрафів за окремі порушення правил дорожнього руху. Надано низку науково обґрунтованих аргументів щодо ефективності та співвідношення карально-репресивної та проактивної (кримінологічної) моделей забезпечення дорожнього руху й експлуатації транспорту.

Myths in the field of road traffic safety in Ukraine through the prism of modern European experience

Kolodyazhny M. G.

Ph. D. of Law, Senior Research Fellow,

Head of the Department of Criminological Research

*Academician Stashis Scientific Research Institute for the Study of Crime Problems
of the National Ukrainian Academy of Legal Sciences*

Pushkinska str. 49, Kharkiv, Ukraine

orcid.org/0000-0003-2149-9165

mkolodyazhny@ukr.net

Key words: *myths, road traffic safety, mortality and traffic injuries, traffic crime, Vision Zero strategy.*

The scientific article attempts to identify and criminologically analyze a number of myths in the form of established stereotypes or erroneous judgments that take place in the theory and practice of road safety and prevention of motor vehicle offenses in Ukraine. The author's position in the scientific article is based on the results of a theoretical and empirical study of the European Vision Zero strategy. A general description of the latter is provided. The country, which for the first time in its legal field established a similar strategic approach to ensuring road traffic safety, is indicated. The general directions of the Vision Zero strategy are highlighted, based on which in many developed countries of the world the effective fight against mortality and serious injury of persons during traffic accidents is carried out. Despite the existence of many myths in the specified area, 5 of the most relevant and socially significant of them are highlighted, namely: 1) high-quality roads contribute to violations of traffic rules; 2) strict legal responsibility for traffic violations is the basis of the European Vision Zero strategy; 3) high indicators of road traffic safety in the EU are provided exclusively by large fines; 4) drivers try to obey traffic rules because they are afraid of being punished; 5) "guilt" for violating traffic rules lies exclusively with the driver. Dispelling a number of mythical judgments was carried out taking into account many important parameters, in particular: the state of road traffic safety in certain EU countries and in Ukraine; level of GDP per capita; the volume of investments in road and transport infrastructure; the amount of fines for individual violations of traffic rules. A number of scientifically based arguments are provided regarding the effectiveness and ratio of punitive-repressive and proactive (criminological) models of road safety and transport operation.

Постановка проблеми. Сучасний глобалізований світ характеризується надзвичайною динамічністю соціальних, правових, політичних і навіть природно-кліматичних процесів. З різних об'єктивних і суб'єктивних обставин більшість громадян не можуть відстежити напрям руху розвитку соціуму, своє місце в ньому, охарактеризувати та проаналізувати великий потік щоденної неузгодженої інформації.

Наведена вище теза стосується не лише фундаментальних питань, які кожному свідомому громадянину досить дослідити у простій дуальній системі «за чи проти» або «чорне/біле», наприклад: адекватна оцінка геополітичного вектора розвитку окремих держав; об'єктивізація рішень

конкретних політичних сил або політиків з огляду на обраний курс країни; відповідність певних політичних рішень вимозі соціальної справедливості; засудження зовнішньої військової агресії, посягань на суверенітет і територіальну цілісність України тощо. Анонсовані аспекти насправді дотичні до менш складної на перший погляд соціальної проблематики на кшталт царини безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту.

Річ у тім, що мільйони українців унаслідок власної малоосвіченості, відсутності активної громадянської позиції, небажання звернення уваги на актуальні проблеми сучасного українського суспільства перебувають свідомо чи вимушено у своєрідному інформаційному вакуумі,

вони не здатні давати чіткі й очевидні відповіді на досить прості запитання. У зв'язку із цим частина населення України перебуває під впливом безлічі стереотипів, неправильного трактування соціальних явищ і процесів. Це цілком стосується і сфери дорожньо-транспортної безпеки та своєрідної міфізації, що має місце в ній. Водночас міфи розуміються в переносному значенні. Під ними (у кримінологічному сенсі) маються на увазі певні оманливі, частково помилкові або малообґрунтовані судження, властиві як широкому загалу, так і деяким науковцям і чиновникам. Відповідні хибні міфічні уявлення стосуються сутності, соціальної природи та проявів явища злочинності у сфері дорожнього руху, його внутрішньої будови і генеральних напрямів запобігання.

Це питання є архіважливим з огляду на отримання Україною 23 червня 2022 р. статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу (далі – ЄС). У зв'язку із цим розвіювання деяких міфів у галузі, що розглядається, посилить предметність державної політики в Україні відповідно до сучасних європейських стандартів щодо забезпечення дорожнього руху та посилення ефективності запобігання автотранспортним правопорушенням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання європейського досвіду забезпечення дорожнього руху вивчали деякі українські науковці, зокрема: М.М. Варава, Н.В. Давидова, О.В. Ільченко, Є.П. Калугин, Ю.С. Коллер, О.В. Константи́й, В.Ю. Микулець, В.А. Мисливий, К.О. Полтава, В.І. Приходько, І.І. Риндюк, А.О. Собакарь та деякі інші. Однак указана проблематика не досліджувалась раніше з погляду спростування усталених теоретико-прикладних стереотипів. Окрім цього, нате́пер вона не вичерпала себе через: іноді її безсистемне вивчення; відсутність методологічних засад пізнання таких питань; наявність окремих методичних недоліків дослідницького процесу; наявність наукових пробілів, використання застарілої інформації, застосування спрощеного підходу у вивченні окремих аспектів тощо.

Мета статті – виділення окремих міфів (помилкових суджень) у сфері безпеки дорожнього руху, їх спростування для підвищення ефективності відповідної державної політики України, її модернізації згідно з європейськими стандартами.

Виклад основного матеріалу. В основі досліджуваної проблематики, авторських контраргументів і спроб розвіювання міфічних тез окремих соціальних акторів (від пересічних громадян, як учасників дорожнього руху, до керівників правоохоронних структур) лежать результати здійсненого ґрунтовного кримінологічного дослідження європейської стратегії Vision Zero. Воно спирається на теоретичні й емпіричні напрацювання,

зокрема й міжнародних організацій, аналітичні матеріали регіональних і державних органів окремих країн, а також наукові праці зарубіжних учених.

Стратегія Vision Zero («Мета: нуль», або «Нульове бачення») уперше була розроблена й ухвалена парламентом Швеції в 1997 р. Її метою є зведення смертності та тяжкого травмування на дорозі до нуля. Стратегія спрямована на зміну філософії гарантування безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту, а також трансформацію усталеної парадигми запобігання автотранспортним правопорушенням, яка зводиться, особливо в Україні, до карально-репресивної моделі реагування на відповідний юридичний факт і його негативні наслідки. Ця стратегія виходить із визнання апріорності допущення людьми помилок на дорозі (неуважність, легковажність, самовпевненість, агресивна їзда, нехтування інстинктом самозбереження, гедонізм, прояв аномії) та віднесення людського чинника до фундаментальної детермінанти останніх. Водночас своєрідна інноваційність стратегії Vision Zero полягає в так званому етичному імперативі щодо покладання «відповідальності» за настання ДТП не лише на винного водія, а й на багатьох інших суб'єктів, від яких залежить безпека дорожнього руху. Такими є: парламент; органи та підрозділи патрульної поліції; автовиробники; проектувальники; дорожні служби; органи місцевого самоврядування; заклади охорони здоров'я; громадськість у всіх її проявах та інші [1].

Нате́пер представлена стратегія базується на таких напрямках, як: а) управління безпекою дорожнього руху; б) безпека пересування шляхами; в) безпека транспортних засобів; г) безпека учасників дорожнього руху; ґ) медицина катастроф [2].

Швеція та деякі інші скандинавські країни, особливо Норвегія, нині є світовими лідерами за рівнем безпеки дорожнього руху. Це наочно демонструє показник смертності від ДТП у розрахунку на 1 млн населення. Станом на 2020 р. у Швеції він дорівнює 20, у Норвегії – 17 [3]. Наприклад, в Україні летальність від дорожньо-транспортного травматизму сягає 85 осіб на 1 млн населення (2020 р.) [4]. Це означає, що шанси померти на дорозі в нашій державі є удвічі більшими, ніж загалом у ЄС, та у 5 разів порівняно з Норвегією.

У зв'язку із цим наведемо декілька міфів, які потребують відповідного кримінологічного аналізу та спростування на основі науково обґрунтованих результатів.

Міф 1. Якісні дороги сприяють порушенню правил дорожнього руху. Попри існування певних взаємозв'язків у цих обставин, якісна дорожня інфраструктура, навпаки, зменшує аварійність на дорогах. Причина тих же дій, пов'язаних із

порушенням швидкісного режиму руху, має передусім суб'єктивну основу і зводиться до невисокої правової культури і правосвідомості окремих осіб, які управляють транспортними засобами. Насправді якісні дороги, які досягаються значними інвестиціями в дорожньо-транспортну інфраструктуру, є локомотивом економічного зростання країн і добробуту їх громадян. Усі держави зі списку G7 і G20 здійснюють фінансування цієї сфери на дуже високому рівні, який, наприклад, у Китайській Народній Республіці щороку сягає 658,8 млрд євро (2020 р.) [5]. На один долар, витрачений урядами країн на ці потреби, припадає до трьох доларів прибутку в середньо- і довгостроковій перспективі [6; 7]. Це досягається завдяки відомому мультиплікативному економічному ефекту експлуатації якісних доріг. Навіть більше, за даними Національної поліції України, у 2020 р. однією із причин ДТП було порушення правил утримання автодоріг і вулиць, на яку припадає 0,4% з усього встановленого масиву чинників. Звичайно, ці офіційні дані значно занижені. На це вказує показник індексу якості доріг (Road Quality Index). Відповідно до нього Україна посідає лише 130 місце із 137 країн світу (2018 р.) [8]. Гірші дороги за українські є лише в кількох слабозрозумітих і бідних державах Африки та Південної Америки. Тому казати, що порушення у сфері дорожнього руху відбуваються через якісні дороги в європейських країнах, особливо в Україні, не доводиться.

Міф 2. Суворі юридична відповідальність за порушення правил дорожнього руху є основою європейської стратегії Vision Zero. Таке твердження не відповідає дійсності. Наведена та деякі схожі думки здебільшого зумовлені передбаченням у багатьох країнах – членах ЄС високих штрафів за порушення правил дорожнього руху й інших засобів матеріального характеру щодо впливу на поведінку водіїв (система штрафних балів; збільшення вартості щорічного поліса страхування транспортного засобу для осіб, які порушували правила дорожнього руху за попередній рік; прив'язка розміру штрафу до рівня доходів порушника; конфіскація автомобіля у водіїв, яких притягнуто до кримінальної відповідальності за його управління у стані алкогольного сп'яніння, що спричинило загибель одного чи кількох осіб, та інше). Перелічені й інші заходи аж ніяк не охоплюються стратегією Vision Zero. Вона включає низку різних за своїм характером напрямів діяльності, які в сукупності спрямовані на зменшення смертності та тяжкого травмування людей під час ДТП, а також виступають основою для скорочення рівня правопорушень у сфері дорожнього руху. Щодо кримінально-правової й адміністративно-правової охорони суспільних відносин

у сфері безпеки дорожнього руху, то цей напрям державної політики в західних країнах є відособленим і здійснюється паралельно з комплексом вищевказаних соціально-превентивних заходів.

Міф 3. Високі показники безпеки дорожнього руху в ЄС забезпечуються суто великим розміром штрафів. Указана помилка пов'язана з вищевказаним міфом. Варто визнати, що в європейських країнах мають місце набагато більші розміри адміністративних штрафів за різні порушення правил дорожнього руху. Наприклад, найсуворіші адміністративні стягнення за перевищення швидкісного режиму їзди передбачені в Норвегії (штраф від 781 євро, тимчасове позбавлення посвідчення водія або позбавлення волі), Швеції (від 305–400 євро залежно від значення перевищеної швидкості), Швейцарії (штраф від 375 євро або позбавлення волі від 1 року) тощо [9]. Аналогічно можна говорити і про досить високі штрафи порівняно з Україною, передбачені в європейських країнах за проїзд на заборонний сигнал світлофора (мінімум 756 євро в Норвегії, 700 євро у Греції), за розмову по мобільному телефону під час руху транспортного засобу без використання системи hands free (мінімум 230 євро в Нідерландах, 200 євро в Іспанії) [10].

Що стосується їзди у стані алкогольного сп'яніння, то в Україні після внесення у 2021 р. відповідних змін до законодавства розмір штрафів за це правопорушення є співрозмірним із санкціями багатьох європейських країн (мінімум 446 євро станом на 28 серпня 2022 р. за офіційним курсом НБУ, який становив 36,48 грн за 1 євро). Розмір цього штрафу в Україні нині є більшим порівняно навіть з Ірландією, Нідерландами, Австрією, Францією і навіть Люксембургом. Нагадаємо, що перелічені європейські держави є найбагатшими відповідно до розміру ВВП на душу населення, який у них сягає станом на 2020 р. від 30,6 тис. євро у Франції до 82,2 тис. євро у Люксембурзі [11]. В Україні цього ж року цей показник дорівнював лише 3,5 тис. євро [12]. Він майже удвічі менший, ніж у найбіднішій країні ЄС – Болгарії (6,3 тис. євро). У 2022 р. рівень ВВП на душу населення в Україні значно скоротиться через протистояння зовнішній військовій агресії, яке автоматично спричиняє істотне збільшення видатків на утримання Збройних Сил; прискорення темпів інфляції; скорочення експорту на тлі збільшення імпорту товарів; зменшення ділової активності в державі тощо.

Водночас робити висновок, що в західних державах відносно низькі показники смертності та тяжкого травмування учасників дорожнього руху досягаються переважно жорсткими санкціями було б перебільшенням, зумовленим поверховим аналізом політики ЄС у цій царині. Таке

формування можна почути з вуст керівництва Міністерства внутрішніх справ України та Національної поліції, які лобіюють застосування в нашій державі карально-репресивного підходу у вирішенні проблеми дорожньо-транспортної аварійності. Більш коректним було б стверджувати, що високі показники безпеки дорожнього руху в ЄС забезпечуються передусім солідним фінансуванням різних напрямів діяльності, що охоплюються стратегією Vision Zero, доповненим відносно високими штрафами за різні порушення правил дорожнього руху. Саме така розстановка акцентів є принциповою, адже в іншому разі в Україні, яка прагне стати в середньостроковій перспективі (у 2029 р.) членом ЄС, реалізуватиметься державна політика в цій сфері з порушенням відповідних пріоритетів.

Міф 4. Водії намагаються дотримуватись правил дорожнього руху, оскільки бояться бути покараними. Звичайно, загальнопревентивний вплив закону України про кримінальну відповідальність, а також санкцій, що містяться у ст. 21 гл. 10 Кодексу України про адміністративні правопорушення, на поведінку учасників дорожнього руху, особливо водіїв, має місце. Однак ніхто достеменно не знає реального запобіжного ефекту страху громадян перед покаранням або застосуванням адміністративних стягнень. Виходячи із сотень випадків, навіть після істотного збільшення штрафів, управління транспортними засобами у стані сп'яніння, тисяч щоденно зафіксованих фактів перевищення швидкості, зупинки в забороненому місці тощо, ефективність таких заходів є низькою. Водіїв у деяких країнах (Китайська Народна Республіка, Таїланд, Малайзія) від учинення деяких автотранспортних злочинів навіть не зупиняє страх смертної кари [13]. Більшу адекватну частину учасників дорожнього руху з достатнім рівнем правосвідомості та правової культури мотивує дотримуватись вимог транспортної безпеки саме боязнь потрапити в аварію, померти під час ДТП, а також переживання за благополуччя своїх близьких, які перебувають поруч у салоні автомобіля. Така теза підтверджується результатами спеціального дослідження під назвою «Європейський барометр», яке було проведено в 11 країнах ЄС у 2021 р. [14].

Міф 5. «Вина» за порушення правил дорожнього руху лежить суто на водіїві. Це – один із ключових міфів. Від здатності його спростування фактично залежать подальші успіхи України в досягненні мети значного зменшення смертності та тяжкого травмування громадян на дорогах нашої держави. Насправді, з формально-правової позиції, вина є головною й обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони відповідного складу правопорушення (кримінального чи адміністра-

тивного). Тут будь-які дискусії зайві, адже все є зрозумілим: винна у вчиненні певного правопорушення у сфері дорожнього руху й експлуатації транспорту особа має бути притягнута до передбаченої законом відповідальності.

Що стосується прогресивної західної практики в цьому відношенні, то вона кардинально відрізняється. Річ у тім, що відповідно до філософії стратегії Vision Zero, яка покладена в основу запобігання правопорушенням, що розглядаються, у більшості передових країнах світу (країни ЄС, США, Велика Британія, Канада, Австралія, деякі азійські держави тощо) «вина» за настання факту ДТП і/або смерті та травмування учасників дорожнього руху лежить не тільки на винному водіїві, який припустився фатальної помилки, а й передусім на інших суб'єктах. Такими є: парламент і депутати, які ухвалюють закони; компанії та підприємні організації, які будують і реконструюють дороги й іншу дорожню інфраструктуру; дорожні служби, які обслуговують дорожнє покриття; підрозділи патрульної поліції, які здійснюють профілактику та контроль дотримання правил і вимог дорожньо-транспортної безпеки; громадськість, яка має реагувати на порушення іншими особами правил дорожнього руху, та інші. Саме наведена модель покладена в основу сучасної парадигми убезпечення дорожнього руху згідно зі стратегією Vision Zero. Тому «вина» у смертності та травмуваннях учасників дорожнього руху лежить не лише на особі, яка управляє транспортним засобом, а й на великій кількості суб'єктів, від яких залежить безпека на дорогах [15].

У теорії та практиці гарантування безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту існує чимало й інших міфів і стереотипів. Їх докладний розгляд у рамках обмеженого обсягу представленої наукової статті неможливий з очевидних причин.

Висновки:

а) проблема безпеки дорожнього руху є однією з найактуальніших проблем як для України, так і для ЄС і усього світового співтовариства;

б) стратегія Vision Zero є натепер найбільш ефективною відповіддю прогресивної частини людства на загрозу високої смертності та тяжкого травмування учасників дорожнього руху;

в) царина дорожньо-транспортної безпеки перебуває, особливо в Україні, у тіні багатьох помилкових (міфічних) суджень, стереотипних уявлень і малообґрунтованих підходів щодо основних напрямів убезпечення дорожнього руху та запобігання автотранспортним правопорушенням;

г) в Україні необхідно змінити пріоритети в запобіганні правопорушенням у сфері безпеки дорожнього руху й експлуатації транспорту. Карально-репресивна державна політика має лише доповнювати більш ефективну і соціально

продуктивну проактивну (кримінологічну) модель забезпечення дорожнього руху, що спирається на різноманітні заходи стратегії Vision Zero;

д) подальше розроблення на стратегічному рівні перспективних напрямів і заходів гарантування безпеки дорожнього руху в Україні має здійснюватися з обов'язковим урахуванням прогресивного досвіду розвинених європейських держав (Швеція, Норвегія, Швейцарія, Нідерланди тощо), які останніми роками досягли значних успіхів у скороченні смертності та тяжкого травмування людей під час ДТП. Для цього

в нашій країні необхідно: гармонізувати відповідне законодавство із правом ЄС; відновити дорожньо-транспортну інфраструктуру, особливо в післявоєнний період; поступово запроваджувати політику мікромобільності; удосконалити роботу підрозділів патрульної поліції; сформувати в українському суспільстві нульову толерантність до будь-яких порушень правил дорожнього руху; розширити участь громадян у суспільному дискусії навколо цієї соціальної проблеми та залучити їх на оплатній основі до виявлення порушників вимог транспортної безпеки тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Vision Zero – no fatalities or serious injuries through road accidents. URL: <https://www.roadsafetysweden.com/about-the-conference/vision-zero---no-fatalities-or-seriousinjuries-through-road-accidents/>
2. About program We live Vision Zero. URL: <http://www.welivevisionzero.com/about-program-we-live-vision-zero/>
3. Road safety targets: Monitoring report / European Road Safety Observatory. 2021. 8 p. URL: https://ec.europa.eu/transport/road_safety/system/files/2021-12/ERSO_ROAD_SAFETY_TARGETS_MONITORING_Nov2021_final.pdf
4. Головкін Б.М. Оцінка дорожньо-транспортної аварійності та тяжкості її наслідків в Україні. *Проблеми законності*. 2022. Вип. 156. С. 52–75. DOI: 10.21564/2414-990X.156.252879
5. Transport infrastructure investment and maintenance. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/data/itf-transport-statistics/transport-infrastructure-investment-and-maintenance_g2g55573-en?parentId=http%3A%2F%2Finstance.metastore.ingenta.com%2Fcontent%2Fcollection%2Ftrspirt-data-en
6. Road to Growth: The Case for Investing in America's Transportation Infrastructure. URL: <https://s3.amazonaws.com/brt.org/staging-qeOOpdhhbbqqq3/2015.09.16-InfrastructureReport-Final.pdf>
7. The State of U. S. Infrastructure. URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/state-us-infrastructure>
8. Quality of road infrastructure. URL: <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ057>
9. Наливанна Д., Дядюк Ю. Як карають за перевищення швидкості в Україні та країнах Європи. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/ukrayini-ta-krayinah-yevropy/>
10. EU Driving Penalties Report. URL: <https://cedem.org.ua/analytics/ukrayini-ta-krayinah-yevropy/>
11. Real GDP per capita. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/bar?lang=en
12. Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/>
13. China orders death penalty in drunken driving accident. URL: <https://www.ctvnews.ca/china-orders-death-penalty-in-drunken-driving-accident-1.419788>
14. Europeans and Responsible Driving. March 2021. URL: https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-05/2021-05-Fondation%20VINCI%20Autoroutes-European%20Barometer%20results_GLOBAL-ENG.pdf
15. Колодяжний М.Г. Стратегія Vision Zero: уроки для України : монографія. Харків : Право, 2022. 300 с.

REFERENCES

1. Vision Zero – no fatalities or serious injuries through road accidents. Retrieved from <https://www.roadsafetysweden.com/about-the-conference/vision-zero---no-fatalities-or-seriousinjuries-through-road-accidents/> [in English].
2. About program We live Vision Zero. Retrieved from <http://www.welivevisionzero.com/about-program-we-live-vision-zero/> [in English].
3. Road safety targets: Monitoring report / European Road Safety Observatory, 2021. 8 p. Retrieved from https://ec.europa.eu/transport/road_safety/system/files/2021-12/ERSO_ROAD_SAFETY_TARGETS_MONITORING_Nov2021_final.pdf [in English].
4. Holovkin B.M. (2022). Otsinka dorozhno-transportnoi avariinosti ta tiazhkosti yii naslidkiv v Ukraini. *Problemy zakonnosti*. [Assessment of road traffic accidents and the severity of its consequences in Ukraine. *Problems of Legality*]. 2022. Vyp. 156. S. 52–75. DOI: 10.21564/2414-990X.156.252879

5. Transport infrastructure investment and maintenance. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/data/itf-transport-statistics/transport-infrastructure-investment-and-maintenance_g2g55573-en?parentId=http%3A%2F%2Finstance.metastore.ingenta.com%2Fcontent%2Fcollection%2Ftrspirt-data-en [in English].
6. Road to Growth: The Case for Investing in America's Transportation Infrastructure. Retrieved from <https://s3.amazonaws.com/brt.org/staging-qeOOpdhbbqq3/2015.09.16-InfrastructureReport-Final.pdf> [in English].
7. The State of U. S. Infrastructure. Retrieved from <https://www.cfr.org/backgrounders/state-us-infrastructure> [in English].
8. Quality of road infrastructure. Retrieved from <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/competitiveness-rankings/#series=EOSQ057> [in English].
9. Nalyvanna D., Diadiuk Yu. Yak karaiut za perevyschennia shvydkosti v Ukraini ta krainakh Yevropy. Retrieved from <https://cedem.org.ua/analytics/ukrayini-ta-krayinah-yevropy/> [in Ukrainian].
10. EU Driving Penalties Report. Retrieved from <https://cedem.org.ua/analytics/ukrayini-ta-krayinah-yevropy/> [in English].
11. Real GDP per capita. Retrieved from https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/bar?lang=en [in English].
12. Valovyi vnutrishnii produkt (VVP) v Ukraini. Retrieved from <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> [in Ukrainian].
13. China orders death penalty in drunken driving accident. Retrieved from <https://www.ctvnews.ca/china-orders-death-penalty-in-drunken-driving-accident-1.419788> [in English].
14. Europeans and Responsible Driving. March 2021. Retrieved from https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2021-05/2021-05-Fondation%20VINCI%20Autoroutes-European%20Barometer%20results_GLOBAL-ENG.pdf [in English].
15. Kolodiaznyi M.H. (2022). Stratehiiia Vision Zero: uroky dlia Ukrainy [Vision Zero strategy: lessons for Ukraine] : monohrafiia. Kharkiv : Pravo. 300 s. [in Ukrainian].

Стандартизація європейських практик в адміністративному праві України

Коломоєць Т. О.

*доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України, член-кореспондент
Національної академії правових наук України,
декан юридичного факультету
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-1101-8073
t_deputy@ukr.net*

Колпаков В. К.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-8580-3261
v.k.kolpakov@gmail.com*

Ключові слова: *воєнний стан, євроінтеграція, європейські практики, європейські стандарти, правовий простір, статус кандидата на членство в Європейському Союзі.*

У статті досліджено проблематику стандартизації європейських практик в адміністративному праві України. Підкреслено, що в умовах воєнного стану євроінтеграція залишається головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальша розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції. Доводиться, що поняття «стандарти Європейського Союзу», «принципи Європейського Союзу», «практики Європейського Союзу» доречно використовувати як смислові синоніми. Пропонується така дефініція цих понять: система правил та імперативних настанов, за якими має відбуватися розбудова громадянського суспільства, влади та відповідних інституцій. Зазначено, що, по-перше, з набуттям Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі розпочався якісно новий етап руху держави до європейської спільноти; по-друге, нові умови й нові виклики потребують наукового осмислення готовності держави та суспільства до реалізації реформаторських проєктів, спрямованих на поетапну (поетапну) і секторальну інтеграцію в ЄС; по-третє, подальша підготовка до членства в Євросоюзі передбачатиме завершення трансформації всіх сфер, що створюватиме умови для життя країни за принципами ЄС та його законами, які спрямовані на захист кожного громадянина та бізнесу, сприятиме наближенню рівня життя, добробуту та правового захисту українців до рівня життя в країнах ЄС; по-четверте, набуття Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі передбачає еволюцію у процесах імплементації стандартів (принципів, практик) Євросоюзу в український правовий простір, яка локалізується за такими кластерами: системність імплементації і детермінація інтегративних властивостей цієї системи; подальше опанування джерельної бази стандартів, адже за аналізом «Глосарія термінів *acquis* ЄС» поняття «стандарт» у документах ЄС використовується у 520 випадках; дослідження європейських практик задля встановлення таких, які доречно буде кваліфікувати як стандарти ЄС.

Акцентовано увагу на тому, що наша держава послідовно впроваджує у практику розбудови демократичного суспільства європейські принципи, стандарти й практики, що є запорукою розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права й закону, забезпечення ефективної охорони і захисту прав людини та громадянина.

Standardization of European practices in the administrative law of Ukraine

Kolomoets T. O.

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Honoured Lawyer of Ukraine, Corresponding Member
of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine,
Dean of Law Faculty
Zaporizhzhia National University
Zhukovskiyi str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-1101-8073
t_deputy@ukr.net*

Kolpakov V. K.

*Doctor of Juridical Sciences, Professor,
Head of the Department of Administrative and Economic Law
Zaporizhzhia National University
Zhukovskiyi str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8580-3261
v.k.kolpakov@gmail.com*

Key words: *European integration, European practices, European standards, legal space, martial law, status of a candidate for membership in the European Union.*

The article examines the issue of standardization of European practices in the administrative law of Ukraine. It is emphasized that in the conditions of martial law, European integration remains the main and unchanged foreign policy priority of Ukraine, and the further development and deepening of relations between Ukraine and the EU is carried out on the principles of political association and economic integration. It is proven that the terms “European Union standards”, “European Union principles”, “European Union practices” should be used as semantic synonyms. A definition for these concepts is proposed: a system of rules and imperative instructions according to which the development of civil society, government and relevant institutions should take place.

It was noted, firstly, that with Ukraine’s acquisition of the status of a candidate for membership in the European Union, a qualitatively new stage of the state’s movement towards the European community began; secondly, new conditions and new challenges require a scientific understanding of the readiness of the state and society to implement reform projects aimed at phase-by-phase (phase-by-phase) and sectoral integration in the EU; thirdly, further preparation for membership in the European Union will involve the completion of the transformation of all spheres, which will create conditions for the country’s life according to the principles of the EU and its laws, which are aimed at protecting every citizen and business, will contribute to bringing the standard of living, well-being and legal protection of Ukrainians closer to the level life in EU countries; fourthly, Ukraine’s acquisition of the status of a candidate for membership in the European Union implies an evolution in the processes of implementation of the standards (principles, practices) of the European Union in the Ukrainian legal space, which is localized according

to the following clusters: 1) systematic implementation and determination of the integrative properties of this system; 2) further mastering of the source base of standards, because according to the analysis of the “Glossary of terms of the EU acquis”, the concept of “standard” is used in EU documents in 520 cases; 3) the study of European practices with the aim of establishing those that would be appropriate to qualify as EU “standards”.

Attention is focused on the fact that our state consistently implements European principles, standards and practices in the practice of building a democratic society, which are the key to the development of the rule of law and civil society, the establishment of the rule of law and the provision of effective protection and protection of human and citizen rights.

Вступ. Домінуючим зовнішньополітичним пріоритетом України в умовах воєнного стану залишається розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС, що здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Розуміння Україною наявних викликів і готовність до пофазової (поетапної) і секторальної інтеграції в ЄС шляхом стандартизації європейських практик на своєму просторі, а також її спроможність у кризових умовах виконувати євроінтеграційні зобов'язання знайшли своє втілення у наданні Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

З прийняттям цього рішення розпочався якісно новий етап руху України до європейської спільноти. Нові умови і нові виклики потребують наукового осмислення готовності держави й суспільства до реалізації реформаторських проєктів, спрямованих на пофазову (поетапну) і секторальну інтеграцію в ЄС.

Подальша підготовка до членства в Євросоюзі передбачатиме завершення трансформації всіх сфер, що створюватиме умови для життя країни за принципами ЄС та його законами, які спрямовані на захист кожного громадянина та бізнесу, сприятиме наближенню рівня життя, добробуту та правового захисту українців до рівня життя в країнах ЄС. У цьому Україну постійно підтримуватиме Єврокомісія, надаючи необхідну консультаційну та іншу допомогу.

Змістовний вимір зазначених перетворень значною мірою об'єктивується у сприйнятті Україною стандартів Європейського Союзу, серед яких важливе місце посідають стандарти адміністративно-правового змісту.

Дослідження проблематики стандартизації європейських практик посідають важливе місце у пріоритетах фахівців з адміністративного права. Привертають увагу роботи, які підготували А.А. Шарая («Теорія принципів адміністративно-процедурного права», 2019 рік), А.А. Пухтецька («Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінте-

граційні аспекти оновлення змісту та практики застосування», 2016 рік; «Європейські принципи адміністративного права та Європейський адміністративний простір», 2007 рік); В.Б. Авер'янов, В.А. Дерезь, М.І. Ославський, Г.М. Писаренко, А.А. Пухтецька («Державне управління: європейські стандарти, досвід та адміністративне право», 2007 рік).

Однак ці роботи досліджували зазначену проблематику у період до отримання Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі. Його набуття передбачає еволюцію у процесах імплементації стандартів (принципів, практик) Євросоюзу в український правовий простір, яка локалізується за такими кластерами: системність імплементації і детермінація інтегративних властивостей цієї системи; подальше опанування джерельної бази стандартів, адже за аналізом «Глосарія термінів асquis ЄС» поняття «стандарт» у документах ЄС використовується у 520 випадках; дослідження європейських практик задля встановлення таких, які доречно буде кваліфікувати як стандарти ЄС.

Наша держава послідовно впроваджує у практику розбудови демократичного суспільства європейські принципи, стандарти й практики, що є запорукою розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права й закону, забезпечення ефективної охорони і захисту прав людини й громадянина.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах воєнного стану [1] євроінтеграція залишається головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальша розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції [2].

У поточному році Єврокомісія звітувала про хід виконання Україною своїх зобов'язань за Угодою про асоціацію [3]. Вона погодилась з оцінкою українською стороною євроінтеграційних здобутків загалом [4] і конкретним прогресом у сферах юстиції, прав людини, торгівлі, підприємництва, національної безпеки та оборони, гуманітарної

політики, державних закупівель, актуалізації політичного діалогу [5].

Окремо підкреслено розуміння Україною наявних викликів, усвідомлення необхідності просувати реформаторські проєкти навіть у кризових умовах, а також готовність до пофазової (поетапної) і секторальної інтеграції в ЄС.

Враховуючи висновки Єврокомісії, 23 червня 2022 року лідери 27 країн-членів ЄС ухвалили рішення про надання Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Подальша підготовка до членства в Євросоюзі передбачатиме завершення трансформації всіх сфер, що створюватиме умови для життя країни за принципами ЄС та його законами, які спрямовані на захист кожного громадянина та бізнесу, сприятиме наближенню рівня життя, добробуту та правового захисту українців до рівня життя в країнах ЄС. У цьому Україну постійно підтримуватиме Єврокомісія, надаючи необхідну консультаційну та іншу допомогу.

Змістовний вимір зазначених перетворень значною мірою об'єктивується у сприйнятті Україною стандартів Європейського Союзу, серед яких важливе місце посідають стандарти адміністративно-правового змісту.

У повсякденному розумінні термін «стандарт» сприймається смисловим синонімом таких понять, як «норма», «еталон», «модель», «шаблон», «зразок». Ці поняття (включаючи термін «стандарт») виступають критеріями для оцінювання бажаного стану, змісту, руху, розвитку, «поведінки» феноменів соціального буття. Виходячи з цього, ми розуміємо стандарт як критерій для оцінювання та вибору оптимальних векторів суспільного розвитку.

Фактичною калькою стандартів проявляють себе позитивні європейські практики щодо протидії корупції, державної служби, правового забезпечення публічного управління, адміністративних послуг, забезпечення прав людини тощо. У дослідженнях з цієї проблематики спостерігається зближення розуміння змісту понять «принципи» й «стандарти» [6, с. 13].

Це дає підстави «ad hoc» визначити стандарти і європейські практики як систему принципів, правил, імперативних настанов, за якими має відбуватися розбудова громадянського суспільства, влади та відповідних інституцій.

Новий формат відносин між Україною та ЄС передбачає еволюцію у процесах імплементації стандартів (принципів, практик) Євросоюзу в український правовий простір. Вважаємо, що така еволюція найбільш рельєфно локалізується за такими кластерами: системність імплементації і детермінація інтегративних властивостей цієї системи; подальше опанування джерельної бази

стандартів, адже за аналізом «Глосарія термінів acquis» ЄС [7], поняття «стандарт» у документах ЄС використовується у 520 випадках; дослідження європейських практик задля встановлення таких, які доречно буде кваліфікувати як стандарти ЄС.

У правових системах європейських країн принципи, стандарти і практики адміністративно-правового спрямування об'єктивуються по-різному. Вони можуть міститись у фрагментарному вигляді у різних нормативних актах (конституціях, парламентських актах, законах і підзаконних актах, судових актах тощо). Такий підхід є характерним для таких держав, як Бельгія, Франція, Греція, Ірландія, Велика Британія. Є країни, де вони систематизовані в кодифікаціях адміністративних процедур. До таких держав належать Австрія (з 1925 року) Болгарія (1979 рік), Данія (1985 рік), Німеччина (1976 рік), Угорщина (1957 рік), Голландія (1994 рік), Польща (1960 рік), Португалія (1991 рік) та Іспанія (1958 рік).

Особливо важливі з них містяться в судовій практиці Європейського суду і застосовуються державами-членами ЄС на національному рівні. Це насамперед принцип адміністрування через закон, принципи пропорційності, юридичної визначеності, захисту законних очікувань, недопущення дискримінації, право на слухання в ході адміністративних процедур щодо прийняття рішень, забезпечувальні заходи, справедливий умови доступу громадян до адміністративних судів, позадоговірна відповідальність державної адміністрації.

Європейські принципи адміністративно-правового змісту структуруються за такими групами: достовірність і передбачуваність (правова визначеність); відкритість і прозорість; підзвітність; результативність та ефективність. Кожна з наведених груп включає сконцентровані за родовими ознаками конкретні принципи.

Так, наприклад, принципи верховенства закону, адміністрування через закон, правової компетенції, співмірності приводять в дію механізм достовірності і передбачуваності, процесуальної справедливості, забезпечують прийняття рішень на підставі справедливості до будь-якої особи, яка підпадає під їхню дію.

Відкритість припускає, що адміністрація доступна для зовнішньої ретельної перевірки, а прозорість – що після ретельного огляду адміністрація буде «видна наскрізь» для досягнення цілей докладної перевірки та нагляду. Відкритість і прозорість дають змогу будь-якій особі, щодо якої відбуваються дії адміністрації, знати підставу такої дії. Відкритість і прозорість спрощують проведення зовнішньої перевірки адміністративного впливу з боку вищих наглядових органів. Відкритість і прозорість також є необхідними

інструментами для забезпечення верховенства закону, рівності перед законом та підзвітності.

Відкритість і прозорість у державній адміністрації служать двом конкретним цілям. По-перше, вони захищають державні інтереси, оскільки знижують ймовірність несумлінного адміністрування та корупції, по-друге, слугують захисту прав громадян, оскільки вимагають інформування про підстави прийняття адміністративного рішення. Таким чином, вони допомагають зацікавленим особам здійснювати право на відшкодування шкоди за допомогою оскарження рішення.

В адміністративному праві існує кілька видів практичного застосування цих принципів. Так, адміністративні дії повинні бути обґрунтованими і здійсненими належними компетентними органами державної влади. Широка громадськість повинна мати доступ до державних реєстрів. Представники органів публічної влади зазвичай повинні ідентифікувати себе перед громадськістю. Публічні службовці повинні дотримуватися певних обмежень щодо доходів від приватної діяльності, інформація про які підлягає розкриттю, а самі доходи повинні бути попередньо схвалені. Для реалізації принципу відкритості особливо важливим є зобов'язання органів державної влади зазначати причину прийняття своїх рішень.

Названі принципи можна знайти в адміністративному праві всіх європейських держав. Хоча державні адміністрації в європейських країнах являють собою древні структури, вони постійно адаптувались до сучасних умов, включно з членством у ЄС, яке еволюціонує саме по собі.

Постійний контакт серед державних службовців країн-членів та відповідних Комісій, вимога про розроблення та застосування «*acquis communautaire*» за еквівалентними стандартами надійності на території всього Союзу, поява системи адміністративної юстиції у всій Європі, а також спільні базові показники й принципи державної адміністрації привели до деякої конвергенції серед національних адміністрацій. Це було описано як «Європейський адміністративний простір» [8].

Українські дослідники європейських принципів адміністративного права [9, с. 56–58] виокремлюють широке і вузьке розуміння європейських принципів адміністративного права, ретельно досліджують джерела нормативного закріплення європейських принципів адміністративного права, визначають провідну роль принципу верховенства права.

Так, пропонується вважати органічними складовими частинами загального поняття «європейські принципи адміністративного права» такі: безпосередньо принципи європейського

адміністративного права, принципи Європейського адміністративного простору (ЄАП), які відображають результати процесів європейської адміністративної конвергенції та поглиблення європейської інтеграції в Європі (середина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), у тому числі щодо уніфікації та стандартизації діяльності публічних адміністрацій країн-членів ЄС.

Галузеві європейські принципи адміністративного права пропонується структурувати за такими двома групами: європейські принципи адміністративного права щодо організації публічної адміністрації; європейські принципи адміністративного права щодо діяльності публічної адміністрації. До першої групи слід віднести принцип децентралізації; принцип централізації; принцип деконцентрації, а до другої – принцип юридичної визначеності; принцип відкритості і прозорості; принцип відповідальності; принцип ефективності та результативності.

До сучасних джерел нормативного закріплення європейських принципів адміністративного права відносять Договори про заснування ЄС та Європейських Співтовариств; Хартію основних прав Європейського Союзу; рішення Європейського суду справедливості (м. Люксембург); законодавство ЄС; національне право, що застосовується до діяльності публічних адміністрацій; рішення ЄСПЛ (м. Страсбург); Європейський кодекс належної адміністративної поведінки. До основних нормативних джерел принципів ЄАП, окрім зазначених джерел принципів європейського адміністративного права, можна віднести такі основні джерела: Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та протоколи до неї; конвенції, резолюції та рекомендації РЄ; міжнародні договори та угоди, зокрема ті з них, які поширюються на інші держави, які не є членами ЄС, а також на претендентів на вступ до ЄС; загальні принципи права; рішення Європейської Ради (Копенгагенські та Мадридські критерії); документи інших європейських регіональних організацій.

Акцентується увага на засадничому значенні принципу верховенства права щодо сукупності європейських принципів адміністративного права, який закріплено в договорах про створення ЄС, рекомендаціях та резолюціях РЄ, правозастосовній практиці ЄСПЛ тощо.

Сьогодні Україна як кандидат на членство в Європейському Союзі досягла загального консенсусу з іншими державами-членами РЄ та її головними інституціями щодо розуміння ключових складових частин належного адміністрування (управління), яке здійснюється національними органами державної адміністрації. Такі складники включають набір загальних стандартів для

дій у рамках державної адміністрації, які визначені в законі і застосовуються на практиці за допомогою процедур і механізмів підзвітності.

Мета їх впровадження триєдина: по-перше, задати напрям адміністративних реформ, перш за все реформ державного управління; по-друге, передбачити орієнтовні показники, з якими порівнюється під час оцінювання прогрес країни; по-третє, створити реальні умови щодо повноправної та ефективної взаємодії з країнами ЄС.

Наша держава послідовно впроваджує у практику розбудови демократичного суспільства європейські принципи, стандарти і практики, що є запорукою розвитку правової держави і громадянського суспільства, утвердження верховенства права й закону, забезпечення ефективної охорони і захисту прав людини й громадянина[10].

Наприклад, звернемось до впровадження у практику української юриспруденції європейського стандарту (принципу) правової визначеності. До її розуміння Конституційний суд України у своїх рішеннях звертався декілька разів. Зокрема, це рішення від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (щодо конституційності положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України); від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 (щодо конституційності абзацу 8 пункту 5 частини 1 статті 11 Закону України «Про міліцію»); від 22 грудня 2010 року № 23-рп/2010 (щодо офіційного тлумачення положень частини першої статті 14-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення); від 27 лютого 2018 року № 1-р/2018 (щодо конституційності низки положень Податкового кодексу України); від 20 червня 2019 року № 6-р/2019 (щодо конституційності Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів»).

У наведених рішеннях позиція Конституційного суду України переконливо окреслена і зводиться до такого:

1) юридичну визначеність необхідно розуміти через такі її складові частини, як зрозумілість норм права; право особи розраховувати стабільність законодавства; можливість передбачати наслідки застосування юридичних норм;

2) правова визначеність полягає у чіткості; передбачуваності; однозначному розумінні юридичних норм;

3) вона є ключовою умовою забезпечення кожному ефективного судового захисту незалежним судом;

4) правова визначеність є однією з вимог верховенства права;

5) вона забезпечує адаптацію суб'єкта правозастосування до нормативних умов правової дійс-

ності; його впевненість у своєму правовому становищі; захист від свавільного втручання з боку держави у сферу його прав;

б) відповідно до неї, жодна людина не може зазнавати покарання, окрім випадків явного порушення закону, який не повинен дозволяти карати особу ретроспективно, тобто обмеження будь-якого права має базуватись на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки (Рішення Конституційного суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 щодо конституційності абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію»).

Невідповідність засадам правової визначеності автоматично тягне за собою невідповідність принципу верховенства права, адже Конституційний суд України у Рішенні від 22 вересня 2005 року № 5-рп/2005 (щодо конституційності положень статті 92, пункту 6 розділу X «Перехідні положення» Земельного кодексу України) елементами верховенства права називає принципи рівності, справедливості, правової визначеності, зрозумілості, недвозначності правової норми, оскільки інше не може забезпечити її однакове застосування, не виключає необмеженості трактування у правозастосовній практиці та обов'язково призводить до сваволі. У Рішенні від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 (щодо конституційності положень статті 69 Кримінального кодексу України) Конституційний суд України підкреслив, що верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути просякнуті ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Рішення Конституційного суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010 зазначає, що принцип правової визначеності означає, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлених такими обмеженнями, тобто обмеження будь-якого права має базуватись на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Таким чином, правова визначеність стала обов'язковим критерієм оцінювання правових актів у сферах законодавчої, виконавчої, судової влади, та місцевого самоврядування щодо стандартів Європейського Союзу.

Висновки. Дослідження стандартизації європейських практик на адміністративно-правовому просторі України дає змогу дійти таких висновків.

В умовах воєнного стану євроінтеграція залишається головним і незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України, а подальша розбудова та поглиблення взаємовідносин між Україною та ЄС здійснюється на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Розуміння Україною наявних викликів і готовність до пофазової (поетапної) та секторальної інтеграції в ЄС шляхом стандартизації європейських практик на своєму просторі, а також її спроможність у кризових умовах виконувати євроінтеграційні зобов'язання знайшли своє втілення у наданні Україні статусу кандидата на членство в Європейському Союзі.

Стандарти, практики й принципи на євроінтеграційному просторі є близькими за своїм змістом феноменами, і “ad hoc” можуть використовуватись як смислові синоніми під такою дефініцією:

«система правил та імперативних настанов, за якими має відбуватися розбудова громадянського суспільства, влади та відповідних інституцій».

Статус кандидата на членство в Європейському Союзі передбачає еволюцію у процесах імплементації стандартів (принципів, практик) Євросоюзу в український правовий простір, яка локалізується за такими кластерами: системність імплементації і детермінація інтегративних властивостей цієї системи; подальше опанування джерельної бази стандартів; дослідження європейських практик задля встановлення таких, які доречно буде кваліфікувати як стандарти ЄС.

Європейські принципи адміністративно-правового змісту структуруються за такими групами: достовірність і передбачуваність (правова визначеність); відкритість і прозорість; підзвітність; результативність та ефективність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. *Голос України*. 2022. № 37.
2. Угода про асоціацію України з Європейським Союзом. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т. 1. Ст. 2125.
3. Joint staff working document: Association Implementation Report on Ukraine. Brussels, 22.7.2022 SWD (2022) 202 final. P. 19. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association>.
4. Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. 2022. P. I. April. P. 44. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/ukraine_questionnaire_part_i_1.pdf
5. Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. 2022. P. II. April. P. 238. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/questionnaire_part_ii_ukraine_0.pdf
6. Шарая А.А. Теорія принципів адміністративно-процедурного права : монографія. Херсон : Гельветика, 2019. 400 с.
7. Glossary of terms EU acquis. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1UaFmClhRwE_g10nGyHT4SQXJI1OJ3uofvzRalhb8XSs/edit#gid=1467795730
8. Europe and Governance: The European Administrative Space. Preparing Public Administrations for the European Administrative Space. *SIGMA Papers*. 1998. No. 23. OECD Publishing. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5kml6143zd8p-en>
9. Пухтецька А.А. Принципи адміністративного права: адміністративно-правові та євроінтеграційні аспекти оновлення змісту та практики застосування : монографія. Харків : Панов, 2016. 434 с.
10. Колпаков В.К. Європейська парадигма адміністративного права України. *Адаптація законодавства України до права Європейського Союзу*. 2016. № 1. С. 59–72.

REFERENCES

1. Prezydent Ukrainy (2022). Pro vvedennya voyennoho stanu v Ukraini [On the introduction of martial law in Ukraine]. *Holos Ukrainy* (in Ukrainian).
2. Zakon Ukrainy (2014). Uhoda pro asotsiatsiyu Ukrainy z Yevropeys'kym Soyuzom [Association Agreement of Ukraine with the European Union] *Ofitsiynyy visnyk Ukrainy* (in Ukrainian).
3. European Commission (2022). Joint staff working document: Association Implementation Report on Ukraine. URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association> (in English).
4. Kabinet Ministriv Ukrainy (2022). Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. Part I. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/ukraine_questionnaire_part_i_1.pdf (in English).

5. Kabinet Ministriv Ukrayiny (2022). Questionnaire. Information requested by the European Commission to the Government of Ukraine for the preparation of the Opinion on the application of Ukraine for membership of the European Union. Part I. URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/ukraine_questionnaire_part_ii_1.pdf (in English).
6. Sharaya A.A. (2019) Teoriya pryntsyviv administratyvno-protsedurnoho prava [Theory of principles of administrative and procedural law]. Helvetica (in Ukrainian).
7. European Commission (2022). Glossary of terms EU acquis. URL: https://docs.google.com/spreadsheets/d/1UaFmClhRwE_g10nGyHT4SQXJI1OJ3uofvzRaIhb8XSs/edit#gid=1467795730 (in English).
8. Sigma Papers (1998) Europe and Governance: The European Administrative Space. Preparing Public Administrations for the European Administrative Space. DOI: <http://dx.doi.org/10.1787/5kml6143zd8p-en> (in English).
9. Pukhtets'ka A.A. (2016) Pryntsyvy administratyvnoho prava: administratyvno-pravovi ta yevrointehratsiyni aspekty onovlennya zmistu ta praktyky zastosuvannya [Principles of administrative law: administrative-legal and European integration aspects of updating the content and practice of application]. Panov (in Ukrainian).
10. Kolpakov V.K. (2016). Yevropeys'ka paradyhma administratyvnoho prava Ukrayiny [European paradigm of administrative law of Ukraine]. Adaptatsiya zakonodavstva Ukrayiny do prava Yevropeys'koho Soyuzu (in Ukrainian).

Medically-labour dispute on Supremes' court of England, Wales and Northern Ireland precedent practice

Kolosov I. V.

*Dr. Hab (Poland), PhD in Law (Ukraine), Private Expert in Law
Elektrometalurhiv str., 52, Nikopol, Dnipropetrovsk region, Ukraine
orcid.org/0000-0002-8856-9634
kolosov07121987@ukr.net*

Key words: *medically-labour dispute, Supreme Court of England, Wales and Northern Ireland, court's precedent, European integration, labour law.*

Paper proposed devotes to the SC' of England, Wales and Northern Ireland practice in medically-labour lawsuits from 2012 to 2022. The aim of showed survey is, particularly, to clarify of their patterns and mainly features; derivate of relations in the field of medicine, which, due to their social significance, could be settled and defined as medically-labour disputes. Research methodology is based on general scientific methods such as analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, and empirical ones.

Was concluded that in Europe medically-labour disputes devote to: 1) inspection on professional safety; 2) women who have temporarily left work because of the late stages of pregnancy and early aftermath of childbirth is to be treated as a 'worker' for the purpose of the right to income support; 3) workers suffered actionable personal injury on which they can found claims for negligence/breach of medical practitioner/statutory duty; 4) lawful to bring about the termination of a pregnancy for work-ability women; 5) prohibition of smoking in workplaces as damage cause; 6) vicariously liable of employer for the sexual assaults allegedly committed during medical examinations of employees; 7) COVID-19 related workplace and business losses; 8) professional's right to practice of doctors entitlement; 9) professional diseases, injures and damage factors causes job transfers or deaths; 10) keep the medical-relate commercial secrets by employees; 11) dismissals from diseases reasons; 12) jurisdiction cases. 'Lion's share' of medically-labour disputes falls on professional diseases, injures and damage factors causes job transfers or deaths' cases (46.4%).

Provided implication that European medically-labour dispute can be define as contradiction on grounds of common (professional safety, dismissals from diseases reasons, professional diseases, injures and damage factors etc.) or specific (medical negligence, pregnancy, childbirth consequences for work-ability persons and so on and so forth) considerations affect job transfers, salary losses, termination of contract or death of relevant employees.

Медико-трудо́вий спір у прецедентній практиці верховного суду Англії, Уельсу та Північної Ірландії

Колосов І. В.

доктор права габілітований (Республіка Польща),

доктор філософії з права (Україна),

приватний експерт з питань права

вул. Електрометалургів, 52, Нікополь, Дніпропетровська область, Україна

orcid.org/0000-0002-8856-9634

kolosov07121987@ukr.net

Ключові слова: *медико-трудо́вий спір, Верховний Суд Англії, Уельсу та Північної Ірландії, судовий прецедент, євроінтеграція, трудове право.*

Пропоноване дослідження присвячено прецедентній практиці ВС Англії, Уельсу та Північної Ірландії у медико-трудо́вих спорах за 2012–2022 роки. Мета дослідження, зокрема, полягає у висвітленні їх основних патернів та особливостей; виокремленні тих медико-суспільних відносин, котрі з огляду на їхню суспільну вагу можуть бути предметом вирішення та сутнісним наповненням дефініції медико-трудо́вого спору. Методологія дослідження базується на загальних та спеціальних методах наукового пізнання (аналізі, синтезі, індукції, дедукції, аналогії, емпіричному методі тощо).

Зроблено висновок про те, що у Європі медико-трудо́ві спори стосуються інспектування професійної безпеки; відшкодування заробітку жінкам, котрі не можуть виконувати попередню роботу через вагітність та пологи, задля підтримки їхніх доходів; постраждалих працівників від дисциплінарного проступку або недбалості лікаря чи недотримання роботодавцем обов'язку забезпечення належного медичного обслуговування; законності проведення абортів працездатним жінкам; заборони тютюнопаління на робочому місці як шкідливого фактору; субсидіарної відповідальності роботодавця за сексуальні домагання під час профілактичних медоглядів працівників; втрат робітників та бізнесу від наслідків пандемії COVID-19; надання дозволів на здійснення лікарями професійної трудової діяльності; професійних хвороб, нещасних випадків на виробництві, каліцтв та шкідливих факторів, що спричинили переведення на іншу роботу або смерть працівника; дотримання працівниками комерційної таємниці медичного змісту; припинення трудових договорів з мотивів захворюваності; справ про юрисдикційні питання. Виявлено, що лівова частка медико-трудо́вих спорів припадає на справи, що стосуються професійних хвороб, нещасних випадків на виробництві, каліцтв та шкідливих факторів виробництва, що спричинили переведення на іншу роботу або смерть працівника (46,4%). Обґрунтовано позицію про те, що європейський медико-трудо́вий спір можна визначити як розбіжність, що виникла на підставі загальних (професійна безпека, припинення трудових договорів з мотивів захворюваності, професійних хвороб, нещасних випадків на виробництві, каліцтв та шкідливих факторів тощо) або спеціальних (медична недбалість, наслідки вагітності та пологів для працездатних осіб тощо) міркувань та обставин, що спонукають до переведень на іншу роботу, втрат заробітку, розірвання трудового договору або смерті чинного працівника.

Introduction. Sufficient European integration and effective reform of Ukrainian legislation in the spirit of European law are rather doubtful without a properly study of the Anglo-Saxon Law Fam-

ily Court precedents in matters of legal regulation of medically-labour relations. Such approach will entitle us to consider medical law not only as a separate field, but also as a guarantor of social stability,

labour protection and industrial relations, a regulator of work's safety and hygiene which gives survey provided an increased relevance and social demand.

The general issues of the development of medical law, in particular in the co-operation with labour law and, from the other hand, labour disputes resolution were discussed properly and pleural on the papers of V.F. Moskalenko, O.M. Yaroshenko, V.V. Zhernakov, S.G. Stetsenko, I.A. Senyuta, O.A. Yakovlev, V.V. Lazor, A.N. Sliusar, G.I. Chanisheva, S.V. Lozovoj, N.A. Plahotina, I.V. Kolosov [1–13], etc. For all respect to the scientific achievements of the aforesaid scholars, to the issues of the contemporary England Supreme Court's precedent practice in medically-labour lawsuits were already not made adequate efforts.

Consequently, the aims of the proposed papers are: 1) England Supreme Court's precedent practice in medically-labour lawsuits study; 2) clarification of their patterns and mainly features; 3) derivation of relations in the field of medicine, which, due to their social significance, could be settled and defined as medically-labour disputes; 4) providing of author's implication and outlining perspective directions of furthermore scientific investigation and Ukrainian legal reforming in respect to Euro integration in aforesaid field.

Results and discussion. In brief, structure of medically-labour disputes decided by SC from 2012 to 2022 showed in Diagram 1 (*see follow*) and derived on professional safety inspection, pregnancy salary's losses, doctor's misconduct, abortion lawful for work-abilities, smoke prohibition on workplace, liability for sexual harassment during employees' medical examinations, dismissals on medical reasons, medically-contented commercial secret keeping cases and others [14–41]. Lion's share' falls on professional diseases, injures and damage factors causes

job transfers or deaths' cases (46.4%) [18–22; 24–28; 30; 35; 36].

In general [42], from 2012 to 2022 SC decided 842 lawsuits, 28 of them are medically-labour (without labour and social welfare disputes itself taking in account). With labour and social welfare disputes itself this mark is double. In two most important medically-labour disputes Her Majestic took part as an embodiment of *Dieu et Mon Droit* Principle. Particularly, in case [34] the issue in the appeal is whether a tribunal is confined to the material which was, or could reasonably have been, known to the Her Majestic Inspector at the time the notice was served or whether it can take into account additional evidence which has since become available. SC argued that the tribunal in the present case had to decide whether the stairways to the helideck were so weakened by corrosion as to give rise to a risk of serious personal injury. His decision is often taken as a matter of urgency and without the luxury of comprehensive information. The effectiveness of a notice is in no way reduced by an appeal process which enables the realities of the situation to be examined by a tribunal with the benefit of additional information. The appellant's arguments, that permitting the tribunal to look beyond the material available to the inspector will create delay and cost, do not change the conclusion on the wider interpretation of s.24 of 1974 Act. The Supreme Court unanimously dismisses the appeal.

In case [16] three companies (which can be conveniently referred to as "Vestergaard") developed techniques ("the techniques") which enabled them to manufacture and sell long-lasting insecticidal nets. The purpose of a long-lasting insecticidal net ("LLIN") is to prevent the sleeper from being bitten by mosquitoes, and also to reduce the mosquito population. From 2000 to 2004, Mrs. Trine Sig and Mr. Torben Larsen were employed by Vestergaard. Their employment

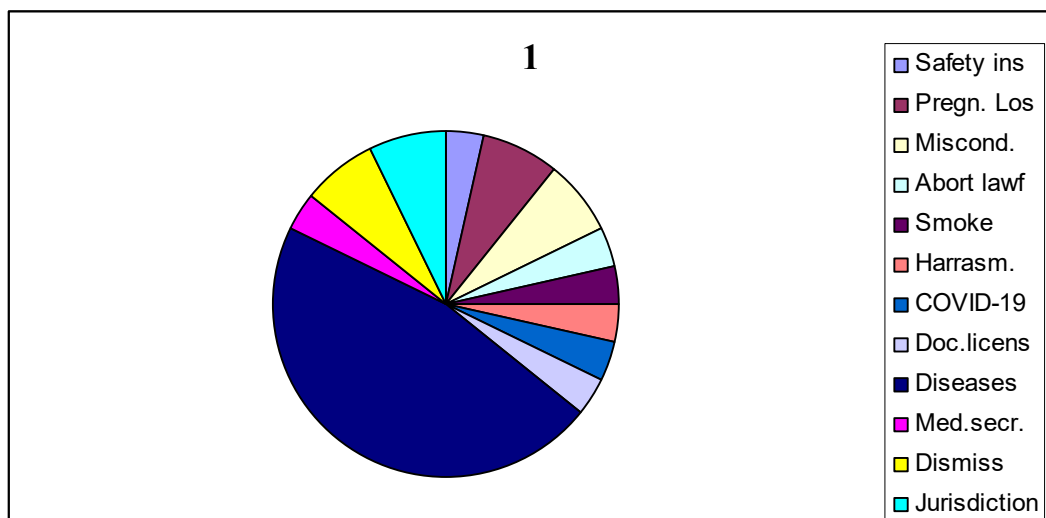

Diagram 1. Structure of medically-labour disputes decided by SC (2012–2022)

contracts contained provisions requiring them to respect the confidentiality of Vestergaard's trade secrets. In 2004, Mrs. Sig and Mr. Larsen resigned from Vestergaard. They formed a Danish company, Intection, which started to carry on a business in competition with Vestergaard, manufacturing and selling new LLINs under the name Netprotect. Dr. Ole Skovmand, who worked as a consultant to Vestergaard from 1998 to 2005, and played a major role in developing the techniques, agreed to assist Mrs. Sig and Mr. Larsen to manufacture Netprotect. Eventually, tests proved sufficiently successful for Intection to arrange a launch for the new product. Before the Supreme Court, Vestergaard argued that Mrs. Sig is liable for breach of confidence on three different bases: 1) under her employment contract, either pursuant to its express terms or to an implied term; 2) for being party to a common design which involved Vestergaard's trade secrets being misused; 3) for being party to a breach of confidence, as she had worked for Vestergaard, and then formed and worked for the companies which were responsible for the design, manufacture and marketing of Netprotect. The Supreme Court unanimously dismisses the appeal. Vestergaard's arguments fail because of the combination of two crucial facts: 1) Mrs. Sig did not herself ever acquire the confidential information in question; 2) until some point during these proceedings, Mrs. Sig was unaware that Netprotect had been developed using Vestergaard's trade secrets.

In case [15] appellant submitted that the court had power to strike out the claim in its entirety on the ground that it was tainted by fraud and was an abuse of process. Both the judge and the Court of Appeal held they were bound by the decisions of the Court of Appeal in *UI-Haq v Shah* and *Widlake v BAA* to refuse the application on the ground that the court had no power to strike out a statement of case in such circumstances. SC unanimously holds that the court does have jurisdiction to strike the claim out for abuse of process, but declines to exercise the power in the present case.

Conclusions.

1. From 2012 to 2022 Supreme Court of England, Wales and Northern Ireland decided 842 lawsuits,

28 of them are medically-labour (without labour and social welfare disputes itself taking in account) which consists 3.33%. With labour and social welfare disputes itself this mark is double (6.7% approximately), as seems significant. In two most important medically-labour disputes Her Majesty took part as an embodiment of *Dieu et Mon Droit* Principle.

2. In England, Wales and Northern Ireland in aforesaid period of time medically-labour disputes devote to: 1) Crown Inspection on professional safety; 2) women who have temporarily left work because of the late stages of pregnancy and early aftermath of childbirth is to be treated as a 'worker' for the purpose of the right to income support; 3) workers suffered actionable personal injury on which they can found claims for negligence/breach of medical practitioner/statutory duty; 4) lawful to bring about the termination of a pregnancy for work-ability women; 5) prohibition of smoking in workplaces as damage cause; 6) vicariously liable of employer for the sexual assaults allegedly committed during medical examinations of employees; 7) COVID-19 related workplace and business losses; 8) professional's right to practice of doctors entitlement; 9) professional diseases, injures and damage factors causes job transfers or deaths; 10) keep by employees the medical-relate commercial secrets; 11) dismissals from diseases reasons; 12) jurisdiction cases. Lion's share' of medically-labour disputes falls on professional diseases, injures and damage factors causes job transfers or deaths' cases (13 from 28, or 46.4%).

2. In respect to these circumstances, European medically-labour dispute can be define as contradiction on grounds of common (professional safety, dismissals from diseases reasons, professional diseases, injures and damage factors etc.) or specific (medical negligence, pregnancy, childbirth consequences for work-ability persons and so on and so forth) considerations affect job transfers, salary losses, termination of contract or death of relevant employees.

4. Reasons of 2–7 and 10 from Conclusion № 2 need furthermore properly scientific investigation and Ukrainian legal reforming in respect to Euro integration in field of labour law.

BIBLIOGRAPHY

1. Колосов І.В. Актуальні питання процесуальної співучасті у трудовому процесі. *Національне та міжнародне право у сучасному вимірі* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції : у 2 ч. (м. Запоріжжя, 28–29 вересня 2012 року). Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2012. Ч. I. С. 58–60.
2. Колосов І.В. До питання про компетенцію суду при розгляді трудових спорів: національний та зарубіжний досвід. *Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції : у 4 т. (Харків, 12–13 квітня 2012 року). Харків : ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. Т. 1. С. 90–92.

3. Колосов І.В. Апеляційне провадження у справах про трудові спори: сучасний стан, проблематика та можливі шляхи імплементації зарубіжного досвіду. *Карпатський правничий часопис*. 2013. № 1 (1). С. 45–50.
4. Колосов І.В. Приказное производство в гражданских делах и трудовые споры: сравнительный анализ в Украине и Российской Федерации. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского*. 2013. № 2–2. Т. 26 (65) С. 151–158.
5. Колосов І.В. Актуальні проблеми застосування інституту заочного розгляду цивільних справ при вирішенні трудових спорів за правилами чинного законодавства України. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2013. № 2 (2). С. 84–86.
6. Колосов І.В. Судовий розгляд цивільних справ, пов'язаних з припиненням дії трудових договорів: сучасний стан, проблематика та можливі шляхи оптимізації. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2013. № 5 (5). С. 31–36.
7. Колосов І.В. Касаційне провадження у справах про трудові спори: національний та європейський досвід. *Здобутки науки у 2014 році* : збірник статей (рівень стандарту, академічний рівень). Київ : Центр наукових публікацій, 2014. С. 71–74.
8. Колосов І.В. До питання про заходи процесуального примусу в трудовому процесі. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 6–1. Т. 2. С. 48–51.
9. Колосов І.В. Міжнародна організація праці, її акти та роль у правовому регулюванні трудових правовідносин. *Альманах міжнародного права*. 2014. № 6. С. 71–80.
10. Колосов І.В. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у справах про трудові спори: актуальні проблеми сьогодення. *Вісник Запорізького національного університету. Серія: Юридичні науки*. 2014. № 4–2. С. 206–213.
11. Колосов І.В. Дифференціальні рівняння в системі аналізу якості судопроизводства: ілюзія чи реальність?. *Revista stiintifico-practica. Fondator-Ministerul Justitei al Republicii Moldova. Februarie*. 2015. С. 44–48.
12. Колосов І.В. Фіксування процесу технічними засобами у трудових спорах: проблемні аспекти. *Право, суспільство і держава: форми взаємодії* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 16–17 січня 2015 року). Київ : Центр правових наукових досліджень, 2015. С. 37–40.
13. Колосов І.В. Профілактика військових злочинів як засіб подолання злочинності: соціально-трудова аспект. *Військові злочини: кримінально-правова, криміналістична та кримінологічна характеристика* : колективна монографія / за заг. ред. В.М. Стратонова, Є.Л. Стрельцова. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2015. С. 127–143.
14. *Prix v Secretary of State for Work and Pensions*. Judgment of the SC. 31 October 2012. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0176-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
15. *Fairclough Homes Limited v Summers*. Judgment of the SC. 27 June 2012. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2010-0212-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
16. *Vestergaard Frandsen A/S et al. v Bestnet Europe LTD et al.* Judgment of The SC. 22 May 2013. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0144-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
17. *Greater Glasgow Health Board v Doogan et al.* Judgment of The SC. 17 December 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0124-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
18. *McDonald v National Grid Electricity Transmission Plc.* Judgment of The SC. 22 October 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0267-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
19. *Morrison et al. v ICL Plastics LTD et al.* Judgment of The SC. 30 July 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0104-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
20. *Zurich Insur. PLC UK Br. v IE Group LTD.* Judgment of The SC. 20 May 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0057-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
21. *Braganza v BP Shipping LTD et. al.* Judgment of The SC. 18 March 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0099-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
22. *Recov. of med. costs for asbes. dis. (wales) bill.* Judgment of the SC. 9 February 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0043-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).

23. Khan v General Pharmaceutical Council. Judgment of the SC. 14 December 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0214-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
24. Hayward v Zurich Insurance Company plc. Judgment of the SC. 27 July 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0099-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
25. Campbell v Gordon. Judgment of the SC. 06 July 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0061-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
26. Cox v Ministry of Justice. Judgment of the SC. 02 March 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0089-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
27. Knauer v Ministry of Justice. Judgment of the SC. 24 February 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0217-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
28. Kennedy v Cordia (Services) LLP. Judgment of the SC. 10 February 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2014-0247.html> (day of address to August, 28, 2022).
29. R (on the applic. of Black) v Secretary of State for Justice. Judgment of the SC. 19 December 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0070-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
30. P v Commissioner of Police of the Metropolis. Judgment of the SC. 27 October 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0041-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
31. McDonald v Newton or McDonald. Judgment of the SC. 26 July 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0015-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
32. Williams v Trust. of Swansea Univ. Pens. & Assur. Scheme et al. Judgment of The SC. 17 December 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2017-0141-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
33. Dryden et al. v Johnson Matthey Plc. Judgment of The SC. 21 March 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0140-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
34. HM Insp. of Health and Safety v Chevron North Sea LTD. Judgment of The SC. 08 February 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0166-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
35. Edwards v Hugh James Ford Simey Solicitors. Judgment of the SC. 20 November 2019. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0132-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
36. Perry v Raleys Solicitors. Judgment of the SC. 13 February 2019. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2017-0092-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
37. Barclays Bank plc v Various Claimants. Judgment of the SC. 1 April 2020. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0164-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
38. Whittington Hospital NHS Trust v XX. Judgment of the SC. 1 April 2020. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0013-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
39. Khan v Meadows. Judgment of the SC. 18 June 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0011-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
40. Okpabi et al. v Royal Dutch Shell Plc et al. Judgment of The SC. 12 February 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0068-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
41. The Financial Conduct Authority et al. v Arch Insurance (UK) LTD et al. & Argenta Syndicate Management LTD et al. v The Financial Conduct Authority et al. Judgment of The SC. 15 January 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2020-0177-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
42. The Supreme Court. Decided cases. URL: <https://www.supremecourt.uk/decided-cases/index.html> (day of address to September, 3, 2022).

REFERENCES

1. Kolosov, I.V. (2012). Aktualni pyannia protsesualnoi spivuchasti u trudovomu protsesi [Actual problems of co-participation in labour proceedings]. Natsionalne ta mizhnarodne pravo u suchasnomu vymiri: Materialy Mizhnarodnoi naukovo–praktychnoi konferentsii, m. Zaporizhzhia, Zaporizka miska hromadska orh-anizatsiia “Istyna”, (2), 01, 58–60 [in Ukrainian].
2. Kolosov, I.V. (2012, 12–13 kvitnia). Do pyannia pro kompetentsiiu sudu pry rozghliadi trudovykh sporiv: natsionalnyi ta zarubizhnyi dosvid [About the Court jurisdiction on labour disputes in Ukraine and abroad].

- Vplyv yurydychnoi nauky na rozvytok mizhnarodnoho ta natsionalnoho zakonodavstva: mater. Mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf.: u 4-kh tomakh., Kharkiv, Ukraina. (1), 90–92 [in Ukrainian].
3. Kolosov, I.V. (2013). Apeliatsiine provadzhennia u spravakh pro trudovi spory: suchasnyi stan, problematyka ta mozhlyvi shliakhy implementatsii zarubizhnogo dosvidu [Contemporary, problems and possible improvement of Appeals in labour disputes by abroad framework implementation]. Naukove periodychne vydannia “Karpatskyi pravnychi chasopys”, (1), 01, 45–50 [in Ukrainian].
  4. Kolosov, I.V. (2013). Prikaznoye proizvodstvo v grazhdanskikh delakh i trudovyie spory: sravnitelnyy analiz v Ukraine i Rossiyskoy Federatsii [Comparative between Civil ordinary proceedings on labour disputes in Ukraine and Russian Federation]. Uchenyye zapiski Krymskogo federalnogo universiteta imeni V.I. Vernadskogo, Yuridicheskiye nauki, 26 (2–2), 151–157 [in Russian].
  5. Kolosov, I.V. (2013). Aktualni problemy zastosuvannia instytutu zaochnoho rozghliadu tsyvilnykh sprav pry vyrishenni trudovykh sporiv za pravylamy chynnoho zakonodavstva Ukrainy [In absentia proceedings using problems during labour disputes resolution according to the Ukrainian Legislation]. Naukove periodychne vydannia “Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava”, (2), 02, 84–86 [in Ukrainian].
  6. Kolosov, I.V. (2013). Sudovyi rozghliad tsyvilnykh sprav, poviazanykh z prypynenniam dii trudovykh dohovoriv: suchasnyi stan, problematyka ta mozhlyvi shliakhy optymizatsii [Contemporary, problems and possible optimization ways of Trial in Dismissal Cases]. Aktualni pytannia publichnoho ta pryvatnoho prava, (5), 05, 31–36 [in Ukrainian].
  7. Kolosov, I.V. (2014). Kasatsiine provadzhennia u spravakh pro trudovi spory: natsionalnyi ta yevropeiskiy dosvid [Cassation in labour disputes in Ukraine and Europe]. Kontaktna informatsiia orhanizatsiinoho komitetu konferentsii: Tsentri naukovykh publikatsii, 71–74 [in Ukrainian].
  8. Kolosov, I.V. (2014). Do pytannia pro zakhody protsesualnogo prymusu v trudovomu protsesi [About the coercion measures in labour proceedings]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Seriiia “Iurydychni nauky”. – Khersonskiy derzhavnyi universytet, 6–1 (2), 48–51 [in Ukrainian].
  9. Kolosov, I.V. (2014). Mizhnarodna orhanizatsiia pratsi, yii akty ta rol u pravovomu rehuliuванні trudovykh pravovidnosyn [Impact of ILO’s Acts on labour relations’ regulation]. Almanakh mizhnarodnoho prava, (6), 71–79 [in Ukrainian].
  10. Kolosov, I.V. (2014). Protseualni pytannia, poviazani z vykonanniam sudovykh rishen u spravakh pro trudovi spory: aktualni problemy sohodennia [Processual problems appears on judgment execution in labour cases: contemporary]. Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Yurydychni nauky, (4 (2)), 207–213 [in Ukrainian].
  11. Kolosov, I.V. (2015). Differentsialnyie uravneniya v sisteme analiza kachestva sudoproizvodstva: illyuziya ili realnost? [Is differential equalizations real on system of labour disputes resolution quality evaluation?] Revista stiintifico-practica, Fondator-Ministerul Justitei al Republicii Moldova, Februarie, 44–48 [in Russian].
  12. Kolosov, I.V. (2015). Fiksuvannia protsesu tekhnichnymy zasobamy u trudovykh sporakh: problemni aspekty [Technical Difficulties of Court’s Labour Proceedings Recording]. Pravo, suspilstvo i derzhava: formy vzaємodii»: Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia, m. Kyiv, Tsentri pravovykh naukovykh doslidzhen, 37–40 [in Ukrainian].
  13. Kolosov, I.V. (2015). Profilaktyka viiskovykh zlochyniv yak zasib podolannia zlochynnosti: sotsialno-trudovi aspekt [War crimes prevention as way of criminality overcome: Social and Labour Issues]. Viiskovi zlochyny: kryminalno-pravova, kryminalistychna ta kryminolohichna kharakterystyka: kolektyvna monohrafiia. Kherson : Vydavnychi dim “Helvetyka”, 127–143 [in Ukrainian].
  14. *Prix v Secretary of State for Work and Pensions*. Judgment of the SC. 31 October 2012. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0176-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
  15. *Fairclough Homes Limited v Summers*. Judgment of the SC. 27 June 2012. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2010-0212-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
  16. *Vestergaard Frandsen A/S et al. v Bestnet Europe LTD et al.* Judgment of The SC. 22 May 2013. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2011-0144-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
  17. *Greater Glasgow Health Board v Doogan et al.* Judgment of The SC. 17 December 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0124-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
  18. *McDonald v National Grid Electricity Transmission Plc.* Judgment of The SC. 22 October 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0267-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
  19. *Morrison et al. v ICL Plastics LTD et al.* Judgment of The SC. 30 July 2014. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0104-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).

20. Zurich Insur. PLC UK Br. v IE Group LTD. Judgment of The SC. 20 May 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0057-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
21. Braganza v BP Shipping LTD et. al. Judgment of The SC. 18 March 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2013-0099-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
22. Recov. of med. costs for asbes. dis. (wales) bill. Judgment of the SC. 09 February 2015. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0043-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
23. Khan v General Pharmaceutical Council. Judgment of the SC. 14 December 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0214-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
24. Hayward v Zurich Insurance Company plc. Judgment of the SC. 27 July 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0099-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
25. Campbell v Gordon. Judgment of the SC. 06 July 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2015-0061-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
26. Cox v Ministry of Justice. Judgment of the SC. 02 March 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0089-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
27. Knauer v Ministry of Justice. Judgment of the SC. 24 February 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2014-0217-judgment.pdf> (day of address to August, 28, 2022).
28. Kennedy v Cordia (Services) LLP. Judgment of the SC. 10 February 2016. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/uksc-2014-0247.html> (day of address to August, 28, 2022).
29. R (on the applic. of Black) v Secretary of State for Justice. Judgment of the SC. 19 December 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0070-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
30. P v Commissioner of Police of the Metropolis. Judgment of the SC. 27 October 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0041-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
31. McDonald v Newton or McDonald. Judgment of the SC. 26 July 2017. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0015-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
32. Williams v Trust. of Swansea Univ. Pens. & Assur. Scheme et al. Judgment of the SC. 17 December 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2017-0141-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
33. Dryden et al. v Johnson Matthey Plc. Judgment of The SC. 21 March 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0140-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
34. HM Insp. of Health and Safety v Chevron North Sea LTD. Judgment of The SC. 08 February 2018. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2016-0166-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
35. Edwards v Hugh James Ford Simey Solicitors. Judgment of the SC. 20 November 2019. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0132-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
36. Perry v Raleys Solicitors. Judgment of the SC. 13 February 2019. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2017-0092-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
37. Barclays Bank plc v Various Claimants. Judgment of the SC. 1 April 2020. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0164-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
38. Whittington Hospital NHS Trust v XX. Judgment of the SC. 01 April 2020. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0013-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
39. Khan v Meadows. Judgment of the SC. 18 June 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2019-0011-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
40. Okpabi et al. v Royal Dutch Shell Plc et al. Judgment of The SC. 12 February 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2018-0068-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
41. The Financial Conduct Authority et al. v Arch Insurance (UK) LTD et al. & Argenta Syndicate Management LTD et al. v The Financial Conduct Authority et al. Judgment of The SC. 15 January 2021. URL: <https://www.supremecourt.uk/cases/docs/uksc-2020-0177-judgment.pdf> (day of address to August, 27, 2022).
42. The Supreme Court. Decided cases. URL: <https://www.supremecourt.uk/decided-cases/index.html> (day of address to September, 3, 2022).

Впровадження європейського досвіду з питань забезпечення прав осіб у діяльність підрозділів тримання Держприкордонслужби

Король М. О.

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри адміністративної діяльності

Національна академія Державної прикордонної служби України

імені Богдана Хмельницького

вул. Шевченка, 46, Хмельницький, Україна

orcid.org/0000-0002-2088-6959

makking@ukr.net

Ключові слова: *європейський досвід, підрозділи тримання, права особи, Державна прикордонна служба України.*

У статті здійснено огляд прав, що мають гарантуватись особам, які затримані за порушення міграційного законодавства та утримуються в підрозділах тримання Держприкордонслужби, та акцентовано увагу на окремих проблемах щодо їхньої реалізації та факторів, які впливають на це. Наголошено на тому, що вжиття заходів примусу до осіб під час виконання органами охорони державного кордону своїх завдань і функцій, обмеження їхніх прав та виникнення можливих порушень відбуваються на межі балансування законного обмеження прав особи та можливого їх порушення. Зазначено, що загалом діяльність посадових осіб підрозділів тримання Держприкордонслужби суворо узгоджується з нормами міжнародно-правових угод та чинного законодавства України. Вказується на необхідність запровадження механізму індивідуального оцінювання необхідності затримання кожного нелегального мігранта, як того вимагає міжнародне право. Визначено інструменти, завдяки яким має відбуватись впровадження європейської практики, що спрямована на дотримання правопорядку та запобігання діям щодо порушення законодавства персоналом підрозділів тримання прикордонного відомства. На підставі аналізу нормативно-правового регулювання діяльності Європейської прикордонної і берегової охорони стверджується, що найвищим етичним змістом службової діяльності персоналу прикордонних структур є захист людини, її життя і здоров'я, честі та особистої гідності, невід'ємних прав і свобод. З огляду на це існує необхідність реалізації в діяльності Держприкордонслужби зазначених цінностей, а також потреба у здійсненні ретельного відбору і належного навчання персоналу підрозділів тримання. Зроблено висновок, що задля покращення діяльності підрозділів тримання Держприкордонслужби необхідно, по-перше, вдосконалювати нормативно-правову базу, яка врегульовує таку діяльність; по-друге, створити ефективну процедуру оскарження рішень, дій та бездіяльності посадових осіб підрозділів тримання особами, права яких порушено; по-третє, ліквідувати чинники, які перешкоджають здійсненню прав осіб у сфері тримання їх як порушників міграційного законодавства або роблять таке здійснення неможливим.

Implementation of European experience on ensuring the rights of persons in the activities of subdivisions of the state border guard service of Ukraine

Korol M. O.

Candidate of Law,

Senior Lecturer at the Department of Administrative Activity

National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

Shevchenka str. 46, Khmelnytsky, Ukraine

orcid.org/0000-0002-2088-6959

makking@ukr.net

Key words: *European experience, detention units, individual rights, State Border Guard Service of Ukraine.*

The article provides an overview of the rights that should be guaranteed to persons detained for violating migration legislation and held in the detention units of the State Border Guard Service of Ukraine and focuses attention on certain problems with their implementation and factors that influence this. It is emphasized that the application of coercive measures to persons during the performance of their tasks and functions by the state border protection bodies, the restriction of their rights and the occurrence of possible violations takes place on the border of balancing the legal restriction of the rights of a person and their possible violation. It is emphasized that, in general, the activities of the officials of the units of the State Border Guard Service of Ukraine are strictly consistent with the norms of international legal agreements and the current legislation of Ukraine. It is pointed out the need to introduce a mechanism for individual assessment of the need to detain each illegal migrant, as required by international law. The tools that should be used to implement the European practice aimed at ensuring compliance with law and order and preventing actions aimed at violating the legislation by the personnel of the border guarding units have been identified. On the basis of the analysis of the normative and legal regulation of the activities of the European Border and Coast Guard, it is stated that the highest ethical content of the official activity of the personnel of the border structures is the protection of a person, his life and health, honor and personal dignity, inalienable rights and freedoms. In view of this, there is a need to implement the specified values in the activities of the State Border Guard Service of Ukraine and the need for careful selection and proper training of the personnel of detention units. It is concluded that in order to improve the activities of the units of the State Border Guard Service of Ukraine, it is necessary, firstly, to improve the legal framework that regulates such activities; secondly, to create an effective procedure for appealing decisions, actions and inaction of officials of the detention units by persons, whose rights have been violated; thirdly, to eliminate the factors that prevent the exercise of the rights of individuals in the sphere of holding them as violators of the migration legislation or make such exercise impossible.

Постановка проблеми. У правовій державі забезпечення законності та принципів дотримання прав і свобод людини в діяльності правоохоронних органів є першочерговим завданням, оскільки вона спрямована не лише на захист прав і свобод кожної особи, але й на певні обмеження прав порушників законодавства. Так, одним із таких обмежень є прийняття рішення стосовно тримання порушників міграційного законодавства підрозділами Державної прикордонної служби України (далі – Держприкордонслужби).

Зазначений захід адміністративного примусу, без сумніву, відповідає і міжнародному, і національному законодавству, що передбачає правомірність його застосування до зазначеної категорії осіб.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, передбачивши право держав здійснювати законний арешт або затримання осіб задля запобігання їхньому недозволеному в'їзду в країну чи осіб, щодо яких проводиться процедура депортації або екстрадиції, закріпила низку гарантій, недотримання яких може призвести до

порушення конвенційних прав особи [1]. Підрозділами Держприкордонслужби за перше півріччя 2022 року було затримано 7 230 нелегальних мігрантів (за цей же період у 2021 році було затримано 2 179 осіб). З них за незаконний перетин державного кордону затримано 423 особи (у 2021 році – 466 осіб), за порушення правил перебування в Україні – 6755 осіб (у 2021 році – 1 656 осіб), за інші правопорушення – 52 особи (у 2021 році – 57 осіб) [2]. Водночас практика Європейського суду захисту прав людини досить часто констатує звернення осіб за захистом на підставі статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (право на свободу і особисту недоторканість) у зв'язку порушеннями, що пов'язані з триманням порушників міграційного законодавства під вартою або іншими обмеженнями їхньої свободи [3; 4]. Все це вказує на необхідність впровадження в діяльність Держприкордонслужби кращих практик європейського досвіду з питань тримання осіб як порушників міграційного законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У вітчизняній юридичній науці дослідженням питань, що стосуються забезпечення прав людини в діяльності правоохоронних органів, займалися В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, І.П. Голосніченко, Н.І. Карпачова, В.К. Колпаков, А.М. Колодій, А.Т. Комзюк, О.В. Кузьменко, А.Ю. Олійник, О.Ф. Фрицький, у наукових доробках яких були розглянуті різні аспекти дотримання прав осіб під час здійснення правоохоронної діяльності. Щодо дослідження питань дотримання прав осіб, які піддаються затриманню та триманню за міграційні правопорушення, то вони були предметом досліджень таких учених, як Н.П. Бортник, С.Ф. Константинов, В.І. Олефір, С.О. Мосьондз, В.М. Снігур. У свою чергу, С.О. Абальмасов, В.Л. Зьолка, Ю.Б. Курилюк, Р.М. Ляшук, М.М. Михеєнко, А.Ф. Мота, В.В. Чумак розглядали різні аспекти функціонування інституту тримання в діяльності Держприкордонслужби. Однак нові реалії розвитку нашої держави з огляду на її європейські перспективи вимагають дослідження питань виокремлення основних напрямів впровадження європейського досвіду з питань забезпечення прав осіб у діяльність підрозділів тримання Держприкордонслужби.

Формулювання цілей. Метою дослідження є з'ясування основних напрямів впровадження європейського досвіду у сфері забезпечення та гарантування прав осіб, порушників законодавства з міграційних питань у діяльність підрозділів тримання Держприкордонслужби.

Виклад основного матеріалу. Україна ратифікувала більшість міжнародних документів з прав

людини [1; 5; 6], багато з яких містять гарантії для осіб, що піддаються затриманню та триманню (наприклад, стосовно заборони катувань та іншого нелюдського поводження). Отже, положенням цих нормативно-правових актів відповідає національне законодавство України. З огляду на це, на думку О.Ф. Кобзаря, діяльність правоохоронних органів (Держприкордонслужби як одного із суб'єктів системи правоохоронних органів України) у сфері забезпечення дотримання прав і свобод людини спрямована на забезпечення дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також їх реалізацію; недопущення обмеження прав і свободи людини, яке допускається лише з підстав і в порядку, передбачених Конституцією України та законом, у випадках нагальної потреби та в обсязі, необхідному для виконання службового завдання; негайне припинення обмеження прав і свобод людини (затримання), якщо їхня мета досягнута; заборону допомагати, вчиняти, підбурювати або потурати будь-яким формам тортур, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання за будь-яких обставин [7, с. 138].

Проте, як зазначають окремі науковці, незважаючи на те, що права людини і громадянина відображені на законодавчому рівні, існують певні проблеми з їхньою реалізацією та захистом, що пов'язані з низькою правовою культурою та правосвідомістю більшості представників нашого суспільства; незадовільним ступенем впливу на соціальне та самостійне виховання кожного за відсутності у багатьох людей реального почуття власної честі та гідності; низьким рівнем дотримання правопорядку (законності) у суспільному та національному житті, коли кожна особа несе безумовну відповідальність перед собою та оточенням за хід і результати своєї діяльності; нерівноправністю відомств та інституцій державної влади в реальному житті; відсутністю дієвого громадського контролю за діяльністю всіх органів державної влади (в тому числі, за діяльністю Держприкордонслужби) та відчуттям відсутності прямої обопільної залежності між людиною і громадянином та державою і суспільством [8, с. 29–30].

Як було зазначено, загалом діяльність посадових осіб підрозділів тримання Держприкордонслужби суворо узгоджується з нормами чинного законодавства України та міжнародно-правових угод. Аналіз відповідних нормативно-правових актів дає змогу стверджувати, що персонал Держприкордонслужби під час реалізації своїх повноважень зобов'язаний дотримуватись таких основних прав, свобод людини та принципів,

як право на рівність та заборона дискримінації (статті 1, 2 Загальної декларації прав людини, статті 21, 24 Конституції України); право на гідне ставлення, заборона катувань або такого, що принижує гідність, поводження (стаття 5 Загальної декларації прав людини, стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стаття 3 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод людини, Конвенція ООН та Конвенція Ради Європи про запобігання катуванням, стаття 28 Конституції України); право ознайомитися зі своїми правами вже в момент затримання (стаття 9 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стаття 5 Європейської конвенції про захист прав та основних свобод, стаття 29 Конституції України).

Відповідність цим принципам і вимогам стосується, наприклад, вжиття заходів примусу до осіб під час виконання органами охорони державного кордону своїх завдань і функцій, обмежень прав особи та їх можливих порушень за балансування на межі законного обмеження прав особи та можливого їх порушення. Щоб уникнути цього, слід чітко та послідовно виконувати встановлені законом процедури вжиття примусових заходів, що обмежують права осіб, у тому числі дотримуватись процесуальних аспектів гарантування основ їхнього правового статусу.

Так, можемо відзначити, що наразі в українському законодавстві немає положення, яке б забороняло повторне затримання мігрантів відразу після їх звільнення та подальше їх тримання протягом наступного терміну. Не існує механізму індивідуального оцінювання необхідності затримання кожного мігранта чи шукача притулку, як того вимагає міжнародне право. Усунути такі негативні явища та перешкоди дотриманню прав і свобод людини під час оперативно-службової діяльності органів Держприкордонслужби складно. Навіть за ідеального законодавства та ефективного процесу оскарження важко розраховувати на абсолютний захист прав і свобод осіб у міграційній сфері, оскільки такі перешкоди існують насамперед у сутності правозастосовної діяльності органів охорони державного кордону.

Впровадження європейської практики, що спрямована на забезпечення дотримання правопорядку та запобігання злочинним діям персоналом підрозділів тримання прикордонного відомства, може відбуватися за допомогою таких інструментів:

- створення ефективної системи контролю за виконанням адміністративних процедур підрозділами тримання Держприкордонслужби для виявлення порушень або зловживань, які можуть призвести до правопорушень;

- розроблення системи етичних правил поведінки для персоналу підрозділів тримання, заохо-

чення за належне виконання та дисциплінарні заходи за невиконання своїх повноважень;

- виховання персоналу щодо обізнаності у сфері змісту та тлумачення законодавства про права людини та його дотримання у службовій діяльності;

- психологічна підготовка персоналу до стресових ситуацій, провокацій, роботи зі вразливими групами тощо;

- навчання роботи персоналу в умовах культурного та етнічного розмаїття;

- організація ефективною довгостроковою звітності співробітників, оцінювання роботи та стимулювання її позитивних результатів.

Аналіз нормативно-правового регулювання діяльності Європейської прикордонної і берегової охорони [9] дає нам змогу стверджувати, що найвищим етичним змістом службової діяльності персоналу прикордонних структур є захист людини, її життя і здоров'я, честі та особистої гідності, невід'ємних прав і свобод. З огляду на це положення дотримання загальнолюдських цінностей є основою діяльності персоналу Держприкордонслужби, який усвідомлює свою важливу роль у захисті правопорядку. Совість, професійна відповідальність, честь і гідність є основними моральними принципами на шляху служби прикордонників, які складають моральний стрижень їхньої особистості. Гідність персоналу прикордонного відомства невіддільна від обов'язку і честі та являє собою єдність морального духу і благородних моральних якостей, їх формування й підтримку в собі та інших.

З огляду на необхідність реалізації в діяльності прикордонних структур зазначених цінностей Європейський комітет із запобігання катуванням акцентує увагу на ретельному відборі і належному навчанні персоналу центрів, де здійснюватиметься тримання іноземців. Персонал цих центрів має бути добре навченим міжособистісному спілкуванню, а також повинен розуміти різні культури, до яких належать люди в цих центрах. Як мінімум кілька співробітників повинні володіти цими мовами. Крім того, персонал повинен вміти розпізнавати можливі симптоми стресу (як посттравматичні, так і викликані соціокультурними змінами) і вживати відповідних заходів [10].

Враховуючи необхідність удосконалення діяльності підрозділів тримання Держприкордонслужби, зазначаємо, що необхідно зосередитись на навчанні (підвищенні кваліфікації) її персоналу для виконання завдань, пов'язаних з дотриманням прав людини. Система професійної підготовки персоналу підрозділів тримання у цій сфері має вирішувати такі завдання:

- набуття стійких переконань щодо пріоритету дотримання прав людини;

- підтримання високого авторитету Держприкордонслужби;

- забезпечення правопорядку, дисципліни, профілактика корупційних проявів.

- В результаті вирішення зазначених завдань персонал підрозділів тримання Держприкордонслужби повинен знати такі аспекти:

- система, зміст основних прав і свобод людини й громадянина;

- нормативне регулювання прав, свобод і обов'язків людини в конституційному законодавстві, міжнародно-правових актах про права людини і громадянина;

- основні положення, що регулюють порядок діяльності посадових осіб підрозділів тримання Держприкордонслужби щодо дотримання прав і свобод людини;

- особливості правового статусу іноземців і осіб без громадянства;

- механізм захисту основних прав і свобод людини й громадянина в Україні.

Також слід наголосити на тому, що аналіз кращих європейський практик діяльності прикордонних структур дає змогу стверджувати, що найефективнішим методом боротьби з правопорушеннями є їх попередження. З огляду на це твердження стратегія запобігання виникненню правопорушень у діяльності підрозділів тримання Держприкордонслужби має базуватись на аналізі інформації про правопорушення, що були, а також про виникнення ситуацій, в умовах яких виникнення правопорушень має високу вірогідність. Для збирання й аналізу такої інформації слід здійснювати внутрішню та зовнішню моніторингову діяльність за діяльністю відповідних підрозділів.

Так, з огляду на європейський досвід такої діяльності основою внутрішнього моніторингу в Держприкордонслужбі є, по-перше, внутрішньо апаратна робота (наради, службова підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації працівників, інспекторські перевірки, індивідуально-виховна робота); по-друге, робота з громадськістю (повідомлення, виступи перед населенням, тематичні лекції, виступи у засобах масової інформації); по-третє, система звітності персоналу щодо усіх процесуальних дій, які вчиняють посадові особи. Кожна процесуальна дія має бути зафіксована в процесуальних документах (протоколах, актах тощо), які мають реєструватися у відповідних журналах. Враховуючи специфіку діяльності силових правохисних органів, особливу увагу звертаємо на документування всіх випадків застосування сили, спеціальних заходів, зброї, а також вжиття будь-яких заходів дисциплінарного характеру щодо правопорушника. Протоколи й журнали мають проходити регулярну перевірку з боку безпосереднього і вищого керівництва.

Велике значення у забезпеченні виконання посадовими особами підрозділів тримання Держприкордонслужби дотримання прав осіб має проведення внутрішнього контролю, перевірок оперативно-службової діяльності підрозділів органів охорони державного кордону. Контроль є одним із основних засобів підтримки режиму законності, забезпечення прав і свобод громадян у процесу здійснення процедур. Для організаційної структури Держприкордонслужби характерною є багаторівнева підзвітність [11], тобто перевірки щодо кожної структурної одиниці служби можуть проводитись не тільки органом, якому вона безпосередньо підпорядкована, але й усіма органами, що за цією галуззю знаходяться вище неї за ієрархією. Це відкриває широкі можливості для здійснення моніторингової діяльності, може значно впливати на її незалежність і прозорість.

Щодо зовнішнього моніторингу за діяльністю підрозділів тримання Держприкордонслужби, то активна участь моніторингових організацій не лише запобігає порушенню закону та необґрунтованому обмеженню прав і законних інтересів осіб, які перебувають у підрозділах тримання, але й сприяє їх своєчасному виявленню та усуненню.

Можна стверджувати, що виключно заходами вдосконалення адміністративно-юрисдикційної діяльності підрозділів тримання Держприкордонслужби вирішити питання про покращення забезпечення їхньої діяльності в контексті дотримання прав і свобод людини неможливо. Воно потребує від суспільства впровадження у свідомість людей нової ідеології, яка б виховувала представників держави та особу в дусі рівноправності, розуміння кожним можливості захисту своїх прав і свобод без страху переслідувань з боку влади. Така ідеологія має базуватись на осмисленні нового становища особи в державі, яке ґрунтується на демократичних засадах, викорененні стереотипу виняткового переважання державних інтересів над інтересами особи, тому для нас є особливо цінним той досвід, що напрацьований у європейських країнах у цій сфері.

Висновки з цього дослідження. Закріплення європейського курсу розвитку нашої держави вимагає від усього суспільства відповідних змін. Не є винятком діяльність підрозділів тримання Держприкордонслужби, де задля покращення їхньої діяльності необхідно, по-перше, вдосконалити законодавство, яке врегульовує таку діяльність; по-друге, створити ефективну процедуру оскарження рішень, дій та бездіяльності посадових осіб особами, права яких порушено; по-третє, ліквідувати чинники, які перешкоджають здійсненню прав осіб у сфері тримання їх як порушників міграційного законодавства або роблять таке здійснення неможливим.

Важливим аспектом удосконалення діяльності підрозділів тримання Держприкордонслужби є підвищення рівня підготовки їх персоналу у сфері дотримання прав та свобод людини, правильного застосування законодавства про права людини у сфері тримання. Задля цього шляхами покращення функціонування підрозділів три-

мання Держприкордонслужби є висновки, звіти та рекомендації органів, які здійснюють моніторинг за системою тримання. Важливо, що в прикордонному відомстві разом із зовнішніми контролюючими органами сформована внутрішня система моніторингу за діяльністю підрозділів тримання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про захист прав і основних свобод людини : прийнята 4 листопада 1950 року і ратифікована Законом України від 17 липня 1997 року № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Результати оперативно-службової діяльності Державної прикордонної служби України за 2022 рік. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/potochniy-rik>
3. Case of Affaire Kaak et Autres c. Grece, Council of Europe: European Court of Human Rights, № 34215/16 03.10.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196150>
4. Case of Kebe and others v. Ukraine, Council of Europe: European Court of Human Rights, № 12552/12 12.01.2017 final 12.04.2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170058>
5. Загальна декларація прав людини : прийнята резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
6. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують людську гідність видів поводження і покарання : Конвенція ООН від 10 грудня 1984 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text
7. Кобзар О.Ф. Роль та діяльність правоохоронних органів у механізмі забезпечення прав і свобод громадян. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. С. 134–140.
8. Сущенко В.М. Проблеми реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в Україні (в контексті верховенства права). *Наукові записки НаУКМА. Серія «Юридичні науки»*. 2012. № 129. С. 29–30.
9. Про Європейську прикордонну і берегову охорону та скасування Регламенту (ЄС) № 1052/2013 та Регламенту (ЄС) № 2016/1624 : Регламент Європейського парламенту і Ради (ЄС) від 13 листопада 2019 року № 2019/1896. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-20191896.pdf>
10. Позбавлення волі іноземців згідно з нормами законодавства про іноземних громадян : витяг із Сьомої Загальної доповіді СРТ/Inf(97)10-part. URL: <https://rm.coe.int/16806ce90d>
11. Інструкція про порядок тримання затриманих осіб в органах (підрозділах) охорони державного кордону : затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України від 30 березня 2015 року № 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0462-15#Text>

REFERENCES

1. Konventsiiia pro zakhyst prav i osnovnykh svobod liudyny : pryiniata 04.11.1950 roku i ratyfikovana Zakonom Ukrainy vid 17.07.1997 roku № 475/97-VR. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
2. Rezultaty operatyvno-sluzhbovoi diialnosti Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy za 2022 rik. URL: <https://dpsu.gov.ua/ua/potochniy-rik> [in Ukrainian].
3. Case of Affaire Kaak et Autres c. Grece, Council of Europe: European Court of Human Rights, № 34215/16 03.10.2019. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196150> [in English].
4. Case of Kebe and others v. Ukraine, Council of Europe: European Court of Human Rights, № 12552/12 12.01.2017 final 12.04.2017. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-170058> [in English].
5. Zahalna deklaratsiia prav liudyny: pryiniata rezoliutsiieiu 217 A (III) Heneralnoi Asamblei OON vid 10.12.1948 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text [in Ukrainian].
6. Konventsiiia proty катувань ta inshykh zhorstokykh, neliudskykh abo takykh, shcho prynyzhuyut liudsku hidnist vydiv povodzhennia i pokarannia : Konventsiiia OON vid 10.12.1984 roku. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text [in Ukrainian].
7. Kobzar O.F. Rol ta diialnist pravookhoronnykh orhaniv u mekhanizmi zabezpechennia prav i svobod hromadian. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2014. № 2. S. 134–140 [in Ukrainian].
8. Sushchenko V.M. Problemy realizatsii ta zakhystu prav i svobod liudyny ta hromadianyna v Ukraini (v konteksti verkhovenstva prava). *Naukovi zapysky NaUKMA. Seriia "Iurydychni nauky"*. 2012. № 129. S. 29–30 [in Ukrainian].

9. Pro Yevropeisku prykordonnu i berehovu okhoronu ta skasuvannia Rehlamentu (IeS) No. 1052/2013 ta Rehlamentu (IeS) No. 2016/1624 : Rehlament Yevropeiskoho parlamentu i Rady (IeS) No. 2019/1896 vid 13.11.2019 roku. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/es-20191896.pdf> [in Ukrainian].
10. Pozbavlennia voli inozemtsiv zghidno z normamy zakonodavstva pro inozemnykh hromadian : vytiah z Somoi Zahalnoi dopovidi CPT/Inf(97)10-part. URL: <https://rm.coe.int/16806ce90d> [in Ukrainian].
11. Instruksiia pro poriadok trymannia zatrymanykh osib v orhanakh (pidrozdilakh) okhorony derzhavnoho kordonu : zatverdzhena nakazom Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 30.03.2015 roku № 352. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0462-15#Text> [in Ukrainian].

Інтеграція стандартів охорони комерційної таємниці України до європейського бізнес-середовища

Кравченко О. М.

кандидат юридичних наук, докторант

Національний університет біоресурсів і природокористування України

вул. Героїв оборони, 15, Київ, Україна

orcid.org/0000-0002-8870-7662

alex_23@i.ua

Ключові слова: *комерційна таємниця, комерційна цінність, інформація, охорона, суб'єкт господарювання.*

Актуальність наукової праці пов'язана з необхідністю захисту комерційної таємниці суб'єктами господарювання в Україні, а саме для інтеграції в європейське бізнес-середовище.

Наукова робота зумовлена станом механізмів реалізації державної політики та законодавства України у сфері охорони комерційної таємниці для інтеграції в європейське бізнес-середовище, пошуку напрямів удосконалення правових та інституційних механізмів охорони комерційної таємниці, а також порівняння наявних нормативно-правових документів задля удосконалення законодавчої бази України до європейських стандартів. Сьогодні суттєвою прогалиною правового регулювання комерційної таємниці залишається правова невизначеність змісту інформації, яка може вважатись досліджуваним об'єктом права інтелектуальної власності.

До правових заходів належать такі способи охорони комерційної таємниці, які передбачають використання певного комплексу правових засобів, наданих законом і підзаконними актами особам, які законно контролюють таку інформацію. До них слід віднести розроблення та прийняття локальних нормативних (корпоративних) актів, таких як Перелік відомостей, які складають комерційну таємницю, Положення про комерційну таємницю, Інструкція, яка зобов'язує співробітників підприємства дотримуватися режиму нерозголошення комерційної таємниці, Угода про нерозголошення комерційної таємниці.

Встановлено, що в Україні необхідно прийняти Закон України «Про комерційну таємницю» на прикладі, який ми пропонували в наших попередніх роботах, де чітко сформулювали визначення комерційної таємниці та інші аспекти охорони. Визначено та охарактеризовано сучасні підходи до охорони та захисту комерційної таємниці як окремого виду таємної інформації в Україні. Підкреслено ключову роль комерційної таємниці як своєрідного інституту ринкової економіки, що полягає у забезпеченні економічної безпеки окремого об'єкта від різноманітних загроз і посягань, надаючи його конкурентоспроможність.

Integration of trade secret protection standards of Ukraine into the European business environment

Kravchenko O. M.

Candidate of Legal Sciences, Doctoral Student

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

Heroiv oborony str., 15, Kyiv, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8870-7662

alex_23@i.ua

Key words: *trade secret, commercial value, information, protection, business entity.*

The relevance of scientific work is related to the need to protect trade secret of business entities in Ukraine, namely for integration into the European business environment.

The scientific work is determined by the state of mechanisms for the implementation of state policy and legislation of Ukraine in the field of trade secret protection for integration into the European business environment. Searching for ways to improve legal and institutional mechanisms for the protection of trade secret, as well as comparing existing legal documents with the aim of improving the legislative framework of Ukraine to European standards. Today, a significant gap in the legal regulation of trade secret remains the legal uncertainty of the content of information that can be considered as a researched object of intellectual property law.

Legal measures include such methods of protecting trade secret, which involve the use of a certain set of legal means provided by law and by-laws to persons who legally control such information. These should include the development and adoption of local regulatory (corporate) acts: List of information that constitutes a trade secret, Regulations on trade secret, Instructions obliging employees of the enterprise to observe the regime of non-disclosure of trade secret, Agreement on non-disclosure of trade secret.

It has been established that in Ukraine it is necessary to adopt the Law of Ukraine "On Trade Secret" based on the example we proposed in our previous works, where the definition of trade secret and other aspects of protection should be clearly formulated. Modern approaches to the protection and protection of trade secret, as a separate type of secret information in Ukraine, are defined and characterized. The key role of commercial secrecy as a kind of institution of the market economy is emphasized, which consists in ensuring the economic security of a separate object from various threats and encroachments, ensuring its competitiveness.

Вступ. Проблематика щодо комерційної таємниці як своєрідного інституту ринкової економіки полягає у забезпеченні економічної безпеки окремого суб'єкта господарювання від різноманітних загроз і посягань, забезпечуючи його конкурентоспроможність, що значною мірою впливає на загальну безпеку держави та її політичну й економічну незалежність, що потрібне для інтеграції стандартів охорони комерційної таємниці в Україні, а саме до європейського бізнес-середовища. Аналіз останніх сучасних досліджень і публікацій в Україні свідчить про потребу подальших наукових розвідок у цьому напрямі.

Метою наукового доробку є науково-теоретичне обґрунтування і розроблення практичних

рекомендацій щодо підвищення ефективності організаційно-правових механізм охорони комерційної таємниці (КТ) в Україні, а саме для успішної інтеграції України у європейське бізнес-середовище. Важливий акцент у науковій статті зроблено на визначенні адміністративної відповідальності у сфері забезпечення правової охорони комерційної таємниці в Україні.

Методологічною основою роботи є сукупність таких методів дослідження: логіко-семантичний (для удосконалення понятійно-категоріального апарату, зокрема юридичного терміна «комерційна таємниця»); метод компаративного аналізу (для зіставлення концепцій щодо сутності та розвитку правової охорони КТ в Україні, як інформа-

ційно-правових, так і адміністративно-правових аспектів); формально-юридичний (для розкриття системи норм права України, а також аналізу законодавства Європейського Союзу (ЄС) та США, пов'язаного з правовою охороною КТ); порівняльно-правовий (для дослідження правових та організаційних засад охорони комерційної таємниці суб'єктів господарювання в Україні, ЄС та США).

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазначимо, що парламент Німеччини у березні 2019 року прийняв закон, що стосується охорони комерційної таємниці, де реалізує Директиву ЄС 2016/943 Європейського парламенту, зокрема, про охорону комерційної таємниці [1]. У Швеції є спеціальний закон – Закон про правову охорону торгових секретів.

Нами був запропонований проект Закону України «Про комерційну таємницю», який відповідає сучасним загрозам КТ, зокрема, у разі АТО або бойових дій чи під час інших спеціальних операцій. У статті 15 нашого проекту зазначено, що те, які дії слід здійснювати щодо охорони комерційної таємниці під час проведення АТО або бойових дій, а також під час інших спеціальних операцій, власник комерційної таємниці вирішує на власний розсуд, але в межах законодавства України. Обов'язок у сприянні суб'єктам господарювання щодо охорони комерційної таємниці під час проведення АТО або бойових дій, а також інших спеціальних операцій покладається на Службу безпеки України та інші правоохоронні органи України. У разі заподіяння суб'єкту господарювання збитків шляхом витоку інформації, що становить комерційну таємницю, з органів, які уповноважені здійснювати певні дії щодо охорони комерційної таємниці під час проведення АТО або бойових дій, а також інших спеціальних операцій, збитки відшкодовуються винними органами [2].

Далі проаналізуємо законодавчу базу України щодо КТ, яка існує сьогодні. Відповідно до статті 21 Закону України «Про інформацію», інформацією з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація [3].

У статті 8 Закону України «Про доступ до публічної інформації» подано визначення таємної інформації як інформації, доступ до якої обмежується відповідно до частини 2 статті 6 цього Закону, розголошення якої може завдати шкоди особі, суспільству й державі. Таємною визнається інформація, яка містить державну, професійну, банківську, розвідувальну таємницю, таємницю досудового розслідування та іншу передбачену законом таємницю, в тому числі комерційну таємницю [4].

Визначення комерційної таємниці міститься в Цивільному кодексі України (ЦКУ) [5], а також у Господарському кодексі України (ГКУ) [6], але, на наш погляд, потребує удосконалення.

У статті 505 ЦКУ зазначено, що КТ є інформацією, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових частин є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з чим має комерційну цінність та була предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих особою, яка законно контролює цю інформацію [5]. У статті 162 ГКУ зазначено, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам, до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності [6].

Юридичні терміни на кшталт «володільць КТ» (ГКУ) [6], «особа» (ЦКУ) [5], на наш погляд, потрібно замінити на термін «власник КТ», як ми запропонували в проекті Закону України «Про комерційну таємницю» [2].

У статті 505 ЦКУ вживається термін «особа» але не зрозуміло, яку особу має на увазі законодавець: юридичну особу чи фізичну особу. На нашу думку, потрібно чітко зазначити у статті 505 ЦКУ, що це саме юридична особа, а також сформулювати його, наприклад, таким чином: КТ є інформацією, яка є секретною в тому розумінні, що вона загалом чи в певній формі та сукупності її складових частин є невідомою та не є легкодоступною для осіб, які зазвичай мають справу з видом інформації, до якого вона належить, у зв'язку з чим має комерційну цінність та була предметом адекватних наявним обставинам заходів щодо збереження її секретності, вжитих юридичною особою, яка законно контролює цю інформацію.

У статті 162 ГКУ зазначено, що суб'єкт господарювання, що є володільцем технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам і до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а володільць інформації вживає належних заходів до охорони її конфіденційності [6]. Окрім не зовсім коректного (на нашу думку) терміна «володільць КТ» (змінити на «власник КТ»), потрібно прибрати згадки про конфіденційність, адже конфіденційна інформація – це інформація про фізичну особу, а не юридичну особу. Також слід сформулювати визначення КТ у статті 162 ГКУ, наприклад, таким чином: суб'єкт господарювання, що є власником

технічної, організаційної або іншої комерційної інформації, має право на захист від незаконного використання цієї інформації третіми особами, за умов, що ця інформація має комерційну цінність у зв'язку з тим, що вона невідома третім особам, до неї немає вільного доступу інших осіб на законних підставах, а власник інформації вживає належних заходів до її охорони.

Потрібно звернути увагу на віднесення інформації до КТ, яка має комерційну цінність фізичним особам-підприємцям (ФОП). На нашу думку, інформацію, яка має комерційну цінність ФОП, потрібно віднести до КТ, а не до конфіденційної інформації.

У попередніх наукових працях нами були розкриті такі аспекти щодо охорони КТ в Україні:

1) суб'єкти та їхні повноваження щодо охорони КТ в Україні [7, с. 133–156];

2) нормативно-правові заходи забезпечення КТ в Україні [8, с. 82–89];

3) структура правовідносин у сфері охорони КТ в Україні [9, с. 137–145].

Крім того, потрібно оновлювати і періодично переглядати перелік відомостей, що не становлять КТ в Україні, а саме Постанову Кабінету Міністрів України (КМУ) № 611 [10], щоб суб'єкти господарювання в Україні мали змогу ефективно протистояти сучасним загрозам та викликам. Також слід чітко розуміти, що є комерційною таємницею підприємства, установи чи організації, ФОП, а що не може бути нею.

Серед суб'єктів владних повноважень, що стосуються охорони КТ, слід виділити Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство культури та інформаційної політики, Антимонопольний комітет України, органи внутрішніх справ, зокрема органи Національної поліції, Державну фіскальну службу України, Службу безпеки України.

Так, адміністративним законодавством передбачено відповідальність за порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності, в тому числі на комерційну таємницю (статті 51-2 КУпАП), недобросовісну конкуренцію, одними з проявів якої є отримання, використання, розголошення комерційної таємниці, а також іншої конфіденційної інформації задля заподіяння шкоди діловій репутації або майну іншому суб'єкту господарювання (стаття 164-3 КУпАП) [11].

При цьому слід зазначити, що законодавець на законодавчому рівні визначає такі поняття, як «неправомірне збирання КТ», «розголошення КТ», «схилення до розголошення КТ», «неправомірне використання КТ».

Отже, зауважимо, що у разі вчинення особою зазначених протиправних діянь вона притягу-

ється до відповідальності за названими статтями законодавства України.

У сфері охорони КТ в Україні публічним суб'єктивним правом є відповідна категорія, що включає такі повноваження:

1) право фізичних та юридичних осіб вимагати від суб'єктів публічної адміністрації здійснення юридичних дій, спрямованих на охорону та захист КТ, їхніх прав та законних інтересів, пов'язаних із здійсненням права на КТ;

2) право суб'єктів публічної адміністрації вимагати від винних осіб у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері охорони КТ дотримання свого обов'язку;

3) право суб'єктів публічної адміністрації вживати заходів адміністративного примусу під час притягнення до адміністративної відповідальності винних осіб у вчиненні адміністративного правопорушення у сфері охорони КТ.

При цьому очевидно, що наведений перелік публічних суб'єктивних прав у сфері охорони КТ в Україні не є вичерпним.

Нормативно-правові заходи забезпечення КТ – це встановлені законом юридичні інструменти, за допомогою яких передбачені на законодавчому рівні суб'єкти здійснюють вплив на суспільні відносини у сфері правового регулювання КТ задля забезпечення прав чи захисту порушеного права суб'єктів права на КТ.

До нормативно-правових заходів забезпечення комерційної таємниці належать правова норма у сфері забезпечення правової охорони комерційної таємниці, охорона КТ самим суб'єктом господарювання, самозахист суб'єкта господарювання, оформлення на підприємстві певних документів, що забезпечують охорону та захист КТ, судовий захист.

Потрібно окремо окреслити повноваження, передбачені у статті 16 Закону «Про Антимонопольний комітет України», відповідно до якої державний уповноважений Антимонопольного комітету України має право проводити перевірки суб'єктів господарювання щодо дотримання ними вимог законодавства про захист економічної конкуренції, а також під час проведення розслідувань за заявами і справами про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, отже, має доступ до КТ [12].

Крім того, суб'єктом господарювання розробляється низка документів для регулювання трудових відносин з працівниками щодо охорони КТ, яка була надана йому для виконання трудових функцій.

Зазначені адміністративно-правові заходи мають троякий характер.

1. Посадові особи і працівники, які мають справу з конфіденційною інформацією, зобов'я-

зані зберігати її в секреті; особи, які отримали доступ до неї, повинні бути попереджені, що така інформація є КТ, і зобов'язані зберігати її в секреті (не розголошувати третім особам), а також нести відповідальність за недотримання конфіденційності. Найчастіше така відповідальність передбачається в трудовому договорі або укладеному окремому договорі з працівником.

2. Особа, яка законно контролює конфіденційну інформацію, повинна передбачити в контракті зі своїми контрагентами, яким надається доступ до неї, обов'язок утримуватись від її розголошення третім особам, а також передбачити відповідальність за порушення КТ. Одним із способів фіксації обов'язку щодо збереження конфіденційності є проставлення на відповідних документах грифу «КТ».

3. Особа, яка законно контролює конфіденційну інформацію, повинна вжити необхідних заходів із недопущення несанкціонованого доступу третіх осіб до неї, зокрема тих, що перешкоджають промислового, економічного, комерційного шпіонажу. Недотримання цих умов може бути перешкодою для захисту законного інтересу особи, яка законно контролює КТ. Можна сказати, що ця умова є обов'язковою для доказування в суді в разі виникнення спору. При цьому слід пам'ятати, що саме через комп'ютерну мережу проходить найбільше інформації, через яку за умови знання відповідних прийомів пошуку та зняття кодів можна вилучити КТ.

Таким чином, правовим засобом у сфері забезпечення КТ є оформлення на підприємстві певних документів, що забезпечують захист КТ, таких як наказ, статут, трудові контракти та угоди, правила внутрішнього розпорядку, які передбачають обов'язок утримуватись від розголошення її третім особам, а також встановлюють відповідальність за порушення правил охорони КТ.

На нашу думку, зазначені форми збереження інформації, яка становить КТ, мають дуже велике

значення, оскільки є юридичною основою для залучення до відповідальності працівника, якщо було розголошення ним інформації, що становить КТ. Суб'єкти господарювання самі регулюють відносини щодо визначення та охорони КТ шляхом прийняття відповідних локальних документів.

Отже, правове регулювання КТ необхідне не тільки на рівні нормативно-правових актів, що складають законодавство про КТ, але й на локальному рівні, а саме у вигляді локальних актів суб'єктів господарювання.

У травні 2016 року Конгресом США був прийнятий Defend Trade Secrets Act of 2016 (DTSA) – Закон про комерційну таємницю (далі – Закон). Закон передбачає можливість притягнення до відповідальності співробітників і підрядників за розголошення КТ компанії. Якщо раніше кожен штат встановлював правила захисту комерційної таємниці окремо, то тепер це питання врегульоване також на федеральному рівні. Дія Закону поширюється на КТ, пов'язані з продуктами і послугами, які використовуються між штатами, а також у зовнішній торгівлі [13].

Досвід зарубіжних країн у правовій охороні комерційної таємниці, а також проблеми адаптації вітчизняного законодавства про комерційну таємницю до стандартів Європейського Союзу нами були розглянуті детально у попередніх наукових доробках [14, с. 91–98; 15, с. 175–181; 16, с. 107].

Висновки. Підсумовуючи, можемо стверджувати, що в Україні для успішної інтеграції у європейське бізнес-середовище потрібно прийняти Закон України «Про комерційну таємницю», де слід чітко сформулювати правила заходів охорони КТ та інші аспекти щодо надійного захисту комерційної таємниці в сучасних реаліях нашої держави. Для інтеграції стандартів охорони КТ в Україні до європейського бізнес-середовища, а також адаптації нашого законодавства до стандартів ЄС потрібно в подальшому проводити наукові розвідки у цьому напрямі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Directive (EU) 2016/943 of the European Parliament and of the Council of 8 June 2016 on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure. OJ L 157, 15.6.2016. P. 1–18. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0943> (дата звернення: 05.09.2022).
2. Кравченко О.М. Адміністративно-правові засади охорони комерційної таємниці в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2019. 253 с.
3. Про інформацію : Закон України / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text (дата звернення: 02.09.2022).
4. Про доступ до публічної інформації : Закон України / Верховна Рада України. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text (дата звернення: 06.09.2022).
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/paran2312#n2312 (дата звернення: 04.09.2022).
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. URL: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page (дата звернення: 05.09.2022).

7. Кравченко О.М. Суб'єкти та їх повноваження щодо охорони комерційної таємниці в Україні. *Органи публічної влади в Україні: теорія та практика* : колективна монографія. Київ : МОН України ; НУ «Одеська юридична академія», 2019. С. 133–156.
8. Кравченко О.М. Нормативно-правові заходи забезпечення комерційної таємниці в Україні. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 1. С. 82–89.
9. Кравченко О.М. Структура правовідносин у сфері охорони комерційної таємниці в Україні. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2019. № 3. С. 137–145.
10. Про перелік відомостей, що не становлять комерційної таємниці : Постанова Кабінету Міністрів України від 9 серпня 1993 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 03.09.2022).
11. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/para3896#n3896> (дата звернення: 06.09.2022).
12. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26 листопада 1993 року № 3659-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> (дата звернення: 02.09.2022).
13. Defend Trade Secrets Act of 2016. URL: <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/1890/text> (дата звернення: 05.09.2022).
14. Кравченко О.М. Досвід зарубіжних країн в правовій охороні комерційної таємниці. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2015. № 1 (17). С. 91–98.
15. Кравченко О.М. Перспективи адаптації законодавства України до міжнародних стандартів охорони комерційної таємниці. *Право України*. 2016. № 2. С. 175–181.
16. Кравченко О.М. Проблеми адаптації вітчизняного законодавства про комерційну таємницю до стандартів ЄС. *Модернізація українського суспільства у світлі угоди про асоціацію з ЄС* : збірник тез (Київ, 2–3 квітня 2015 року). Київ : Академія праці і соціальних відносин Федеральних професійних спілок України, 2015. С. 107.

REFERENCES

1. Directive (EU/ of 8 June 2016/943) of the European Parliament and of the Council on the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure [On the protection of undisclosed know-how and business information (trade secrets) against their unlawful acquisition, use and disclosure]. 157, 1–18. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32016L0943> [in European Union].
2. Kravchenko, O.M. (2019). *Administrativno-pravovi zasady okhorony komertsii noi taiemnytsi v Ukraini* [Administrative and legal principles of trade secret protection in Ukraine]. (PhD Thesis). Kyiv [in Ukrainian].
3. Pro informatsiiu [On Information]. No. 48. (1992). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> [in Ukrainian].
4. Pro dostup do publichnoi informatsii [On Access to Public Information]. No. 32. (2011). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text> [in Ukrainian].
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. No. 435-IV. (2003). <https://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15/para2312#n2312> [in Ukrainian].
6. Hospodarskyi kodeks Ukrainy [Economic Code of Ukraine]. No. 436-IV. (2003). <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/436-15/page> [in Ukrainian].
7. Kravchenko, O.M. (2019). Subiekty ta yikh povnovazhennia shchodo okhorony komertsii noi taiemnytsi v Ukraini [Entities and their powers regarding the protection of trade secrets in Ukraine]. *Orhany publichnoi vlady v Ukraini: teoriia ta praktyka* (Monograph) (p. 133–156). Kyiv: MON Ukrainy, NU “Odeska yuryd. akad.” [in Ukrainian].
8. Kravchenko, O.M. (2019). Normativno-pravovi zakhody zabezpechennia komertsii noi taiemnytsi v Ukraini [Regulatory and legal measures to ensure trade secret in Ukraine]. *Recht der Osteuropäischen Staaten*, 1, 82–89 [in Ukrainian].
9. Kravchenko, O.M. (2019). Struktura pravovidnosyn u sferi okhorony komertsii noi taiemnytsi v Ukraini [The structure of legal relations in the field of trade secret protection in Ukraine]. *Visegrad Journal on Human Rights*, 3, 137–145 [in Ukrainian].
10. Pro perelik vidomostei, shcho ne stanovliat komertsii noi taiemnytsi [About the list of information that does not constitute a trade secret]. No. 611. (1993). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/611-93-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
11. Kodeks Ukrainy pro administrativni pravoporushennia [Code of Ukraine on administrative offenses]. No. 8073-X. (1984). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/para3896#n3896> [in Ukrainian].

12. Pro Antymonopolnyi komitet Ukrainy [About the Antimonopoly Committee of Ukraine]. No. 3659-XII. (1993). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3659-12> [in Ukrainian].
13. The Defend Trade Secrets Act of 2016. <https://www.congress.gov/bill/114th-congress/senate-bill/1890/text> [in USA].
14. Kravchenko, O.M. (2015) Dosvid zarubizhnykh krain v pravoviy okhorony komertsii noi taemnytsi [Experience of foreign countries in the legal protection of trade secrets]. *Information security of a person, society, state*, 1 (17), 91–98 [in Ukrainian].
15. Kravchenko, O.M. (2016). Perspektyvy adaptazii zakonodavstva Ukrainy do mizhnarodnykh standartiv okhorony komertsii noi [Prospects for adaptation of Ukrainian legislation to international standards of trade secret protection]. *Law of Ukraine*, 2016. 2, 175–181 [in Ukrainian].
16. Kravchenko, O.M. (2015) Problemy adaptazii vitcheznaynoho zakonodavstva pro komertsii nu taemnytsu do standartiv ES [Problems of adaptation of domestic legislation on trade secrets to EU standards] *Modernization of Ukrainian society in the light of the association agreement with the EU*: coll. theses. Kyiv: Acad. labor and social relations of Fed. Prof. Union of Ukraine, 107 [in Ukrainian].

Науковий журнал

Ампаро

Спецвипуск. Том 1. 2022

Комп'ютерна верстка – С.Ю. Калабухова
Коректура – В.В. Ізак

Підписано до друку: 28.09.2022.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 21,16.
Замов. № 1122/451. Наклад 100 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
вул. Інглезі, 6/1, м. Одеса, 65101
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.